EDITURA „UNIVERS"

Figură marcantă a mișcării literare din Uniunea Sovietică, criticul și publicistul Alexandr Voronski (1884-1943) lasă la moartea sa, survenită în împrejurări tragice, cîteva romane ce recomandă un prozator de valoare: *Apă vie și apă moartă*, *Seminariștii*, *Ochiul uraganului*.

Rafinamentul intelectual, finețea observației, ce vizează mai ales subtextul psihologic al gestului și al comportamentului, predilecția pentru „mecanismul" adaptării (sau, dimpotrivă, al neadaptării!) o anumită influență bergsoniană atestă în romanul *Seminariștii* (1932) o operă de factură modernă.

Lei 10,50

116

1970

A. VORONSKI • SEMINARIȘTII

A. VORONSKI

SEMINARIȘTII

COLECȚIA MERIDIANE

Clubul cărții digitale 2024

Desenul copertei: *Smaranda Banu*

А. Воронский

БУРСА

Издательство „Художественная литература"
Москва — 1966

A. Voronski

Seminariştii

roman

În româneşte de *Constantin Streia*
şi *Gleb Bocunescu*

Editura Univers

Bucureşti — 1970

PARTEA ÎNTÎI

Pe țărmul nesfîrșit al lumilor s-au adunat copiii.

Cerul fără margini atîrnă deasupra lor, valurile sînt răscolite de furtună.

Pe țărmul nesfîrșit, gălăgioși, dănțuiesc copiii. Clădesc din nisip căsuțe și se joacă voioși cu scoicile goale. Din frunze scuturate meșteresc corăbii mititele, cu zîmbet senin le dau drumul în larg. Copii pe țărmul mării jucîndu-se voioși.

Ei nu știu să înoate, nu se pricep să arunce năvodul. Pescuitorii de perle se cufundă în adîncuri căutînd nestemate, negutătorii străbat marea cu corăbiile lor, iar copiii strîng pietricele, ca apoi să le risipească din nou pe plajă. Ei nu caută comori ascunse, ei nu se pricep să arunce năvodul.

Marea se frămîntă și-și înalță valurile vuind și hohotind, aidoma unui zîmbet șters sclipește golful. Valurile aducătoare de moarte le cîntă încetișor copiilor cîntece nemeșteșugite, ca o mamă cînd își leagănă pruncul. Marea se joacă cu copiii și golful sclipește aidoma unui zîmbet șters.

Pe țărmul nesfîrșit s-au adunat copiii. Furtuna aleargă pe un cer fără margini și fără cărări; corăbiile pier fără urmă în vîltoarea apelor; moartea își întinde aripile, dar copiii se joacă.

O uriașă adunare de copii pe țărmul nesfîrșit al lumilor.

(„GITANJALI", RABINDRANATH TAGORE).

I. LUMEA

La vîrsta de trei ani şi jumătate, alergînd prin odaie, m-am lovit de uşiţa sobei şi mi-am spart capul ; cîteva luni mai tîrziu, am răsturnat pe mine o cană cu apă clocotită şi m-am opărit la cot ; urmele au rămas pe o viaţă întreagă. Am aflat despre cele întîmplate de la cei mai mari. Nu-mi amintesc de nici o iarnă din vremea aceea, în schimb, pietricelele roşietice din nisipul galben şi jilav, cum le căutam şi mă bucuram de ele, nu am uitat. Mi-aduc aminte de stejarul din pădurea ce se înalţă pe malul celălalt al rîului Vorona, un stejar diform, dar voinic. Îmi lipeam obrazul de scoarţa lui pietrificată, prefăcîndu-mă că vreau să mă caţăr pe el. Ţin minte mănunchiuri de raze pătate şiroind printre ramuri cu licăriri jucăuşe. Fereastra este larg deschisă. Dincolo de fereastră — liliacul, răcoarea dimineţii. Pe frunze tremură picături mari de rouă, gata-gata să cadă. Perna şi cearşaful emană o căldură uscată şi uniformă. Un biberon gol, curbat, cu susetă de cauciuc atîrnă la căpătîiul patului. Apuc biberonul. Suseta miroase a ceva acrişor, găurica s-a albit pe la margini. Ţin

biberonul cu mîinile și sug cu lăcomie, dar mă plictisesc curînd de el, îmi aduc piciorul la gură și, pufăind, îmi sug degetul mare. E mult mai gustos. Mult timp n-au reușit să mă dezobișnuiască de acest nărav.

În șanțul din spatele casei am prins un triton ; îmi era frică de el, dar nu-mi venea să-l las să-mi scape ; totuși mi-a scăpat din mînă — era rece și lunecos. În crîng, m-a speriat un șarpe de casă. De pe buturuga înaltă și umedă pe care stătea încolăcit a sclipit ca o panglică negricioasă, și, șuierînd, a dispărut în iarbă. Era înspăimîntător, dar foarte amuzant...

Soarele scutură o pulbere străvezie, orbitoare. E în mine, e peste tot ; a inundat pădurile, malurile, pajiștile. Strălucirea rîului te orbește. Nisipul e curat și fierbinte. Cete de plevuști mărunte, viclene și ușoare se agită în apa caldă și străvezie. Fundul rîului e presărat cu pete tremurătoare. Stau pe vine și nu observ că și cămașa mi-a intrat în apă. Tot ce se mișcă este viu, plin de taină, îți stîrnește curiozitatea, te atrage. Viața este bucurie. Bag repede în apă mîna cu degetele răsfirate. Un, doi ! Nu mi-a mers ! Peștișorii s-au răspîndit care încotro. Acum se joacă mai departe de mal. Mă apropii de ei cu băgare de seamă. Ah, cum aș vrea să prind unul ! Ghetele îmi sînt de mult în apă, cămașa s-a udat aproape pînă la brîu. Din nou nu mi-a mers ! Din spate mă apucă de subțiori dădaca Grunia, mă trage la mal și-mi dă cîteva la fund. Mă zbat și urlu, nu pentru că m-ar durea, dar vreau neapărat să-mi fac pofta, să prind un peștișor. Nu-mi amintesc de nici o cugetare. Lumea. Viul... tot ce e viu... te atrage... senzațiile sînt proaspete, dătătoare de bucurii...

Se deschide ușa spre dormitor. Odaia este cufundată în lumina amurgului. Nu știu de ce — nu sînt în pătucul meu, ci stau întins pe patul larg în care dorm de obicei mama și tata. Silueta întunecată a unui om necunoscut se apropie încetișor de mine. Își golește pe plapumă buzunarele doldora de bomboane învelite în hîrtiuțe multicolore. Nu-i deslușesc fața. Ascund darul sub pernă. Dimineața caut bomboanele, dar nu găsesc nimic. Mă tînguiesc. Intră mama. Mă plîng : „Un nene necunoscut mi-a dat multe dulciuri, le-am ascuns uite aici, și cineva mi le-a luat". Mama îmi spune rîzînd : „Prostuțule, totul n-a fost decît un vis". „Fie și vis, dar unde sînt bomboanele mele ?" Lacrimi sărate mi se preling în gură. Saliva curge pe bărbița care nu mi se scoate nici noaptea, atît sînt de bălos. Bărbița s-a năclăit. O smulg și cer să mi se dea bomboanele. Poate le-a luat nesuferita de Grunia ?

...Tata, îmbrăcat cu un anteriu de culoare liliachie, cu barba bălaie, și mama cu o pălărie de pai cu boruri largi, se urcă în trăsură. Mi-au promis să mă ia cu ei, dar m-au păcălit. Alerg urlînd după trăsură. Grunia mă prinde în drumul cu făgașe pline de colb fierbinte. Țip, mușc. La bucătărie, Anisia îmi întinde o bucățică de covrig. O lovesc peste mînă și covrigul sare cît colo. Nu mai sînt luat în seamă. Strig mereu. M-am plictisit să mai

strig şi acum scîncesc numai încetişor, dar de îndată ce observ că mi se dă atenţie, scîncesc mai tare. Mi-e silă şi mie de vocea mea. Anisia îmi spune înciudată :

— Gata ! Dacă nu te potoleşti, te scot afară în tindă. Acolo te aşteaptă strigoiul din pod.

Anisia îi povesteşte Gruniei faţă de mine despre strigoi. Aceştia se scoală noaptea din morminte, se strecoară lîngă oamenii adormiţi, îi muşcă de gît, le sug sîngele, şi oamenii mor. Pentru o clipă, mă potolesc, arunc o privire piezişă spre uşă, dar izbucnesc deodată, fără să-mi dau seama, din nou în urlete şi plîns. Anisia mă înşfacă în braţe, eu mă apăr, dar ea îmi vine de hac cu uşurinţă şi mă aruncă pe uşă afară : „Mînca-te-ar gaia !... Ia-l, strigoiule !" În tindă e întuneric ; numai din tavan, prin deschizătura pătrată a podului străbate anevoie o lumină slabă, galben-pală. În pod se zăresc ştaifurile unor cizme ponosite, o mătură, colţul hornului. Încremenesc de frică şi de presimţiri întunecate, aşteptîndu-l pe strigoi. Ştiu, el trebuie neapărat să apară. Şi iată că strigoiul apare în deschizătura podului. Are laba nefiresc de păroasă, gheare foarte lungi, faţa îngustă şi vînătă, buzele, de un vînăt-închis. Iluzia optică este atît de reală, încît văd cum strigoiul dă din labă de parcă ar arunca pietre în jos. Prin deschizătură, laba aşterne pe perete o umbră uriaşă care mişcă, mai înfricoşătoare chiar decît strigoiul. Fără să-mi desprind privirea de el, mă lipesc de uşa căptuşită cu pîslă zdrenţuită, dar strigoiul dă mereu din labă, fără să coboare la mine. Nu ştiu cît timp a trecut. Grunia

deschide uşa. Tremur ca varga, de frică. Mult timp Grunia nu izbuteşte să mă facă să-mi vin în fire.

— Nu-i nimic, drăguţule, nu-i nimic... Ţi s-a părut... „Are buba găinuşa, are şi căţelandru, şi văcuţa, iar lui Lioşenka al nostru i-a trecut".

Mult timp după aceea nu am mai îndrăznit să ies singur în tindă.

...O altă iluzie — auditivă — îmi era plăcută. Cineva mă striga adesea pe nume, atît de clar şi de tare, încît mă întorceam cu repeziciune, şi mă miram că nu văd pe nimeni în jurul meu. Vocea era îndepărtată, suna ca o muzică...

...De pe divan arăt spre un tablou ; o bunicuţă, îmbrobodită cu o basma pestriţă, cu ochelari pe vîrful nasului borcănat ce exprimă blîndeţe, ţese un ciorap ; alături, un băieţel cu părul bălai şi cîrlionţat. Amîndoi stau lîngă un gard de nuiele, pe un braţ de fîn. În depărtare se zăreşte o biserică, lanuri de secară şi pajişti.

— Cine sînt ăştia ?

Tata tuşeşte, îşi acoperă gura cu mîna făcută căuş, mă mîngîie încetişor pe cap.

— E bunica ta.

— Şi ăsta ?

— Tu. Bunica îţi spune o poveste.

O asemenea bunică n-am văzut niciodată. Curios că sînt şi eu pictat pe tablou. E adevărat, sînt cîrlionţat, iată cîrlionţii mei. Şi băiatul de pe tablou este cîrlionţat, uite cîrlionţii lui. Totuşi, nu pot pricepe cum de am ajuns eu acolo, dar îl cred pe tata. El este fiinţa supremă pentru mine. Cunoaşte totul. Niciodată n-am să ajung ca el. Îl cred în ciuda a ceea ce este evident.

Clubul cărţii digitale 2024

...Dar, oare, un om matur nu crede deseori în unele lucruri, în ciuda evidenței lor ?

...Oamenii maturi știu totul. Uneori însă, nu mă las nici eu dus de nas. Cei mari spun : „Vorbiți fără grijă, el nu pricepe nimic, e ocupat de jucăriile lui". Lasă-i să creadă, iar eu ascult și înțeleg și doar mă prefac că aș fi preocupat de jucăriile mele. Se spune despre un nene străin, un doctor : lui nenea „I-a scăpat din mînă" tanti a lui și ea a fugit cu negustorul Milovanov. „I-a scăpat din mînă" — o bătea zdravăn și cu biciul și cu bățul. A ținut-o de mînă și a bătut-o măr ! Cum să nu fugi de la unul ca ăsta ?

Sînt un șiret. Tăinuiesc ceea ce știu și mă simt superior celor mari.

Cei mari sînt deștepți și cunosc totul. Dar, la urma urmelor, ei mă preocupă mai puțin decît animalele, gîzele, păsările, lucrurile. Un pisoi, un fluture, un cărăbuș, o buburuză, un greier de după sobă, un penal, un bici, un căluț de lemn, nisipul, un măr — toate acestea îmi sînt mai apropiate, mai interesante, pe cînd oamenii mari sînt departe de mine. Ei fac multe lucruri neînțelese și nefirești pentru mine.

...Lumea mea e lîngă mine. Este ceea ce pot vedea bine, ceea ce pot prinde cu mîna și mînca. Lumea mea este strălucitoare și proaspătă, ca și cum ar fi spălată. În felul ei, este uriașă pentru mine. Uriașă este camera cu tavanul ei, la care nu te poți cățăra în nici un chip ; și grădina este uriașă, iar dincolo de ea începe nemărginirea și necunoscutul. De aici îmi vine neliniștea. Și în fiecare zi se întîmplă să aflu cîte ceva, să mă uimească ceva. Uimirea este tot ce poate fi mai bun în viață. Lîngă mine se

mișcă umbra mea ; încerc să fiu dibaci și să calc pe ea, dar nu izbutesc de loc. Fug de ea gîfîind, dar rămîne mereu lîngă mine... E uluitor... Dacă apăs cu degetul un ochi, de jos în sus, văd totul dublu... Dacă te învîrtești mai îndelung, atunci și camerele și mesele și scaunele și podeaua vor începe să se învîrtească... Sari de pe scaun și dai din mîini ca pasărea din aripi. De zburat nu reușești, dar păsările totuși zboară. Toate acestea și multe altele sînt uimitoare...

Cred însă că lucrul cel mai uluitor este o jucărie mecanică. Jucăriile astea nu sînt vii, sînt făcute de om, dar par să fie vii, se mișcă singure, aleargă. Și cîte rotițe n-au, cîte șuruburi, arcuri, arculețe și cîte și mai cîte alte minunății ! Întorci cheia, și din căluț se aude un fîșîit. Căluțul începe să salte pe podea. Pe masa din salon stă o ladă cu muzică — îi întorci arcul și lada începe să cînte. Uneori mă cuprinde frica în fața acestor lucruri meșterite de om... De altfel, nici jucăriile simple nu sînt de lepădat. Mama mi-a adus un cadou de la tîrg — un căluț. Fără a pierde o clipă îl iau în mînă, și pînă să se pună masa i-am și făcut o gaură în burtă. Se apropie mama și, clătinînd mustrător din cap, mă dojenește :

— De ce strici căluțul ? E atît de drăguț !

— Îi caut mațele ! Și, gîfîind și umflîndu-mi obrajii, bag arătătorul în burta găurită.

Jucăria mi se ia, dar seara, găsind un moment prielnic îmi desăvîrșesc opera începută. Nu găsesc mațele. Prost căluț ! Se spune că un căluț adevărat are mațe !

...Grozav aş vrea să fiu cît mai repede mare. Sînt atît de nerăbdător, încît dimineţile mă întind din răsputeri, doar-doar voi mai creşte puţin. Cei mari au voie să poarte ochelari, să-şi scoată singuri pantalonii, să se aşeze pe oliţă, să adoarmă cînd au chef, să nu mănînce griş cu lapte lipsit de gust dacă n-au poftă şi nu trebuie să se ascundă ori de cîte ori vor să-şi sugă degetul pe săturate... Trăiască libertatea deplină !... Amărăciunile şi jignirile curg cu duiumul. Mama, tata, Grunia şi toţi cei cărora nu le e lene s-o facă, mă stingheresc mereu. Dar necazurile se uită repede. Am treburi pînă peste cap. Trebuie să-l fac pe ciobanul, pe surugiul, să galopez călare pe băţ — di, roibul meu de nădejde — trebuie construită o colibă, trebuie zădărît un pic, cu fereală, javra din curte, Şarik. În fiecare dimineaţă îmi pare că mă nasc sau încep să trăiesc o viaţă nouă. Nu există nici trecut, nici viitor, ci numai prezentul, dar şi el e mărginit numai la ceea ce mă preocupă acum, în clipa aceasta. Să fii ocupat de dimineaţă pînă seara — fără să ai nimic serios de făcut, nimic legat de calcule, de înşelătorie şi minciună — o, măreaţa lipsă de griji a copilăriei !

Copilăria este uitarea şi lipsa de griji. Copiii uită pentru a recepţiona mai bine, cu mai multă prospeţime. Dar anii trec şi iată-l pe om stînd cu capul descoperit în faţa oceanului nemărginit. Noianurile se învolbură şi din adîncul lor apare eternul Leviathan, cu inima tare ca stînca şi aspră ca o piatră de moară... şi în urmă rămîn multe, multe, păstrate de memorie fără cruţare, istovindu-te,

lucruri pe care de fapt ar trebui să le dai la o parte, să le uiţi pentru totdeauna — ca în copilărie !...

Dincolo de grădiniţa de flori e grădina de zarzavat ; în spatele ei — tufişuri şi mlaştina care mă atrage. În mlaştină trăiesc mormoloci, broaşte, gîndaci, păianjeni, gîngănii, se aude gîgîitul unui stîrc. Acolo afli smîrcuri, bulgări, stufăriş, iar în stufăriş — necunoscutul. Dar mlaştina mai are ceva grozav de atrăgător şi tainic. Stau adesea singur-singurel, mă uit îndelung la ea, îmi încordez auzul şi aştept. Nu pot scrie despre asta mai bine decît a făcut-o cîndva Maupassant. El a descris mlaştina într-un mod neobişnuit şi simplu.

„În mlaştină, la apusul soarelui, dăinuie un mister haotic, prezenţa unei vieţi gata-gata să se arate, care poate că a luat naştere cîndva dintr-o bulă de gaze ce s-a înălţat într-un apus de soare de pe un fund de mlaştină !“

Cea mai puternică senzaţie a vieţii este legată, la mine, de mlaştină.

...Multe licăresc în ceaţă şi nu se poate spune cu siguranţă că sînt năzăriri ori se petrec aievea... Stau în amurg la fereastră. Dincolo de fereastră — paragină, mai încolo — rîul troienit ; peste rîu — biserica cu vîrful ascuţit şi lung al turlei. Deasupra ei, în înaltul cerului cenuşiu, se ridică un stol de stăncuţe. Nu cunosc locul. Din pricina amurgului, a vîrfului ascuţit al turlei, a stăncuţelor, a paraginii sau poate şi din altă pricină, m-a cuprins atîta amărăciune şi tristeţe că trebuie să mă străduiesc din răsputeri să nu izbucnesc în la-

crimi. Nu, niciodată nu voi scăpa de aici ; și n-am încotro s-o apuc.

Unde și cînd am văzut toate astea aievea — nu știu. Vîrful ascuțit al turlei, paragina aceea mi-au apărut însă pe neașteptate, cu nostalgie, cînd am dat cu ochii pentru prima dată de fortăreața Petropavlovskaia...

Visul de atunci a devenit realitate.

...În ce constă „eul“ meu, acum cînd încărunțesc și ochii mei își pierd strălucirea ? În simțuri, în frică, bucurii, amărăciune, speranțe. Am însă impresia, din ce în ce mai pregnantă, că „eul“ meu, nucleul lui, este conștiința mea. *„Cogito, ergo sum“* cuget, deci exist, — a spus bătrînul cărturar. A spus-o cît se poate de just. În copilărie, „eul“ constă în primul rînd din senzații. De aceea s-au și păstrat probabil multe senzații din copilărie cu o claritate orbitoare, în timp ce de gîndurile mele de pe atunci îmi amintesc doar vag. Acum însă mi se întîmplă invers : senzațiile se atenuează din ce în ce mai mult, iar cugetul se purifică...

Dar cîte întrebări îl copleșesc pe copil mai tîrziu, atunci cînd începe să se trezească rațiunea în el !... Nici chip să scapi de ele ! De ce mugește vaca ? De ce creasta cocoșului este roșie ? De ce visez și unde mă aflu cînd dorm ? De ce cățelul are patru picioare, iar eu numai două ? De ce pe cer sînt stele și oare poți să le ajungi dacă te cațeri și te tot cațeri pînă sus de tot ? De ce copacii sînt mai înalți decît oamenii ? Unde se termină lumea și ce e dincolo de locul unde ea se termină și unde nu există nimic ? Pot fi văzuți oare îngerii invizibili ? De ce m-am născut și ce-am făcut înainte de a mă naște, și ce-a fost atunci cînd nu exista încă nimic ? Toate întrebările astea cer răspunsuri necondiționate și definitive. Copiii sînt cei mai mari metafizicieni. Răspunsuri însă nu există. Cei mari știu totul, dar de cele mai multe ori se descotorosesc de întrebări prin glume, ori invocă lipsa de timp sau spun : „Cînd ai să mai crești, ai să afli“. Dar poate că nici cei mari nu știu totul ?... Dacă e așa, nu e bine și atunci, ce e de făcut ?

Stau întins în pat cu capul greu și încins. Buzele îmi ard. E arșiță. Aș tot vorbi mereu și multe. Închid ochii și e destul să mă gîndesc la ceva, că acest *ceva* se și întruchipează... Grunia... Din ceață se profilează fața ei palidă, de femeie simplă cu ochi cenușii și supuși. Spune ceva, dar nu-i deslușesc vorbele... Destul despre Grunia... Mai bine despre Șarik... Șarik se uită la mine din coteț, un șmecher, privește pieziș, pîndind să-i dau ceva. Las că te cunosc eu bine, bine de tot !... Moșia familiei Unkovski... Iată grajdul... Caii sînt duși la adăpat. Unul, roib, pare să fi turbat !... A scăpat ! Gonește, gonește mereu... în galop... drept spre mine... nu trebuie... nu...Ce curios e totul... n-ai decît să te gîndești la ceva — și apare aievea.

— Nu, mămico, nu mă doare nimic, numai că mi-e tare cald...

Nu spuneți nu — cîteodată e plăcut să bolești, și asta cînd e foarte cald, iar mîna răcoroasă a mamei îți atinge fruntea, și din salon se aud încetișor acordurile de ghitară : e tata... Ce ar fi dacă și în viață lucrurile s-ar petrece la fel : te-ai gîndit

la ceva și a și apărut în fața ta — nu te-ai mai gîndit și a dispărut.

Înserarea ne găsește în sufragerie. Tata stă culcat pe divan. M-am cuibărit între tata și speteaza divanului. Ochii tatii, mari, umezi și duși în fundul capului, lucesc în întuneric. Nasul i s-a ascuțit; pe obrajii scofîlciți joacă umbre. Părul răsfirat se odihnește pe pernă. E bolnav, ar trebui să plece să se caute, dar nu are bani — parohia e săracă. Știu toate astea. Tata seamănă cu Domnul răstignit pe cruce, atît e de slab și de pletos. Îmi povestește încetișor :

— Peste munți și văi, dincolo de pustiuri nisipoase, într-o țară neștiută, într-o împărăție necunoscută, trăiau odată un împărat și o împărăteasă.

Încerc să mi-o închipui pe împărăteasă. Dimineața o văzusem la marginea pădurii pe tînăra Unkovskaia : o femeie cu pielea albă, cu cravașa în mînă, călărind femeiește pe un cal sur ; alături alergau doi cîini uscățivi, cu boturile ascuțite. Pesemne că împărăteasa seamănă cu fiica generalului Unkovski. Îl întreb pe tata :

— Împărăteasa avea cîini mari de tot ?

— Avea. Lasă-mă să povestesc. Împăratul le spuse fiilor săi : „Luați cîte o săgeată, întindeți-vă arcurile și trageți, fiecare într-altă parte ; în curtea în care va cădea săgeata, vă duceți în pețit". Trase fratele cel mai mare și săgeata căzu în curtea unui boier, drept în fața foișorului fetelor ; trase cel mijlociu — săgeata zbură în curtea unui negustor și căzu dinaintea cerdacului principal, unde se afla fiica acestuia, o fată de toată frumusețea ; trase mezinul — săgeata nimeri într-o mlaștină murdară, unde o prinse o broscuță.

Cînd o fi să mă însor, voi lua și eu o săgeată călită — poate că soarta îmi va hărăzi și mie o broscuță. Bine dacă se va preface în Vasilisa cea înțeleaptă. Dar dacă nu ?... Mă așez la masă, iar broscuța — hop și ea, și-și bagă lăbuțele spurcate în farfurie... Cred în povești. M-au și obișnuit cu gîndul că există o lume vizibilă și alta invizibilă ; în lumea invizibilă totul este posibil, chiar tot ce e mai neobișnuit.

Tata povestește fără grabă, cu o voce monotonă, tot scărmănîndu-și barba rară și cîrlionțată. Întunericul a învăluit ferestrele. De mult e timpul să aprindem lampa. În casă domnește liniștea și numai din bucătărie se aud glasuri nedeslușite.

Baba-Cloanța-Cotoroanța, cu nasul pînă-n tavan, îi spune țareviciului Ivan : „E greu, țarevice Ivan, să-i vii de hac lui Kașcei cel fără de moarte : moartea lui e în vîrful acului, acul e într-un ou, oul e într-o rață, rața e într-un iepure, iepurele e într-un cufăr, cufărul stă într-un stejar înalt, pe care Kașcei îl păzește ca lumina ochilor..."

Am mai auzit povestea asta, cu toate acestea o ascult cu interes. Dar alaltăieri tata a spus-o altfel : atunci țareviciul Ivan întîlnește în cîmp deschis un lup sur, nu un urs ; și nu e vorba nici de rățoi, ci de un șoim mîndru.

— Astea-s născociri, ripostez eu oftînd. În dormitor ziceai cu totul altfel.

Și aduc cu precizie rectificările respective. Tata mă bate ușurel pe umăr și mă lămurește zîmbind :

— E o poveste, frățioare, o poți spune în fel și chip.

— Nu, o poveste trebuie spusă adevărat, îl întrerup eu cu asprime și, supărat și dezamăgit, mă cațăr peste el, afară din odaie. În bucătărie s-a aprins focul, trebuie să văd ce se petrece acolo. E timpul să vină de afară argatul Pavel. Mi-a făgăduit că-mi va împleti un bici ciobănesc, unul adevărat...

Arta nu suportă nimic ce poate stîrni îndoieli, chiar și în lucrurile cele mai mărunte și, poate, mai ales în ele. Arta toată e alcătuită din aceste lucruri mărunte.

În curtea paracliserului Nikolaici mă joc cu Sergunka, băiatul lui, de-o vîrstă cu mine. Este rîndul lui Sergunka să alerge după mine să mă prindă. Curtea nu este prea mare, și în ea se înghesuie căruța, sania și o droșcă; într-un colț, mustește băligarul. Lîngă bucătărie — o troacă cu lături. O fîntînă cu cumpănă și jgheab lung pentru vite. Ghizdul fîntînii e vechi și scund. Alerg, cînd în jurul căruței, cînd în jurul fîntînii. Sergunka tot nu reușește să mă atingă cu mîna pe umăr. Din pricina asta pierde cheful de joacă și, pentru a-l mai întărîta, eu, dîndu-mă cu spatele îndărăt, îl zădărăsc: „Nu mă prinzi, nu mă prinzi, nu mă prinzi..." Deodată îmi pierd echilibrul, mă izbesc rău cu capul de ceva... mă prăbușesc undeva în bezna unui sac... Nici n-apuc să-mi dau seama de ceea ce se petrece că am și început să mă înec. Căzusem în fîntînă. Apa îmi îngheață oasele, măruntaiele, îmi arde pielea. Mă înec, plesnesc apa cu

palmele. Lîngă mine plutește o broască moartă, umflată, cu burta albă; o apuc cu mîinile, căutînd un reazem, dar mă scufund cu cap cu tot, apoi ies la suprafață. Pe neașteptate, degetele mele dau de ceva tare. Rupîndu-mi unghiile, mă apuc întîi cu o mînă, apoi cu alta. Din ghizd iese puțin în afară o grindă udă, mucegăită, de care mă agăț. Mă zbat mereu, îmi dau capul pe spate — strig și urlu cu o voce înfricoșătoare, nefirească. Stropii de apă clocotesc în jurul meu, apa scîrboasă îmi umple gura, urechile, nările. Întuneric, umezeală. Sus, deasupra mea — pătratul cerului de un albastru închis, nespus de dorit. Cerul tremură, se fărîmițează în țîșniturile de apă. Cît de mult aș vrea să fiu sus! Simt cu toată ființa mea, cu lăcomie, că sus e cald, soare, viață, în timp ce aici e întuneric, groază și moarte! Nu mai mi-e frig, ci foarte cald, tot corpul îmi arde. Spasmele mă sufocă. Broasca moartă plutește cu burta-n sus și cu lăbuțele larg desfăcute; mă feresc ca, o dată cu apa, să nu-mi nimerească în gură, și mă cutremur de scîrbă. Nu-mi dau seama cum se scurge timpul. Sus apare un cap mițos și bărbos. Și capul și umerii mi se par enormi. Mai am putere să-mi spun: „e Berindei — Barbă-Cot". Ținîndu-se de ciutură, cu picioarele larg desfăcute, rezemîndu-se cu ele și cu lăboaiele în colțurile ghizdului, Berindei coboară spre mine.

Berindei este paracliserul Nikolaici. Ajunge pînă la mine, se chinuiește să-mi desprindă degetele de grindă, și cînd, în sfîrșit, izbutește, în mîna mea tot mai rămîne o bucățică de lemn putred. În sus ne trag vecinii.

Nici în casă, pînă nu mi-am revenit în fire n-am lăsat din mînă bucățica de lemn. Mai tîrziu, tatăl lui Sergunka îi spunea, printre altele, mamei mele :

— Mare minune, coană preoteasă, cum a putut să se agațe de ghizd. După pățania lui, am cercetat fîntîna : ghizdul e neted și lunecos ; nu se afla decît un singur loc unde te puteai apuca de ceva, dar nu un om mare. Și, ca să vezi, tocmai de locul ăsta a dat ! O să aibă zile multe flăcăiașul, crede-mă !...

După puțină vreme, într-un amurg ședeam din nou, cu tata. Începuse să-mi spună încă o dată povestea cu broscuța. Posac și hotărît l-am întrerupt :

— Să n-aud de broscuță. Povestește-mi altceva.

— De ce nu vrei ? E doar povestea care-ți place.

I-am răspuns scurt și răspicat :

— Nu vreau.

Tata a fost transferat, la cererea lui, la o altă parohie, care nu se afla pe malul unui rîu. Dar asta nu l-a ajutat cu nimic — se sfîrșea de oftică. Aproape că nu se mai scula de pe divan. Umerii care i se profilau pe sub anteriu te întristau și-ți provocau mila. Îmi era frică să-i privesc degetele, atît de mult se uscaseră. Uneori, mă lua lîngă el, mă mîngîia încetișor pe cap și-mi răsfira șuvițele de păr. Nu știam ce să-i spun și nici ce să fac. Nopțile, rezemat de speteaza divanului, se ruga cu osîrdie, citea catisme și acatiste, iar candela din ungherul din față licărea acum ziua și noaptea. Într-o seară, l-am auzit pe tatăl meu, cum, după

obișnuitele rugăciuni, privind țintă icoanele și ținînd cu osîrdie pe frunte cele trei degete unite pentru semnul crucii, șoptea sleit de puteri :

— Dăruiește-mi, Doamne, un sfîrșit grabnic și fără dureri, ajută-i și nu-i lăsa pe orfanii mei fără grija și milostivirea Ta.

Am înțeles că tatii îi e rău de tot și că pe mine și pe Lealia ne iubește foarte mult ; în seara aceea nu m-am despărțit de el și mă străduiam să-l distrez cu jocuri gălăgioase. Tata încerca să zîmbească. În bucătărie, mama plîngea aproape tot timpul. Plîngea și Grunia, și bucătăreasa. Privindu-le, plîngeam și eu. Le era milă de mine și-mi spuneau : „bietul de el" ; și mie îmi era milă de mine.

După maslu, tata a cerut să-i fie aduși copiii : Lealia și cu mine. Stătea pe jumătate culcat, rezemat de un maldăr de perne. Sudoarea îl istovea, pieptul i se sălta puternic și neregulat ; ceva se înțepenea acolo, șuiera și fîsîia. Tata ne-a privit îndelung, fără să scoată un cuvînt. O țineam pe Lealia de mînă. Tăceam și noi. Tata, mișcînd capul ca și cum l-ar ridica, abia-abia rosti :

— Ce micuț ești ! Un prichindel ! Lealia e și mai mică. Va trebui să trăiești fără mine, frățioare. Să nu o necăjești pe Lealia, să n-o uiți. Ține minte că e surioara ta. Amîndoi sînteți orfani. N-aveți pe cine să vă bizuiți...

I-am răspuns cu ardoare :

— N-am s-o uit pe Lealia. Nici pe tine n-o să te uit ; după ce o să mori, o să vin la mormîntul tău. Apoi, cugetînd cîtva timp, am adăugat grav :

Iarna cred că e frig în mormînt, să iei cojocul cu tine.

Mama mi-a dat un ghiont în umăr.

Tata ne-a cuprins capul cu mîinile — pe-al meu și pe-al Lealiei — ne-a privit în adîncul ochilor, ne-a binecuvîntat cu mîini tremurînde, ne-a sărutat pe frunte și s-a întors cu fața la perete.

Mama mi-a șoptit :

— Du-te la bucătărie să te joci de-a căluții.

Am fugit la bucătărie și m-am jucat acolo.

În noaptea aceea tata s-a sfîrșit.

În salon, unde zăcea, nu aveam voie să intrăm. Speriați și deprimați peste măsură, îi urmăream pe cei mari. Uitau să ne hrănească la timp. Înainte de a fi scos mortul din casă, mama ne-a îmbrăcat mai cu grijă și ne-a dus să asistăm la prohod. În mijlocul salonului, se aflau două mese alipite, iar pe acestea, o ladă lungă, urîtă, îmbrăcată cu pînză neagră. În ladă zăcea ceva alb-gălbui și nemișcat. Am înțeles : era tatăl meu mort. Nasul i se ridica nefiresc și stupid în sus. De la sicriu — și de la tata, alb-gălbui, radia o liniște apăsătoare, grețoasă care nu se lăsa clătinată nici de vorbele rezervate, abia șoptite ale clerului, ale rudelor și ale cunoștințelor, nici de zăngănitul cădelniței, nici de plînsul mamei. Pe cele două părți ale lăzii stăteau sfeșnice, învelite cu stambă albă, pe care licăreau luminițele gălbui ale lumînărilor. Odaia fusese împodobită cu cetină, și mirosul ei se amesteca cu mirosul neplăcut al fumului albăstrui de tămîie. Totul era înfricoșător, dar eu nu credeam în moarte. Mi-au dat o lumînare. Stînd și ascultînd slujba, mi-am adus aminte că în curînd va fi Crăciunul, vor veni din sat cu colindul, se va împodobi pomul de Crăciun, se vor atîrna în el pocnitoare, felurite daruri, iar sus de tot, sub tavan, în vîrful bradului, va străluci steaua din Bethleem, aceea care-i călăuzise pe cei trei Crai de la Răsărit. Doream să mi se dăruiască un pistol și o carte cu poze colorate.

Pe frunte tata avea ceva alb. Ce-ar putea fi ? Am făcut cîțiva pași mărunți și sfioși spre preotul care slujea în odăjdii. Mama m-a tras de cămașă înapoi. N-aveam astîmpăr să aflu ce-i pe fruntea tatii și mă frămînta gîndul cum să mă apropii mai repede de sicriu. Cei mari se lăsau des în genunchi ; am început și eu să bat mătănii și puțin cîte puțin mă apropiam neobservat de cler. Mama m-a tras din nou de cămașă înapoi. Dar nu m-am dat bătut și am început iar, închinîndu-mă, să înaintez spre țelul meu. Grunia m-a luat în brațe și am văzut că fruntea tatii era înfășurată cu o panglică de hîrtie pe care era scris ceva cu litere aurite. Tata zăcea foarte lung, ostil tuturor, uimitor de liniștit, cu călcîiele alipite. Ochiul drept, întredeschis, părea că urmărește ce se întîmplă în jur. Îmi era frică să-l privesc, dar mă și atrăgea. Îmi întorceam capul, însă curiozitatea stîrnită de groază mă făcea să mă uit din nou la el. Doream ca tata să fie înmormîntat cît mai repede. Privind corpul neînsuflețit, mă simțeam, nespus de clar, o ființă vie într-o lume uriașă, nemărginită, căreia va trebui să-i țin piept.

În biserică, am sărutat cu scîrbă buzele vinete și reci ale mortului, iar Lealia, cînd fu apropiată în

brațe de el, izbucni în urlete, își ascunse fața în umărul Gruniei și nu-și luă rămas bun de la tata.

Cînd lada a fost coborîtă în mormînt și pe capacul ei au început să se rostogolească bulgări înghețați, mama s-a repezit spre groapă, dar cei din jurul ei au apucat-o de mînă și de scurta de catifea îmblănită.

Seara i-am întrebat pe cei mari ce se va întîmpla cu tata. Mi s-a răspuns: „Va veni timpul cînd el va învia".

Am socotit că așa trebuie să fie și că altfel nici nu poate fi.

Cîteva nopți mi-a fost frică să dorm singur, fără cei mari, și-i întrebam dacă se bătuse bine în cuie capacul la sicriul tatălui meu.

II. RUSIA BUNICILOR

Pe bunic l-am văzut pentru prima oară după moartea tatălui meu. M-au dus la el în sat, într-o seară de iarnă. Două zile am călătorit cu o sanie mare, țărănească. Era gerul Bobotezei, și cîmpurile troienite și viscolite se pierdeau pe întinsurile pustii, fără de nume. Sunetul zurgălăilor părea îndepărtat, neputincios și singuratic. Părea că ne înzăpezim pentru totdeauna în troienele albastre fărîmicioase și că niciodată nu vom scăpa de atîtea drumuri și răspîntii. Am întîrziat; mergeam prin pădure. Surugiul Nikifor, un bărbat cu barba căruntă, încins cu un brîu roșu și lat, îi povestea mamei despre schiturile de la nord ale staroverilor,

pe unde fusese să-și caute de lucru. În închipuire îmi apăreau taigaua mută și neumblată, plaiuri acoperite de mlaștini, poteci necunoscute, codri plini de brazi, întunericul care nu se mistuie niciodată și licărirea abia întrezărită a unui foc în fundul pădurii, la miezul nopții, în ceasul groazei și al faptelor adevărate din povești, în ceasul săvîrșirilor fabuloase, apoi o îngrăditură de pari cu vîrfuri ascuțite acoperite de mușchi și mucegai, un turn de strajă din bîrne groase de stejar, cu ambrazuri întunecoase și fulguit de zăpadă, unde se cuibăresc bufnițe cu ochi galbeni. Dincolo de îngrăditură, în chilii — tavanul afumat, lumînări din ceară curată, umbre și întuneric prin unghere, vechi chipuri de sfinți. În chilii — rascolnici bărboși. Au fețe uscate, cadaverice. Ochii le sînt afundați adînc sub frunte. Femei cu fețe pietrificate pășesc fără zgomot, și poalele veșmintelor lor negre fîlfîie aidoma aripilor unor păsări de noapte. Cu toții „se mîntuiesc". Oamenii aceștia de credință veche nu-l recunosc pe Dumnezeul nostru, și asta e foarte rău; de altfel, nu-i recunosc nici pe ispravnici și nici pe uriadnici. Rascolnicii sînt fugari; cîteodată îi atacă soldații și atunci se retrag mai departe, în pădurile necălcate de picior de om, dar dacă nu au unde să se adăpostească, se ard de vii pe ruguri. Este îngrozitor, dar rascolnicii sînt oameni curajoși, și eu am pentru ei o simpatie ascunsă.

— Se răzvrătesc? îl întreb pe Nikifor.

Acesta mă privește pieziș de pe capră.

— Ia te uită ce isteț mai e! Așteaptă să mai crești, c-o să le afli pe toate. Flutură biciul și adă-

ugă : Prichindelul de el ! E cu caş la gură, dar a auzit tot ! Credeam că dormi... Hi, „respectabililor"... Şi începu să îndemne caii, mormăind.

Îmi ascund mai adînc faţa în cojoc. Miroase plăcut a piele tăbăcită şi a lînă. Nu înţeleg de ce e prea devreme să întreb dacă rascolnicii se răzvrătesc sau nu ? E adevărat că nu sînt încă mare, dar ştiu să număr. Cîţi ani am ? Unu, doi, trei, patru, cinci... Zurgălăii tot sună şi sună mereu. Acum are, nu ştiu de ce, un sunet duios, familiar. Pe sanie se scutură fluturaşi sonori de cleştar, fulgi de zăpadă ce răsună în căderea lor... Într-adevăr, ştiu să număr destul de bine : unu, doi, trei, nouă, doisprezece, cinci sute. Ding-ding-ding ! sună zurgălăii. Ce stare plăcută şi ciudată ! Nu dorm încă şi simt cu umerii speteaza saniei, pe mama, pe Lealia. Prin pleoapele grele şi închise văd ca aievea şi zăpada, şi caii, şi pe Nikifor, numai eu nu mă mai aflu printre toate acestea. Sau mai bine zis : şi zăpada, şi sania, şi caii, şi cojocul, şi cerul — toate la un loc sînt eu, şi totuşi „eu" am devenit pentru mine însumi un străin, un altul, ceea ce este atît de minunat, încît aş vrea ca senzaţia aceasta să dureze cît mai mult. Apoi totul dispare, rămînînd numai senzaţia de căldură, şi eu din nou nu mai sînt, rămîne doar ceva cald şi intim, şi acest ceva cald sînt eu, care, pentru mine însumi, sînt un străin, un altul... Urc, urc mereu pe o scară înaltă şi abruptă, drept spre cer, spre norii auriţi, şi cu cît sînt mai sus, cu atît mă simt mai uşor, mai fericit ; mă poartă aripile... sînt mare, uriaş... şi totul e minunat şi de neînţeles... sînt bun la inimă... şi totul...

Am adormit atît de adînc, încît la sosire s-au căznit mult să mă trezească, ba, mama chiar s-a speriat, crezînd că îngheţasem... În cojocel, în şaluri, aduceam a boccea. M-au desfofolit şi l-am văzut pe bunic. Înalt, osos, slab, îşi mişca sprîncenele stufoase ce-i atîrnau deasupra ochilor, ţinîndu-şi mîinile la spate. Anteriul din pînză verde atîrna pe el ; barba lui albă era pe ici pe colo îngălbenită. Bunicul mirosea tare a tabac. Pîslarii lui cred că erau mai înalţi decît mine. Mă aşteptam ca el să se apropie şi să-mi dea bineţe, dar şedea nemişcat, cercetîndu-mă ursuz din ochi. Am început să clipesc des şi mi-am îndreptat cureluşa cu care eram încins.

— Bună ziua, bunicule ! am şoptit eu cu o voce abia auzită.

Bunicul îşi băgă mîinile în buzunare.

— Bună ziua, a zis el, cu nepăsare, întorcîndu-se pe loc şi îndreptîndu-se spre ieşire. Spatele lui adus a umplut aproape tot cadrul uşii. Şi-a aplecat capul ca să nu se lovească de pragul de sus.

M-am simţit jignit, şi atunci s-a născut în mine bănuiala că şi bunicul ar fi de credinţă veche. Sever, ursuz, se „mîntuieşte" şi el. Am adormit foarte hotărît să-mi verific bănuielile...

Pe timpul acela, bunicul era pensionar. Pe Ana, fiica lui mai mică, o măritase „înzestrînd-o" cu parohie, cu casă, cu pămînt. Ginerele lor, Nikolai Ivanovici, le dăduse — bunicului şi bunicii — odaia din colţ, dar bunicul, un om îndărătnic şi nesuferit, o zvîrlise curînd pe bunica afară, şi aceasta dormea acum într-o tindă întunecoasă, neîn-

drăznind să arunce nici măcar o privire în odaia lui, bărbatul său. El trecuse de șaptezeci de ani și deprins încă de pe băncile seminarului nu contenea să bea zdravăn. După spusele absolut sigure ale familiei, bunicul se distingea printr-o deosebită inteligență, și după absolvirea seminarului fusese trimis la Academia de teologie, în urma demersurilor făcute de însuși „vlădica". Mă îndoiesc dacă nu chiar din primele zile ale șederii lui acolo, el se îmbătă și, beat fiind, rostind vorbe netrebnice, îl fugări cu un lemn în mînă pe inspectorul instituției, căutînd să-l schilodească. Atunci a fost exmatriculat fără zăbavă din Academie și trimis ca simplu țîrcovnic într-un sat pricăjit. După ce se însurase și căpătase cu chiu, cu vai o parohie, bunicul continua să tragă la măsea. Bea mohorît, de unul singur, nu-și vizita vecinii, nu se ducea pe la nimeni și rar dacă primea pe cineva, doar pe cîte un enoriaș știutor de carte, dar și asta după îndelungă chibzuință. El disprețuia, fără să se ascundă, și clerul, și neamurile. Chiar mie mi-a fost dat să fiu martor cînd el se amesteca în discuțiile oamenilor, dacă era vorba de știință sau artă. Cu părul zbîrlit, cherchelit, apărea pe neașteptate în ușă, îi întrerupea grosolan și cu voce tare pe-ai săi și pe musafiri : „Flecarilor, săraci cu duhul ce sînteți !... Nu vă e dat vouă, celor întunecați la minte, să judecați lucrurile acestea și... n-are nici un rost să pălăvrăgiți zadarnic !..." Apoi se întorcea brusc și trîntea ușa în urma sa. Se spunea despre el că i-ar cunoaște pe filozofii vechi și noi și scrierile părinților bisericii.

Prin sat și printre neamurile noastre circulau destule istorii despre ciudățeniile bunicului la beție. Încă de pe timpul domniei țarului Nikolai I, în sat locuiau evrei strămutați din zona permisă. Își cîștigaseră drepturile luptînd ca soldați în războiul cu turcii. Evreii populaseră lîngă piață, pe străzile dosnice, un cartier întreg. Făceau negoț cu grîne, stăpîneau diferite meserii. Negustorimea ortodoxă se plîngea de dominația evreiască : evreii erau mai ageri la minte, aveau mai multe legături comerciale și îi înșelau mai puțin la cîntar pe țărani. Bunicul nu trăia în bună înțelegere cu negustorii. Ei îl socoteau trufaș, bețivan, un sucit ursuz și maniac. Pentru a face sînge rău negustorilor creștini, cîteodată, obișnuitele vizite de Crăciun și de Paști prin parohie, bunicul le începea cu evreii. În odăjdii, el, diaconul și cîntărețul îl preamăreau cu osîrdie pe Cristos la Hazanov sau la Kantorovici. Hazanovii și Kantorovicii îl primeau pe bunic, și aidoma celor trei Crai de la Răsărit nu se zgîrceau să-l primească cu daruri bogate. Altminteri, bunicul nu intra în casă, ci se mulțumea, modest cu bucătăria, unde le îngăduia celor pravoslavnici — bucătăreasa și argatul — să sărute crucea, spunîndu-le stăpînilor casei : „Șmil, peste robii și roabele tale am chemat harul Domnului. Tu însă nu ești demn de el, fiindcă ești tăiat împrejur și mănînci pască. Totuși, să știi : colacii și pasca nu înseamnă credință, ci o jalnică superstiție." Nu se știe ce-i răspundeau bunicului Șmilii și Abramii, dar negustorii ortodocși, privind îndelung din ferestrele sau pridvoarele caselor lor la vizitele demne de condamnare ale bunicului, se înverzeau

de atîta jignire și umilire. Bunicul o știa și, cînd întîlnea pe stradă pe vreunul din bogătașii sau filantropii locali, îi dădea cu tifla drept în față și, chiar dacă era bine băut, glăsuia cu siguranță, peste drum, în auzul tuturor : „Na, înghite, hrăpărețule, trufașule ! A patra zi vin la tine, mai devreme nici să nu mă aștepți !“

Bunicul bea dimineața, dar nu se dădea în lături să bea și seara. Adeseori era nevoit să oficieze slujbele în stare de ebrietate și, în astfel de cazuri, bunica îi venea de obicei în ajutor. El cădea pe neașteptate pe gînduri, era distrat, amuțea, uita să spună diaconului sau dascălului vozglasul sau să le răspundă. Bunica, stînd în strana din stînga, îi sufla, mai întîi încetișor, apoi tot mai deslușit. Intervenția rămînea uneori nepedepsită, dar nu rareori se întîmpla ca bunicul să-și iasă din fire. Atunci, din altar sau de pe amvon, mîrîia să-l audă toată biserica : „Tare deșteaptă mai ești, coropișnița dracului !“ Într-adevăr, nu se sfia de loc să se răfuiască cu bunica. „Cei chemați, ieșiți !“ glăsuia el din ușile împărătești, îndreptînd o privire pătrunzătoare asupra bunicii, apoi aștepta un timp și, în sfîrșit, o soma cu glas tare : „Piei din ochii mei, pleacă, femeie întunecată la minte !“ Și bunica mea, pe atunci încă tînără și grijulie, stacojie de rușine, trebuia să se supună. N-o cruța bunicul nici în predici, demascînd amenințător pe unele nerușinate, care socotesc că se pot amesteca în treburile arhiereilor, învestiți cu harul Domnului prin taina preoției. Te pomenești că aceste păcătoase vor ajunge pînă acolo, încît să dorească să oficieze chiar ele slujbele bisericești. Duhul mîndriei și alte răutăți le stăpînesc !...

Drumul făcut în viață de bunica, alături de bunic, a fost un adevărat calvar. El nu era om de casă, deși a avut cu ea nouă copii. Nu-l interesa nici gospodăria. Printre altele, nici parohia nu aducea cine știe ce venituri, și apoi bunicul cheltuia o bună parte pe băutură. Copiii, bucătăria, munca cîmpului, livada, grădinile, toate erau în grija bunicii. Îi învăța carte pe copii, îi dădea la școala duhovnicească, la școala eparhială de fete, pregătea zestrea, le mărita, îi însura, dădăcea nepoții, implora autoritățile bisericești să nu dea curs acțiunilor înaintate împotriva faptelor bunicului săvîrșite la beție. Pe timpul meu bunica se cocîrjase de tot, capul, mîinile, picioarele îi tremurau, și în ochii ce priveau în pămînt se întipărise grija veșnică, lipsa de bucurii a vieții rămase în urmă, oboseala, marea oboseală ce a ținut pînă la sfîrșitul zilelor ei. Cute mari și adînci îi brăzdau fața ca niște cicatrice, și în buzele lipsite de sînge, strînse și tremurătoare, se ascundeau răbdarea și amărăciunea nimănui spovedite. Bunica nu știa și nu putea să stea cu mîinile-n sîn ; începea cu noaptea-n cap, fără răgaz, să cearnă făină, alegea cartofi, făcea pesmeți, răsădea zarzavat, clătea rufe, aprindea focul în sobă, zdrăngănea cu furcile de apucat oale și cu ceaunele. A supraviețuit bunicului cu vreo douăzeci de ani, și chiar în ziua morții sale, apucîndu-se de mese, scaune, scrinuri, bîjbîind cu mîinile pe pereți, s-a tîrît pînă în bucătărie s-o ajute pe fata ei mezină. Se străduia să facă ceva cu degetele care pierdeau căldura vieții și numai cu

puține vorbe s-a plîns că „un val întunecos i se apropie de ochi“ și că totul „i se pare a fi în ceață“. Cam după vreun ceas și-a dat sfîrșitul.

Bunicul își părăsea rar bîrlogul. În odaia lui, într-un dulap stăteau carafa sacră, o farfurie cu pîine neagră, cu ciuperci și castraveți murați. Se plimba prin odaie, oftînd zgomotos și dregîndu-și des glasul. Dușumeaua scîrțîia sub pașii lui. Dacă nu-i auzeam pașii un timp mai îndelungat, însemna că citea ; dacă își întrerupea plimbarea pentru scurtă vreme, știam că bunicul „mai prinde puteri“. În dulap, puse la nimereală, zăceau cărțile cu scoarțele vechi legate în piele. Foile cărților se scorojiseră, iar unele litere semănau între ele. Bunicul, cu ochelari groși în ramă de fier puși pe nas, citea cărțile stînd într-un fotoliu, nu prea elegant, dar trainic, rezemat de speteaza lui, mișcîndu-și sprîncenele întunecate și nelăsîndu-și tabachera din mînă. Băgînd de seamă că-l pîndesc prin ușa întredeschisă, se ridica în silă ; eu fugeam din antreu în sufragerie, iar bunicul închidea ușa cu zăvorul. Mă temeam că atunci cînd mă voi întîlni cu el, mă va face de rușine pentru că-l pîndisem sau poate chiar „mă va învăța minte“, trăgîndu-mă de urechi, dar bunicul nu mă lua în seamă.

...Ne-am instalat peste drum de bunic, într-o căsuță modestă, cu un cuptor mare rusesc, o căsuță asemănătoare cu o izbă simplă. Mama ocupase locul de prescurăreasă, dar ceea ce cîștiga abia de ne ajungea la toți trei pentru de-ale gurii. Pe bunic îl vedeam mai rar. Gîndul că ar fi rascolnic nu mă

părăsea. Singurătatea, aproape sălbăticirea lui, firea sa misterioasă întăreau bănuielile mele, bănuieli care mă duceau la noi presupuneri. Credeam pe de-a întregul sau nu în ele, e greu de spus, dar știu că-mi luau destul timp...

...În copilărie, lumea ni se dezvăluie sub două aspecte : strălucitoare și proaspătă, scăldată de suflarea curată și neprihănită a vieții, cu amprenta autenticității de netăgăduit, a plenitudinii și a dezvoltării — și învăluită de născociri, plină de năluci, de minunata simfonie a vedeniilor, de vraja stelelor. Aceste percepții, opuse una alteia la cei maturi, la un copil trăiesc frățește între ele, neslăbindu-se una pe alta. Lumea antică, lumea copilăriei omenirii este fermecătoare tocmai prin această îmbinare naivă a născocirii și a realității. Această trăire o avem acum numai în pragul vieții, mai tîrziu însă realitatea și posibilul (sau imposibilul) își pierd forța lor directă, precum și asociația naivă dintre ele...

Ajunsesem să mi-l închipui pe bunic nu numai rascolnic. Nopțile, neauzit de nimeni, în taină față de cei ai casei, se duce la cimitir, unde, printre sălciile golașe și înghețate, urlă și vîjîie îngrozitor vîntul, iar peste morminte se așterne și fumegă zăpada stîrnită de viscol. Bunicul murmură cuvinte magice ; din morminte se scoală morții înveliți în giulgiuri cu orbitele negre și goale, se scoală cei uciși, omorîți în chinuri, se scoală păcătoși nepocăiți, respinși de oameni și de Dumnezeu. Scrîșnesc din dinți, pocnesc din oase ; urlînd, gonesc în zbor deasupra cimitirului, a cîmpurilor, iar bunicul stă șoptind mereu cuvinte magice și vrăjitorești. Plete-

le-i cărunte sînt răvășite de vînt. Morții, strigoii, sinucigașele prin înec sînt gata să se arunce asupra bunicului, dar nu-i pot face nimic : bătrînul e necromant și rascolnic. Nimeni nu știe nimic despre peregrinările lui nocturne. Numai eu le cunosc. N-au decît să mă socotească cei mari un copil, dar eu sînt deținătorul unei taine îngrozitoare.

Pe furiș, îl urmăream pe bunic probabil cu ochi ciudați pentru că bunica mă întreba :

— Ce te tot uiți, puiule, la bunic ca la o arătare din povești, sau ca la cine știe ce pasăre rară de peste mări și țări ?

Îmi ascundeam gîndurile, de teamă ca nu cumva cei mari să-mi descopere taina...

O dată, rudele și mama au plecat undeva în vizită. Eu și Lealia am rămas în grija bunicii. Aceasta a culcat-o pe Lealia, iar mie mi-a dat o „Niva"[1] făcută ferfeniță, apoi s-a dus în sat, la călugărițe. Răsfoiam în sufragerie foile foșnitoare, uitîndu-mă pieziș la ușa bunicului. El e un vrăjitor ; uite acum o să iasă și o să pună mîna pe mine. De frică, nu îndrăzneam nici măcar să ating cartea sau să mă mișc... Și într-adevăr, bunicul a intrat în sufragerie.

Am încremenit și am închis ochii.

— Te plictisești sau ți s-a făcut somn ? am auzit o voce răgușită.

— Nu, nimic, am bîiguit eu cu glas pierdut.

[1] „Ogorul", revistă literară din Rusia sec. XIX-XX (NT).

— Știi să cînți ?

— Nu, nu știu ; nu m-au învățat.

M-am zgribulit înfrigurat, mi-am plimbat degetele peste fața de masă și, făcînd o sforțare, i-am aruncat o privire. În vocea lui nu se mai deslușea asprimea sa obișnuită, ba mi se părea chiar că mă privește cu bunăvoință. Ținea tabachera în mînă și luînd distrat o doză de tabac, mă privea îngîndurat.

— Da, frățioare, zise el, începînd să umble prin sufragerie ; nu știu de ce atingea cu mîna scaunele, masa și pereții.

După ce se plimbă așa o vreme, bunicul dispăru în odaia lui, „se mai întări", apoi ieși din nou și începu iar să umble scîrțîind dușumeaua. Pe perete atîrna o pendulă cu două greutăți. Deodată bunicul începu să cînte, cu un bas nu prea profund, un cîntec despre un stejar rămuros și singuratic. Îl auzeam pentru prima oară cîntînd și chiar de la primele lui cuvinte mi-a trecut frica de tot. Bunicul cînta față de mine, fără cei mari ; asta însemna că are încredere în mine. Ascultînd melodia monotonă, bătrînească, mi s-a făcut milă de el, o milă duioasă, pe care numai un copil o poate avea. Mi-a venit și mie să cînt și șovăielnic am început să țiu isonul bunicului, născocind cuvintele și mirîndu-mă de îndrăzneala mea. El a sfîrșit cîntecul, s-a apropiat, și-a pus palma pe masă, pe care apoi a lovit-o ușor de cîteva ori și a întrebat încet :

— Știi povești ?

— Știu.

— De care ? Să aud și eu.

Am îngăimat dintr-o suflare :

— Calule sur, căluţule, tu ce ştii să prevesteşti, vin în faţa mea...

— Bine, bine, mă lăudă bunicul, băgîndu-şi mîna în anteriu după tabacheră. Învaţă să cînţi ! Ţine minte de la mine — fără cîntec, omul nu ştie ce-i viaţa. Fără cîntec, omul se sălbăticeşte, ajunge răufăcător.

— Dar rascolnicii, bunicule, cîntă şi ei ?

— Ce rascolnici ?

Am răspuns grăbit, cu ochii în pămînt :

— Nikifor i-a povestit mamei despre rascolnici. Ei se mîntuiesc în codri deşi şi neumblaţi.

— Şi ei cîntă... spuse bătrînul, distrat, începînd să umble iar prin cameră.

După cîtva timp, începu, tărăgănat, „Cîntecul lui Oleg înţeleptul". Îi ţineam isonul, uitîndu-mă stăruitor drept în gura lui. Cîteodată greşeam tonul, bunicul se încrunta, însă nu-şi pierdea răbdarea. A venit bunica ; bunicul, ca şi cînd mă uitase, s-a dus în odaia lui. La culcare, m-am dojenit pentru greşeala mea : bunicul nu umblă prin cimitir, nu-i scoală pe morţi din morminte ; nu e vrăjitor, nici necromant, totuşi e rascolnic. De altfel, nu e ceva de speriat.

De atunci, s-a statornicit pe nesimţite un obicei : cînd cei mari plecau de acasă sau se duceau în vizită, bunicul mă învăţa să cînt. Am descoperit în mine un elev care avea o anumită capacitate, din păcate, modestă. Bunicul era mulţumit de progresele mele, deşi nu-şi arăta mulţumirea aproape niciodată. Cîntările bisericeşti nu-i plăceau. Cînd la bunica se adunau călugăriţe şi începeau să cînte rugăciuni, bunicul mormăia : „Hait, iar au început !" şi-şi închidea uşa mai bine. Îi plăceau vechile cîntece ruseşti : despre poteci neumblate, poame de călin, zăpezi neîntinate, despre nenoroc amar, despre minunatele case-foişoare. Cunoştea cîntece de slavă în cinstea venirii primăverii, altele care se cîntau de săptămîna albă, de Sf. Gheorghe,
cîntece de slavă în cinstea venirii primăverii, altele
nu aceste cîntece mi-au aprins pe atunci închipuirea. Acest bătrîn beţivan, popă îmbrăcat în anteriu ponosit, cu mîinile tremurătoare, cu faţa buhăită şi plete cărunte şi murdare, cînta şi multe cîntece vitejeşti şi slobode despre haiduci şi răufăcători. Îmi amintesc încă şi astăzi atît de bine cîntecele neobişnuite ale bunicului şi serile de iarnă petrecute cu el, de parcă de atunci n-ar fi trecut peste patruzeci de ani, ci totul s-a petrecut de curînd, ca şi cum timpul n-ar avea nici o putere asupra trecutului.

...Geamurile ferestrelor sînt fulguite, acoperite cu un strat gros de gheaţă. Pe gheaţă joacă reflexele de un verde-spălăcit ale lămpii. Dincolo de ferestre, troiene neîntinate, noaptea, care a înghiţit totul. Pare că lumea a pierit, şi numai noi am rămas atîrnaţi în bezna oarbă şi neagră. Lucrurile din odaia bunicului parcă nu se simt acasă, nu se pot obişnui cu ea — de altfel, nici nu sînt multe : un pat simplu de lemn, fără farafastîcuri, un dulap coşcovit, o masă, jilţuri. În ungherul din faţă, împînzit de păienjeniş, se află icoanele lui Nicolae din Mira Liciei, Sfîntul Gheorghe omorînd balaurul, Serghie din Radonej. Mi se pare că mă urmăresc. Bunicul tot umblă şi umblă mereu, încălţat cu uriaşii lui pîslari şi cîntă despre Kudeiar.

Doamne-ajută să vă spunem
O baladă cum o știm
De la dumnealui monahul,
Cuviosul Pitirim.
Cică fost-au fost odată
Cei haiduci temuți avan
Ce pe Kudeiar l-avură
Peste dînșii căpitan.
Sînge mult vărsară furii,
Semănară mult amar,
Și-și luase de la Kiev
Mîndră fată Kudeiar...

Prin odaie rătăcesc umbre. Capul mare al bunicului se pierde în semiîntuneric. Anteriul atîrnă, bunicul își freacă distrat barba. Cîntă încet, cu convingere. Vocea mea se împletește cu basul lui aidoma iederei ce se încolăcește în jurul unui copac bătrîn și scorburos. Rusia, vremuri de demult, coclauri uitate de lume, farmecul pădurilor... Țîrcovnicul trage rar clopotul, vestind ceasul tîrziu; bătăile clopotului se pierd pe cîmpiile pustii. Cămin primitor și adăpostul tuturor pelerinilor, al celor fără de vatră, al tuturor celor aflați în călătorie, al tuturor celor ce suferă de frig și de viscol!... Iar în sania pictată gonește haiducul viteaz, ținînd-o strîns la pieptu-i lat pe frumoasa fată. Stîrnind vîrtejuri de argint, troica zboară ca pasărea. Aurul și nestematele de pe hamuri ard în lumina lunii; blănurile siberiene sînt fulguite de zăpadă. Cozile întunecate ale fecioarei atîrnă din sanie... Dar ce-i trebuie lui Kudeiar frumoasa fată? Se spune că flăcăii le sărută. Și eu sînt cîteodată

sărutat, și eu sărut rudele. Dar nu știu ce-i plăcut în asta. Lui Kudeiar-haiducul nu-i stă bine de loc să giugiulească fetele: merită să se ocupe de ele un bărbat curajos?... În miezul nopții, în jurul lui Kudeiar rătăcesc umbre însîngerate. Să fie vuietul pădurilor Brînskului, sau gem sufletele celor morți în chip tragic, sufletele celor decedați, otrăviți, pieriți în chinuri, cu răni negre și căscate, cu capetele sparte, sfîșiați, supuși batjocurii, tineri, bătrîni? Multe păcate are Kudeiar!... Mult și cu osîrdie să se căiască pentru faptele lui rele!... Nu mai e haiduc Kudeiar, acum e sihastru. Taie, după făgăduință, cu un cuțit obișnuit, un stejar gros, de abia îl cuprind trei oameni cu brațele: nu va izbuti să-l taie nici pînă la sfîrșitul zilelor sale. Răsună goarnele în pădure... Pan Gluhowsky... Panul se fălește față de Kudeiar cu bogățiile lui, cu viața sa de huzur, cu trupeșia lui; panul își bate joc de slugi. Și Kudeiar uită făgăduința... panul zace scăldat în sînge, și alături de el, stejarul gros, de abia îl cuprind trei oameni cu brațele... Dumnezeu l-a iertat pe Kudeiar... „și l-a luat în ceruri ca pe prorocul Ilie“, adaug eu în gînd de la mine... N-ar fi rău să-mi vorbească bunicul despre frumoasa fată și de ce o sărută Kudeiar! Dar nu știu ce mă împiedică să-l întreb...

— Bunicule, pe Kudeiar-haiducul îl pictează pe icoane?

Bunicul se oprește din mers, mă privește uimit, își încruntă sprîncenele, se freacă pe piept.

— Ce tot pălăvrăgești, puiule?... După haiduci nu se pictează icoanele.

Biblioteca cărți digitale 2021

— Ba nu, îi pictează, îl contrazic, sigur de mine. Îi pictează răstigniţi pe cruci, alături de Cristos — şi-l privesc şiret pe bunic.

— Prostule, îmi răspunde supărat bătrînul. Haiducul acela i-a uşurat suferinţele morţii lui Dumnezeu-omul şi a crezut în el cînd l-au chinuit. Bunicul ridică mîna şi, arătînd cu degetul cerul din fereastră, mă povăţuieşte : — Nici sărutare îţi voi da ca Iuda, ci ca tîlharul, mărturisindu-mă... Caută să pricepi...

Să-l întreb sau să nu-l întreb de ce Kudeiar o sărută pe frumoasa fată ? Limba nu mă ascultă, şi basta ! Între altele, nu înţeleg de ce a putut fi pictat tîlharul pe cruce, dar pe Kudeiar nu e voie să-l pictezi ? După mine, Kudeiar era mai bun decît haiducul ; nu l-a înjunghiat el degeaba pe panul Gluhowsky. Cînd o să mă fac mai măricel, o să înjunghii şi eu neapărat vreun pan rău, şi mi se vor ierta toate păcatele, apoi mă voi face sihastru.

— Bunicule, cum sînt sihaştrii ăştia ?

El ciocăneşte tabachera cu degetele răsucite de bătrîneţe şi vodcă.

— Eşti încă prea mic să înţelegi astfel de lucruri. Trăgînd mai bine, una peste alta, pulpanele anteriului, se plimbă din nou prin odaie şi, ca şi cum ar fi uitat de mine, chibzuieşte cu glas tare :

— Cîte unuia nu-i ajunge întreaga lume. Umblă de colo-colo prin capitale şi străinătăţi, cutreieră mările, se caţără pe munţi, rătăceşte peste tot, dar de văzut nu vede nimic. Trece prin lume ca un cîine prin apă... De la astfel de oameni să nu te aştepţi la bine... Te vor înşela, te vor vinde, îşi

vor bate joc de tine ; unuia ca ăsta nu-i pasă de nimic, de aceea lumea e pentru el moartă... Altuia şi o palmă de pămînt îi e prea mult : se simte bine şi în pădure sub un pin. Vede lumea şi într-o tufă verde, într-o vizuină de fiară, vede mai mult decît cel ce se vîntură fără astîmpăr prin lume. În ceva mic i se dezvăluie atîtea, încît de-ai scrie un veac întreg, n-ai putea să le descrii. Totul îi face bucurie, îi aduce alinare şi învăţăminte. Unul ca acesta n-are de ce să cutreiere lumea. N-o să facă rău nimănui... El simte viaţa... Crezi că sihaştrii îşi duc zilele numai în chilii şi mănăstiri ? Sînt peste tot : şi în oraşe, şi în sate şi printre noi, păcătoşii... atît că nu se înghesuie în faţă ; unde mai pui că fel de fel de scîrnăvii îşi bat joc de ei... Se-ntîmplă, pe asta se bizuie lumea... Scîrnăvia, frate, are putere de viaţă, dar n-are obraz.

— Bunicule, tu nu eşti sihastru ?

Bătrînul îşi mişcă buzele aspre, închide ochii, apoi spune rar, privindu-mă ciudat :

— Ce sihastru să fiu eu... toată viaţa am înţepenit pe loc ca simplu popă... Asta-i tot...

Parcă ar mai vrea să spună ceva, dar se stăpîneşte, se apropie de dulap, trage o duşcă, ia o coajă de pîine, o miroase, o pune la loc şi se şterge la gură cu mîneca. Nu-l cred pe bunic ; este sihastru, şi numai pe mine mă păcăleşte...

Mai cîntăm şi cîntece : despre voinicul care şi-a dat viaţa pentru fiica unui nobil ; despre stînca singuratică a lui Stepan Razin ; despre flăcăul îndrăzneţ, părăsit de frumoasa cea rumenă şi dalbă, care a fugit în palatul unui negustor, tînărului cu părul buclat nemairămînîndu-i decît drumul spre

ocnă, în Siberia ; cîntăm despre fata care se teme să plece de acasă : dincolo de pădure pîndesc haiducii, iar cocoșul bate din aripi, prevestind nenorocire ; cîntăm despre Volga : nu te zori frumoasa mea fată, mai stai, dăruiește-mi bucuria să schimb o vorbă cu tine ; mămuca Volgă e mîniată de furtună, se spune cum că pe lîngă Samara s-au pitit tîlharii, iar în Saratov fetele sînt frumoase... Dincolo de fereastră — o noapte a haiducilor care vînează prada cutreierînd în bărci cu pînze rîurile vechii Rusii, o noapte a faptelor golănești și sîngeroase, a ultimelor răfuieli cu plata morții, a bătăilor cu cuțite, a vagabonzilor celor fără de vatră. Poate că, uite colo-n crîng, în stufăriș, ei au tăiat căile, drumurile, și-i așteaptă pe drumeții întîrziați... Acum vor bate la fereastră, va zăngăni zăvorul, vor izbi ușa cu toporul... iar satul e pustiu, nu se văd lumini, izbele sînt îngropate în zăpadă, poți să strigi cît ai vrea — tot nu te va auzi nimeni. Satul doarme și visează basme și povești rusești... Mă uit cu încredere la bunic : n-o să mă lase fără apărare... Trebuie să intru cît mai curînd într-o bandă de tîlhari, atunci se vor teme de mine. Un lucru e prost : cresc încet. Mîine mă voi măsura acasă, pe tocul ușii : acolo e făcut un semn cu cărbunele. Se întîmplă ca într-o singură noapte să crești cu o palmă... Acum bunicul fredonează singur : „Vai, nu te mai poți întoarce în trecut, niciodată nu va răsări soarele-n apus..." Ah, bunicule, bunicule ! Cu cît drag m-aș apropia și m-aș lipi de tine, dar prea ești ursuz !...

Tîlharii nu mă lăsau în pace. O dată, l-am întrebat pe bunic :

— Și Cristos a fost de-al tîlharilor ?

Patimile lui Cristos, pe care mi le-a povestit bunica, m-au uluit : cîteva zile nu m-am gîndit decît la ele. Am hotărît să mă rog numai celui crucificat, am prins ură pe saduchei și farisei, dar și aici am reușit să înțeleg tot după capul meu.

La întrebarea mea, bunicul a rămas buimac și a clătinat prelung din cap.

— De unde ai mai scos-o și pe asta ?

I-am răspuns pe larg :

— Cristos cunoștea femeile rătăcite, iar ele erau toate tîlhăroaice.

— De ce socotești că femeile rătăcite sînt tîlhăroaice ?

Ascultînd la biserică și acasă Evanghelia despre femeile rătăcite, nu mi-am dat seama multă vreme cu ce se ocupă ele și am hotărît că rătăcesc pe drumuri, omoară și jefuiesc. De aceea am spus :

— Femeile rătăcite umblă haimana cu golanii. Și toți au pumnale ascuțite... Cristos se cunoștea cu ei, de aceea a și fost spînzurat împreună cu doi tîlhari. Și el avea banda lui, din care făceau parte vameșii și apostolii.

Bunicul s-a apropiat mult de mine, și eu m-am ghemuit ca un arici ; el s-a aplecat, m-a ciocănit peste frunte cu degetul osos, fără să mă doară, și mi-a spus :

— Prost mai ești, mă, zău că ești prost ! Îndrugi ce nu trebuie.

— Și ce trebuie ? i-am întors eu vorba neputîndu-mă stăpîni.

Bătrînul se dădu un pas înapoi și mă amenință cu degetul, e drept, nu prea aspru.

— Să nu-i întrerupi pe cei mari cu întrebări prostești. Bagă-ți în cap : „Luminează-mă cu crucea de lemn și mă mîntuiește“ înseamnă : prin suferință, prin chinuri pentru alții și nu prin iubirea de sine sau prin viață îmbelșugată ne vom mîntui... Iar tu ce trăncănești ?...

Zăpăcit și dezamăgit în bănuielile mele, tăceam.

— Du-te, și înainte de a te culca, roagă-te lui Dumnezeu și cere-i iertare !

Bunicul s-a apropiat de dulap.

...Am învățat să citesc. Prin mîinile mele au trecut : „Dubrovski“, „Fiica căpitanului“, „Frații-haiduci“, „Iuri Miloslavski“ „Cneazul Serebreanîi“, „Vanka-Cain“, „Pajura“, „Tanka-Călăreața“, „Taras-Cernomor“, povestirea despre soldatul care l-a salvat pe Petru cel Mare, supliment la „Rodina“. Îmi închipuiam pereții Kremlinului, tunul cel mare, clopotul cel mare, turnurile pentru tortură, locul de execuție și alături — fugiții din robie, tîlharii de pe rîuri, jaful... Aveam simțul de a găsi tocmai ce-mi trebuie și prețuiam pînă și „Viețile Sfinților“, pentru că acolo se povestea cîteodată despre tîlhari și ucigași. Mama, bunica, unchiul Nikolai mă lăudau văzîndu-mă că citesc „Viețile Sfinților“. Cuvintele de încurajare le primeam cu plăcere, dar îmi țineam gura cu viclenie, și sînt sigur că pe ascunselea îmi băteam joc de cei mari.

Malurile prăpăstioase ale Volgăi se înalță acoperite cu stejăriș și pini. Cărările și drumurile de care sînt împănate cu pichete și potere. Din întunericul nopții, Volga nu se vede. Se aude cîte o plesnitură de coadă de știucă ; luntrile și bărcile

de luptă se freacă una de alta, apa șiroiește și plescăie. Se aude strigătul prevestitor de rău al bufniței. Orișiunde ți-ai arunca privirea, peste tot e o beznă adîncă — nu se zărește o luminiță, un pic de iz de casă omenească. Volga !

Frumoasă Volga, tu care ne dai de mîncare, de băut, măicuța noastră, tăinuitoarea noastră, complicea noastră ! Pe întinsurile nemărginite, de-a lungul Volgăi se aștern corturile nomazilor sciți, se așază sarmații, se aude zgomotul pașilor de fontă ai hunilor ; hazarii și bulgarii îi duc în robie pe tributarii răi platnici ; în urma năvălirilor poloveților și ale pecenegilor se întind nori de fum negru, urît mirositor, fîlfîie flăcările portocalii ale focurilor năvalnice. Tătarii, ciuvașii, ceremișii, bașchirii, veatecii, polenii, severenii, calmîcii, carelii, mordvinii, votecii, cazacii, nemții înaintează în hoarde. Răzbesc prin necontenite lupte sîngeroase, măceluri, înghesuindu-se, se lipesc de Volga, se aruncă unul pe altul de pe maluri înalte și repezi în apele nestăvilite, îi gonesc pe cei învinși spre stepe, deșerturi nisipoase, păduri, spre desișuri neumblate. Aici se adună drujine de oameni liberi, bande, cete, căutători ai dreptății țăranului, sectanții, obișnuiții crîșmelor, neplatnicii fugari din fața cnutului judecătoresc, fugari de la despoți avuți și miluiți, fugari din oastea țarului, fugari din șerbie. Răscoalele lui Nekrasov, Bulavin, Stepan, Emelian răsună amenințînd Moscova. Volga se învăluie în credințe populare, legende, datini, o străbat cîntecele, povestirile eroice. Nesupunerea, răscoalele, destrăbălarea, ura, răzbunarea ! Adunarea la luptă ! Hai, șoimilor ! Foc ! Pune mîna pe băr-

bos, scoate caftanul de pe el !... Pentru cinstita creştinătate, pentru libertate, pentru soartă !... Pomeniţi mai voiniceşte Moscova, voi, chefliilor şi beţivanilor !... O, tu, dreptate a măriei sale ţarului, dreptate a torturii, a bîtei, a vergilor, a capetelor de funii, dreptate de netăgăduit, dreptate a tertipurilor cînd îţi bagă ţepuşe sub unghii !... Întinse sînt pămînturile Rusiei, lată-i apa mămucăi Volga, necuprinse-s stepele năpădite de năgară, de nestrăbătut sînt braniştile, dar cîntul de tîlhar e scurt : oricît ai petrece, ai dănţui, te-ai roti ca vulturul în înaltul cerului, de ursită nu scapi ; ursita, drăguţa de ea, se bălăbăneşte-n ştreang sau îşi bagă capul sub securea gîdelui...

Noapte deasupra Volgăi... În sclipirile galben-pale ale focurilor, în licăririle ascunse ale luminilor tăinuite de ochii iscoadelor ţarului, cumpărate pe un blid de linte, tăinuite de penele scribilor şi de denunţători, în dumbrăvi adormite cuprinse de beznă îşi petrec ceasurile neliniştite proscrisele „marile, micile şi albele Rusii“ [1]. Unii şi-au găsit loc pe buşteni, pe cioate, pe cîte un butuc chircit, sau stau tolăniţi pe iarbă, unii trag la aghioase, alţii sporovăiesc încetişor. Rîsete, glume, palavre, o limbă caustică, mult piperată. Unii şi-au aţintit privirea în foc, au căzut pe gînduri, picotesc, îşi reazămă capul în mîini. Îşi curăţă armele, cîntă, beau. Ce împestriţare, ce amestec de straie şi chipuri ! Sumane, zeghi, haine lungi şi largi fără gulere, caftane scurte, scurte de blană, zdrenţuite, cu

[1] Rusia, Ucraina, Bielorusia.

smocuri de lînă, caftane de catifea scoase de pe altul, cămăşi din pînză aspră de cînepă, şalvari din catifea, brocart, mătase, cojoace, podiovce, brîuri albastre, roşii, haine şi încălţăminte ale streliţilor, zdrenţe, căciuli de blană, căciuli de zaporojeni trase pe o ureche, capete neacoperite, pletoase, cu părul împîslit, nestemate pe degete învîrtoşate de jeg, mărgăritare mari, netede şi rotunde, cizme de saftian pe picioare, şi alături opinci scîlciate, iar alţii chiar desculţi. Topoare mari, lăncii, săbii încovoiate, iatagane, răngi, flinte, furci, coase, pumnale cu mînere de argint filigranate, pistoale, buzdugane, baionete, piroane, bîte... Adunătură, răufăcători, suflete pierdute, cîntăreţi rătăcitori, renegaţi ursuzi, intriganţi, vagabonzi, condamnaţi la spînzurătoare, hoţi, derbedei, ţărani cuminţi dar năpăstuiţi, haimanale, oameni de nimic fugiţi de pe la curţi, ocnaşi, duşmani ai lui Cristos. Bătrîni, tineri, oameni în prag de bătrîneţe sau în puterea vîrstei... Au apucat să simtă pe spinarea lor bîte, apoi cătuşi de fier la mîini, zgarde la gît, obezi la picioare, oameni bătuţi şi răzbătuţi, nări rupte, stigmate ruşinoase, urechi tăiate, capete rase pe jumătate, cicatrici, răni, plăgi. Pe un butoi — un popă, beţivan bătrîn cu tabachera în mînă, cu un anteriu verde. S-a tăvălit prin cîrciumi, prin pieţe, şi acum oficiază cu hoţimea ritualul bisericesc, după tipic... Vin, mied, bragă ameţitoare. Care cu de-ale gurii... Latră vulpile, deasupra codrului se înalţă luna cu coarne argintii, rătăcesc duhurile.

— Pesemne că în veacul acela viaţa norodului n-a fost prea dulce, de vreme ce a fugit de la vatră... Nici rude, nici oameni apropiaţi sufleteşte...

Oare va fi pomenit cu un cuvînt bun după moarte îndrăznețul care s-a răfuit cu careva sau va fi blestemat an de an din amvoanele bisericilor, și numele lui va fi sperietoare pentru copii și vor gîndi despre el cu uimire, cu scîrbă și groază : se întîmplă ca din părinți cumsecade și la locul lor să se nască oameni care nu sînt oameni, ci monștri și fanatici, minți pierdute !

Te-nvolbură, arată-ți harul
Tu, Volgă-maică, și, oleacă,
Din inimă să-mi rupi amarul
Și-n spuma undei îl îneacă !

Bineînțeles că pe vremea aceea nu aveam acest vocabular, dar nădăjduiesc că intuiția mea despre vechea Rusie o redau cu autenticitate. Îi vedeam pe tîlhari în vis, mă gîndeam la ei de îndată ce mă trezeam. De jucat cel mai des m-am jucat tot de-a tîlharii...

...Îmi amintesc, de asemenea, și anume o dată cu cîntecele bunicului, de șezătorile de iarnă, la bucătărie : plutea în aer ceva pașnic, neclintit și gospodăresc, din bătrîni, apropiat sufletește, naiv. Îmi plăcea și sărăcia care ne înconjura, lipsa de grabă, plictiseala liniștitoare... Vechiul, străvechiul cuptor rusesc, cu loc de dormit, cu cuptorașe și cu vatră, răspîndește o căldură egală, plăcut mirositoare, cu iz de pîine. Miroase a lut încălzit, a cărămidă, a cîrnați din mațe de porc și cașă de hrișcă. Ce cîrnați minunați făcea bunica ! De mult, foarte de mult, încă din copilărie, n-am mai mîncat astfel de cîrnați... Bunica stă la vîrtelniță. Cu ea e și

peregrina Natalia, iar la masă frămîntă aluatul bucătăreasa Tatiana. Aluatul pufuie, fornăie aidoma unui străvechi zeu al bucatelor. Bucătăria este luminată sărăcăcios, pe pereți, pe masă umblă gîndacii, lavița este ocupată de Ivan, „cavaler" al țarului Nikolai I. Picioarele îi atîrnă în jos, geme, murmură ceva. Pentru a nu știu cîta oară, Natalia îmi povestește basmul despre surioara Alionușka și frățiorul Ivanușka : „În codru ard ruguri mari, fierb în clocot cazane..." La rugămintea Tatianei, repetă descîntecul matern rostit de fiul rătăcitor prin țări străine, ca să-și alunge nostalgia.

— M-am oprit în inima codrului des, am tras jur împrejur o linie ocrotitoare... Fii, copilul meu drag, de cuvîntu-mi puternic ocrotit de forțele vrăjmașe, de duhurile rele, ferit de moarte năprasnică, de amărăciuni, păzit de nenorociri, pe apă, de înec, pe pămînt, de foc. Și de va veni ceasul morții tale, adu-ți aminte, puiul meu, de dragostea noastră duioasă, de pîinea, sarea de la noi, întoarce-te în patrie, la vatră, închină-te în fața ei, ia-ți rămas bun de la neamuri și de la toți cei de același sînge cu tine, aruncă-te la pămîntul reavăn și adormi cu somn dulce, adînc, de veci...

...Sfîrîie fusurile, lungă-i seara de iarnă în sat... Tufele de ferigă, hameiul sălbatic se aprind cu lumină albastră în codru. Focurile izbucnesc, se mistuie, se aprind din nou, se mișcă, licăresc fantomatic prin desișul dintre copaci. De la mlaștinile băhnoase trage o abureală ușoară, otrăvitoare și amețitoare. De sub pămînt răsună sunetul de argint al clopoțeilor. În stranele nopții, abia-abia se profilează ramuri lînoase, pline de mușchi ; ci-

neva privește cu niște ochi sălbatici, șireți, mari cît cepele. Totul pare atent, speriat. Gata-gata să se întîmple ceva îngrozitor, de moarte, de neîndurat... Și prin bucătărie hoinărește basmul. Vîjîie monoton roata vîrtelniței, se răsucește, se unduiește firul alb, fuiorul seamănă cu un uliu bătrîn de tot. Sînt pline de vrajă cuptorul, furcile pentru oale, vătraiul, ceaunurile, pirostriile, lavița, vatra cuptorului. Jos, pe podea, un motănel sur, cu spinarea arcuită, se joacă cu ghemul de ață. O covată urecheată, burduhănoasă, un monstru antediluvian, a căscat binevoitoare gîtlejul... După cuptor foșnesc gîndacii, oftează Ivan... Parcă ar fi aievea, parcă ar fi vis și n-am trăi viața de azi, ci cea de ieri... Și ce bine e să adormi neobservat nici de tine, nici de alții... Ațipit, te vor duce în pat și abia vei simți că te dezbracă, și mîna grijulie a mamei te acoperă cu plapuma, și-atunci din nou va veni uitarea dorită...

O, voi datine rusești !...

S-a răspîndit zvonul că prin împrejurimi dă tîrcoale Vasili Ciurkin. Pușcăriaș evadat de pe lîngă Bogorodsk, Ciurkin opera la început în guberniile Vladimir și Moscova, apoi s-a mutat în ținuturile învecinate cu ale noastre. Noaptea, ușile din casa lui Nikolai Ivanovici — deși se zăvorau — au început a fi proptite și cu pari : umblau cu teamă, îngrijorați de soarta vitelor. Mama acoperea bine ferestrele și le astupa și cu perne. Se povestea cum că Ciurkin ar fi căsăpit peste patruzeci de oameni ; pe iscoade și pe cei de la poliție îi ducea de nas, zdrobea detașamente militare întregi, își schimba înfățișarea, umbla deghizat prin piețe, căutîndu-și victimele următoare. Ciurkin a fost prins de multe ori și întemnițat după uși bine zăvorîte, dar el evada, și se spunea despre tîlhar că ar cunoaște cuvinte magice, fatidice. Trebuie să recunosc că deși mă pregăteam să ajung șef de bandă, povestirile despre Ciurkin au băgat frica-n mine. Mi-era frică să rămîn singur într-o odaie întunecată, să mă depărtez prea mult de casă, dincolo de clăi și de uscătoria de snopi, și cînd, uitînd de primejdie, mă îndepărtam totuși mai mult decît se cuvenea și-mi aduceam aminte de Ciurkin, o rupeam la fugă, mîncînd pămîntul, fără să văd nimic în jurul meu, iar inima îmi bătea, de-mi spărgea pieptul. Nu eram cinstit cu mine însumi ascunzîndu-mi adevărul și căutam să mă conving cum că mă tem de Ciurkin „într-adins".

Într-o seară, la ceai, unchiul a spus că pe Ciurkin îl ajută țăranii săraci. Are în sate iscoade de-ale lui și ar avea și în poliție. De aceea nici nu poate fi prins Vasili Ciurkin. A doua zi dimineața, trecînd în fugă peste drum, l-am întîlnit pe bătrînul Piterski. Piterski, sărac printre săraci, nu avea cal, nu avea vacă, locuia într-o cocioabă fără acoperiș ; în loc de geamuri, în ochiurile ferestrelor se vedeau cîrpe murdare. El nu semăna, nu secera, ținea numai o grădină de zarzavat și era de neînțeles cum și cu ce își ducea zilele. Pe deasupra, mai era și bețiv, se îmbăta aproape în fiecare zi, și dacă nu se tăvălea în șanț lîngă gardul de nuiele, atunci ieșea în drum, se lega de trecători și-i învinuia în tot felul, nelăsîndu-i în pace. Între altele, trebuie să spun că a murit de curînd, la vîrsta de nouăzeci

și trei de ani... Cu picioarele larg desfăcute, desculț, în pantaloni găuriți și făcuți ferfeniță, cu cămașa fără cingătoare, tăvălit bine în noroi, Piterski înjura de data aceasta „neamul popesc".

— Ha, ha, urla el cît îl ținea gura, bălăbănindu-și capul și desfăcîndu-și larg brațele de parcă înota, ha, slujitorilor, căutătorilor de har dinaintea Domnului... Ați sădit livezi... v-a venit cheful să ne oferiți și nouă, oamenilor simpli, un loc în rai ! Da' poate că eu nu vreau să intru-n rai... Mai bine să nu-mi furați găinile din coteț și să nu vă holbați ochii în ungherele hambarelor. Și eu vreau să mănînc plăcinte la locul de cinste și cu tot respectul ce mi se cade. Păstori ai Domnului ! Ce dracu să fac cu voi ? Și eu sînt păstor, pentru că de patruzeci și cinci de ani tot pasc vaci și porci. Ptiu !... Nu-mi pasă de voi, diavoli cu coamă lungă. Și Piterski scuipă cu poftă. Pe Ciurkin, de pildă, nu-l vreți, nu vă place, hai ? Te pomenești că sînt prieten cu el ! Respectele mele, Vasenka ! Fac un semn cu ochiul, și Vasenka — uite... vă scurtează pletele !...

L-am ocolit cu mare grijă pe Piterski. Înjurăturile lui, spusele de aseară ale unchiului mi-au trezit gînduri noi. Ciurkin e ajutat de țărani, nu se fălește Piterski degeaba că-l cunoaște. Înseamnă că țăranii sînt și ei haiduci sau rude cu ei. Ciurkin ține partea țăranilor, iar ei, pe a lui Ciurkin. Ciurkin îi jefuiește pe cei bogați, împarte prada cu țăranii și aceștia îl ascund. Aceeași bandă. Zadarnic i-au căutat pe haiduci prin păduri neumblate. Ei sînt aici, lîngă mine. Dar cum arată un haiduc ? Chipul lui se dedubla. Uneori mi se părea că tîlharii sînt niște cuțitari și ucigași de rînd. Le place să chinuie și să omoare oamenii. Dar apărea ca prin ceață chipul răzbunătorului poporului, neîndurător în dreptatea lui. Și tot așa, după cum mai înainte îl iscodeam pe furiș cu privirile pe bunic, bănuindu-l de a fi ba rascolnic, ba necromant, acum căutam tîlharii printre țărani. Nu mai credeam în ceea ce vedeam, ci credeam în ceea ce nu văzusem niciodată. Satul era întins și alcătuit din ulițe și ulicioare strîmbe. Izbe sărăcăcioase, șuri pe jumătate putrezite, stoguri ude, grămezi mari de paie, uscătorii de snopi, sălcii. Satul mocnea și putrezea în mlaștini și smîrcuri de netrecut, în stufărișuri, rogoz, între mușuroaie. Vitele se înnămoleau de vii, și după ploaie, pe ulițe, nu puteai scoate piciorul din noroiul lipicios și gras, iar băltoacele împuțite și putrede din piață nu secau niciodată, nici măcar pe căldurile lunii lui cuptor. Și viața era murdară, mlăștinoasă, ca ațipită pe o prispă veche. Se știa ce va fi mîine, peste o lună, peste un an. Și parcă nici nu aveai ce aștepta. Cimitirul nu-i departe, de el nu scapi cum nu scapi de țarină. Glia îl cheamă pe țăran, îi ia tot timpul lui liber, toate gîndurile lui ; dar bucuria, fericirea — unde sînt ? Peste mări și țări. Cîtă dreptate au bătrînii cînd zic : bine e acolo unde nu sîntem noi. Și aceiași bătrîni mai spun : nu te băga unde nu-ți fierbe oala, nu le-am început noi și nici nu le vom pune noi capăt... Dar poate că totul e o născocire ? Paiele nu sînt paie, cocioaba nu-i cocioabă, și țăranii nu-s țărani... Vecinul Ivan Petrov Vetelkin umblă cu șiretlicuri cînd zice că s-a tăiat la mînă cu coasa, adevărul e că i-au altoit-o cînd a jefuit

împreună cu tovarășii săi pe negustorii ambulanți sau pe cei de vite. Multe nu bagi de seamă la prima vedere: în balta de dincolo de casă ți se pare că e numai apă, că sînt numai mușuroaie și stufărișuri, dar dacă te uiți mai bine vezi și o rață sălbatică, și un stîrc și un uliu care se înalță spre cer.

Ne-am obișnuit să credem că imaginația ne îndepărtează de adevărul vieții. Trăiască spiritul de observație rațional, numărul, măsura și greutatea! Nimic de zis: lucruri fără doar și poate minunate, dar nu trebuie să uităm că experiența este legată de imaginație. Cînd această legătură se destramă, experiența își pierde elanul, și imaginația — terenul. Adevărul se capătă din experiență, dar cu ajutorul imaginației. Odată, omul și-a dat seama că nu soarele se rotește în jurul pămîntului, ci pămîntul în jurul soarelui. Omul a ajuns la această concluzie, călăuzit de o nouă sferă de observații, dar ar fi putut ajunge la descoperirea asta dacă nu ar fi avut o imaginație creatoare? Nici vorbă că nu. Pentru experiență, imaginația înseamnă același lucru ca sămînța pentru plante: fără ea, experiența nu va da nici flori, nici roade. Mereu, imaginația anticipează adevărul, și experiența noastră ar fi umilă, ar fi sortită să se risipească pe nimicuri, dacă în ajutorul ei n-ar veni imaginația noastră puternică, nemărginită inspiratoare. Omul s-a ridicat de pe patru labe atunci cînd i s-a trezit imaginația...

În îndepărtatele mele plăsmuiri din copilărie, inspirate de cîntecele bunicului, de povestiri și de cărți erau multe lucruri naive, de necrezut, totuși în aceste născociri se întrezărea o fărîmă de adevăr.

Din timpuri străvechi, Rusia umiliților se frămînta în răzvrătiri și răscoale, se rupea de pravoslavnicie și îl urma pe Buslaev, eroul bîlinelor, ca să scape de robie. Rusia cea „ticăloasă“ se ascundea prin luminișuri, prin stepe, prin codri și munți, prin schituri și cîrciumi, se răfuia cu boierimea și negustorimea; viața ei însemna nume false, mesaje conspirative, sustrageri de la îndatoriri și răscoale. Chiar și atunci cînd totul părea liniștit, și iobagii răbdau cu supunere jugul — chiar și în timpul acela Rusia poporului trăia într-o continuă și mută răzvrătire... Născocirile copilăriei au prins rădăcini atît de puternice în mine, încît chiar și mai tîrziu, la o vîrstă mai matură, nu am socotit niciodată că poporul e supus și smerit. Nu-i credeam pe minunații noștri scriitori înduioșați de supunerea, blîndețea și lipsa de răutate a țăranului. Scandalagiul, bețivanul, vagabondul declasat, îndrăznețul desfrînat, îmi erau mai apropiați decît Platon Karataev. Simțeam nelămurit: poporul trăiește prin adevărul său tainic, adevăr pe care îl ascunde pînă la un timp, pînă va răsuna chemarea generală și clopotul de alarmă se va auzi în lumea întreagă!...

În vechea noastră biserică, în strana din dreapta, pe un iconostas scund, se întrezărea, sumbră și funestă, o icoană mare a Mîntuitorului Negru. Scîndura groasă fusese mîncată de gîndaci și carii, vopseaua se crăpase și se cojise. Icoana era acoperită cu un strat dens de funingine și praf, care se îmbibase în ea. Chipul Mîntuitorului Negru, pe jumătate șters, era posomorît și amenințător. Din întunericul dens, străvechi, ieșea nelămurit un cap uriaș,

brăzdat de cute ce exprimau mînie și încadrat de păr despărțit cu o cărare dreaptă la mijloc, ca la țărani. Aureola întunecoasă a nimbului abia-abia de lucea. Isus este reprezentat de obicei cu ochi albaștri, dar ochii Mîntuitorului din icoană erau negri, cu privirea grea ; în ei ți se părea că vezi o noapte neprimitoare de toamnă, întunericul gata să se reverse într-un torent continuu care să înghită totul. Ochii nemișcați ți se lipeau direct de inimă, nu aveai unde să te ascunzi de ei. Ei nu iertau nici trădarea lui Iuda, nici rugăciunea din grădina Ghetsimani, nici crucea infamiei. Sprîncenele atîrnau aidoma bolților de piatră din subterane, tăinuiau în ele desișuri de codru, taigaua neumblată, iar fruntea semăna cu un nor de furtună. Nici urmă de îndurare creștinească, de milă, de dragoste, de îngăduință ; numai pe obrazul drept se vedea o urmă ca de la o lacrimă uscată, zgîrcită și corosivă, dar ea nu făcea decît să întărească hotărîrea necruțătoare a chipului împietrit, acum cînd totul fusese făcut scrum, în afară de voința de a se răzbuna. Era adevăratul Mîntuitor Negru, un Dumnezeu pămîntean, țărănesc, Dumnezeul izbelor fără horn, al pîinii uscate, al lavițelor, al opaițului, al cuptorului rusesc, Dumnezeul muncii grele, al muncii istovitoare a cîmpului, al mîniei țărănești, al furcilor și al bîtelor, al topoarelor și al ghioagelor, Dumnezeul obscur al satului, care a întruchipat în el istoria anonimă a poporului rus, ascunsă în negura veacurilor, stropită de sudoare și sînge...

În fața icoanei Mîntuitorului Negru, la liturghii și vecernii, ardea cu flacără puternică o cunună

deasă de lumînări, ardea o candelă sinistră, de culoare verde-închisă. Icoana era „ridicată" des și dusă pe ogoare și în izbe. O priveam cu frică și-mi impusesem ca regulă să o sărut neapărat la plecarea din biserică ; îl rugam pe Mîntuitorul Negru să nu se mînie pe mine și să mă ajute să ajung un tîlhar temut, pe care să nu-l poată prinde nimeni.

...Bunicul a murit de congestie cerebrală. În primele zile ale bolii, nu mă lăsau la el și, ca să-l văd, mă tot foiam în tindă, căutînd să arunc o privire pe ușă, cînd se deschidea. În sfîrșit, bunica mi-a spus că trebuie să-mi iau rămas bun de la el, și eu, îndreptîndu-mi cu grijă cămașa, am trecut cu fereală pragul odăii lui. Pe unul din pereți, două pete de soare tremurau, fugărindu-se una pe alta. Bunicul era culcat sub o plapumă pestriță, vătuită, cu picioarele sleite larg desfăcute. Capul lui mare, cu părul gălbui și ciufulit, răsfirat pe pernă, era dat pe spate. Am văzut un ochi închis, și altul mare și rotund, ațintit în tavan. Părea că bunicul nu mă vede — îl impresura o tăcere goală și apăsătoare. Gura i se strîmbase, fața i se buhăise și mai mult, barba era de nerecunoscut. Ochiul rotund, ca de sticlă, privea păsărește, fără să clipească, în tavan, sprînceana dreaptă era puțin ridicată a mirare. Nemaiputînd răbda tăcerea lui, am întrebat încet, cu glasul tremurat :

— Bunicule, ce-i cu tine ?

Bunicul a rămas nepăsător, ca și cum ar fi fost închis într-o temniță nevăzută, care îl despărțea și de ziua însorită de iarnă, și de mine cu bunica, și de toată lumea. În sufragerie, dincolo de ușă, se

mişca sonor şi cadenţat pendula, iar ticăitul ei părea să fie acum lucrul cel mai îngrozitor şi insuportabil. Cu vocea sugrumată am şoptit :

— Bunicule, eu m-am dat cu gheţoiul pe derdeluş. Mi l-a făcut Praskovia.

Bătrînul mişcă puţin degetele, îşi întoarse capul cu o sforţare chinuitoare, ochiul rotund se opri pe mine. Părea că-şi lepădase vălul fin ce-l acoperea, că se făcuse expresiv. Un spasm încet îi schimonosi obrazul, falca de jos se prăbuşi, iar în gura deschisă zării limba liliachie, groasă, zăcînd acolo ca o ciuntitură de prisos. În gîtlejul bunicului începu să hîrîie, să clocotească ceva, fruntea i se acoperi de broboane de sudoare din cauza efortului ; scoase un fel de muget, dar limba rămînea mereu nemişcată.

— Alea... lea... Alea... lea, bîlbîi el, în sfîrşit, străduindu-se din răsputeri.

Bîlbîiala asta nedesluşită, de neom, vrednică de milă, m-a cutremurat.

— Alea... lea... Alea... lea... Alea... lea, se străduia să rostească ceva bunicul, frămîntînd plapuma cu degetele, ca şi cum cu ele şi-ar fi căutat cuvintele ; dar nu le găsea şi repeta, dîrz, acest singur sunet pe care încă nu-l pierduse...

Nu-mi desprindeam privirea de la limba lui... Vai, bunicule, n-o să mai cîntăm împreună, în serile lungi, cîntece haiduceşti !... Tot ce e viu, e dornic să umble, să alerge, să strige, să vorbească. Eu am soarele, zăpada, jucării, cărţi, pe cînd el nu mai are nimic din toate astea. Nu mai ştie decît să mugească. Şi asta e moartea.

Am simţit cum mă cuprinde o adîncă bucurie că trăiesc şi că sînt mai presus decît bunicul. Dar simţămîntul acesta m-a făcut de îndată să mă ruşinez. Bunicul se afla în mîinile unei puteri întunecate şi nemiloase. Am făcut o mişcare din gît, ca să-mi stăpînesc lacrimile. Pesemne că bunicul a observat asta, că şi-a întors capul şi mai mult spre mine, repetînd mereu „Alea... lea... Alea... lea", privindu-mă ţintă cu un ochi. În această privire adunase tristeţea, suferinţa şi nădejdea. *Bunicul aştepta de la mine, un copil, ajutor, şi implora iertare.* M-am cutremurat tot de groază.

— Bunicule, o să te faci sănătos, am bîiguit eu răspunzînd privirii lui de neîndurat. Neştiind cu ce să-l ajut, şi dorind din suflet s-o fac, m-am aplecat asupra lui, i-am luat mîna caldă, moale, parcă lipsită de oase, şi am sărutat-o cu buze tremurătoare.

— Alea... lea... Alea... lea, mi-a răspuns bunicul în limba lui păsărească.

Bunica m-a atins pe umăr şi m-a scos din cameră.

Cînd am ajuns acasă, m-am ascuns pe cuptor şi am plîns mult. Seara, i-am spus mamei :

— N-o să mor niciodată, mamă.

— Toată lumea moare, prostuţule, va veni moartea şi vei muri şi tu.

Am repetat cu încăpăţînare :

— Eu nu, niciodată. Cînd va veni moartea, n-o să mă las.

Bunicul a murit în aceeaşi noapte.

La înmormîntare, mi s-a năzărit dintr-o dată că bunicul n-a murit şi că e prohodit altcineva. Sen-

zația aceasta era atît de puternică, încît, neputînd să mă stăpînesc, m-am apropiat neobservat de coșciug și am aruncat o privire în el. Capul bunicului era culcat pe o pernă albă, aspră, nările îi erau negre. M-am îndepărtat de coșciug. Dar din nou m-am îndoit de moartea lui și m-am apropiat pentru a doua oară de coșciug, uitîndu-mă îndelung și dîrz la cadavru, iar cînd m-am întors la locul meu, tot nu-mi venea să cred că acolo e bunicul, același om bătrîn cu care cîntasem cîntecele noastre.

După înmormîntare, mă neliniștea întrebarea unde se va duce bunicul : în rai sau în iad ? Se părea că în rai. Bunicul fusese preot. E adevărat că bea mult, dar ținea partea săracilor și a haiducilor. Totuși, cu ce înfățișare va ajunge el pe „lumea cealaltă“ ? Va fi tînăr, în puterea vîrstei, sau bătrîn ? Îi întrebam pe cei mari, dar lor nu le ardea de mine și am hotărît de unul singur : bunicul va trăi pe lumea cealaltă cam la vîrsta de treizeci de ani ; bătrînii nici în rai nu au viața dulce, iar cei „mici“, de multe ori, n-o duc nici ei mai bine, o mai încasează de la cei mari.

Am mai aflat multe alte amănunte despre bunic. Țăranii se împăcau cu el mai bine decît cu alți popi din protopopie ; el nu se băga pe sub pielea nimănui, nu se lingușea pe lîngă nimeni, nu suferea pe mai-marii lui, nici autoritatea civilă, nici cea duhovnicească, nu se prezentase niciodată arhiereului de la eparhie, unde era prost cotat nu atît pentru beție cît pentru „trufie“. Nici moșierii nu-l aveau la inimă, socotindu-l bădăran ; ticluiau denunțuri împotriva lui și-l bănuiau chiar că ia partea răzvrătiților. Rudele mai spuneau că bunicul nu fusese menit să rămînă un simplu popă, într-un amărît de sat, ci să fie un învățat, dar mediul și „licoarea“ rusească îl duseseră la pierzanie. Înregistram cu plăcere spusele astea despre bunic, dar mă miram de ce-l lăudau după moarte și de ce-l dezaprobaseră și nu avuseseră grijă de el pe cînd se afla în viață.

Mormîntul bunicului era aproape, dincolo de gard, în grădina bisericii. Primăvara și vara mă duceam des pe acolo cu Lealia. În zilele însorite, de pe geamurile colorate ale altarului se desprindeau și se așterneau pe verdeața moale și mustoasă a mormîntului cerculețe albastre, galbene, roșii, fumurii, vesele și vioaie. Închideam ochii și simțeam jarul soarelui pe pleoape : mă săruta frumoasa de miazăzi. Îmi aduceam aminte de cîntecele bunicului, care erau poate singura bucurie a lui după un pahar de vodcă. La vreo cincisprezece pași, sub un păr înalt, se găsea o placă neagră de tuci pe care scria : „Aici se odihnește trupul fiului de negustor și cetățean cuvios...“ Nu-mi plăcea nici placa întunecată, nici epitaful și eram mulțumit că pe mormîntul bunicului se afla doar o simplă piatră amară, abia cioplită, și că bunicul nu este cuvios. Mă jucam cu Lealia. Jocurile noastre erau simple, copilărești ; prindeam buburuze, fluturi, cărăbuși. Îi spuneam surioarei mele tot felul de povești, pe care le scorneam adesea pe loc, o speriam cu morții. De frică, își holba ochii, pălea, și privind-o, mă speriam și eu. Deasupra noastră plutea un nor, dangătul clopotelor de seară ne învăluia, trezind gînduri care mai de care mai ciudate ; al-

bastrul cerului se zărea încremenit, înalt și necuprins, tot atît de nestrămutat și cert ca și mormîntul bunicului nostru lipsit de judecată.

III OAMENII

Se înțelege de la sine că mai apropiați decît alții îmi erau rudele: mama, Lealia, bunica, verii și verișoarele mele, dar nu știu de ce aș vrea să vă povestesc nu despre ei, ci despre oameni mai îndepărtați, uneori chiar întîmplători. Asta, probabil, din cauză că despre cei mai apropiați e mult mai greu să scrii decît despre alții...

Dădacă și prieten mi-a fost cîțiva ani Alexei, unchi din partea tatii. În copilărie, Alexei nimerise sub o căruță și rămăsese pentru toată viața surdomut. După moartea tatii, l-a părăsit pe un alt frate, tot preot, și a venit la noi, cale de peste trei sute de verste, cerșind și înnoptînd pe unde apuca. E de mirare cum de găsise drumul. Alexei i-a explicat mamei că nu poate lăsa fără supraveghere niște copii orfani, pe mine și pe Lealia, și că nu se va liniști pînă cînd Lealia nu se va mărita, iar eu nu voi ajunge un om bogat și de vază. După aceste asigurări, s-a stabilit la noi ca om al casei.

Pe timpul acela, Alexei nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani. Părul de culoare închisă, tuns rotund, țărănește, și-l ungea bine cu unt: pantalonii și-i băga în niște cizme înalte, cu o mulțime de cute, care duhneau a catran cale de o poștă; purta cămăși pestrițe, colorate, ieșind de sub jiletca de postav. Trăsăturile pronunțate ale feței, ai putea spune chiar frumoase și plăcute, purtau amprenta unei atenții reținute, pe care nu o au decît surdomuții. Alexei avea o putere herculeană.

De îndată ce s-a instalat la noi, a luat în grijă gospodăria, fără să stea prea mult pe gînduri: mulgea vaca, spăla podelele, făcea focul în cuptor, ne distra și ne supraveghea, frămînta aluatul și ajuta chiar la „hăcuitul" prescurilor. Meșterea de minune săbii, arbalete, pumnale, zmeie, păpuși. Își găsea totdeauna de lucru, și dacă cumva nu avea ce să facă, se ducea la Nikolai Ivanovici și trăgea la ferăstrău, cosea, spărgea lemne, hrănea vitele. Nu-mi dau seama pentru ce Alexei a iubit pînă la bătrînețe familia noastră, cu o pasiune puternică și absolut dezinteresată. De multe ori, văzînd nevoia și lipsurile noastre, plîngea, acoperindu-și fața ca un copil, cu amîndouă mîinile. De cei mari Alexei se ferea, se simțea mult mai bine cu noi. Limba lui, limba gesturilor, a mimicii și a sunetelor nearticulate, noi, copiii, o înțelegeam foarte bine. Cînd am învățat să citesc și să scriu Alexei îmi păzea cu grijă cărțile și caietele, le arăta cu mîndrie țăranilor, cerșetoarei, bucătăresei unchiului Nikolai; atunci el se ciocănea cu degetul pe frunte, clătinînd din cap și arătîndu-și uimirea față de aptitudinile mele. Lămurea pe cei din jur că voi fi dus în curînd într-un oraș mare, iar acolo voi purta ochelari, voi fi, uite, atît de mare, că nimeni nu va putea ajunge pînă la mine, iar el Alexei, e de la sine înțeles, că va veni ca mai-mare peste vizitii — și arăta cît de voinicește va mînui

şi va trage hăţurile : o troică cu cai negri ca pana corbului, la mai puţin nici că se va putea gîndi.

Alexei îşi închipuia viitorul meu în fel şi chip : dacă vedea un doctor, eu mă făceam doctor ; se întîlnea cu un moşier, mă transformam şi eu în moşier ; cîteodată mă făceam militar, cu grad de general, cu decoraţii şi o stea mare pe piept ; după trecerea prin satul nostru a arhiereului vicar, Alexei a hotărît că voi purta mitră şi toţi vor primi binecuvîntarea mea.

Cînd îi intra în cap vreo închipuire despre viitorul meu, Alexei nu mai îngăduia nici un fel de contrazicere. Dispreţuia ura, era milos, iubea oamenii din tot sufletul şi cu toată inima. La concluzii şi deducţii ajungea pe căi ciudate, lipsite de logică. Se gîndea puţin şi rar la propria lui persoană, se dăruia cu totul ataşamentului şi grijilor pentru aproapele său, nu-şi precupeţea nici odihna, nici sănătatea. Numai cîteodată, în ochii lui negri, cu privirea încordată, strălucitoare, se putea citi o amărăciune tăinuită şi grea. Ce anume căuta să răzbată din lumea lui închisă, lipsită de sunete ? Pe faţa lui Alexei se aşternea de obicei o expresie severă de schimnic, se întipărea un gînd adînc, dar parcă nu întru totul limpede şi rezolvat. Era o fire simplă şi neprihănită. Roşea pînă în vîrful urechilor cînd i se spunea în glumă că e timpul să se însoare. Ca răspuns, dădea negativ din cap ; nu, surdomuţii nu se însoară, fetele n-au nevoie de ei ; cine s-ar uita la un om beteag ? E păcat să se însoare astfel de oameni. El, Alexei, e sortit să-şi ducă veacul ca holtei, iar pe lîngă aceasta mai are în grijă şi nişte orfani. Sunetele nearticulate deveneau în astfel de clipe foarte expresive.

Cînd se înfuria, Alexei era îngrozitor. Faţa i se întuneca, luînd culoarea fontei ; în ochii lui rotunzi licărea furia, buzele îi tremurau şi se cutremura puternic din tot trupul, un muget surd, fioros, scotea din gura lui, rînjind. Unul dintre vecini, Kuzka, un ţăran pricăjit şi certăreţ, l-a scos o dată din sărite. Alexei acoperea cu paie o magazie. Furca, strălucind în bătaia soarelui, a zburat chiar pe deasupra capului lui Kuzka, intrînd în pămînt pînă aproape de coadă. Altă dată, nu-mi mai amintesc din ce cauză, s-a repezit la ţîrcovnicul Iakov. Abia au izbutit să-l scoată din mîinile lui, desfigurat şi plin de sînge. El nu ştia de glumă, nu-i plăceau glumele şi-l iritau uşor. Cei din sat şi-au dat seama curînd de firea şi puterea lui fizică, şi nimeni nu îndrăznea să-şi bată joc de el. Numai mama, noi, copiii, şi Nikolai Ivanovici puteam să-i potolim furia. De la noi îndura multe. Numai de un singur lucru nu s-a lăsat influenţat în nici un fel : îşi ungea în fiecare zi, cu migală, cizmele cu catran, şi oricît îl ruga mama să facă asta cît mai rar, oricît se indigna, spunînd că toată casa e pătrunsă de mirosul de catran, Alexei se căznea mereu cu sîrguinţă, zi de zi, la cizmele lui, arătînd că are nişte încălţări grozave, care trebuie păstrate orice ar fi. În privinţa asta nici mama nu mai avea ce să-i facă. Grija de lucruri trebuia să fie prima preocupare, iar nişte cizme în sat, mai ales pe vremea aceea, era într-adevăr, ceva ! Da, în această privinţă, Alexei nu ceda !

Cumplit se mai amăra că nu poate învăța carte, și în fața unei cărți se înfiora. Merita să-l vezi cu cîtă grijă și luare-aminte răsfoia paginile sau examina desenele ; mîinile lui obosite de muncă, bătătorite, se făceau sfioase. Se încrunta, dînd mereu din cap : cît de uimitoare și de nepătruns sînt toate astea ! Aflase de la cineva că prin orașe există școli pentru surdomuți și ne-a anunțat pe noi, adică pe mine și pe Lealia, în mare taină, că de îndată ce vom crește mari și vom avea de toate din plin, el, Alexei, va putea să învețe cîte ceva la o școală cu ferestre luminoase, își va pune ochelari pe nas, își va cumpăra un ceas cu lănțișor și un palton din postav adevărat, nu o scurtă din blană de oaie. El își freca cu dispreț poalele scurtei, țuguindu-și buzele și lovindu-ne ușurel pe umăr de parcă spunea : să nu-l uităm pe el, unchiul nostru, că el în noi are nădejde ; la bătrînețe trebuie să aibă și el un locșor al lui. Eu îi încurajam nădejdile astea, zicîndu-i că poate să fie liniștit : mă voi face căpetenia neînfricată a unei bande de tîlhari, voi jefui mult aur și argint și voi da pierzaniei multe suflete creștinești ; paza tuturor acestor comori și bogății uriașe va fi încredințată credinciosului nostru unchiaș. El nu ne va trăda și le va păzi cu străşnicie. Se pare că credinciosul unchiaș nu prea înțelegea bine ce am eu de gînd să mă fac și se gîndea în felul lui la planurile mele : voi fi un vînător cu faimă, vînător printre vînători, ucigător de urși, lupi, vulpi și jderi. Se mulțumea și cu asta, luînd asupra sa slujba modestă dar obligatorie de supraveghetor principal al cîinilor de vînătoare : va înmulți haite minunate de cîini

atît de fioroși, încît numai eu, Lealia, și el, Alexei, îi vom putea stăpîni. Vînătoarea va fi minunată. Pe oamenii răi Alexei nu-i va milostivi. E lucru sigur !

Făgăduința de a-l lua pe Alexei la mine n-am izbutit s-o îndeplinesc, iar el a avut mare nădejde în cuvîntul meu pînă la sfîrșitul zilelor lui. Aștepta mereu să se mute la mine, îmi urmărea soarta și era atît de convins că mă așteaptă o viață strălucitoare, încît nu și-a pierdut cumpătul mult timp, nici măcar atunci cînd a aflat că nepotul lui fusese eliminat din seminar și băgat la închisoare. Probabil că cineva îl lămurise, și el, după primele, cele mai amarnice jeluiri, căuta să încredințeze pe toți că nepotul lui, deși e în pușcărie, nu poate fi asemuit cu oricine : a fost închis din pricina țăranilor, pentru că le vrea binele ; îi urăște pe uriadnici și pe polițai ; uriadnicii și polițaii se tem de nepotu-său, așa că l-au legat cu un lanț de fier și l-au băgat la beci. Dar va veni vremea cînd nepotul lui va ieși din pușcărie, și atunci cîrmuirii n-o să-i vină bine, îi va suna ceasul, nu alta...

Alexei a murit în 1919 de tifos exantematic și de foame, așteptîndu-și mereu nepotul ; de mult ar fi trebuit acesta să liniștească bătrînețea unchiului său truditor, ajuns numai piele și os, dar nu-i dădeau pace fel de fel de treburi, una mai importantă decît alta. Unchiul înțelegea că nepotul lui n-are timp de așa ceva, și își dădea seama că trebuie să rabde, să rabde cît o fi ; dar, de undeva, a venit pe neașteptate moartea și ea n-a vrut să mai aștepte : puțin amabilă, ea vine totdeauna înainte de soroc...

Alexei a fost silit să părăsească familia noastră într-un an de foamete : nu aveam cu ce să-l hrănim. S-a mutat din nou la fratele său, unde mai locuise. Cu mare greutate a fost înduplecat s-o facă, și asta numai după ce suferise cumplit de foame.

...Alexei purta o vrajbă inexplicabilă față de bătrînul Ivan. Se spunea că lui nu-i plac bețivii, și Ivan era un bețivan.

Ivan servise douăzeci și cinci de ani în armată, ca soldat, apoi intrase argat la bunicul și-și ducea veacul mîndrindu-se că e „în retragere definitivă, cu pensie". Iarna își petrecea timpul pe lavița din bucătărie, iar primăvara își înjgheba din vergele și scînduri un pat sub șopronul hambarului. Alături de el, într-un coteț, se adăpostea bătrînul cîine de curte, Polkan, lățos, cam chior, plin de scaieți și surcele. Ivan fuma cu pipa, plină cu tutun verde, atît de iute, că din pricina lui îți ieșeau ochii din cap ; pînă și el, soldat de pe timpul țarului Nikolai I, învățat cu buruiana asta, începea să horcăie chiar după primele fumuri trase în piept și, frecîndu-și pieptul, tușea asurzitor ștergîndu-și lacrimile și bolborosind : „Mînca-te-ar muștele și țînțarii, blestematule !" Ivan își păstra averea într-un cufăr soldățesc foarte puțin arătos. Cufărul acesta îmi stîrnea o nemaipomenită curiozitate și făceam cele mai felurite și neînchipuite presupuneri în legătură cu ce-o fi păstrînd el acolo. Dar el ținea cufărul închis cu un lacăt mare cît toate zilele, îl deschidea rar, și, cînd o făcea, îl acoperea totdeauna cu întregul său corp, nelăsînd pe nimeni să arunce o privire înăuntru. O taină mare învă-

luia cufărul. După moartea lui, în cufăr s-au gă-
sit : o tunică soldățească, pe jumătate putredă —
despre care știam — o medalie de argint „Pentru
vitejie" — și pe ea o văzusem de mai multe ori —
două cutii de tablă cu nasturi de os și de alamă,
cu cîrlige și căpețele de creioane ; s-au mai găsit
și o iconiță, adeverința de trecere în retragere din
armată, niște pantaloni și o cămașă, pregătite
anume ca să se îmbrace cu ele cînd va muri ; pe
partea dinăuntru a capacului cufărului era lipit
portretul generalului alb Skobelev, iar pe fund
erau ascunse trei ruble, în monedă de aramă, „pen-
tru zile negre". Era tot ce agonisise Ivan de pe
urma slujbei în oastea țarului, a războaielor prin
care trecuse, a muncii de argat, dacă nu ținem
seama de o scurtă de blană de oaie, de o plapumă
zdrențuită, o pernă și de cîteva vechituri sără-
căcioase de sub ea. Ivan ținea la medalie ; la săr-
bătorile oficiale își împodobea întotdeauna pieptul
cu ea și avea o ținută solemnă și inaccesibilă. Cu
consătenii se purta cu dispreț și cu o îngăduință
trufașă, zicîndu-le : „molîi". El, în schimb, se soco-
tea om în serviciul statului, pe care nu avea nimeni
dreptul să-l jignească, și dacă vreunul ar face-o,
ar trebui să fie aspru pedepsit. Era mîndru și de
pensie, deși nu primea mai mult de cinci-șase ruble
pe an. Cînd se ducea s-o încaseze, își punea tunica
și-i părea rău că, fiind beat, cu cîțiva ani în urmă,
își pierduse chipiul cu bordura roșie. Ce grozav
i-ar sta dacă l-ar avea acum !

Ivan apărase Sevastopolul, înăbușise răscoala sarților, servise în Finlanda și în Caucaz. Îl rugam

adesea să-mi povestească despre război şi „bătălii", dar el sau mă gonea sau bîiguia ceva plictisitor şi fără sens.

— Se ştie, spunea el despre Sevastopol, privind undeva într-o parte, cu ochii înceţoşaţi, se ştie : e pe un munte, iar de jur împrejur, „de ezemplu", o mare-mare. Apa asta e atît de multă că de văzut n-am mai văzut, de auzit n-am mai auzit ; nicăieri nu poţi să scapi de ea, de apa asta ; se varsă în toate părţile. Şi e albastră, parcă s-a turnat sineală în ea. Şi-i sărată ocnă, nu alta. Şi-i zice mării ăştia Marea Neagră, da' numa' dracu ştie de ce i-o fi zicînd aşa, că nu e neagră de fel ; e albastră — marea asta de care-ţi spun...

— Nene Ivan, mai bine povesteşte-mi despre război...

El îşi morfolea buzele, scărpinîndu-se fără grabă.

— Despre război nu prea am ce să-ţi povestesc. Războiul, se ştie, „de ezemplu", el... el... cam aşa... nu te mîngîie pe cap... nu, frăţioare, aşa ceva nu-i e în obicei. N-ai încotro, trebuie să-ţi tot fîlfîi pantalonii şi să te mişti. Războiul, frăţioare, nu îngăduie mila... În cumpania din Crimeea, chiar pe movila Malahov l-am alungat îndărăt pe franţuz, uite-aşa a fost. Sînt unii care nici n-au mirosit praful de puşcă toată vremea cît au fost în cătănie, dar de lăudat se laudă : ba una, ba alta îţi spun, dar pînă la urmă iese că totul e minciună... Da... dar eu, e adevărat, am stat în redutele astea... Inglezu „de ezemplu", turcu sau franţuzu, toţi ăştia — într-un cuvînt — sînt nişte păgîni ; tu îi spui una, alta şi alta, şi el tot pre limba lui o ţine. Oricît ai sta de vorbă cu el, nu ajungi la nimic : n-are

pricepere. Nici vorbă că i-am bătut crunt ; s-a citit ordinul ţarului în faţa întregii armate creştineşti, că am răzbit şi am biruit...

— Nene Ivan, eu am citit cum că am fost totuşi nevoiţi să ne retragem de pe movila Malahov.

Ivan mă privea pieziş, cu ochii înroşiţi, mijind cu dispreţ :

— Prea multe ai citit ! Numai minciuni în cărţile tale ! Ăia care ticluiesc cărţile nu stau în tranşee. Ai citit !... Tu nu citi, mai bine ascultă !... Înţelege, prostuţule, că dacă turcii ar fi cucerit movila, atunci Rusiei i-ar fi pus capac la toate, iar ea, Rusia, uite-o trăieşte cum pofteşte, nu întreabă pe nimeni... Aşa că i-am gonit... N-au fost în stare să ne ţină piept : nu i-au ţinut curelele, n-au avut, „de ezemplu", putere adevărată, domnul meu... Napoleon n-a fost un erou ca ăştia, a călcat în picioare împărăţii, dar cu noi n-a avut ce să facă, a căzut prizonier şi a ajuns chiar să fie purtat într-o cuşcă de fier şi arătat prin oraşe... „Bonaparte-i fără chef — nu mai este mare şef !"... Uite-aşa s-a cîntat în cîntecele noastre. Ai citit !... Nu, frăţioare, la picioarele movilei Malahov i-am omorît cu miile, ca şi cum am fi strivit muşte pe căldură...

De obicei, Ivan se încălzea paşnic la soare lîngă hambar, dar cîteodată se îmbăta şi atunci era bătăios.

— 'Nainte e'arş ! îşi comanda el singur, stînd drepţi, dar nu se mişca din loc. — 'Nainteee 'arş ! repeta el mai tare şi mai ameninţător, ţopăind pe loc şi dînd din mîini. — Un, doi ! Un, doi ! Atenţie... stai !... Mă, mîrlane, roşcovane !...

tresărea la propria-i mustrare, încremenea şi „îl mînca din ochi pe comandant". — Cum stai, mutră ticăloasă ce eşti!... Suge burta, tăntălăule... Pleosc!... Ivan ridica mîna şi-i dădea o palmă grea, dar închipuită, celui din front. — Pleosc!... Pleosc!... Te învăţ eu minte, ticălosule!...

Polkan reacţiona cel dintîi la spectacol. Zăngănind din lanţ, ieşea leneş din coteţ, se aşeza în plin soare şi se uita pieziş spre Ivan, aplecîndu-şi botul spre dînsul şi ciulindu-şi o ureche. Îl supraveghea pe fostul ostaş cu îngăduinţă şi chiar cu o oarecare ironie. Totuşi, cînd Ivan îşi întorcea capul spre el, cîinele se prefăcea că n-are nici o treabă cu eroul campaniei din Crimeea, şi el, Polkan, ieşise din coteţ ca să se mai dezmorţească, să se uite la oameni şi, apoi, să se mai lase văzut. Polkan era un mare diplomat, nu-i plăceau complicaţiile şi ştia că Ivan, cînd e băut, se pricepe să-l pună repede la punct.

După Polkan, apăream şi eu din grădină cu arma, încins cu sabia şi pe piept cu curele încrucişate.

— Stai, nene Ivan! îi strigam eu veteranului de pe vremea ţarului Nikolai I. Îţi vin îndată în ajutor. O să le arătăm noi lor!...

Atunci el îşi muta spre mine ochii înceţoşaţi cu pleoape roşii. La comanda lui, presărată cu expresii pur ruseşti, stăteam „drepţi", „tocurile lipite şi vîrfurile îndepărtate", luam arma „în cumpănire". Lîngă hambar creşteau tufe foarte dese de urzici; ele erau acelea ce trebuiau să fie trecute prin foc şi sabie...

— „Un, doi! Un, doi! Cîntăreţii vin cu noi!... Dragii mei soldăţei iau nevestele cu ei! Nevestica le e puşca — e-ncărcată şi te muşcă!..."

Ivan gemea, ţopăind mereu pe loc, iar eu mă apropiam tot mai mult de urzici, cu ochii holbaţi, cu capul dat pe spate şi cu arma „în cumpănire". Intram eroic în tufiş, dădeam cu baioneta — aceasta se acoperea cu sînge verde; dintr-o singură lovitură tăiam cu ascuţişul sabiei capetele de urzică şi călcam fără milă cadavrele-n picioare. Ivan conducea bătălia; la comanda lui se mai adăugau şi strigătele mele războinice, care trebuiau să-l înfricoşeze într-atît pe duşman, încît să i se ridice părul verde măciucă.

Polkan, care pînă atunci urmărea cu bunăvoinţă bătălia, nu mai rezista, începea să se întindă, scotea la început doar cîte un lătrat leneş, apoi se ambala din ce în ce mai tare şi pornea să latre din adîncul rărunchilor, dînd să se smulgă din lanţ. Viclean, se prefăcea c-ar fi turbat de furie şi în vreme ce urzica îmi ardea fără milă picioarele, el prefera să se smucească ba într-o parte, ba într-alta. „Pălmuţele" de urzică mă plesneau de-mi dădau lacrimile şi mai-mai că-mi venea să mă retrag, dar Ivan îi dădea mereu din spate:

— Ia-i în baionetă! Taie-l cu sabia! Foc! Şi eu vărsam mai departe, fără-ndurare, sîngele de urzică.

Cîteodată, alături de noi „intra în acţiune" şi Pitenski, de care am pomenit, beat şi el. Oare nu se îmbăta cumva împreună cu Ivan? Pitenski îşi fîlfîia pantalonii cu fundul lor enorm, părul îi stătea măciucă întocmai ca la un sălbatic; slab, numai oase, lung cît o zi de post, adăuga la hărmălaia

noastră niște ocări nemaipomenite, care chiar și pe Ivan, care văzuse și trecuse prin multe în viața lui, îl făcea să-și mai domolească tonul, uitîndu-se pieziș, cu îndoială, la tovarășul său de luptă, peste măsură de aprig. Polkan își pierdea în vremea asta echilibrul sufletesc, și acum căuta cu tot dinadinsul să ajungă la Piterski, să-l apuce de piciorul descult și cu pielea crăpată, însă bătrînul nu-l lua de loc în seamă, fapt care-l zăpăcea cu totul pe Polkan. Era greu de înțeles la cine ținteau ocările furioase ale lui Piterski ; eu îmi închipuiam că ocăra urzicile, dar acum mi se pare că ne ocăra pe noi toți, satul și întreaga sa viață amărîtă și trăită prostește.

Comenzile hîrîite ale lui Ivan, îndemnurile mele la război, lătratul lui Polkan, sudălmile lui Piterski strigate în gura mare se contopeau într-o hărmălaie nemaipomenită. Pe la casele vecinilor apăreau bărbați, din ferestre se uitau gospodine. În jurul nostru se strîngeau copiii din sat, luînd parte la „război", fiecare cum putea. Hărmălaia, haosul, zăpăceala creșteau mereu. De pe altă uliță, se grăbea spre noi nenea Enmolai cu găleata în mînă, crezînd că luase foc izba din curtea noastră. Un vițel, nu se știe al cui, gonea peste islaz cu coada în vînt. Găinile zburau cotcodăcind care încotro. Spre noi se grăbea Alexei, clătinînd din cap, vînturîndu-și mîinile și mugind prelung și dojenitor. Așa cum eram, scăldat în sudori și cuprins de furie, mă lua de subsuori și mă tîra acasă ; eu mă opinteam, urlînd, și în furia mea îmi vînturam arma sau sabia, uitîndu-mă spre Ivan, Polkan, Piterski și ceata de copii. În clipa aceea, ceata de copii lua cu

asalt balta unde în apa murdară și ruginie înotau niște pui de rață. Doamne, ferește-mă de păcat. Puii de rață se cățărau prevăzători pe malul celălalt, se scuturau și, măcăind, își arătau dezaprobarea față de purtarea condamnabilă a oamenilor. Eu mă smuceam din mîinile puternice ale lui Alexei strigînd pînă răgușeam, fie că voiam să mai lupt puțin, fie că mă ardeau mîinile și picioarele de pișcăturile de urzică, fie și de una și de alta. Hărmălaia de la baltă se potolea numai cînd apărea în prag Nikolai Ivanovici. Polkan ceda cel dintîi. Începea să dea slugarnic din coadă, ca un trădător, parcă zicînd : „Pe mine să nu mă bagi în aceeași oală cu ștrengarii ăștia flușturatici !" Apoi, după Polkan, copiii țîșneau care încotro, arătîndu-și călcîiele negre. Ivan bîiguia ceva nedeslușit și se retrăgea sub șopron. Mai dîrz decît toți era Piterski ; el nu se potolea, „ocărînd" balta, puii de rață, pe unchiul și pe Polkan, pînă ce apărea bătrîna lui nevastă și-l ademenea că-i dă votcă, scoțînd de sub șorț sau de sub fustă o sticlă cu apă.

Ivan nu se apropia de nimeni, cu nimeni nu era prieten. Îndărătnic, refractar, nu avea afecțiuni ; îl respecta numai pe bunic, și se pare cu toată sinceritatea. Cînd îl zărea, se ridica în picioare, își îndrepta anevoie șalele și spinarea, se ploconea cu mult zel în fața lui, îl petrecea cu o privire atentă și nu se așeza decît atunci cînd bătrînul dispărea din văzul său. În fața celorlalți nu se ridica niciodată în picioare. Ivan a murit pe neașteptate. A fost găsit într-o dimineață, sub șopronul hambarului, rece și acoperit de rouă. Se uscase cu totul, încă înainte de a muri, și corpul lui amintea de

nişte moaşte : tîmplele i se prăbuşiseră, obrajii i se prăvăliseră adînc, pomeţii ascuţiţi ieşeau în afară, ca şi claviculele ; ochii i se înfundaseră sub frunte, genunchii îndoiţi păreau nişte beţe. În colţurile buzelor de un albastru-închis, aproape negre, foiau muşte verzi, iar pe faţă se tîrau larve de soiul cîinele-babei... Ce singuratică, amară şi nimănui împărtăşită poate fi viaţa unui om !

...Dincolo de grădină creşte cînepa. Secara dă în pîrg. Pe un deluşor, moara îşi vîntură mereu, fără odihnă, aripile — şi-ar fi luat zborul, dar o ţinea bine pămîntul. Miroase a mărar, a floare de castravete, iar vîntul aduce uneori mireasma fierbinte şi amară de pelin. Cerul parcă e gata-gata să se deschidă şi să se învăluie în miraje.

M-am hotărît să fericesc omenirea. Ouăle nefierte fac un foarte bun clăbuc. Am furat din cuibarele găinilor trei ouă „pentru experienţe". Într-o cutie de tablă — gălbenuşuri, sare, sineală, la care am adăugat clei de vişin. Cleiul se va prinde, lichidul se va solidifica şi iată săpunul gata. Oare n-ar fi bine să adaug pentru culoare şi nişte cerneală ?... Aşadar, mă voi face un celebru fabricant de săpun, mă voi îmbogăţi, voi călători... Sau poate să mai adaug şi puţin zahăr ? Pentru ce ? Vom vedea mai tîrziu. Dar mai bine e să-l amestec cu var. Totuşi, varul nestins, dacă-l uzi, fîsîie şi te arde. Oare nu va ieşi din pricina varului, în loc de săpun, altceva, un exploziv, să spunem praf de puşcă ? Ei şi ? nici asta nu-i prost pentru un tînăr chimist ! Este chiar minunat să inventezi praful de puşcă. Unii asudă toată viaţa deasupra a fel de fel de lucruri urît mirositoare, dar nu inventează

praful de puşcă... Trebuie să fiu prevăzător : s-ar putea să explodeze cutia de tinichea ! Arunc în amestec o bucată de var, şi de frică, îmi închid ochii. Slavă Creatorului, nimic nu s-a întîmplat !...

Dinspre moara de pe deluşor coboară o femeie ; se zăreşte tot mai aproape şi mai aproape, în secara deasă şi înaltă. Nimeni nu trebuie să afle ceva despre ocupaţiile mele tainice de chimist. Ascund cu grijă tinicheaua sub un ciot. Astăzi n-am reuşit să fac săpun şi praf de puşcă, însă n-am de ce să mă amărăsc : mîine fără îndoială că voi reuşi. O recunosc pe femeie, e peregrina Natalia. S-a îmbrobodit cu o basma cenuşie de stambă, capetele basmalei părînd deasupra frunţii nişte coarne mici ; pe spate duce o traistă împletită. Natalia merge uşor, cu pas grăbit, rezemîndu-se într-un toiag. E trecută de patruzeci de ani, dar după figura ei cu greu poţi să-i precizezi vîrsta : arsă de soare şi bătută de vînt, e aproape neagră. E îmbrăcată cu o fustă în carouri, din postav ţesut în casă, cu o zeghe albă de lînă, şi în picioarele înfăşurate în obiele poartă nişte opinci prăfuite, strînse trainic şi frumos cu ajutorul nojiţelor. O strig.

— Bună ziua, dragul meu, bună ziua, stăpîne, îmi răspunde ea prietenos, ştergîndu-şi apăsat buzele brăzdate de cute subţiri. Bucuros de oaspeţi ? Toţi bine sănătoşi ?

— Mulţumesc. Toţi sînt bine sănătoşi, şi de oaspeţi sînt bucuros.

Vorbesc grav, de parcă aş fi într-adevăr stăpînul casei. Păşesc alături de Natalia cu un mers legănat, ţărănesc.

Natalia e dintr-un sat vecin. Cu zece ani în urmă și-a pierdut pe neașteptate bărbatul și cei trei copii : pieriseră, în lipsa ei, intoxicați cu gazele de la sobă. A vîndut pe dată casa, și-a lăsat gospodăria, și acum pribegește.

Natalia vorbește încet, cu glas tărăgănat, cu naivitate. Vorbele îi sînt curate de parcă ar fi spălate, tot atît de apropiate și de înțeles ca cerul, cîmpul, grînele, izbele din sat. Și întreaga făptură a Nataliei este simplă, răspîndește căldură, e liniștită și măreață. Natalia nu se miră de nimic : a văzut de toate, a trecut prin toate, povestește despre întîmplările și treburile din ziua de astăzi, fie ele chiar și tenebroase sau îngrozitoare, ca și cum de viața noastră ne-ar despărți milenii. Ea nu se lingușește pe lîngă nimeni ; e tare bine că nu umblă pe la mănăstiri și pe la locurile sfinte și nu caută icoane făcătoare de minuni. Ea este legată de viața de toate zilele și vorbește despre cele lumești. E ponderată, nu se agită. Natalia poartă ușor povara pribegiei ; iar durerea ei și-o ascunde în fața oamenilor. Are o memorie uimitoare. Ține minte cînd și ce boală au avut copiii din cutare familie ; pe unde se duseseră în postul mare Harlamov sau Sidorov după cîștig, dacă o duseseră bine și mîncaseră pe săturate pe acolo și ce lucruri noi le dăruiseră nevestelor lor.

Zărind pelegrina, Alexei mugește bucuros, se repede să pună samovarul. Natalia scoate fără grabă din tolbă o carte de lume „Guak sau Credința neînvinsă“. Sorii mele îi face cadou o păpușică de lemn, iar mamei — un prosop cu cocoși brodați pe el. La ceai, mușcînd grijulie cu dinții ei

puternici și strălucitori bucățica de zahăr și ținînd farfurioara cu degetele răsfirate, Natalia povestește :

— Pe lîngă Kazan, m-am abătut pe la un tătar, și acolo erau și niște negustori ambulanți care se rugaseră să-i primească și pe ei peste noapte. Tătarul era bătrîn, trecut de șaizeci de ani ; toată ceafa îi era brăzdată de cute, și o cicatrice vînătă îi trecea de la buză pînă la piept ; ochii îi lăcrimau. Îi ospăta pe negutători, iar aceștia îl întrebau : „Unde e gospodina casei ?“ Tătarul rîdea : „Gospodina mea e tînără și-i e frică de musafiri“. Într-un colț, pe o bancă — o armonică... „Cine cîntă la tine în casă, stăpîne, la armonică ?“ — „Păi, cîntă chiar nevastă-mea.“ Negutătorii stăruiau : „Arată-ne-o, arată-ne-o neapărat pe nevastă-ta, să ne cînte la armonică. Îi vom dărui o oglinjoară și un pieptene“. Unul din negutători era în vîrstă, iar celălalt, tînăr de tot ; nu avea mai mult de douăzeci de ani. Tătarul a adus-o pe nevastă-sa din cealaltă parte a casei. Ea se împotrivise, își lăsase capul în jos, nu se uita la noi, se îmbujorase, se aprinsese toată. Părea o fetișcană ; cu pistrui mici pe lîngă ochi, era plăcută la vedere, curată. Se așeză pe pervaz, se retrase, își acoperi fața cu palma — neobișnuită cu oamenii. Pînă la urmă, o convinseră — luă armonica, începu să cînte și cîntă atît de minunat că-ți mergea cîntul drept la inimă. Cîntă atît de tînguitor de ți se părea că plînge cineva în armonică. Cîntase bine. Tînărul negutător o sorbea din ochi și sprînceana lui înaltă tresărea din cînd în cînd ; eu ascultam și mă gîndeam : „Își cîntă viața de necazuri pe lîngă un bă-

trîn. Pînă și mie, o pribeagă, și tot îmi vine rău cînd văd cicatricea bătrînului, nodul beregatei, cutele de pe obraz, darămite ea, tinerica, nu poate să aibă nici o plăcere lîngă el : din mîngîierile lui n-ai nici o bucurie.“ Cîntă, își acoperi din nou fața cu palma și fugi din odaie. În urma ei, flăcăul scoase doar un oftat din străfundul pieptului, trecîndu-și palma peste frunte... A doua zi îi spun tătarului : „Nu e pereche pentru tine nevastă-ta, Ahmet, nu ți se potrivește. Cum se poate că nu ți-a fost milă ție, om bătrîn, de-o copilă atît de fragedă. Ai trecut de șaizeci de ani și ea nici n-a apucat măcar să vadă lumea.“ — „Prima mea nevastă, răspunde bătrînul, a murit. Cineva trebuia să aibă grijă de copii. Fata asta a fost dădaca lor. Ei, uite, așa s-a întîmplat. E hrănită, încălțată, îmbrăcată, pe cînd înainte umbla ca o cerșetoare. E orfană...“ Tătarul tăcu, se încruntă, apoi zise : „Natalio, tu să nu mi-o abați din cale. Noi avem legea noastră, iar voi, pe-a voastră ; întoarce-te mai iute de unde ai venit...“ Iată, așa sînt treburile noastre femeiești !...

— În Caucaz ai fost ?

— Am fost, draga mea, am fost și pe-acolo. Munții, să-i vezi și să nu crezi, minunea minunilor ! Stai pe munte și jos plutesc ca un rîu nourașii cerului ; înălțimea îți taie răsuflarea. Pe munți, zăpezile se întind ca niște fîșii albe, curate, fără nici o pată. Îți ia ochii, cînd te uiți la ele. Am plecat din locurile acelea, și o vreme m-am bucurat ; dar n-a trecut decît un an și m-a apucat dorul munților : mă atrag ; cînd mi-aduc aminte de ei, parcă primesc un dar de la măicuța mea. Pînă și în somn am început să-i văd, zău... Dar pe-acolo lumea n-o

duce ca noi, trăiește din greu. Nu-i vorbă că nici la noi nu se trăiește ușor, dar ăi de acolo o duc mult mai rău. Uneori te uiți și vezi cîte-un om cu un ciubăr de apă în spinare cățărîndu-se vreme de un ceas întreg de pe un povîrniș pe altul, abia mișcîndu-și picioarele. Cosesc fînul sus de tot, pe înălțimi amețitoare, apoi îl coboară în vale cu frînghiile ; nu-i treabă ușoară. Se chinuie poporul. Pesemne că de-aia găsești și oameni atît de cutezători printre ei. Ah, dar nu toți ne primesc cu inimă bună prin părțile alea. Cîte unul îți aruncă o privire de te frige, încă puțin și ți se aprinde basmaua...

O ascult pe Natalia cu nedumerire. Știu din cărți de prizonierii din Caucaz, de „Mțîri“ [1], de castelul Tamarei, de eroismul nostru rusesc, de prefăcătoria muntenilor. Niciodată nu mi-a trecut prin minte că muntenii ăștia ară, cosesc, seceră, pasc oi, vaci. Muntenii sînt întotdeauna călări, în cojoace mițoase, înarmați pînă-n dinți ; se atacă unii pe alții, un aul îl atacă pe altul, dar și mai des ațin calea alor „noștri“. „Ai noștri“ nu-i cruță nici ei. Din povestirile Nataliei întrevăd însă altceva : toți acești osetini, ceceni, cabardini, inguși se îndeletnicesc cu aceleași treburi ca și țăranii noștri, trăiesc tot atît de rău, dacă nu chiar și mai rău decît ai noștri. Atunci de ce oare ne luptăm cu muntenii și ce vrem de la ei ? Și pe cine să cred : pe Natalia sau cărțile care-mi sînt dragi ? Oare în cărți sînt numai născociri ? E adevărat, în cărți nu se spune

[1] Poem romantic de M. I. Lermontov.

nimic de cabardini cum cară în spinare apa, cum cosesc și strîng fînul, pasc cirezile ; dar ei, muntenii, trebuie să se ocupe de așa ceva, că doar n-or să moară de foame. De altfel, nici Natalia nu minte — nu e felul ei. Iat-o rezemîndu-și obrazul în mînă ; în ochii ei plini de bunătate, obosiți, citești adevărul ; pînă și cutele fine și uscate din jurul gurii, și ele îți spun adevărul... Așadar, cărțile te amăgesc. Dar amăgirea lor este prețioasă. Este greu să te desparți de lumea pe care o creează... Dacă în cărți se spun neadevăruri despre cerkezi, atunci s-ar putea ca și alte lucruri scrise acolo să fie tot neadevăruri. Poate că au fost născocite și patimile lui Cristos, și „Oleg Înțeleptul", și „Vladimir, Soarele cel Frumos", și Cruciadele, și s-ar putea ca toate acestea nici să nu fi existat, iar dacă au existat să fi fost cu totul altfel. În fața mea se ridică pentru prima dată întunericul, bezna care înghite totul, ceva lipsit de cuvînt, orb, confuz și nepăsător față de tot ce e viu. În bezna asta, în stînci uriașe se surpă milenii, în bucăți mărunte se prăvălesc secole, împărății, popoare, în moloz se prefac oamenii ; pînă la mine ajung huruituri înăbușite, niște mormane închise la culoare, abia-abia deslușite, lipsite de chip, și iată că nu mai există, pier pentru totdeauna din amintire — din a cui amintire ? Pînă și epitafele s-au șters de pe marmura mohorîtă a plăcilor... Mai trece timpul, vin soroacele — și iată că pînă și plăcile sînt înghițite de veșnicie.

Natalia stă la noi vreo zece zile, vine să înnopteze, dar nu în fiecare zi. Pe la țăranii cunoscuți, pe la neamuri, ea coase, spală, dă o mînă de ajutor

prin grădină. Seara, le povestește cu plăcere despre multe lucruri, dar într-o singură privință este zgîrcită la vorbă : cînd este întrebată de ce s-a făcut peregrină.

— De amar fug, căutînd alt amar... — zîmbește și schimbă vorba.

Amarul ei e mare, dar e luminos și nu se așterne pe viața sa ca o umbră întunecată, nu croncăne ca o cioară neagră, nu-și umflă moțul ca o bufniță cu ochii holbați — amarul ei zboară ca o pasăre ușoară, ca un stol de cocori în înălțimea cerului albastru, aruncînd pe pămîntul toamnei un guguit nedeslușit și trist.

...Am ajuns în școala duhovnicească — am dobîndit faima de „incorigibil" și „desperat". Pierdusem orice măsură, umblam legîndu-mă de cei de-o vîrstă cu mine, vorbeam o limbă specială de la școala duhovnicească, un jargon respingător, ca de borfaș ; săptămîni întregi nu mă spălam, îmi scărpinam pînă la sînge pielea crăpată de jeg, mă răzbunam de după colț pe pedagogi și pe profesori, dovedind o neobișnuită inventivitate. Într-o recreație, colegii m-au anunțat că la garderobă mă așteaptă „o muiere oarecare". Muierea s-a dovedit a fi Natalia. Venea de departe, din Holmogorî. Își adusese aminte de mine și deși trebuia să facă un ocol de vreo optzeci de verste, nu putea să nu treacă să-l vadă pe un orfan, să-i afle viața lui de la oraș. Nici vorbă că băiețașul crescuse, prinsese minte, spre bucuria și mulțumirea mamei. Nu prea luam seama la cuvintele Nataliei : îmi era rușine de opincile ei, de obiele, de traista, de întreaga sa înfățișare de femeie de țară, mi-era frică să nu

decad în ochii elevilor de la şcoală şi mă tot uitam pieziş la colegii care tot forfoteau pe lîngă mine. În sfîrşit, n-am rezistat şi i-am spus pe un ton grosolan Nataliei :

— Hai să plecăm de-aici.

Şi fără să-i aştept răspunsul, am scos-o în dos, ca să nu ne vadă nimeni. Natalia a dezlegat traista şi mi-a băgat în mînă nişte turte ţărăneşti.

— Altceva nu ţi-am adus, dragul meu. Să nu-ţi fie silă, eu le-am copt, cu unt le-am făcut.

La început am refuzat ursuz, dar Natalia a stăruit să le iau. Curînd a observat că mă feresc de ea şi că nu mă bucur de loc de venirea ei. Nu i-a scăpat nici tunica mea oazonă, ruptă şi plină de pete de cerneală, gîtul palid şi murdar, cizmele roşcovane şi privirea mea de om întărîtat, pe care o aruncam de sub sprîncene. Ochii Nataliei s-au umplut de lacrimi.

— Oh, fiul meu drag, nu spui nici o vorbă bună ? Pare-se c-am venit degeaba să te văd !

Cu o mină de nătîng îmi zgîndăream plaga de pe mînă, îngăimînd ceva cu nepăsare. Natalia s-a aplecat, a clătinat din cap şi m-a privit ţintă în ochi, şoptind :

— S-ar părea, dragul meu, că nu eşti de loc în apele tale ! Nu eşti ca acasă. Vai de mine, în ce hal te-au adus ! Se vede că te-au făcut să înghiţi amarul ! Uite unde poate să te ducă învăţătura !

— Nu face nimic, am bîiguit eu, indiferent, îndepărtîndu-mă de Natalia.

Aceasta s-a mai tînguit o vreme. După ce a plecat, am dat fuga la umblătoare, unde nu era nimeni, şi am aruncat turta în hazna, iar în re-

creaţia următoare l-am cotonogit pe un băieţel mai mic decît mine, fără nici un fel de motiv.

De-aş putea să uit acum toate astea !

Cu Natalia nu m-am mai întîlnit niciodată...

Nikolai Valunov era poreclit „Jderul", pesemne unde era neastîmpărat şi zburdalnic, slab şi mic de statură. În rest Valunov nu semăna cu un jder. El se deosebea de alţii prin nepăsarea lui, prin pofta lui de a rîde din te miri ce. Îi plăcea să rîdă de oameni, ba chiar şi de el însuşi, de sărăcie şi de viaţa lui nenorocită. Îşi pierduse dinţii din faţă într-o bătaie, apoi mai era şi saşiu, iar faţa lui ascuţită, cu pielea aspră, aproape spînă făcea numai zbîrcituri ; cu toate acestea, Jderul se străduia să-i convingă pe toţi că femeile se ţin scai de el ; spunînd asta, el mijea ochii, care-i licăreau ştrengăreşte şi cu veselie.

Nevastă-sa, Avdotia, îl lua mereu la frecuş, tare ca s-o audă toată strada, că în casă cămara e goală puşcă şi că nu găseşti nici o bucată de pîine neagră pentru cei doi copii mici.

Jderul căuta să scape cu gluma, sau pleca la piaţă, unde se înghesuia printre ţăranii veniţi dintr-alte părţi, pe lîngă dugheni, căruţe şi tejghele. Ca şi cum şi-ar fi bătut joc de viaţa lui mizeră, el sădea în faţa casei flori ; acestea creşteau luxuriant, în timp ce partea de sus a izbei rămînea descoperită — fiindcă iarna nu-i ajungeau paiele — iar fiecare din cele două ferestruici întunecoase, cu geamuri verzi, ceţoase, se prăvălea într-altă parte.

Despre consătenii săi, Jderul avea o părere îngăduitoare, dar nu-i plăcea viaţa lor : lumea îl so-

cotea „smintit" și „flușturatic". El răspundea cu glume, care, tălmăcite, însemnau că oricît ai munci pentru boieri n-o să-i poți mulțumi nici pînă la a doua înviere. El susținea că : „Norocul are un singur ochi, iar ochiul norocului e tocmai în creștetul capului. Norocul umblă prin lume, își caută copilul pierdut. De vede un om, se întreabă : „n-o fi oare ăsta copilul meu ? Îl ridică tot mai sus și mai sus, pînă în creștetul capului, îl cercetează cu ochiul și spune : nu, nu-i al meu, și-l aruncă mînios. Unii scapă cu viață, alții își găsesc moartea din pricina asta."

El nu era cîtuși de puțin un leneș, un trîndav. Se angaja ca paznic la biserică, păzea vara bostănăriile, făcea pe ciobanul, muncea pe la negustori la adunatul secarei și a ovăzului. Dar nu învățase să-și pună lacăt gurii cînd se cuvenea, nu se lăsa supus, din care cauză nu prindea rădăcini nicăieri. Era gonit, ocărît pentru vorbe de duh, păcălit la plată, amendat, înșelat ; pînă și atunci, el făcea haz de necaz. Istorisea cu plăcere povești, basme, născocindu-le chiar pe cînd le povestea. Cîteodată se oprea pe neașteptate și se întreba cu voce tare :

— Unde naiba am ajuns ?

Ca să-l ajut, îi suflam :

— Cum se duse el noaptea în pădure, după comoară, și cum uită cuvîntul vrăjit...

— Da, da, da, chiar așa-i, urma el cu ușurință, a uitat cuvîntul vrăjit și nicicum nu și-l aduce aminte... De parcă l-ar fi pocnit careva cu leuca-n cap... a uitat de tot... Și iată-l mergînd, înțelegi, prin pădure, făcîndu-și loc ; cuvîntul i se tot învîrte pe limbă, dar nu-l poate prinde... l-a uitat... Merge... parcă în neștire și tare ar vrea să găsească comoara aia — să moară nu alta, atît de mult o voia — dar nicidecum nu poate să se apropie de comoară... Merge el așa... n-ai ce face... Nimic de făcut... înjură... în schimb treaba nu se urnește de loc, nici încolo, nici încoace... o nenorocire curată...

Bag de seamă că are nevoie de timp ca să născocească urmarea poveștii, și-l privesc de data asta cu neîncredere — creația preferă taina ; munca creatoare este o muncă tăinuită.

Jderul era un fantezist, un poet. Își petrecea timpul la vînătoare, la pescuit, punea capcane, prindea prepelițe. El mai cunoștea și o mulțime de cîntece populare, pe care le cînta din tot sufletul. Și pe socoteala mea făcea adesea glume.

— Ție ce-ți pasă ? Ce necazuri ai tu ? zicea el, șezînd pe un ciot, cu privirea ațintită în depărtare, spre drum, deși nu se vedea nimeni. — La tine uite ce căsoi e ridicat... un palat... cu acoperiș de tablă... strălucește tot în soare...

„Căsoiul" putea fi foarte greu luat drept „palat", dar acoperișul era într-adevăr de tablă...

— Tu ai grădină, noi n-avem, zic eu.

— Auzi — grădină ! răspunde el, mijindu-și ochii. Plină de urzici, sfeclă și hrean sălbatic... Tu ai vacă.

— Și tu ai vacă.

— Ai să vezi că pînă la Crăciun vaca mea o să dea ortul popii pe cînd a ta s-a umflat de atîta mîncare.

— Tu îl ai pe Juciok, el te păzește noaptea. Noi n-avem un Juciok și la noi ar putea să intre hoții.

— Bine mi-ai zis-o, frățioare, n-am ce spune ! Tîlharii n-or să ajungă nicicum la cuferele mele. Lui Juciok, frățioare, nu-i scapă nici unul — e o fiară... El îmi ține loc de cal, iar minte are mai multă decît un ghenaral cu cruci pe piept ; ai văzut : face sluj pe lăbuțele dinapoi — un adevărat ghenaral. Apoi, nici de cheltuit n-am ce cheltui cu el : își găsește singur de-ale gurii. Nu trăiește pe spinarea nimănui... Eu îmi păzesc cuferele mele, dar tu trebuie să te gîndești bine la ale tale : să nu fie într-un ceas rău — ți le poate șterpeli careva, rîvnitori sînt destui.

Obrazul lui Jder se strîmbă într-un zîmbet fugar, privirea lui piezișă se pierde undeva departe pe deasupra mea. Jder își umple bine pipa cu tutun și trage fumul adînc în piept, urmărind cu ochii șuvița albastră.

Pe Alexei, Ivan, Natașa și Jder îi puneam, fără să vreau, față-n față cu rudele mele, cu cercul clerului sătesc. Rudele mele duceau o viață tihnită, nu erau nici bogați, nici săraci, ocupînd posturi de preoți, diaconi, cîntăreți, învățători pe la școlile parohiale.

Cel mai iubit dintre toți era, atît de noi copiii cît și de cei mari, unchiul Senea, cîntăreț într-un sat vecin — un om vesel și glumeț, care inventase „perpetuum mobile".

Nu știu cum s-a întîmplat, dar unchiul era absolut convins și convinsese și neamurile că inventase un motor care funcționa fără să se oprească niciodată. În ciuda celor ce-l sfătuiau să n-o facă, el i-a înștiințat telegrafic pe guvernator, pe arhiereu, pe ministrul de interne și Sfîntul Sinod, că dînsul, un cîntăreț de la Ozerki, fericise omenirea. Fiind foarte convins de invenția sa, își părăsise postul și se mutase cu copiii și cu tot calabalîcul la Nikolai Ivanovici, aciuindu-se la acesta în casa băii, unde trecuse la „experiențele definitive". Enoriașii l-au condus în dangăt de clopot, rugîndu-l să se gîndească la ei, țăranii săraci, să nu-i uite. Pe unchiu-meu l-au podidit lacrimile și le-a dăruit mirenilor, fără să stea pe gînduri, singura lui vacă. Experiențele definitive nu au dat roade. Spre norocul său, telegramele nu i-au pricinuit nici o neplăcere. Unchiul Senea a fost nevoit să se reîntoarcă la Ozerki „sub acoperămîntul cerului". Vaca îi fusese băută de tot satul. Totuși, unchiul nu a pierdut încrederea în propriile sale forțe și în motorul în veșnică mișcare, și cumpăra ca și mai înainte fiare vechi de prin împrejurimi... Nimic nu este mai trainic decît visurile omului. Nici o forță nu le poate stăpîni !

...Surorile mamei mele — se aflau patru în sat — se adunau de obicei seara la Nikolai Ivanovici sau, uneori, la noi, și pe lîngă ele mai veneau la șezătoare și alte femei cunoscute. Mătușa Avdotia, văduvă, cu umeri strîmbi și limbă neobosită, le întrecea pe toate în bîrfeală și pălăvrăgeală. În bîzîitul vîrtelniței și sclipirea rapidă a andrelelor, ea povestea aproape pe nerăsuflate :

— Dăunăzi, suratelor, trec eu pe la Makariha și-o găsesc în fața oglinzii, încercîndu-și o rochie nouă. Și ce văd, fetelor ?! Are aproape patruzeci de ani și s-a apucat să-și coasă o rochie albă în dungi, de vezi pete-pete în fața ochilor cînd te

uiți la ea. Și ce credeți c-a mai născocit ? A făcut-o în crinolină. Boieroaică, și alta nu ! Și nu-și dă seama, cîrna de negustoreasă, că aceste crinoline, de nu știu cîți ani, nu mai sînt la modă. Volane pe părți, decolteu în spate și s-a împopoțonat și cu dantele. Papagal, nu altceva ! Dar să vedeți trena, are vreo doi arșini. Ba mai poartă și turnură, numai turnura îi mai lipsea ! Ați văzut și voi, Doamne iartă-mă, ar trebui să-și mai taie cam jumătate din fleici și să le vîndă la piață... Să mori de rîs...

Mă străduiesc să mă adîncesc în „Svetlana" de Jukovski, dar glasul mătușii-mi continua să mă scoată din răbdări și fără să vreau o ascult cum îl „judecă" acum pe soțul sorii mai mari, șeful de stație, Vasili Nikitici.

— S-a întors de la Voronej cu batog, păstrugă, portocale, dar copiii abia de mai au ce pune pe ei. Ghetele Nadiușkăi s-au ferfenițit de tot, iar Alexei nu știe decît să bată coclaurile cu pușca și cîinii, scăpat de sub ochii lui tătîne-su. Au prăsit o curte întreagă de cîini, niște cîini-lupi, de te-apucă spaima cînd te uiți la ei. Aseară m-am dus la ei, și ce să vezi, cîinii ăștia lungi s-au năpustit grămadă asupra mea ! Maică-măiculiță ! Era cît p-aci să mă facă bucăți. Slavă Domnului c-a ieșit bucătăreasa Lisaveta cu lăturile — numai așa am scăpat de ei... Și Lisaveta asta, ce să spun, e grozavă ! Trag cu ochiul la lături și ce credeți că descopăr ! Coji de pîine, varză, cartofi, și toate astea se-aruncă-n hazna.

„Ce faci acolo ? o-ntreb eu cu asprime. Cum de-ți vine să verși bunătățile astea-n hazna ? Mai bine ați crește niște purcei, și de Crăciun ați face și voi jamboane coapte în aluat ; și pe noi, pe musafiri, ne-ați ospăta în slava Domnului !..." Dar Lisaveta nu face decît să rînjească la mine. Și m-a cuprins furia. „Ce tot rînjești așa ! Ia te uită la ea, ce fălci a făcut" — „Nu e treaba mea, zice, se prăsesc purcei, e treaba stăpînilor !..." — „Așaaa, a stăpînilor ? ! Dar tu nu poți să-i îndemni să facă o treabă ca lumea !..." Uite, astea-s slugile de acum ! Ce le pasă lor de bunurile stăpînilor ! N-au grijă decît să se-ndoape, și-apoi să se trîntească pe laviță... De aia se și scumpesc toate. Am fost luni la piață să cumpăr niște ouă, dar credeți că m-am putut atinge de ele ! Opt copeici zece bucăți. Jaf ziua nămiaza mare, nu altceva. Ei, și m-am luat la sfadă cu Stefanida Kopîliha. „Nu ț-e frică de Dumnezeu ? o cert, și de oameni nu ți-e rușine ? Unde s-a mai auzit să vinzi zece ouă la opt copeici !" „Fiecare știe pe ale lui, coană preoteasă — ăsta i-a fost răspunsul la vorbele mele — și eu, zice ea, am patru plozi care țipă de foame și-al cincilea e pe drum." Cînd mă uit — adevărat, e cu burta la gură... Ce rost o avea să tot nască la copii, nu pricep. Cum ieși în stradă, n-ai unde pune piciorul de-atîta copilime. Unde te uiți, le vezi lucind fundurile goale... fără să aibă careva grijă de ei... drept în mijlocul drumului. Nenorocirea nu-i departe ! Vine unul cu căruța de la piață, beat turtă, băgat în fîn de-i vezi numai picioarele și nu s-ar trezi de-ai tăia lemne pe el. Or, de la cal ce pretenții poți să ai ? Calu-i viețuitoare ne-

cuvîntătoare. Știe numai să-și miște picioarele, să dea din cap și din coadă, ca să se ferească de muște și de tăuni... Ce-i și cu moda asta nouă : taie cozile cailor și nu înțeleg că un cal fără coadă nu-i bun de nimic...

Somnul îmi lipește genele și mi se pare că și eu sînt un cal, iar vorbele mătuși-mi zboară în jurul meu în roiuri nenumărate de tăuni, și n-am cum să scap de ei. Deschid, cu mare strădanie, ochii. Nu pricep nimic : nu pot înțelege de ce Avdotia se amestecă-n toate, se bagă peste tot, pentru ce sîntem noi siliți — și eu, și cei mari, s-o ascultăm sporovăind despre negustoreasa Makariha, de crinolina ei și de turnură, de lături, de Stepanida și de cîinii-lupi. Plictiseală ! Lumea mi se pare o cămară uriașă plină cu fel de fel de vechituri aruncate unele peste altele. Nimeni n-are nevoie de mărinimoșii mei haiduci, Ruslani, Ermaci, de peregrini, de Marfa Posadnița [1]. Ciudata înlănțuire a trăncănelilor mătuși-mi îi fac să pălească, apărîndu-mi ca „neadevărați", dar unde e adevărul" — nu știu... Bîrfelile Avdotiei nu le-am uitat nici pînă astăzi. Ascult povestirile, iau parte la discuții, întreb, răspund și cît de des mă cuprinde mirarea în fața atîtor fleacuri, a harababurii, a confuziei, a gunoiului de vorbe, a baliverneIor cu care ne împroșcăm unul pe altul ! Mătușă-mea nu poate fi

[1] Marfa Posadnița — văduva guvernatorului Borețki al statului feudal Novgorod. A condus boierimea ostilă centralizării, iar după 1478, cînd Novgorodul a intrat în componența statului rus, a fost exilată la Nijni-Novgorod și călugărită.

luată în considerare : ce poți să pretinzi de la ea, cu toate că astfel de femei fără treabă n-au dispărut nici pînă în ziua de astăzi, că le întîlnești cîteodată chiar și acolo unde s-ar părea că de mult le-a dispărut pînă și urma — ba le mai găsești și în asemenea cercuri, că de uimire, fără să vrei, rămîi cu ochii holbați... Dar să-i dăm binemeritata pace agerei mele mătuși, deși chiar de-ai lua un om de nivel mediu, luminat de cultura modernă, chiar și acum nu rareori ai ridica nedumerit din umeri, atît de banale, de sărăcăcioase, de șterse și de vulgare îi sînt vorbele, părerile și ideile ! Cîte cuvinte deșarte, bîrfeli, fleacuri ! Îl asculți și te întrebi : oare să fi existat Homer, Socrate, Aristotel, Platon, Dante, Shakespeare, Newton, Kant, Darwin, și cu ce au influențat ei conștiința umană ? Mai rău decît orice e faptul că pe acești oameni mari un om de cultură medie îi reduce, treptat, cu o neobișnuită dibăcie, făcînd din ei niște oameni tot atît de plictisitori și banali ca el însuși.

Fără îndoială că revoluția a făcut să dispară multe, dar cît de multe au mai rămas încă !... Și iată că ne întrebăm din nou cînd se va sfîrși odată cu toate astea ?...

...Am mai băgat de seamă că cei mari, cînd cunoscuții și rudele sînt de față, vorbesc una, și cînd lipsesc — alta. Să zicem că vine în vizită la noi învățătorul Vozdvijenski sau doctorul Karpov. Sînt ospătați cu bunăvoință, lăudați : că Vozdvijenski ar avea o școală model, cea mai bună din toată regiunea, iar bolnavii l-ar iubi de nu mai pot pe doctorul Karpov. Dar de îndată ce musafirii pleacă,

se constată că Vozdvijenski, un învăţător, poate cumsecade de felul lui, „trage tare la măsea !“ şi-n starea asta îi plesneşte pe copii cu linia peste cap, fără să ţină seama care-i vinovat şi care nu. Doctorul Karpov însă e iubitor de arginţi, „joacă nebuneşte cărţi“ şi de multe ori nici nu-l poţi desprinde de masa de joc ca să se ducă la bolnavi. Pe lîngă asta, nevastă-sa e o adevărată zgripţuroaică, o femeie plină de ea, care nu face decît să-şi strîngă buzele, închipuindu-şi că e cine ştie ce de capul ei. Dar în acelaşi timp pe mine mă învăţau să spun numai curatul adevăr. Oamenii vor să le spui adevărul. Însă din nou în jurul meu vedeam „neadevărul“. Uitîndu-mă cu atenţie la rudele mele, le comparam cu Alexei, cu Natalia, cu Ivan, cu ţăranii din vecinătate. Convorbirile, gîndurile acestor oameni nu erau nici ele complexe, noi, dar părerile lor erau strîns legate de munca şi viaţa satului. Aici totul era simplu, clar, necesar. Argatul lui Nikolai Ivanovici, Spiridon, vorbea despre vreme, de aratul sau grăpatul de-a doua zi, se certa alene cu bucătăreasa din cauza mesei pe care o aşternuse cu întîrziere. Natalia povestea de focul din Terpigorevka, ori despre molima ce a dat în vitele din Mordva, unde ţăranii şi femeile urlă de jale ; Alexei ne explica prin gesturi că a doua zi trebuia să se ducă în tufişuri să rupă mături pentru iarnă. Perepelkin, un om cu stare, se tînguia că-i furaseră curelele de legat hulubele şi repeta pentru a douăzecea oară cum le lăsase pe arie, cum n-apucase nici să se-ntoarcă bine cu spatele, că pieriseră şi ia-le de unde nu-s, că numai dracu le pu-

tuse lua ! Toate astea erau legate de viaţa cea de toate zilele, porneau de la ea, se întorceau la ea şi pînă şi bîrfelile îşi aveau rădăcini adînci în viaţa de muncă a oamenilor. Şi eu simţeam neclar adevărul acestei vieţi a lor şi neadevărul vieţii noastre.

Rudele mele trăiau mereu cu frica-n sîn. Să nu rămînă fără post, fără bucata de pîine ; se temeau de cei mai mari din eparhie, de protopopi, de ispravnici, de moşierii din împrejurimi ; se temeau pur şi simplu de oamenii străini, de nu se ştie cine — „de nu s-ar întîmpla ceva“. Frica, îngrijorarea, se strecurau în toate nimicurile, în toate acţiunile lor, şi mie, unui copil, mi se părea ciudat, întristătoare şi caraghioasă frica celor mari, la care mă uitam de jos în sus. Din cauza asta m-apuca uneori dorinţa puternică de a-i contrazice. Îmi aduc aminte că la o cină, la Nikolai Ivanovici, vrînd să mă fălesc cu cunoştinţele mele, am spus că l-am citit pe „Boris Godunov“.

— L-ai citit din scoarţă-n scoarţă ? a întrebat, curios Nikolai Ivanovici.

— Din scoarţă-n scoarţă.

Nikolai Ivanovici m-a întrebat, mişcîndu-şi pomeţii :

— Ia, s-aud, ce i-a spus cu limbă de moarte ţarul Boris fiului său ?

Testamentul lui Boris îl citisem fără prea multă atenţie ; voiam să aflu mai repede „cum se va sfîrşi totul“. Fără să mă gîndesc, i-am răspuns cu însufleţire :

— Ţarul i-a poruncit fiului său să nu se plece în faţa nimănui, să-i bată pe duşmani şi pe păgîni.

Nikolai Ivanovici a clătinat din cap, corectîndu-mă povățuitor :

Întîi să-ți iei un sfetnic bun,
Om de nădejde, mai trecut de ani,
Ce l-a-ndrăgit norodul, iar boierii
Cinstescu-i spița, numele vestit...

Ai citit prost : pe-o ureche ți-a intrat, și pe alta ți-a ieșit.

Unchiul m-a privit ironic. Mătușa Tatiana, oloagă de-un picior, și-a întors ceașca pe-o farfurioară și, măturînd cu palma firimiturile de pe fața de masă, a oftat mîhnită :

— Degeaba ai citit, că nimic n-ai înțeles. Învață, învață, și tot proști rămîn. Cu atîta te alegi — cheltuiești degeaba banii cîștigați cu sudoarea frunții.

Înrăindu-mă, am mormăit :

— În cartea mea așa scrie.

Nikolai Ivanovici a izbucnit în rîs :

— Ia te uită ! În cartea ta scrie una, iar într-a mea, alta ! Mare minune !

Mătușa Tatiana m-a ciocănit cu degetul peste frunte :

— Nu minți, băiete, nu-i înșela pe cei mai mari.

Pironindu-mi ochii în fața de masă, am stăruit :

— La mine așa scrie.

Mama mi-a poruncit cu severitate :

— Scoală-te de la masă.

Nevoia a silit-o pe mama să se gîndească la o muncă mai bănoasă decît pregătirea prescurilor.

În iarnă a plecat la Voronej, să învețe croitoria. Lealia, eu și prescurile au rămas în grija bunicii și a călugăriței Praskovia — o bătrînă puhavă. La noi se adunau deseori prietenele Praskoviei, fete bătrîne, călugărițe ca și ea. La șezători venea și bunica. Vorbeau despre pelerinaje, despre mucenici și de puzderia de păcate de peste tot ; ziceau că Satana are mare putere și-i greu să-ți cîștigi o viață fericită pe lumea cealaltă. Omul e o ființă slabă, sortită pieirii.

...Pe lume mult am fost trăit,
Pe Domnul rău l-am necăjit.
Of, vai și-amar de mine !...

Glasurile femeilor sînt triste și supuse. Dincolo de ferestre s-au înstăpînit bezna din inima pămîntului și troienele. Lîngă casă e curtea bisericii și biserica. Nu se văd, dar în închipuirea mea răsare golul înspăimîntător al bisericii fără de oameni, cu obiecte magice : antimisul cu o bucățică de moaște, sfintele daruri, sfîntul aer. Ferestrele au zăbrele. În jurul bisericii, morminte. Cel mai înfricoșător este al bunicului ; rudele moarte te sperie de obicei mai mult decît străinii. Mai e o capelă în care, dacă arunci o privire prin singura ei ferestruică îngustă, îl vezi nedeslușit pe Cristos, înghebosat, în odăjdii negre, cu capul căzut în piept. Nasul lui e ascuțit, obrajii sînt de mort, ochii, fără lumină... E noapte... E noapte... Razele lămpii sînt cețoase. Umbrele călugărițelor seamănă cu sufletele celor răposați. Fața Lealiei pare de ceară, privirea i s-a întunecat. Ea strînge la piept o păpușă,

căutîndu-și parcă la ea scăparea... Tîlharii, craii, lupii cenușii m-au părăsit... E și păcat să mă mai gîndesc la ei... Am săvîrșit multe păcate... Ieri i-am înșelat pe Dumnezeu și pe bunica : i-am spus bunicii că mă duc la vecernie, dar mi-am pierdut timpul în clopotniță și în căsuța paznicului ; mai alaltăieri m-am bătut cu băieții din sat și am înjurat ; în taină am schimbat briceagul pe o carte... Prea multe păcate, nici nu le mai țin minte pe toate.

Bunica s-a aplecat deasupra Bibliei ; ochelarii abia de i se mai țin pe vîrful nasului asudat și cu porii dilatați. Lîngă ea stă Olga, cea mai tînără dintre călugărițe. Nu are nici trezeci de ani ; șade pe o bancă, dreaptă, numărînd încet mătăniile de os. Are un piept plin și o față palidă. Genele ei lăsate în jos aruncă umbre ; își strînge buzele cu putere. Ce a silit-o să se călugărească, ce durere, ce necazuri ?...

Bunica citește cu o voce bătrînească, tremurătoare :

„Căci va fi atunci strîmtoarea cea mare, cum n-a mai fost de la începutul lumii și nici nu va mai fi... Iar îndată după strîmtoarea din zilele acelea, soarele se va întuneca, și lumea nu va mai da lumină, iar stelele vor cădea din cer, și trunchiile cerurilor se vor cutremura. Atunci se va arăta pe cer semnul fiului Omului... Și-i va trimite pe îngerii săi cu răsunător glas de trîmbiță și-i vor aduna pe cei aleși din cele patru vînturi, de la o margine a cerurilor la celelalte..."

Singuratic, neînsemnat, mă învăluie universul tainic și nemărginit. Mă înconjură ceva de temut și neîndurător... Iată că din clipă-n clipă bezna va stinge lumina mizerabilă și se vor petrece lucruri cumplite și cutremurătoare : se vor desface adîncurile pămîntului, capacele sicrielor se vor ridica și morții se vor scula din mormînt ; în tunete și flăcări va apărea cineva și-i va chema pe oameni la judecata de apoi. Cînd se va petrece asta — nu se știe ; peste un an, în noaptea de astăzi, acum ? În bucătăria din casa lui Nikolai Ivanovici atîrnă o litografie cu un balaur burduhănos, inelat, încolăcit, care aruncă pe gură flăcări albastre. Lîngă el — Satana. În mîna dreaptă ține o furcă, iar cu stînga îl ține strîns pe păcătos. Mai jos, iadul : pe unii dintre păcătoși diavolii îi scufundă în cazane cu smoală clocotindă, iar pe alții îi atîrnă, de coaste, în cîrlige, ori îi jupoaie de vii. De groază mă trec fiorii. Încremenesc. Mă piend în ceva întunecos, haotic. Îmi îngheață măruntaiele. Am trecut în viață prin destule clipe foarte grele, dar nu cred că greșesc scriind că cele mai groaznice clipe din viață sînt cele pe care le-am trăit în copilărie, ascultîndu-le pe călugărițe. Ce otravă păgubitoare și funestă !...

În fața icoanelor se aprinde candela. Bunica citește catismele.

„Omul, ca iarba, zilele lui, ca floarea cîmpului, așa va înflori. Că vîntul a trecut peste el și nu va fi și nu-și va mai cunoaște nici locul său..."

Călugărițele, smerite, își lipesc frunțile de podea aidoma unor păsări rănite, cu aripile întinse fără putere. Olga nu-și desprinde privirea de la Cristosul cel răstignit — ochii i s-au împietrit. Praskovia oftează și ea adînc, călugărița Agrafena se roagă

în uitare de sine. Chipul lui Cristos se dedublează : El a suferit pentru oameni, i s-a dat o moarte rușinoasă, a iertat femeile păcătoase, i-a iertat pe tîlhari, pe vameși și pe păcătoși. Pe frunte poartă o cunună de spini, cununa patimilor. Dar Isus cel chinuit, cel sărac, piere, înlocuit de un alt Isus — Dumnezeu al pedepsei, al urii față de tot ce este pămîntesc... Îmi amintesc de „Vii" lui Gogol. „Ridicați-mi genele, nu văd", spune Vii cu o voce ca din fundul pămîntului, și toată mulțimea se repede să-i ridice genele... „Nu te uita", îi șoptește filozofului o voce dinlăuntrul său... și mie mi se pare că în spatele meu stă cineva. Dacă-mi întorc ochii, acel „cineva" o să pună mîna pe mine și-o să pier... „Iată-l !" strigă Vii, îndreptîndu-și spre el degetul său de fier... Tremur din tot corpul, îmi fac cu greu semnul crucii și rămîn întins pe podea aproape în nesimțire, iar cînd îmi vin în fire, șoptesc fierbinte, cu patimă : „Dumnezeul mîntuirii mele, Dumnezeul mîntuirii mele !..." Nu sînt în stare să îngaim nici măcar un cuvînt în plus, bat mereu mătănii împreună cu călugărițele.

Călugărițele și bunica pleacă ; mă culc, cu Lealia, în patul mare al mamei. Dincolo de perete, Praskovia frămîntă aluatul : mîine trebuie să coacă prescuri. Lealia stă întinsă pe spate. Ochii ei deschiși licăresc în noapte. Deodată, se strînge impetuos de mine, șoptindu-mi :

— Mi-e frică... Voi muri curînd și voi ajunge în iad.

— De ce să mori curînd ?

— Am auzit... Bunica, fără să observe aseară că mă jucam cu păpușile după cufăr, i-a spus Praskoviei că tu te zbengui prea mult și nu poate s-o scoată la capăt cu tine, iar de mine a zis : „Copiii ca ea nu trăiesc mult..." Sînt mereu bolnavă. Cînd se-ntoarce mama ?

— Curînd. Caut s-o liniștesc : nimeni nu știe cînd vine moartea. Toți copiii bolesc, dar puțini mor. Și-apoi, pentru copii moartea nu-i nici o primejdie ; pînă la șapte ani, pe lumea cealaltă nimeni nu-i întreabă de păcate, trăiesc toți în rai (Lealia a intrat în al șaselea an). În rai, copiii se simt bine.

— Poate să fie bine-n rai, dar eu nu vreau să mor, șoptește ea cu încăpățînare. Nu vreau să fiu mîncată de viermi și să zac într-un mormînt întunecos.

Lealia se strînge lîngă mine, cu umerii ei mici, firavi ; o buclă din părul ei îmi atinge obrazul. Bucla, respirația ei pură, căldura ei gingașă, gîngăvitul ei speriat mă întristează, dar îmi creează și o stare plăcută. Îi spun încet :

— Eu nu cred în moarte.

— Toată lumea moare...

— Dar eu nu voi muri niciodată...

Lealia adoarme, tremurînd din tot trupșorul ei...

Uneori, însă, după rugăciuni sîrguincioase, mă apuca și o poftă grozavă de ștrengării. Alergam, strigam, mă învîrteam pe loc pînă simțeam că mi-e greață, mă aruncam pe pat, ridicîndu-mi picioarele pe pereți, aruncam pernele pe jos, și de jos, din nou pe pat ; fluieram, urlam, mă dădeam peste cap. Praskovia se străduia să mă potolească, amenințîndu-mă că se va plînge bunicii, iar cînd amenințările nu ajutau la nimic, mă înșfăca zdravăn. Se

părea că asta și așteptam — mă smuceam, zgîriam, țipam. O stare de turbare, de nebunie punea stăpînire pe mine. Cuprins de o bucurie feroce, cruzimea și furia mă orbeau, mă sufocam și nu mai înțelegeam nimic, nu mai deslușeam nimic în jurul meu. Și în starea aceasta cădeam, lucru ciudat, după rugăciune.

...Umbra uscătoriei de snopi e de un albastru-închis. Uscătoria seamănă cu capul de mort din „Ruslan". Aria s-a acoperit de iarbă. Dincolo de arie — risipă de verdeață : brusturi, urzici, boz, scai. Un pîrîiaș rece murmură prin șanț. Murmurul se contopește cu foșnetul ușor al frunzelor de salcie. Miroase a floarea-soarelui abia înflorită. Paiele de anul trecut îmi înțeapă pielea. Nu e tocmai rău să faci o groapă în paie și să te ascunzi cu o carte interzisă. Cartea am găsit-o în primăvară în dulapul bunicului ; mi-au luat-o, însă astăzi am izbutit s-o șterpelesc din nou. Scoarțele de percal s-au zdrențuit, s-au decolorat, sînt pline de pete roșcate. Paginile sînt presărate cu puncte negre. „Povestire despre aventurile lordului englez Georg și despre Contesa Friderika Luiza de Brandenburg, cu adăugare la aceasta a istoriei fostului vizir turc Marcemiris și a reginei Terezia de Sardinia."

„...Contesa... începu să se dezbrace, și după ce se dezbrăcă se întinse în pat, iar lordului îi porunci să se culce într-alt pat, fastuos, special pregătit pentru dînsul, amintindu-i că trebuie să fie stăpînit, dar nu sfios. Deoarece însă noaptea trecută fusese foarte tulburat, el adormi numaidecît,

și dimineața se trezi mai devreme decît contesa ; cuprins fiind de gînduri la frumusețea ei, el se sculă, se apropie de patul femeii și trase perdeaua ; văzîndu-i trupul frumos, îl cuprinse o nerăbdare atît de mare, că uită făgăduielile și jurămintele și cuteză s-o sărute..."

Era amuzant să aflu cum se rătăcise lordul în pădure, cum dăduse peste un castel, cum o întîlnise pe Luiza și mîncase la Londra un măr fermecat. Dar și mai amuzante erau paginile în care se povestea despre aventurile amoroase ale irezistibilului Georg. Mă tulburau într-un chip de neînțeles ; ele cuprindeau ceva interzis și rușinos. Voi împlini în curînd opt ani. Nimeni dintre cei mari nu-mi spune pe înțelesul meu de ce se nasc copiii. Cînd îi întreb, unii zîmbesc ciudat, cu subînțeles, alții se prefac că n-au timp de mine, ceilalți scornesc cine știe ce. De curînd, rudele mele erau adunate la Nikolai Ivanovici, iar eu, stînd la ceai, întrebam mereu de ce se nasc copiii. Rudele n-au scos o vorbă, mama s-a înroșit, și-a lăsat capul în jos și, mototolind un colț al feței de masă, a zis încet :

— Doar ți-am mai spus : Dumnezeu le dăruiește copii celor care ascultă de el.

— Da de ce se nasc copiii numai cînd oamenii se căsătoresc ? Mătușa Aniuta s-a măritat și l-a născut pe Volodea ; înainte, Volodea nu era.

Mătușa Aniuta — cea mai tînără — s-a ascuns după samovar și, rușinată, a rîs nefiresc.

— Nu e întotdeauna chiar așa, a zis mama. Dobrodeievii trăiesc împreună de atîția ani și n-au copii.

— Dar fără măritat nu se naşte nimeni.

Nikolai Ivanovici a început să bată încet şi des în masă cu degetele lui păroase.

— Se-ntîmplă, a răspuns el, ca şi fără căsătorie să se nască copii. Doar ai citit şi tu despre Fecioara Maria. Ea cum a născut ?

I-am răspuns pe un ton dezgheţat :

— Din zămislire neprihănită.

— Aşa e, încuviinţă cu uşurare Nikolai Ivanovici, mulţumit probabil de faptul că-mi îndepărtase atenţia de la discuţia iniţială.

Totuşi, nu m-am potolit :

— Dar ce este zămislire prihănită ?

Mătuşa Aniuta s-a ascuns din nou în spatele samovarului şi, făcîndu-şi vînt cu batista, a bolborosit :

— Ce căldură !

Dar de căldură nici vorbă nu era, ba se simţea chiar un curent slab. Mătuşa Maşa spărgea bucăţile de zahăr cu exces de zel. Unchiul Ivan, preot, musafir şi el, îşi drese tare glasul, cu înţeles, şi ochii îi rîdeau. Mama îmi dădu un ghiont uşor în umăr, ferindu-se de privirea celorlalţi şi zicînd :

— O să afli asta mai tîrziu. Vezi de-ţi termină ceaiul. Nu e frumos să-i întrerupi pe cei mari.

Am luat grăbit cîteva înghiţituri de ceai şi iar nu m-am mai putut stăpîni :

— Atunci de ce creşte burta cînd se nasc copiii ? La început se mărită, apoi creşte burta, şi după aia apare un băiat sau o fetiţă ?

Mătuşa Aniuta, aprinsă la faţă, a scos un „hm" şi-a dispărut grăbită în dormitor.

— Da — a, rosti prelung, fără înţeles anume, Nikolai Ivanovici.

Mama mi-a dat uşurel una după ceafă, poruncindu-mi surd :

— Du-te acasă !...

Acasă, înainte de culcare, mi-a spus :

— Niciodată să nu întrebi despre copii faţă de alţii sau cînd eşti în vizită ! Ai auzit ? O să creşti mare şi-o să afli.

Vorbea în şoaptă, părînd mai mult că mă roagă, parcă vinovată de ceva.

Toate acestea şi altele de acelaşi fel mi le amintesc acum în uscătoria de snopi. Alaltăieri, Sergheevna, o negustoreasă pe care o cunoşteam, a zis despre moşieriţa Kuguşeva : „Aventurile astea n-aduc nimic bun ; s-a giugiulit, s-a pupat cu cine s-a nimerit şi-acum a rămas borţoasă : pesemne c-o să ne invite curînd la botez, şi bărbăţelul ei a plecat, se plimbă prin străinătăţuri". Aşadar, copiii se nasc cînd femeile se mărită şi cînd oamenii se giugiulesc şi se pupă. De-asta cresc burţile. Cu toate acestea, dacă unchiul Nikolai îl sărută pe unchiul Ivan şi mătuşa Aniuta o pupă pe mătuşa Sania, nu creşte burta la nici unul şi nici copii nu vor veni. Dacă însă unchiul o pupă pe mătuşa, atunci din asta iese ceva. Sînt aşadar pupături obişnuite şi pupături neobişnuite. Lordul o sărută pe contesa somnoroasă. Asta e, după cîte presupun, un sărut neobişnuit, însă de ce e neobişnuit, nu pot pricepe, deşi bănuiesc ceva.

...Neobositul lord călătoreşte mereu. Între altele, este martor la zadarnica încercare de ademenire a frumosului Maremir de o oarecare Liubilla.

„...Amabile cititor, buna-cuviință nu-i îngăduie penei mele să aștearnă pe hîrtie toate netrebniciile folosite de Liubilla ce să-l ademenească pe Maremir. Este destul să amintesc că ea, ca să-și verse răutatea, a poruncit să fie despuiat pînă la piele și și-a silit fetele de serviciu să-l biciuiască pe corpul gol cu nuiele pînă ce a văzut cum îi curge sîngele șiroaie pe spinare ; apoi, îmbrăcîndu-i pe trupul gol numai tunica — și asta retezată de la brîu, ca să se vadă sîngele șiroind și să fie privit și batjocorit de toată lumea — l-a suit într-o caleașcă, a poruncit să fie transportat în cea mai apropiată localitate, și acolo să fie dat jos și să i se dea drumul, iar ceilalți să se întoarcă în sat. Așa a fost dus sărmanul Maremir cu alai în orașul acela, iar ea s-a urcat într-altă caleașcă și a pornit spre casă."

...În fața ochilor — un corp gol, fete cu nuiele în mîini, Liubilla... Și iată, parcă și eu sînt prizonier închis într-un turn.

Noaptea nu mai pot de nerăbdare și, pe furiș, o sărut pe prințesa adormită, neînchipuit de frumoasă. Ea se trezește, se-nfurie, mă-nchide în beci și mă condamnă la moarte. Dar, mai înainte, sînt torturat. În miez de noapte, zăngănesc cheile. Au venit să mă ia. Intră prințesa cu părul despletit, singură, în mînă cu o cravașă. Smulge îmbrăcămintea de pe mine și mă biciuiește cu cravașa. Sînge... Vreau să strig. Dar, cuprins de o emoție puternică, simt că mi-e și rușine dar e și ademenitor să stau gol în fața frumoasei prințese și ea să mă biciuiască, despuiat cum sînt, cu cravașa, pînă la sînge. Și aș vrea ca tortura asta chinuitoare și

dulce să nu se mai termine. E îngrozitor, dar cu toate acestea sînt gata să uit de mine însumi, să mă pierd într-o încordare ciudată, puternică, de fericire deplină. Mă cuprinde o forță fierbinte și parcă străină ; nu o înțeleg, nu-i pot da un nume, dar ea este prezentă peste tot : în mine, în soare, în aer, în verdeață, în pămînt ; furioasă, turbată, ea dizolvă totul în sinea ei : ea este stăpîna mea, și eu sînt robul ei. Îmi dau seama nelămurit că ar putea să existe Dumnezeu, îngeri, sihaștri, asceți, judecata de apoi, iadul, dar forța care m-a subjugat e mai puternică decît toate acestea, e mai pămîntească, în ea se cuprinde totul, ea ascunde în sine cea mai mare taină a vieții...

Stau culcat în uscătorie, chinuit, cu ochii închiși, cu dinții încleștați, tremurînd din cap pînă-n picioare...

Noaptea am avut un vis. Se făcea că stau în grădină, lîngă gard. Și iată că în văzduhul auriu și limpede, nu prea sus, plutește încet o femeie-minune. Păru-i de culoare închisă îi cade în valuri pe umeri, fața îi strălucește într-o lumină roză ; femeia e învăluită în verde ; picioarele nu i se văd ; în locul lor sclipesc, în mii de reflexe, niște pene lungi, în evantai. Oare ce să fie verdele acesta ? E îmbrăcămintea sau pielea ei ? Îi urmăresc zborul lin fără s-o pierd din ochi, și mă cuprinde o admirație atît de mare, o bucurie atît de minunată cum nu le mai simțisem niciodată aievea și nici în vis. Năluca îmi face semn cu capul. Caut portița din gard, dar n-o găsesc, și femeia dispare încet în văzduhul azuriu, lăsîndu-mă cuprins de o încîntare de nestăvilit și de tristețe...

Minunea nașterii mi-a descoperit-o cîteva luni mai tîrziu unul dintre verii mei, de o vîrstă cu mine. Venise la noi în vizită și mi-a spus în cea mai mare taină că dădaca lor, Maria, o fată din sat, de vreo șaptesprezece ani, în lipsa celor mari, l-a luat și l-a culcat peste ea ; goală, îl îmbrățișa și multă vreme nu l-a lăsat să plece. Din asta se nasc copiii. După povestire, m-am retras în stufărie și am plîns îndelung, amarnic. Cîteva zile m-am ferit de maică-mea. Ceea ce aflasem mi se părea respingător și cei mari pierduseră mult în ochii mei. Acum îi respectam mai puțin. Cu vărul meu am întors pe toate fețele problema dacă dădaca Maria nu va naște un copil. Ne temeam grozav să nu se-ntîmple așa ceva și am hotărît ca vărul, „la adicătelea", să nege — că martori nu fuseseră.

Discutam ca niște oameni prevăzători cu o vastă experiență... Tineri precoci !...

Îmi plăcea la nebunie să mă joc, să inventez jocuri, să fiu șef de bandă de tîlhari. Dacă nu reușeam să comand, renunțam la joacă. De fapt, asta se întîmpla rar. Verii, verișoarele și cei de-o vîrstă cu mine veneau cu plăcere sub comanda mea. Cei mari știau că eu sînt căpetenia. Nu admiteam să fiu contrazis și pretindeam supunere oarbă. Dintre jocuri, le preferam pe cele în care era nevoie să te ascunzi, să pîndești, să ataci, să vînezi, să te sperii, să-i înspăimînți pe alții, să fii supus pericolelor și neprevăzutului. Ce repede îmi lucra atunci imaginația ! O tufă de mesteceni se transforma cît ai clipi într-un toiag făcător de minuni, iar eu însumi — într-un vrăjitor de temut. Dar iată că vrăjitorul se preface în tîlhar ; și nici tîlharul nu mai există, în locul lui apărînd un leu ce nu poate fi îmblînzit. Leul se biciuiește furios cu coada peste coastele uscățive, de oțel. Cu un salt năprasnic se aruncă asupra unei antilope — Sonecika sau Olecika. Leul se trasformă și el în Alexandru Macedon, în Ilia Muromeț, în Balaurul Gorînici — toate acestea în mai puțin de un sfert de oră ! Și te înflăcărezi atît că nici nu-ți dai seama cînd ți-ai făcut o vînătaie, ori te-ai lovit la genunchi, ți-ai sfîșiat cămașa sau te-ai tăiat la piciorul desculț. Cîteodată simți o povară, o stînjeneală și doar mai tîrziu îți dai seama că de mult trebuia să te fi ușurat și-o iei la goană, deznădăjduit și roșu la față, fără să ai măcar vreme să-i explici tovarășului de arme, vestitului ataman Rodka, de ce trebuie să-l părăsești chiar înainte de începerea bătăliei hotărîtoare și sîngeroase cu nenumăratele hoarde de vrăjmași. Seara, după zbenguiala și joaca pe săturate, somnul aduce într-o clipă uitarea, iar dimineața abia te trezești, că ești silit să te grăbești din nou : te așteaptă atîtea treburi noi care nu suferă amînare, că n-ai nici măcar vreme să bei ceaiul ca să te saturi, cu turte calde de secară cu smîntînă. Te arzi, înghiți bucăți nemestecate, iar mama te întreabă cu uimire : „Încotro te grăbești, de parcă arde undeva ?" Arde nu arde, dar de aseară m-am înțeles cu văru-meu Kostea să ne pitim în zmeuriș, ca să-i pîndim pe Fedea și Pașa. Din zmeură se face dulceață, iar noi copiii n-avem voie s-o culegem. Kostea a mirosit că frățiorii lui mai mici fac ravagii, pe ascuns, în zmeuriș. Zis și fă-

cut. Ne alegem un post de observaţie lîngă gard, într-un desiş de brusturi şi, de plictiseală, împletim din păr de cal fire pentru undiţe. Trebuie să aşteptăm destul de mult. În sfîrşit, Kostea îmi face semn : printre brusturi, aproape lîngă noi, se tîrăsc cu teamă, cu ochii-n patru, Fedea şi Paşa. Adună în grabă zmeură. Aha ! Aici mi-eraţi, drăguţilor ! Kostea nu-i pierde pe frăţiori din ochi, lingîndu-şi buzele. Abia ne putem stăpîni respiraţia. Dar nu-i stînjenim. Avem planurile noastre. Îi lăsăm să se înfrupte după pofta inimii şi apoi să iasă din zmeuriş. În timpul prînzului, Kostea îl întreabă parcă într-o doară pe Paşa :

— Unde aţi dispărut astăzi ?

Paşa îi explică fără să clipească :

— Ne-am jucat cu porumbeii în şură şi după aia ne-am uitat pe arie cum argatul îl înhăma pe Serîi.

— Şi în altă parte n-aţi mai fost ?

— N-am mai fost.

Kostea mirosi în dreapta, mirosi în stînga, trăgînd puternic aer în piept.

— De unde vine oare miros de zmeură ? Zău aşa ! Îmi vine drept în nas ! Şi, mai mult dinspre voi, Fedea şi Paşa.

Aceştia se neliniştesc, se foiesc pe scaune şi-şi întorc cu încăpăţînare privirile într-altă parte. Kostea îşi urmează fără milă interogatoriul :

— Ia ascultaţi, nu care cumva aţi intrat în zmeuriş ?

Ei răspund într-un glas, foarte repede : nu, n-au intrat în zmeuriş ; nu, nici n-au dat pe-acolo.

— Atunci de ce mirosul de zmeură vine dinspre voi ? Ori vreţi să spuneţi că nu miroase ? Dacă-i aşa, ia suflaţi încoace !...

— Pleacă de aici !... O să-ţi dau un picior de-o să te-nvăţ minte să ne pîrăşti !

Fedea îl ameninţă cu o mînă dezorientată, vrednică de compătimit, în timp ce Paşa îşi acoperă gura cu mîinile şi lunecă tot mai mult pe scaun, gata să dispară sub masă. Kostea se apleacă spre Fedea, cercetîndu-i din ochi îndelung cămaşa, cu insistenţă şi viclenie. Fedea se ghemuieşte şi-i dă un brînci.

— Ce-i cu pata asta mică pe mîneca ta, Fedea ? Parc-ai fi strivit fără să vrei o boabă de zmeură. De ce-ţi strici cu zmeură o cămaşă curată ?

Roşu pînă în vîrful urechilor, Fedea mîrîie :

— E de la o vişină.

— De-ar fi aşa, ar fi mai închisă la culoare. Dar seminţele astea le vezi ? Vişina nu are seminţe mici. Astea, Fedea, sînt seminţe de zmeură.

— Nu, pot fi şi de vişine, se încăpăţînează, prosteşte, Fedea.

Kostea e neînduplecat. Îi cheamă ca martori pe cei mari, aceştia recunosc că este o pată de zmeură.

Kostea povesteşte amănunţit ce-au făcut frăţiorii în zmeuriş. Fedea şi Paşa sînt lăsaţi fără jeleu de fructe.

După masă, Paşa stă în spatele casei pe un ciot, frecîndu-şi ochii cu pumnii : îi pare rău, jeleul trebuie să fi fost grozav. Îl întreb cu compătimire de ce plînge. El mă îmbrînceşte, fără să-mi răspundă. Îl întreb a doua oară. Iar tace. Însă, din-

tr-o dată, obrazul i se crispează de ură ; plîngînd cu sughiţuri şi neluîndu-mă în seamă, îl ameninţă cu pumnii pe Kostea :

— O să vezi tu, Kostiuşka, o să-ţi umplu botul de borş !

Între noi şi cei doi mai mici se încinge o ceartă înverşunată. Ne provoacă numindu-ne pîrîtori. Noi le amintim că ei ne-au pîrît întîi că rupem din grădină pălăriile de floarea-soarelui necoapte şi ne bombardăm cu ele. După un ceas ne împăcăm şi a doua zi ne ducem toţi în zmeuriş şi-l devastăm pur şi simplu. Apoi ne luăm la întrecere : Kostea, Fedea, Paşa, eu, surorile Manea şi Sanea să mîncăm fiecare cîte vişine putem, cu sîmburi cu tot. Curînd, umblăm cu burţile umflate. Verificarea se face a doua zi dimineaţa ; care va scoate mai mulţi sîmburi din el, e proclamat cîştigător. Stăm înşiraţi toţi, cuminţi, cu surorile, vorbind fără grabă şi scremîndu-ne conştiincios, după care ne cercetăm pe rînd ce am făcut, cu tot atîta conştiinciozitate. E de mirare cum de n-a făcut niciodată vreunul din noi ocluzie intestinală !...

Bun mai era şi un joc născocit de mine. În stoguri, în snopul de sus se făcea o gaură îngustă, adîncă de vreo doi arşini. Trebuia să te strecori în vizuină cu capul în jos şi să ieşi din ea, neajutat de nimeni. O dată, am zăbovit prea mult în gaură, şi Kostea a fost nevoit să-l cheme repede în ajutor pe argat, care m-a scos de acolo, trăgîndu-mă de picioare, mai mult mort decît viu, vînăt la faţă ca un spînzurat, cu ochi holbaţi şi cu gura şi urechile înfundate cu pleavă.

Încă o distracţie ni se părea, de asemenea, plăcută : se ocupa îndelung umblătoarea lui Nikolai Ivanovici. Venea unul, încerca uşa, pleca, venea altul, al cincilea, şi tu n-aveai decît să stai şi să tot stai, cu răsuflarea tăiată. După aceea trebuia să prinzi momentul potrivit, să ţîşneşti afară ca fulgerul, să ajungi în fugă la şanţ, să te tîrăşti ascunzîndu-te în spatele casei şi să apari din nou în faţa celorlalţi, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic, smerit şi nevinovat. Nu ştiu de ce, noi, copiii, ne simţeam atraşi de umblătoare şi ne plăcea să ne petrecem acolo vremea.

Faţă de cei mari aveam destule taine şi lucruri de ascuns ; băieţii, unele taine, fetele, altele. Taine deosebite : de pildă, furam cam două măsuri de mere sau pere şi le păstram în stogul de paie ; ne făceam în mlaştină, în stufăriş, printre muşoroaie sau în sălcii „un cuib" ascuns, să nu afle cei mari de el. Acolo îngrămădeam fel de fel de nimicuri : cioburi de sticlă, cuie ruginite, piuliţe, petice, închipuindu-ne că sîntem stăpînii unei comori nepreţuite. Dar altceva şi mai plăcut : ne strecuram prin tufişuri spre terasamentul căii ferate, aşteptam să apară trenul şi ţîşneam pe terasament, silindu-l pe mecanic să fluiere mereu ; numai că nu trebuia să-ţi fie frică şi să te rostogoleşti de-a dura de pe terasament doar în ultima clipă ; acasă, ne temeam ca nu cumva cantonierul să-i fi observat pe ştrengari şi să se plîngă de ei. La gîndul acesta, mîna se ducea de la sine la dos...

Vara mă deosebeam prea puţin de copiii din sat. Mă încăieram cu ei la arşice, strigam : „în cap, pe

muchie, pe lat !", schimbam „turtițe" umplute cu plumb, făceam baie în iazuri pînă mă apucau pandaliile. Am învățat să înot devreme ; îmi plăcea grozav să hoinăresc prin băltoacele murdare, ce se adunau după ploile torențiale ; prindeam plevușcă, mă duceam după nuci, după ciuperci, plecam chiar și călare, fără șa, la pășcutul de noapte, fapt care întărea vădit respectul frățiorilor și al surioarelor. Ai impresia că ești cineva foarte serios și important cînd te apropii de calul pag zicînd : „hooo, stai cuminte !", întocmai ca un argat sau un țăran adevărat. Calul rînjește, încercînd să te apuce de umăr, dar se preface doar, fiindcă e cuminte-ntre cuminți, nu se atinge niciodată de copii. Cîteva minute mai tîrziu gonești călare prin sat cu cămășuica umflată ca o bășică pe spate, dînd voinicește din coate. Splina calului icnește. Dincolo de sat, apusul se îneacă în cenușiu. Deasupra e cerul liliachiu și suav. Nimic nu e mai plăcut decît nopțile calde de iulie pe cîmp, lîngă un foc. Stai culcat pe un cojoc de oaie și deasupra, pe cerul senin, plutesc constelații. Uimitoarea Ursă-mare își întinde căușul de nestemate, adunînd cu el din albastrul întunecat și îmbătător al cerului. Undeva, de departe, în lanurile de ovăz, se cheamă pitpalacii. Caii împiedicați pasc. Mirosul sănătos, minunat, de sudoare de cal și bălegar se îmbină cu mirosul ierburilor și al florilor de cîmp. Miroase tot mai tare a pelin. Peste marginea pădurii urcă luna. Cît de ciudat și fermecător simți în extazul tău, Rusia ! Unde mai pui că băieții au început să vorbească de vrăjitori, vîrcolaci, zgripțoroaice și de duhul pădurii. Ți se

pare că-n orice clipă o să răsară deodată din întuneric, lîngă foc, o mutră urecheată, cu coarne răsucite, de nu știi — e ori nu e țap, e ori nu e om, e ori nu e urs ? ! Sperietoarea huruie, bate din copite, holbează ochii vicleni, de bețiv și piere de parcă n-ar fi fost. Din ceea ce nu există în viață, credeam cel mai mult în duhurile casei și ale pădurii. Se zicea că duhurile pădurii se țin numai de pozne și vreun rău mare nu-i fac nimănui ; duhul pădurii te duce într-o rîpă, în pădure, prefăcîndu-se a fi un negustoraș cherchelit, te plimbă în goană cu o troică, dar cînd tu, prostălăul de tine, te trezești la realitate, te uiți, însă nu mai vezi nici un negustoraș, nici o troică, jur împrejur fiind loc necunoscut, mușuroaie și bălți, și în cap pare că mai dăinuie încă beția — o fi fost ori n-o fi fost aseară o petrecere ?... În schimb, duhurile casei nu se aseamănă cu cele ale pădurii ; se deosebesc de ele prin seriozitatea lor. Păzesc bunurile stăpînului, îi dau chiar și sfaturi. Cu ele se poate trăi, dar să nu le tulburi fără rost... Iar luna plutește mereu ca o barcă de argint pe oceanul fără de fund și fără de margini, și toată viața omenească pare a fi și ea tot fără de fund și fără de margini !

Copiii fac multe lucruri necopilărești, iar cei mari, foarte des, fapte copilărești.

Ca și alții, nu mă dezvoltam uniform. Cîteodată constatam că sînt de o naivitate rară și nepriceput pentru vîrsta mea. În joacă, mă mulțumeam cu copii de 5—6 ani. Dar în cîte ceva eram mai vîrstnic decît cei opt ani ai mei. Am cunoscut de timpuriu plictiseala, amărăciunea și tristețea. Uneori

mă moleșeam, mi-era lene să mă mișc, cărțile îmi cădeau din mînă. Nu-mi aflam rostul, nu știam ce să mai fac. Stările acestea nu păreau a fi provocate de cauze exterioare, nu pot să mi le aduc aminte. Mă chinuia ceva fără nume, surd, inexplicabil. Poeziile mele preferate de pe vremea aceea erau : „Îmi port pustiu prin noapte pasul meu", „Pe ceruri, în noapte un înger zbura", „Clopotele de seară", „Privighetoarea de departe". Le cunoșteam pe de rost și le cîntam adesea de unul singur, împreună cu cîntecele haiducești ale bunicului. Uneori mă duceam pe arie și acolo le cîntam. Cîteodată, cauzele neliniștii și ale tristeții erau mai clare. Mă întrebam ce se va alege de mine. Urma să fiu dus curînd la școala duhovnicească. Dar apoi ? După școala duhovnicească îmbraci sutana, lași să-ți crească părul, umbli prin izbe, strîngi meiul, smîntîna, ouăle, copeicile de aramă, cînți molitve cu o smerenie prefăcută. Mă gîndeam la cosițele lui Nikolai Ivanovici, rare, ude, ca niște cozi de șobolan. Oare și eu voi avea cosițe de-astea ? Sau mă voi face doctor și-o să tămăduiesc boli, plăgi, abcese, furuncule ? Nu voiam să mă fac nici învățător de țară, să cerșesc lemne, paie, gaz, să mă umilesc înaintea negustorimii și popimii. Cel mai bun lucru era să mă fac călător sau scriitor. Dar pe scriitor îl socoteam o ființă de pe altă planetă ; cei mari spuneau că scriitorul trebuie să aibă talent, să aibă în el ceva neobișnuit. Dar la mine nu găseam nimic neobișnuit. Pentru călătorii ai nevoie de mulți bani, or, la noi în casă n-ai găsi vreodată nici măcar o jumătate de rublă. Trist, tare trist...

...Cireada a trecut și praful trandafiriu s-a așternut iar pe drum. Dincolo de gardul bisericii se profilează în filigran japonez, clar și fin, ramurile de mesteceni. Jos, peste crucile de pe morminte și monumentele mohorîte se lasă întunericul. Mlaștina s-a întins pînă-n gard. Miroase a tină și a mucegai. Din cînd în cînd gîgîitul trist al stîrcului se împletește cu orăcăitul broaștelor. Greierul cîntă monoton și familial. Se aud sunete înăbușite : scîrțîie o poartă, o căruță, zăngăne un zăvor ; un cîine latră leneș, mugește o vacă. La capătul îndepărtat al satului, o voce de femeie strigă tărăgănat : „Aniuta-a, Aniutka-a !..." Fete cîntă... Seara se stinge... Am obosit și aștept în prag cina, iar în grajd se aud ritmic țîșniturile de lapte proaspăt muls în doniță. Sînt într-o stare ciudată : tot ce văd și aud — izbele sărăcăcioase, uscătoarele de snopi și șurele vechi, crucile, cîntecul greierului, gîgîitul stîrcului, seara de vară — toate par să fi existat demult de tot, nu s-a schimbat și nu se va schimba niciodată. Și mi se pare că trăiesc de totdeauna, de mii și mii de ani, privind satul, biserica, mestecenii ; și ochii mei sînt bătrîni, nespus de bătrîni. Și eu însumi sînt bătrîn, nespus de bătrîn. Gîndul acesta face să mă cuprindă o adîncă tristețe. Am impresia că nu-mi găsesc nicăieri rostul și cu toate astea trebuie să mi-l găsesc...

Seara se stinge. Depărtările se învăluie în negură. De ce te cuprinde nostalgia depărtărilor, de ce te cheamă ele ? De ce nu sînt ale mele — aș vrea atît de mult să fie ale mele, să fiu în ele și cu ele. Și-atunci, încep să cînt încet, fără cuvinte : nu simt nevoia cuvintelor ; e un cînt fără de înce-

put şi fără de sfîrşit. Uit melodia, dar născocesc alta. Despre ce cînt ? Despre seara cenuşie, despre mine, despre universul care este atît de necuprins şi fără de margini, în timp ce satul nostru îi înghesuit şi sărăcăcios ; cînt despre puterea mea atît de neînsemnată, cînt că sînt singuratic, slab, un copil, în faţa universului uriaş, a vieţii uriaşe, nepăsătoare cu mine — cînt despre dorinţele mele, nemărginite, aidoma universului...

Doniţele bocănesc în mîinile mamei. Linişte, tristeţe ! Prin fereastra deschisă pătrunde rugăciunea de seară a bunicii :

„Al Domnului este pămîntul şi plinirea lui, lumea şi toţi cei ce locuiesc într-însa..."

Satul s-a liniştit, învăluit în noaptea fără fund... Sus se vede licărul de foc al stelelor...

Am recitit ce am scris şi văd că despre ceea ce era mai important în copilărie n-am pomenit. Cel mai de seamă lucru este cîmpul, pămîntul reavăn, arat, cernoziomul gras şi jilav. Miroase a iarbă proaspătă. O ciocîrlie nevăzută cerne triluri. Ţăranul păşeşte cu pas măsurat, cu coşul în mîini, împrăştiind sămînţa ; sau ară, sau coseşte, şi coasa luceşte în razele fierbinţi ale soarelui, iar ierburile cu frunza ascuţită se culcă supuse la pămînt. Cîtă pace deplină, linişte, adevăr !

Asta pe-o viaţă-ntreagă, asta-i principalul... Fericit e cel ce a fost înconjurat de toate acestea în copilărie !

Toate vîrstele : adolescenţa, maturitatea, apusul vieţii — le socot ale mele. Ţin de fiinţa mea, nu le pot despărţi de mine. Numai copilăria nu mai e a mea, nu mai ţine de mine. Chiar m-aş putea îndoi că a existat vreodată, atît este de îndepărtată şi de străină. Copilăria — închipuie alte ţinuturi minunate. Cineva, cine anume nu-mi aduc aminte, se pare că a scris despre asta.

Şi este foarte adevărat.

PARTEA A DOUA

...Pe turnurile catedralei Notre Dame de Paris, unde fiecare colţ este plin de suspine, de rugăciuni, de căinţă, de lacrimi şi durere, au încremenit himere monstruoase, care te scîrbesc : guri de şarpe, de cîini, de maimuţe, de urşi, capete de cai, dragoni, grifoni, pelicani, salamandre cu aripi de pasăre, corcituri de călugăr cu diavol, de om cu reptilă tîrîtoare ; corcituri bizare, mutre respingătoare, guri furioase, deschise şi întinse pînă la urechi : rînjete purtătoare de moarte, grimase încremenite, ochi holbaţi, ciocuri răpitoare, limbi atîrnînd din gură, coarne, sîni de femeie, solzi de peşte, lînă de capră, cocoaşe de om, cozi de tigri, copite, gheare, lăbuţe, frunţi înguste şi teşite, zîmbete dezgustătoare, rîsete senzuale...

I SPELUNCA MAGDALENEI

În școala duhovnicească s-a lăsat un somn plin de tristețe...

Lămpile atîrnate de tavan fumegă.

Flăcările galbene licăresc neputincioase în semiîntunericul murdar și lipicios. Funinginea, transpirația picioarelor, praful, mirosul de burete umed, de latrină te sufocă. Paturile par strivite pe dușumea de întunericul putred și greu.

În școala duhovnicească s-a lăsat un somn plin de tristețe.

Cineva bolborosește ceva, nedeslușit, altcineva s-a întins pe tot patul, cu fața congestionată și sforăitul i se înțepenește-n gît ; al treilea mugește, se întoarce de pe o parte pe alta, dînd din picioare. Brațul celui de-al patrulea e întins în lături cu degetele chircite și din gura deschisă se prelinge salivă. Dar iată și ceva cu totul neobișnuit : un adolescent stă-n genunchi, cu fața-n pernă, ca la o mătanie, și doarme. Cineva geme tare. Se aude un scrîșnet înfricoșător de dinți, un clănțănit răsunător, nefiresc. Unii se scarpină pînă la sînge. Sînt atîtea ploșnițe că de plictiseală le strivești ciorchine, în crăpături, cu cataramele de aramă ale cen-

turilor. Și cataramele se mînjesc de sînge într-o clipă. Nici păduchi nu sînt mai puțini. Dacă te apleci asupra celor adormiți, vezi ochi deschiși, sticloși, guri și sprîncene strîmbe, piele verzuie de cadavru, edeme, gălbeneală, plăgi, vînătăi, bube...

La ora șase și jumătate, paznicul Osip, un bătrîn înalt, aproape de un stînjen, slab, cu smocuri de sprîncene cărunte, sună prelung și ascuțit. Nu s-a luminat încă de ziuă și nimeni n-are chef să se scoale.

— **Hai, sus, neam de colivari !**

Cîte unul din elevi își înalță capul, apoi îl lasă din nou pe pernă. Osip sună, pe rînd, la urechea fiecăruia. Toți se îmbracă alene. Intră pedagogul „Chioru", trage ursuz și fără o vorbă plăpumile de pe cei care nu s-au sculat încă. Elevii merg agale la spălător. Voznesenski, un flăcăiandru deșirat, de vreo treisprezece ani, cu un cap oval, cu părul roșcat și aspru, strigă, sclifosindu-se și graseind :

— Boieri de viță veche, contele vă invită în saloanele sale !

Alături se află o cămăruță cu trei paturi, pentru cei suferinzi de incontinență. Saltelele nu au mușamale. În ele s-au cuibărit viermii. Duhoarea e atît de grea încît pînă și elevii acestei școli, obișnuiți cu de toate, își astupă nasul și se sufocă. O ceată de vreo șapte băieți, în frunte cu Voznesenski, năvălesc în „salon". Acolo a întîrziat Saveliev. Cum îi zărește pe elevi, acesta își lasă capul în jos. De curînd, cu cîteva luni în urmă, fusese adus la școală de o văduvioară prezentabilă, cu ochi negri. Era trupeșă, plăcută la față, iar educatorii, cînd treceau pe lîngă ea, tușeau ușor, cu

înțeles, aruncînd priviri peste umăr. Pe fecioru-său ea l-a lăsat aici îngrijit, îmbrăcat și bine hrănit. Dar, din pricina bolii, a fost nevoie să fie culcat separat. Pe Saveliev îl istoviseră tachinările și bătaia de joc a celorlalți. Era îmbrîncit, ciupit, bătut, mîzgălit cu cerneală, i se lua micul dejun, nu era primit la jocuri și i se refuza prietenia. La început, băiatul s-a străduit să-i îmbuneze, dîndu-le dulciurile primite de acasă și împărțind cu ei penițele și creioanele. Dar era greu să îmbunezi toată școala. Și pedagogii își băteau joc de el. Respins, gonit, Saveliev slăbise și decăzuse. Capul, gîtul și mîinile i se acoperiseră de rapăn. Mirosea urît. Acum primea supus ironiile și bătăile. Fusese lipsit chiar de dreptul de a-și vărsa amarul plîngînd. Școala nu-i rabdă pe plîngăreți. Saveliev se tîmpea, se prostea tot mai mult la învățătură. Primise două porecle : „Pișăläul de peste mări" și „Contele".

— V-ați odihnit bine, conte ? zise Voznesenski, luînd respectuos poziția de drepți. Și, fără să aștepte răspunsul, smulge plapuma de pe pat. Elevii examinează cearceaful ud.

— Ați și făcut baia de dimineață, conte ? Cît de răsfățat sînteți, conte !

Saveliev își lasă capul și mai jos.

— *Divans promendo,* rostește Voznesenski niște cuvinte fără nici un înțeles ; apoi bate călcîiele și face niște piruete ciudate în jurul lui Saveliev.

— Veneția... Marea... Un tînăr gondolier cu ochii plini de foc... Mă grăbesc să ajung la Realto înainte de apusul soarelui...

Băieții fac hărmălaie, țopăie, îl privesc pe Saveliev în ochi, îl ciupesc. Intră Chioru, examinează

patul lui Saveliev și aruncă două vorbe: „Fără prînz!“, iar celorlalți le strigă: „Afar' de-aici, la rugăciune!...“

Prima rugăciune de dimineață se face în sufragerie, care este la subsol. Din cauza prafului și a umezelii, aici plutește un fel de ceață albăstruie. Tavanul scund, cu bolți, e susținut de patru coloane groase. Din vopseaua galbenă cu care fuseseră vopsite cîndva mesele rotunde nu mai rămăseseră decît niște urme abia vizibile. Mesele sînt scrijelite cu tot felul de monograme, cruci, înjurături, desene obscene. Totul este acoperit de un strat gras de mundărie. De-a lungul pereților sufrageriei se află dulapuri în care se păstrează îmbrăcămintea elevilor, lucrurile și manualele lor. Sub ele și între ele zac coji de pîine, hîrtii, oase, cîrpe, sticluțe, castraveți, varză; totul este umed, acru, împuțit și emană un miros respingător. Dușumeaua se mătură numai pe lîngă mese; oamenii de serviciu socot că n-are nici un rost să facă și sub dulapuri curățenie; s-ar strădui degeaba; către seară, băieții tot vor arunca acolo fel de fel de mundării. Curățenia serioasă se face de trei-patru ori pe an. Mare chilipir pentru șobolani și șoareci: nu degeaba se agită, rod și chițăie, fără să le pese de elevi. Ferestrele sufrageriei sînt mici, intrate pe jumătate în pămînt și zăbrelite cu grătare groase; din cauza vechimii, geamurile s-au încețoșat, căpătînd o culoare verzuie. Soarele nu pătrunde niciodată aici. În colțuri, pe tavan, e un păienjeniș des, acoperit cu praf. Din sufragerie, ușa din dreapta duce spre „camera cuferelor“. Pe pereții acestei încăperi, asemănătoare cu un coridor fără ferestre, se află niște polițe lungi de lemn urcînd pînă-n tavan, în patru etaje. Pe polițe se înșiră cuferele în care băieții își păstrează averea lor modestă. Și aici gunoiul și resturile se mătură cum trebuie doar atunci cînd se așteaptă vizita revizorului, a arhiereului sau în ajun de hramul bisericii. Dincolo de camera cuferelor se găsește bucătăria, murdară, cu miros de varză acră, de lături, cvas, cartofi putrezi, carne sărată și pește împuțit. Încăperile acestea sînt denumite de elevi cu numele pompos de „Spelunca Magdalenei“. Aici domnesc indolența, delăsarea, primitivismul și murdăria. Totul e atît de dezgustător că te-apucă greața.

Se cîntă rugăciunile de dimineață. Vocile elevilor sînt totuși ale unor adolescenți; în adăpostul acesta obscur sînt nelalocul lor, întocmai ca verdeața în cavouri. Glasurile se împletesc cu duhoarea, se izbesc de bolțile afumate, de pereții cenușii și umezi, de grilajele ruginite și, lipsite de puteri, se ofilesc și se sting...

Ușa scîrțîie încetișor; elevii își fac semnul crucii, aruncînd priviri piezișe. În semiîntuneric apare o mască, parcă acoperită cu un păienjeniș; niște urechi uriașe și clăpăuge, foarte subțiri, aproape străvezii, cu vinișoare fine care aduc a niște păianjeni cu picioare lungi; ochi rotunzi, ca de plumb, lipsiți de viață. Rădăcina nasului aproape că nu există; în loc de nas — un cucui, cu niște găuri largi, întoarse în afară. Frunte joasă, fără sprîncene. Părul, de culoare nedefinită, mai curînd cenușiu, tuns scurt, stă drept ca peria. Buze groase, atîrnînd în jos. O corcitură de liliac cu buldog. Masca încremenește și în întuneric pare suspen-

dată fără să fie prinsă de ceva. Printre rîndurile de elevi — o mișcare de-abia perceptibilă ; se tem să se uite înapoi, dar simt aţintiţi asupra lor nişte ochi duşmănoşi şi tîmpi. „A venit Haldei", îşi spun elevii în şoaptă unul altuia, şi cu o sîrguinţă prefăcută bat mătănii. De ce directorul Korîstîlev a fost poreclit „Haldei" şi ce înseamnă asta nimeni nu ştie. De altfel, deocamdată elevilor nu le arde să se gîndească la aşa ceva, deoarece Haldei vine rar la rugăciunile de dimineaţă, şi acum nu degeaba intrase el în sufragerie.

Cîntarea rugăciunilor s-a terminat. Ar fi timpul să se meargă la bucătărie după pîine, însă Haldei nu se mişcă, şi rîndurile de elevi stau şi ele încremenite. Dar iată că acesta se apropie încet de băieţi şi-i examinează fără grabă. Ei se feresc de privirea lui sau se uită la el cu nişte ochi mari, inexpresivi. Nici Haldei nu pare să-i privească. Îşi lasă capul în piept, îşi încreţeşte fruntea şi de sub genele coborîte în jos săgetează o privire ştearsă şi sumbră. În sala de mese e linişte. Băieţii îşi stăpînesc tusea. Faţa lui Haldei se dedublează : e ba de buldog, ba de liliac.

— Trunţev Dmitri !

Vocea directorului este grea şi surdă. El îşi îndreaptă spinarea adusă, îşi întinde gîtul şi atunci creşte deodată. Aşteaptă cu ochii pe jumătate închişi.

— Trunţev Dmitri, repetă el mai tare.

Dintre elevi nu răspunde nimeni. Chioru se grăbeşte cu paşi mărunţi spre Haldei şi raportează pe nerăsuflate :

— Trunţev n-a dormit în noaptea asta la şcoală, nu se ştie unde e. Haldei îşi morfoleşte buzele, se îndreaptă brusc spre ieşire ; cînd trece prin dreptul lămpii, urechile lui subţiri, clăpăuge, devin transparente.

În hărmălaie şi urlete, băieţii se grăbesc la bucătărie să ia porţia de pîine albă. Aceasta e crudă şi se împarte cîte o jumătate de funt de căciulă. Numai puţini elevi beau ceai : ceaiul şi zahărul trebuie să şi-l cumpere singuri. Mănîncă fără să bea ceva, iar unii, după ce au mîncat pîinea, beau doar apă fiartă. Resturile de apă din ceainice se toarnă pe duşumea, desenînd-o cu cifre, modele, figuri. Cei care şi-au pierdut porţia în ajun, la rişcă, umblă trişti printre mese : doar-doar le-o pica şi lor ceva de la prieteni.

Sună clopoţelul pentru ora de repetiţie. Cu paltoanele aruncate pe umăr, elevii traversează agale curtea spre clădirea lungă, numai cu parter, în care se găsesc clasele. În coridorul întunecos al acesteia ţi-e uşor să te răfuieşti cu cei care te-au jignit sau te-au pîrît, să te fereşti de director şi să pui piedică celor de-o seamă cu tine... În clase — ceva mai curate decît sufrageria — se face focul în sobe, dar tot mai este frig, şi elevii repetă cu buzele vinete. Clasele se umplu de murmure, freamăt, cîte un strigăt, şoapte încordate. Unul caută să-l întreacă pe celălalt, toţi tocesc cu ochii închişi, cu urechile înfundate. Dar astăzi elevii sînt mai leneşi decît de obicei. Îi preocupă cazul lui Dmitri Trunţev.

Trunţev este renumit în şcoală. Are o faţă curată, palidă, păr cîrlionţat, moale, castaniu-des-

chis. Este chipeş, uscăţiv şi puternic. Fără să vrei, ţi se întipăresc în minte ochii lui; albaştri, liniştiţi, ei te privesc prea sincer şi prea direct. E tăcut, are un zîmbet de neînţeles, pierdut. Orfan de tată şi de mamă, nimeni nu văzuse vreodată ca el să fi avut vreo vizită. Nu are nici un prieten. Ştie foarte bine să se stăpînească şi nu-şi pierde cumpătul. Nu se ştie ce-l preocupă, pleacă însă adesea pe furiş în oraş; la cine, de ce — despre asta nu vorbeşte cu nimeni. Cele mai îndrăzneţe, mai scandaloase şi mai răutăcioase pozne sînt, după părerea generală, opera lui Trunţev. Nu demult, la garderobă au fost tăiate în fîşii cinci sau şase paltoane ale profesorilor; directorul, inspectorul, pedagogii şi-au scos sufletul căutîndu-l zadarnic pe vinovat; în aceeaşi garderobă, în timpul vecerniei, cîteva perechi de galoşi au fost bătute în cuie de duşumea şi profesorul de limbă greacă, Habib Hananea, fără să observe isprava şi grăbindu-se să plece, şi-a spart capul de perete. În toamnă, toate găinile din coteţul inspectorului fuseseră găsite cu gîtul sucit şi aşezate în rînd, iar două săptămîni mai tîrziu, poarta principală a şcolii fusese mîzgălită cu nişte desene şi inscripţii obscene, iar în caricaturile îndrăzneţe puteau fi recunoscuţi cu uşurinţă unii educatori. Trecătorii se opreau lîngă poartă, clătinau din cap, izbucneau în rîs, cu mîna la gură. Un meşter cam afumat, îi identifică pe-ndelete pe „diavolii pletoşi“ şi încercă să sărute caricaturile; apoi, făcînd scandal, se luase la bătaie cu paznicii, care voiau să şteargă opera, i-a spart nasul unui gardian şi a ajuns la secţie. Conducerea şi băieţii

îl bănuiau pe Trunţev, dar nu putea fi prins asupra faptului.

Trunţev, elev în clasa a treia, nu-şi pregătea lecţiile aproape niciodată, dar învăţa bine, iar în ceea ce priveşte limbile străine era mai avansat decît mulţi alţii. Se spunea că e foarte priceput la compunere. Îl mai deosebea ceva de ceilalţi elevi: acorda multă atenţie aspectului său exterior şi îmbrăcămintei. Elevii purtau haine grosolane din ţesătură de lînă şi bumbac, prost croite, şi paltoane lungi pînă la călcîie; li se dădeau nişte galoşi adînci, de piele. Pe asfalt şi pe străzile pavate, ei făceau cu aceşti galoşi un zgomot aşa de mare, că trecătorii se zgîiau curioşi la colivari. Nu se ştie pe ce căi şi cu ce mijloace izbutea Trunţev să arate destul de îngrijit chiar şi îmbrăcat în asemenea haine: tunica era făcută exact pe măsura lui, pantalonii nu coborau „în armonică“ peste cizme, părînd că sînt gata-gata să cadă de tot — nu erau ponosiţi ca să aibă luciu sau franjuri la partea de jos şi nu erau murdăriţi cu pete suspecte. El avea pînă şi periile lui personale pentru haine şi încălţăminte, precum şi o oglinjoară şi un pieptene — lucruri rar folosite de elevi. De obicei, băieţii se uitau să-şi vadă faţa, fie în geamuri, fie în ceainicele de tablă. Trunţev mai dispunea şi de bani pe care-i împrumuta cu bunăvoinţă şi nu stăruia să i se restituie datoriile la termen. Nu avea poreclă, ceea ce la şcoală nu se întîmplă prea des. Era respectat, dar şi temut; se fereau să-l provoace şi chiar cei mai voinici şi cei din clasa a patra erau respectuoşi cu el.

Ce-ar putea să-l aştepte acum pe Trunţev? Îl prindeau pentru a doua oară că lipsise în timpul nopţii — şi o singură crimă ca asta ajungea să fii exmatriculat. Bănuieli şi presupuneri erau destule. Se zvonea că fugise în sat la nişte rude îndepărtate. Se susţinea că se hotărîse să urmeze liceul; alţii spuneau că ar fi plecat în America. Zvonurile se înmulţeau, dar se dezminţeau numaidecît.

Ora „atractivă" de dimineaţă se terminase, şi băieţii ieşiseră la aer în curte. Aceasta e mare, de forma unui pătrat imperfect. În mijloc se află stiva de lemne, singurul lucru deosebit aici. Curtea este înconjurată de un gard foarte înalt, cu un şir de cuie pe creastă. De corpul clădirii cu clasele şi de Spelunca Magdalenei sînt lipite două case, în care locuiesc directorul şi inspectorul. Dincolo de bucătărie se află hambarele şi magaziile. La vreo sută de paşi de şcoală, e malul abrupt al rîului. Peste rîu se întind luncile inundabile şi pămînturile arhiereşti; iar la orizont, în boarea albăstruie şi ceţoasă, se aştern în depărtare, rînduri-rînduri, destrămîndu-se, pădurile. Între rîu şi pădure, pe drumul mare, intră şi ies din oraş convoaie de care ţărăneşti, care-ţi amintesc de satele natale, de mesteceni cu cercei verzi, de frunzişul primăvăratic şi strălucitor, de mame, surioare, de livezi cu vişini şi meri în floare, de mirosul fumului şi al pîinii coapte pe vatră. Elevii se uită, fără să vrea, lacomi, prin poarta întredeschisă spre pădure, spre drumul mare, spre lunci şi atunci, pentru o clipă, de pe ei cade ca un văl dezmăţul şi neastîmpărul, devenind iar copii!...

Se adună „externii", cei ai căror taţi sînt în viaţă şi au o slujbă. „Externii" închiriază cîte un colţ la văduve, la soţii de mici funcţionari, la burtăverzimea oraşului; sînt sătui, îmbrăcaţi mai îngrijit; printre ei găseşti mai puţini incorigibili, zvăpăiaţi şi codaşi. Ei învaţă mai bine şi stau mai puţin la carceră. Faţă de externi, cei de la internat se poartă cu dispreţ, dar şi cu o oarecare invidie, pe care o ascund cu grijă.

La a doua rugăciune de dimineaţă apare inspectorul Timoha Savrasov, un om butucănos, cu oase late, cu faţa roşie şi transpirată. Gulerul apretat şi murdar se urcă spre urechi; pantalonii sînt roşi la genunchi şi burlăniţi. Fracul larg, cu cozile ciuntite, stă umflat pe el. Lui Timoha îi place să-şi bage degetele în nasul său enorm, să se scarpine-n cap, pe umeri, pe burtă, să cotrobăiască prin buzunarele foarte adînci ale pantalonilor săi, să facă cocoloaşe de pîine, să-şi examineze mucii. El miroase a rufe murdare şi a spermă. Timoha Savrasov este un moralist înfocat. În cuvîntările sale moralizatoare nu se sfieşte de loc să facă negru din alb şi invers, în pofida evidenţei. Şcoala duhovnicească este un Eldorado, o Arcadie fericită. La porţile ei se îngrămădesc mulţi chemaţi, dar nu intră decît puţini aleşi. La şcoala duhovnicească înfloresc ştiinţele, artele, disciplina, curăţenia, belşugul, aspectul plăcut. Şcoala duhovnicească este un exemplu pe care e imposibil să-l poată urma diferitele licee — licee reale, unde se predau numai obiecte laice, de liberi-cugetători şi de voltairieni, spre distrugerea a tot ce este viu. Pe huliganii şi derbedeii din şcoala duhovnicească, această

hoardă sălbatică și dezmățată, Timoha îi numea, fără rușine, fii cuviincioși ai bisericii, adolescenți de nădejde, reazem al bisericii și al patriei. Se înțelege de la sine că toate acestea nu-l împiedicau de loc să-i beștelească în alte cazuri pe copiii și discipolii ăștia, spunîndu-le adunătură, tîlhari, ticăloși, otrepe și pungași. Timoha nu se sfia să-i laude și pe profesori și educatori. Ei lucrează fără preget, fără odihnă, fără să țină seamă de timp. Sînt oameni dezinteresați, mănîncă fără să-și potolească foamea și beau fără să-și astîmpere setea, au cunoștințe vaste și experiența vieții. Cu cît aceste afirmații sau altele asemănătoare se contraziceau mai mult cu realitatea, cu atît el era mai elocvent. Tocmai atunci pălăvrăgeala lui nu mai avea margini, era cuprins de un adevărat extaz și cădea în transă. Se înduioșa, triumfa, proorocea, prezicea. Cine ar fi putut să se compare în aceste clipe de neuitat cu Timoha Savrasov ? Nimeni nu se putea compara atunci cu Timoha Savrasov !

Și de data aceasta, făcîndu-și cu rîvnă pentru ultima oară semnul crucii, el se apropie de elevi.

— Un ticălos, începe să peroreze zelosul inspector, un ticălos a spart în sufragerie un geam. Voi ați fost aduși aici să învățați carte, nu să spargeți geamurile. Dacă-l prind pe vinovat, îl dau imediat afară.

Elevii își trag nasul modest și stăpînit.

— Mai observ, își continuă el morala, autoritar, cu o voce răsunătoare, că unii, în loc să folosească latrinele, au scîrnăvit toate colțurile din curte, iar cineva a reușit să-și facă nevoile pînă și pe acoperișul hambarului. Se pune întrebarea : pentru ce avem latrine ? Pentru necesitățile noastre. Dar și la latrină trebuie să mergi tot cu rost, și nu așa cum dă Dumnezeu. Ieri am inspectat o latrină și ce-am văzut acolo ?... Am văzut ceva de neîngăduit. În hazna aproape că nu sînt hîrtii... Natura... Va să zică vă asemuiți dobitoacelor lipsite de gîndire, în vreme ce sînteți pregătiți să ajungeți la demnitatea de preot, să oficiați Sfînta Liturghie, să spovediți, să împărtășiți și să fiți o pildă pentru turmă. Grozav miruiți sînteți voi !... Miruiți, dar cu altfel de mir... Stați în fața sfintelor icoane, puțind a scîrnăvie ! Ce, credeți oare că în starea asta vi se vor asculta rugăciunile, vor fi ele primite ? Oare nu despre voi se spune : Se va întoarce oare cînele la borîtura lui ? *Mens sana in corpore sano* — minte sănătoasă în corp sănătos. Dar dacă sînteți scîrnăviți, nici la învățătură n-o să faceți mare ispravă. Cum or să se sfîrșească toate astea ? Se pot sfîrși foarte prost. N-o să căpătați decît nota „unu“, o să rămîneți repetenți, o să fiți dați afară din școală, și-atunci n-o să mai aveți decît un singur drum — vagabondajul și ocna. Veți fi niște renegați, lepădături, drojdia, otrepele neamului omenesc și, cine știe, poate chiar ucigași. Judecata pămîntească vă va răsplăti după merite, dar mai e o răsplată, mai amară... Timoha Savrasov ridică mîna dreaptă, cu degetul arătînd spre tavan : Nu uitați că există o altă judecată — cea supremă, judecata Domnului : Ochiul Celui de Sus vede tot. Cum vă veți înfățișa voi cînd va răsuna glasul trîmbițelor, cînd Atoatefăcătorul va veni să judece viii și morții ? Ce veți răspunde voi, care ați căzut în rîndul dobitoacelor și, cine știe,

poate ați săvîrșit chiar păcatul de moarte, hulind Duhul Sfînt ? Și vă va întreba atunci Judecătorul Judecătorilor, cu voce de tunet : „V-am făcut după chipul și asemănarea Mea... Oare unde este chipul Meu și asemănarea cu Mine ? Oare nu mi-ați tîrît chipul prin noroi, oare nu puțiți voi mai rău decît dulăii cei rîioși ? Duceți-vă de la Mine la diavol și la îngerii lui în Gheena focului, în chinurile cele veșnice ale iadului !..."

Pe neașteptate, Timoha își întrerupe perorația furtunoasă, își bagă degetul în nas, contemplă o vreme, în tăcere, ceea ce a scos de acolo, și, cu vocea coborîtă, dar plină de energie, trage concluzia :

— Pe cine-l voi prinde îl voi nota în condica de conduită și-l voi băga la carceră !...

Pe la ora nouă, elevii își ocupă băncile. Pe coridor foiesc profesorii cu cataloagele la subsuoară : nu au chef să intre în clasă ; se împrăștie numai cînd apare Haldei.

Orele de activitate intensă din școală se scurg fără grabă, cu statul „stîlp" lîngă coloane, cu băgatul la carceră, cu nota „unu" și alte necazuri... Școala are cinci clase, împreună cu clasa pregătitoare ; este mare, peste două sute cincizeci de discipoli, din care cauză are clase paralele...

În clasa pregătitoare, profesorul de limbă slavonă bisericească, Vozduhov, șade pe catedră și, ascultînd lecția, aruncă mereu pe dușumea, cu un „st", o șuviță subțire de salivă, pornită dintre dinții de sus, din față. O face cu măiestrie. Șuvița îi zboară din gură ca dintr-o seringă la aproape un stînjen, și cînd nimerește unde ochise el, i se așterne pe față mulțumirea. Cînd saliva nu-i ajunge, Vozduhov o suge cu gîtul și cu gura, o colectează cu niște plescăituri ce nu se pot reproduce. Dușumeaua din jurul catedrei e plină de scuipat. Băieții sînt numai ochi la exercițiile educatorului. Cîte unul îl imită, dar cu fereală : pentru un „st", Vozduhov te lasă fără prînz.

Cei din clasa întîi ar fi trebuit de mult să se învețe cu profesorul de aritmetică Iaroșenkov, dar ei tot mai contemplă, cu uimire, nasul lui monstruos. Cum de a reușit respectabilul profesor de aritmetică să aibă un astfel de nas, nu se știe. De un vînăt-purpuriu, cu vinișoare vinete, sîngerii, nasul lui a crescut luxuriant și slobod pînă la mărimea unei sfecle potrivite. De altfel, acesta seamănă cu sfecla numai prin culoare și volum, nu și prin aspect. Prin aspect, e noduros și acoperit cu excrescențe. Umflături groase atîrnă în dreapta și în stînga, mari cît o pară. Într-o oarecare măsură, nasul e unul singur, dar cu trei fețe. El își duce o existență aparte pe obrazul lui Iaroșenkov și, privindu-l așa uimitor cum este, îl crezi, vrei nu vrei, pe Gogol, că un nas poate să fugă și să existe independent.

Iaroșenkov e poreclit „Bergamot". Nasul i se umezește și el este nevoit să și-l sufle și să-l șteargă mereu cu batista. Bergamot bea votcă ; an de an, nasul crește, se dezvoltă și înflorește ca floarea de crin, din ce în ce mai mult și, privindu-l, te întrebi : cît de mult va mai crește nasul ăsta, ce forme ciudate, de neconceput îi e hărăzit de soartă să mai ia, cu ce combinații și cu ce jocuri de culori ne va mai uimi ? Și cum se vor sfîrși toate astea ?

Totuşi, Bergamot este profesorul cel mai bun la suflet şi mai leneş din şcoală. În ochii lui înguşti, acoperiţi de o grăsime străvezie, se desluşeşte taina unei ironii amare şi triste. Elevii preţuiesc aceste calităţi ale lui şi bineînţeles că trag foloase din ele. Seara şi-o petrece în prăvălia băcanului Burdanov. De obicei, dinaintea lui Bergamot, pe tejghea, se află o sticlă de votcă dreasă cu piper. El o goleşte împreună cu prietenul său. Drept aperitiv, mănîncă peşte, ciuperci marinate şi castraveţi muraţi. Îl ascultă, fără să spună un cuvînt, pe negustor — un om cu chef de vorbă, în degete cu inele cu pietre false, enorme. Băcanul este singurul lui prieten. Bergamot nu se mai duce pe la nimeni. După ce îşi goleşte porţia şi ascultă plîngerile prietenului său în legătură cu afacerile proaste şi cu muşterii care nu merită atenţie, oftează adînc, icneşte şi, pipăindu-şi năstruşnicul nas, porneşte, nesigur pe picioare, spre splai, către camera lui de burlac, închiriată la văduva unui diacon. Prin şcoală umblă o legendă : Odată, Bergamot şi-a pus în cap să se însoare, dar logodnica, fiică de popă, văzîndu-i nasul, a fost cuprinsă de istericale chiar în faţa lui. De atunci, acesta s-a jurat că n-o să se însoare niciodată.

...Răspîndind pînă la băncile din faţă miros de usturoi, ceapă şi duhnind a băutură, Bergamot explică leneş, lîngă tablă, „lecţia următoare". Cîteodată uită unde se află şi acoperă cu figura lui masivă şi cu fundul lui mare ceea ce scrisese pe tablă. Denisov, un elev pirpiriu, fluşturatic şi neastîmpărat, îl sîcîie, imitîndu-i mişcările : desenează cu degetul în aer, îşi mişcă buzele, se apucă de nas.

Băieţii rîd pe-nfundate. Încurajat, Denisov iese din bancă şi se apleacă înainte cu genunchiul drept îndoit şi cu mîinile întinse ; dar chiar în clipa asta, Bergamot se întoarce cu o iuţeală nefirească pentru el. Atent la joaca lui, băiatul nu observă că profesorul l-a prins stînd în poziţie de tragere, cu cinci degete răsfirate lipite de nas şi cu limba scoasă afară. Profesorul îl urmăreşte curios din ochi pe poznaş, iar clasa e atentă la amîndoi. În sfîrşit, Bergamot îl întreabă alene :

— Explică-mi, te rog, Denisov, ce faci tu acolo ?

Denisov se îndreaptă într-o clipă, merge de-a-ndaratelea spre bancă şi ia o înfăţişare smerită :

— Vasili Vasilievici, daţi-mi voie pînă afară...

Bergamot îl priveşte cu ochi mari, tăcut şi îngîndurat.

— Daţi-mi voie pînă afară, repetă, hotărît, elevul. Mă doare burta.

Profesorul, băgîndu-şi adînc mîinile în buzunarele pantalonilor, îi trage-n sus şi-l întreabă cu o compătimire prefăcută :

— De mult te doare burta ?

— Mă doare de mult, răspunde el prompt.

— Dar adineauri, cînd te maimuţăreai, tot te durea burta ?

Denisov se uită la el, nevinovat şi uimit.

— Nu m-am maimuţărit de loc. Daţi-mi voie pînă afară.

— Tu n-ai ieşit din bancă ?

— N-am ieşit, îl asigură cu hotărîre elevul.

Bergamot îl priveşte îngîndurat şi, pare-se, chiar cu un oarecare respect. Icneşte, îşi mîngîie burta moale, se aşază la catedră şi îngînă plictisit :

— Du-te și spune inspectorului că te-am dat afară din clasă pentru clovnerii.

— Zău mă doare burta, bolborosește elevul, de data aceasta din ușă.

Băieții știu că Denisov nu se va duce la Timoha, iar Bergamot nu se va interesa la inspector despre el.

...În clasa a doua A, limba greacă o predă Habib Hananea. Băieții zic că e un grec fugar. Ridicol de mic, aproape un pitic, el pare a fi clădit din sfere și emisfere : burtă rotundă, piept de femeie, cap rotund, ochi rotunzi ca de bou, holbați, cu pupile negre și cu albul enorm și umed ; în creștetul capului are un cucui de mărimea unui măr mijlociu. Degetele de la mîinile sale scurte par niște crenvurști. Despre prostia lui elevii au scornit destule povești. O dată, de exemplu, intrînd în brutăria lui Tolmacev, a spus :

— Dați-mi mie și Aniutei șase piroști.

Vînzătorul, care nu vedea lîngă Habib nici o Aniută, l-a întrebat :

— Dați-mi voie ! Pe care Aniută vreți s-o servesc ?

— Pe soția mea, Aniuta, i-a răspuns, hotărît și serios, acesta.

Habib vorbește stîlciat rusește. Pe deasupra e rău, artăgos și în plus și pretențios.

Elevul Melioranski întîrzie la lecție : se strecoară pe furiș spre banca lui ; se așază și nu-și desprinde ochii de pe carte. Habib se învîrte în jurul lui, pufăind, respirînd din greu și scoțînd sunete guturale. A uitat numele elevului. Acesta se preface că nu-l vede. Profesorul freacă cu burta colțul băncii,

chiräie și, în sfîrșit, îl trage de mînecă. Melioranski se ridică în picioare, stîngaci, fără prea mult elan, bocănind cu cizmele lui mari.

— Familul !

Elevul bolborosește ceva nedeslușit.

— De ce așa mult nu fost la clasă ?

— Am fost la spital.

— Familul ! Repetă cu tot vocea !...

Întărîtat, Melioranski bombăne zgomotos. Habib îl fulgeră din albul ochilor, îi trece în catalog un „unu" apăsat, închide catalogul și spune cu o voce funebră :

— Este îngrapat pe veci !

De pe băncile din fund se aud rîsete. Habib se înfurie din nou.

— Voi care este vesel ! Pînă și lampe se rușinează de voi ; oameni se rușinează de voi ! Ei trec, ei spun : „Vai, vai, ce elevi la acest școala, ce tîlhar !..." Chiar și animale fugit de voi la est și la vest, la nord și la sud. Ei ascultă de părinții și bunica lor și de profesorii la ei !...

Băieții sînt gata-gata să plesnească de rîs.

Habib Hananea pune mîna pe manual. Explicînd o regulă de gramatică, dă un exemplu : „Kozlov a venit din Tambov" (Kozlov este un oraș învecinat cu Tambov). Apoi urmează traducerea din limba greacă. Traducînd, Habib îi zice vacii — nevastă de taur, rățoiului — bărbat de rață. În recreație, la ieșirea din clasă, băieții fac cerc în jurul lui Habib și cineva îi dă un bobîrnac puternic peste cucuiul din vîrful capului. Habib țipă și pe primul care-i cade în mînă îl tîrăște la Timoha, susținînd că e acela care l-a lovit peste cucui...

La garderobă e hărmălaie. Băieţii se grăbesc care să ajungă mai întîi la spital. Acolo, în spatele mesei de medicamente, stă felcerul Golohvostov, concentrat, ursuz şi notează pe cei ce trebuie să intre la doctor. El hotărăşte pe cine să lase la doctor şi de cine să scape doar cu un praf sau cu o mixtură. Prafuri şi mixtură capătă de cele mai deseori elevii din clasele inferioare. Golohvostov provine din sanitarii militari, de companie. Se pregăteşte de vreo zece ani, fără succes, pentru examenul de felcer. Venerează învăţătura, ştiinţele, artele. Aplecîndu-şi faţa pătrată, cu mustăţi de motan, peste registrul de spital, îi spune autoritar unui elev din clasa a patra :

— Domnii autori scriu cărţi tare usturătoare. Am citit, în timpul liber, comedia scrisă de boierul de viţă veche, înălţimea sa Gogol. Foarte interesantă ! Grozav ia oamenii în rîs !... Despre căsnicie... Opera se numeşte „Personajele“.

Golohvostov luase titlul de deasupra listei personajelor drept titlu al comediei.

Golohvostov pronunţă : móment, róman, épocă. Stînd la pupitru, el îşi ia un aer sacerdotal ; nu este grăbit, e impunător. Totuşi, nu arareori, elevii îşi bat joc de el.

— De ce te plîngi ? întreabă el, privindu-l solemn pe ştrengar, pe deasupra ochelarilor prinşi într-o ramă de fier.

Ştrengarul îi răspunde cu voce răguşită :

— Probabil mi s-au congestionat rinichii cranieni. Nu-mi intră nimic în cap, dar nimic.

— Hm... să vedem...

Felcerul deschide manualul, îl răsfoieşte plictisit şi îndelung ; elevul îl urmăreşte pe Esculap cu o viclenie evidentă.

— Hm... despre boala asta nu scrie nimic...

— Oare ?! se uimeşte elevul, clipind din ochi, prietenului.

În sala de aşteptare se strîng din ce în ce mai mulţi băieţi. Un lungan plin de bube face nişte mişcări misterioase, hipnotice, cu mîinile. După ce-şi slăbeşte ligamentele, aruncă palmele brusc în sus. Astfel accelerează pulsul. Într-un colţ, unul cu experienţă, îl învaţă pe un novice :

— Cînd or să-ţi pună termometrul, dă-i cîteva bobîrnace peste cap, dar nu prea tare, altfel se rupe coloana de mercur... şi observă Golohvostov...

Uşa se deschide larg şi, o dată cu norii de abur intră medicul militar Sleptov. Primeşte bolnavul glumind şiret, plescăind uşor din limbă, pufăind din ţigară şi mirosind a parfum bun. O dată cu el aduce o lume osebită, îndepărtată, care nu se aseamănă cu cea din şcoală. Sleptov se poartă şi cu băieţii în chip neobişnuit.

— Ce te doare, puişorule ? îl întreabă el pe un elev ciufulit, cu pielea cenuşie şi ofilită.

„Puişorule“ este cuvîntul preferat al lui Sleptov, şi la şcoală are o rezonanţă curioasă. Băieţii îl iubesc şi pentru „puişor“ şi pentru faptul că merge adesea în întîmpinarea şiretlicurilor şi a şmecheriilor lor şi este gata să-i scutească de lecţii. Sleptov este independent şi nu e în termeni buni cu conducerea şcolii. Nu demult, Timoha Savrasov a venit la consultaţie şi a spus că elevii sînt nişte leneşi şi pungaşi, care n-ar trebui să fie trataţi la

infirmerie ci băgaţi la carceră. Sleptov s-a ridicat, şi-a îndreptat pieptul milităreşte şi, dînd din umeri şi ciocănind în masă cu degetele, a declarat de faţă cu elevii :

— Ştiu şi singur ce trebuie să fac. N-am nevoie de sfaturi. Două treimi din băieţii dumneavoastră ar trebui internaţi în spital.

Opt ani mai tîrziu l-am întîlnit din nou pe Sleptov. Eram încă seminarist şi trebuia să iau parte la o adunare ilegală a tineretului. Ducîndu-mă la adresa indicată, m-am trezit la o vilişoară din afara oraşului. Aparţinea lui Sleptov. Albise vizibil, dar, ca şi pe vremuri, avea un pas apăsat, pe călcîie, îşi freca mîinile cu putere, se îmbrăca elegant, se parfuma şi glumea cu noi, tinerii revoluţionari, plin de voioşie. Fiul său, student, şi fiica sa, studentă şi ea, semănau foarte mult cu tatăl lor.

...Din nou la lecţii... în clasa a treia, la ora de catehism a părintelui Feodor răspunde la lecţie Vetelkin, un elev cu picioarele subţiri şi cu gîtul ca de cocor. Ţinîndu-se cu mîinile de bancă şi legănîndu-se înainte şi înapoi, bombăne nedesluşit :

— Întrebare : „E important aceasta ?" Răspuns : „Aceasta este foarte important". Aceasta este foarte important, aceasta este foarte important, vorbeşte tărăgănat Vetelkin, dînd cu piciorul „un semnal de alarmă" prietenului său din faţă, dar atît de puternic, că acesta se apucă cu mîna de locul izbit şi, întinzîndu-i cartea, se gîndeşte că Vetelkin i-a făcut mai mult ca sigur o vînătaie, pentru care va încasa în recreaţie o chelfăneală

zdravănă. Părintele Feodor ascultă distrat, trecînd printre degete verigile lanţului de argint de care atîrnă crucea de pe piept. Elevul îl duce de nas pe profesor cu o dibăcie de invidiat ; îi urmăreşte fiecare pas, fiecare mişcare, şi cînd acesta se întoarce cu spatele, el are timp să-şi arunce ochii în cartea prietenului, să pescuiască vreo cîteva fraze de care are nevoie. Le rumegă cu insistenţă pînă ce apucă să mai prindă încă vreo cîteva rînduri...

Timoha Savrasov predă Sfînta Scriptură. Povestind peregrinările evreilor prin pustiu, spre Pămîntul Făgăduinţei, şi lăsîndu-se antrenat de frazeologia lui, nu observă că băieţii joacă pătimaş „de-a peniţele". Dar purtarea jucătorilor devine la un moment dat prea vizibilă şi ochiul lui Timoha percepe fapta incriminată :

— Ia repetă, Snegoliubov, ce am povestit adineauri ?

Un băiat scrofulos sare în picioare ca opărit, îşi drege glasul şi răspunde sigur de sine :

— Aţi povestit despre evrei... Domnul Dumnezeu îi hrănea în fiecare zi, pe gratis, cu caşă.

— Cu ce fel de caşă ? De hrişcă sau de mei ? Cu unt sau fără unt ?

— Cînd cu cea de hrişcă, cînd cu cea de mei, cînd cu unt, cînd fără unt, caută să iasă din încurcătură băiatul, fără să stea pe gînduri.

— Dar despre Moise ce ştii ? continuă ironic interogatoriul Timoha.

Elevul se uită contemplativ în tavan, de parcă de acolo aşteaptă revelaţia ; dar, neprimind-o, bombăne :

— Moise s-a suit pe muntele Sinai și-acolo era gata-gata să-l trăsnească ; de-abia a reușit să scape.

— Și ce a făcut în timpul ăsta Aron ?

— Pe Aron evreii l-au cotonogit în așa hal, că l-au lăsat lat. Să nu fi sosit la timp Moise, ar fi ajuns pe lumea ailaltă.

— Foarte bine, zice Timoha, foarte bine. Evreii au mîncat în fiecare zi ba cașă de hrișcă, ba cașă de mei ; în ceea ce te privește pe tine, fă bine și postește și la prînz și la cină.

Mulțumit de sine, Timoha se uită la rîndurile de băieți, parcă invitîndu-i să-i prețuiască spiritul. Unii hohotesc timid, iar lui Snegoliubov i se aplică nota unu, fără milă.

...În clasa a patra B, limba greacă este predată de Artamoșka Samovar, un om neglijent, distrat, pe jumătate adormit. Are o barbă încîlcită, tunica îi e plină de fulgi, de pene și de mătreață. Cîteodată, pe neașteptate, se înfurie, și în furia lui, roșu la față ca arama, transpirat, seamănă aidoma cu un samovar care pufăie. Ridicîndu-și nasul, băieții aspiră cu putere : Artamoșka duhnește a rachiu. Cu nasul în catalog și scărmănîndu-și barba, mîrîie răgușit cu nepăsare :

— Dmitrievski Alexandr.

Dmitrievski, un flăcăiandru de vreo cincisprezece ani, se ridică aplecîndu-se peste bancă și zice :

— Dmitrievski e absent : e foarte bolnav, e pe moarte, de tifos.

— Aha, e pe moarte, de tifos... murmură Artamoșka, făcînd un semn în catalog. Veniamin Krutovski... Aha... Și Krutovski e pe moarte, tot de tifos ?... Bine !... Milovanov Nikolai... L-au învoit la taică-su ?... Nifontov... Ei drăcie ! Nu e nimeni, și clasa-i plină !

Și Artamoșka Samovar se face deodată, din roșu, violet și, umflîndu-și obrajii, fornăie :

— Ffa !...

Ochii lui înguști, ca „de porc", zboară peste bănci, sprîncenele cărunte și încîlcite se ridică amenințător.

— Ffa !... Ffa ! stropește peste tot cu salivă. Cum te cheamă ?... Artamoșka nu se mai uită-n catalog, ci-și îndreaptă un deget spre primul pe care-l vede. Mai tare !... Benevolenski... Spune lecția, Benevolenski !... Ce dracu, Benevolenski nu e trecut la mine-n catalog !... Citește Anabasisul... Tradu...

Băiatul citește cu greșeli. Artamoșka pune mîna pe toc, trece în catalog numele de „Benevolenski" și, mîrîind, îi pune un „unu".

— Stai jos, porc nenorocit !

Elevul se așază, hlizindu-se obraznic. Clasa rîde pe-nfundate. Nici vorbă să existe vreun Benevolenski. Artamoșka este foarte distrat ; de trei ani îi are pe elevi și aproape că nu cunoaște pe nici unul după nume. Cînd băieții dau răspunsuri proaste, spun primul nume care le răsare-n minte.

Profesorul înregistrează toată prostia asta în catalog și-l împodobește cu nota unu. La sfîrșitul lunii se adună o mulțime de „suflete moarte", în vreme ce „sufletele vii" stau fără note. Atunci, băieții îl duc din nou de nas pe Artamoșka Samovar, acum într-altfel.

Artamoşka este un admirator al mitologiei şi artei greceşti. O dată, vine în clasă cu un pachet de caiete. Caietele — tezele elevilor — reprezintă un semnal sui-generis din partea lui Samovar : el, chipurile, a obosit de atîta predare şi de rachiu. Pune caietele într-un loc vizibil, oftează prelung, îşi suflă nasul, scîrţîie cu scaunul şi nu se grăbeşte de loc să asculte pe careva. Cu aspectul şarpelui ispititor, se ridică în picioare elevul de serviciu.

— Ce vrei ? îl întreabă Samovar cu bunăvoinţă.

— Sîntem obosiţi, Artamon Timofeevici... Citiţi-ne ceva din Homer.

— Homer nu face parte din program...

— Citiţi-l în afară de program, strigă pe toate vocile băieţii. Ca material didactic... Sîntem obosiţi !... Nu dovedim !... Curînd vine vacanţa !... Vă rugăm !...

Artamoşka fornăie, dar nu furios, ci oarecum binevoitor. Şarpele a şi izbutit să-i pună dinainte Odiseea. Artamoşka mîrîie, ia cu nehotărîre cartea, o răsfoieşte, coboară greoi de pe catedră şi, plimbîndu-se agale, începe să declame :

Scoţîndu-şi în grabă veşmîntul, viclean, Odiseu
În prag a sărit, cu arcul şi tolba în mînă,
Şi-apoi, risipind la picioare săgeţile toate,
Întors către miri, le-a grăit cum urmează :
„Alesu-mi-am azi ţintă nouă, cum nimenea încă
N-ales-a cîndva ; s-o străpung să m-ajute Apollo..."

Artamoşka duhneşte a băutură. Poalele tunicii năclăite şi roase se dau în lături, descoperindu-i fundul fleşcăit de muiere ; i s-a desfăcut gaica de

la pantaloni, îi lipsesc nasturi. Cu o mînă cotrobăieşte prin buzunar, cu cealaltă îndepărtează mult cartea de ochi ; e presbit — de bătrîneţe. Se înflăcărează din ce în ce mai mult, din ce în ce mai tare. Ochii lui, de obicei somnoroşi, încep să licărească, sînt plini de inspiraţie, iar pe faţa-i aspră, ciupită de vărsat, observi, fără să vrei, o frunte mare şi bombată. Artamoşka îşi dă capul pe spate şi nu se mai uită în carte : ştie pe de rost cîntări întregi din Odiseea, în rusă şi greacă ; bate ritmul cu piciorul, iar cu mîna scoasă din buzunar şi-l marchează lin. Barba încîlcită şi ridicată în sus tremură, tremură moţul rar de pe frunte ; Artamoşka nu mai sîsîie, vocea lui răsună solemn şi pătrunzător :

...Punîndu-şi pe umerii largi scutul din piei argăsite,
Pe capul puternic, coiful bătut în aramă,
Cu coama avînd ca podoabă o coadă de cal,
În mîini două lănci a luat, dătătoare de moarte...

Artamoşka Samovar a uitat de toate, a uitat că trăieşte cu o bucătăreasă, o ţaţă corpolentă, murdară şi grosolană, care-i face zile amare, îi ia salariul şi, după cum se spune, îi şi trage din cînd în cînd cîte o mamă de bătaie ; a uitat cu totul că în acest fund de ţară n-are absolut nimeni nevoie de limba greacă, de Troia cea sfîntă sau de minunaţii eroi, că el, Artamoşka, e privit de lume ca un om ciudat, un beţivan, că nevastă-sa şi singura sa fiică au murit aproape în acelaşi timp, cu cincisprezece ani în urmă, şi că de atunci a devenit nepăsător, neglijent, a decăzut, s-a buhăit, se sufocă

şi a ajuns să fie ridicol, grotesc şi demn de compătimit în pasiunea lui pentru încercatul Odiseu, pentru puternicul său arc şi săgeţile lui purtătoare de moarte. Nenorocosul Artamoşka nu observă nici faptul că nimeni din clasă nu-l ascultă. Elevii au o mulţime de griji : catedra a fost apropiată de băncile din faţă. Pe una din ele s-a aşezat Kliucearev — un isteţ printre isteţi. Din toate părţile i se şopteşte lui Kliucearev : „Mie să-mi treci trei cu plus... Mie un patru... Trei lui Blinov... Nu-l uita pe Sinebriuhov !..." Se şterg notele de „unu" şi „sufletele moarte", se trec alte note noi... iar Artamoşka, rîgîind cu iz de butie, intoxicat de alcool, în al şaizecilea an al vieţii, cu un picior în groapă, visează la vechea Eladă, la cerul şi la apele de azur, se îmbată de curajul şi forţa fiului incomparabilului Laoertes, îşi aduce aminte de Telemah, cel asemenea zeilor, de Athena, bălaia fiică a stăpînului fulgerelor, de vestitul cîntăreţ Phemius... O, voi visuri ! Vis nemuritor al omului ! ...Într-adevăr, tu eşti mai presus şi mai trainic decît însăşi viaţa !...

...Mai rău decît toţi o duc cei din clasa a doua. Printre aceştia se dezlănţuie profesorul de limbă rusă, Korinski. E un om trecut de treizeci de ani, bine legat, poartă un frac nou, iar părul şi-l tunde scurt, ca peria. Are mişcări delicate, insinuante. Corpul şi-l ţine, de obicei, uşor înclinat în faţă. În clasă îşi începe ora plimbîndu-se în sus şi în jos, fără să scoată o vorbă şi fără să se uite la nimeni, de parcă nu i-ar lua în seamă pe elevi. Îşi freacă lobul urechii drepte cu atîta putere, încît aceasta se înroşeşte. În clasă se aude respiraţia reţi-

nută, hîrşîitul uşor şi ţăcănitul clar al tocurilor lui Korinski. Elevii ştiu că dacă acesta îşi freacă urechea, nu-i a bine. Profesorul nu se grăbeşte. Dă tema pentru lecţia următoare : să se înveţe pe de rost balada „Judecata Domnului asupra episcopului Gatton". Profesorul ordonă ca în loc de episcop să se spună cavaler ; deşi Gatton e catolic, este totuşi o înaltă faţă bisericească şi s-ar putea întîmpla ca „balada" să fie citită şi în prezenţa „preasfinţitului vlădică", şi e ruşinos ca un episcop să fie devorat de şobolani. Modificarea introdusă strică ritmul, dar asta nu-l stinghereşte cîtuşi de puţin pe Korinski.

Îl cheamă la lecţie pe Magnitski. Acesta, cu buze albe şi tremurătoare, cu obrazul tresărindu-i într-un tic, descrie cu „cuvintele lui" grădina lui Pliuşkin. Analizînd o propoziţie, greşeşte.

— Treci la tablă ! îi ordonă Korinski, cu o voce de temut. Scrie.

Profesorul îi dictează fraza. Magnitski scrie, bucata de cretă îi tremură în mînă, se rupe, literele se încalecă şi o iau care încotro. Korinski îl urmăreşte pe elev cu ochii galbeni mijiţi, în care scînteiază licăriri răutăcioase. Îşi freacă mereu lobul urechii.

— Explică-mi, de ce ai scris aşa ? S-ar putea scrie şi altfel ?

Magnitski scrie din nou.

Explicînd ultima variantă, Magnitski se încurcă, nesigur dacă este sau nu nevoie de virgula pe care o pusese. Profesorul se apropie cu repeziciune de el, îl apucă de mînecă, îl tîrăşte la catedră, se aşază şi-şi acoperă ochii cu palma. Palma îi tre-

mură. Tace. Elevul stă încremenit. Clasa a înțepenit. Korinski găsește numele în catalog, ține prelung pana desupra acestuia, cu mîna mereu tremurîndă. Magnitski aruncă o privire fulgerătoare spre mînă. Nota unu !... Punînd-o, Korinski se face cenușiu la față, ochii i se aprind amenințător cu o forță nouă. De data aceasta sînt ochii unui turbat. Mustața roșcovană se zbîrlește, obrazul i se mișcă mărunt, convulsiv. Băiatul, crezînd că cel puțin chinurile lui au luat sfîrșit, se retrage de-a-ndaratelea spre bancă. Dar profesorul șuieră :

— Nu te grăbi ! Vei avea destul timp să stai jos... Vorbește-mi despre importanța sufixelor.

Acum, lui Magnitski îi e totuna. Korinski se apleacă spre dînsul, peste catedră :

— Repetă după mine : sufixele imprimă o importanță deosebită cuvintelor substantivale care au același radical...

Magnitski holbează la el niște ochi nătîngi, abia dacă aude bine ce i se spune, și se încurcă de la primele cuvinte. Profesorul, cu răbdare parcă, îi explică din nou, apoi zice :

— Repetă !

Elevul bîiguie ceva nedeslușit :

— Sufixele... care... legate... de radical..., apoi se oprește.

Korinski scrîșnește din dinți, îi pune încă un unu, zvîrlă cît colo catalogul și, sufocîndu-se, cu gura strîmbă, reușește cu o vădită sforțare să spună :

— Nota unu pentru astăzi ! Nota unu pentru luna în curs !... Repetă : a fost odată un tîmpit pe care-l chema Tîmpilă... Ei ?...

Magnitski își mișcă falca de jos, parcă stăpînindu-și plînsul, apoi însă fața îi împietrește. Din cauza încordării nervoase, fruntea i se acoperă de broboane fine de sudoare. Cu degetele lui subțiri își frămîntă nervos centura, și genunchii îi tremură mărunt. Profesorul își freacă urechea, care, din roșie, se face stacojie.

— Repetă ! hîrîie el, aplecîndu-se din ce în ce mai mult spre Magnitski.

Elevul ridică ochii spre el, și între ei are loc un duel ciudat. Durează destul de mult. Magnitski a înțepenit, iar privirea îi e împietrită de parcă ar fi orb. Deodată, cu o smucitură neghioabă, Korinski apucă din nou catalogul și cu o grabă nestăpînită îi mai aplică lui Magnitski un unu, probabil pentru trimestru. Fără să-i ceară voie, elevul se întoarce ca un lunatic în bancă, în timp ce profesorul își freacă mereu urechea.

Groaza cea mare a elevilor nu e totuși provocată de nota unu și de batjocuri. Ei sînt preocupați de întrebarea : va „aranja“ Korinski astăzi pe careva sau vor scăpa ? A fi „aranjat“ e tot ce poate fi mai înspăimîntător ! Korinski îi împărțea pe elevi, de la începutul anului școlar, în două categorii. În categoria a doua intrau cei socotiți ca lipsiți de orice perspective. Marcîndu-i astfel, se întîmpla adesea ca elevi capabili, dar care nu-și atrăseseră simpatia lui, să fie chinuiți de el chiar din primele zile. Îi asculta aproape la fiecare lecție, îi ținea la tablă, îi înfricoșa, îi teroriza de ajungeau să se tîmpească. Dar la un moment dat toate acestea luau sfîrșit. Profesorul uita de elevul respectiv. Treceau săptămîni, luni, trimestre. Nu-l mai de-

ranja pe elev, dar îi aplica riguros cîte un unu. Băiatul fusese „aranjat". Cel aranjat putea să învețe sau să nu învețe lecțiile, putea să vină sau să nu vină în clasă. Pentru Korinski, el nu mai exista. Nu-l observa la lecții. La sfîrșitul anului, cel aranjat căpăta o notă proastă. Korinski îl „pica" la examene, îl „pica" la corijențe, îl lăsa repetent. Ca repetent, elevul era menținut în aceeași stare de „aranjat", apoi era exmatriculat pentru incapacitate. Uneori, tatăl vreunui astfel de elev nu lăsa lucrurile să ajungă pînă aici și, aflînd că fiul său fusese „aranjat" de Korinski, îl retrăgea din școală și-l muta într-altă parte. La școală se spunea că acest profesor începuse să-i „aranjeze" pe elevi după ce singurul său fiu, în vîrstă de șapte ani, își pierduse viața înecîndu-se într-o hazna. Și în privința „aranjatului" el dădea dovadă de fermitate și curaj. Părinții s-au plîns de multe ori de el la conducerea școlii ; aceasta îi făcea observație lui Korinski, dar el nu ceda nici atunci cînd era amenințat cu pierderea slujbei.

...Lecțiile continuă... La limba latină, locul lui Trunțev a rămas gol. Un nou zvon : Trunțev a murit... Despre asta se șoptește peste tot.

...La closet, elevii „se salvează". Sub tavan, pe niște grinzi groase, e rezervorul cu apă, separat de restul încăperii printr-o despărțitură. Între rezervor, perete și această despărțitură sînt locuri retrase. Aici se ascund cu iscusință elevii cînd vor să tragă chiulul de la ore. Stau încolăciți pe grinzi. Ca să-i scoată de-acolo, pedagogul de serviciu, Chioru, folosește fel de fel de vicleșuguri. Intră în closet ca pentru nevoile lui.

— Nu e nimeni, zice el, tare. Ei, acum să plec acasă !

Iese, trîntește prima ușă, apoi pe-a doua. De după despărțitură apare un cap ; elevul și-l rotește ca un șarpe, și și-l ascunde imediat... Prea tîrziu !

— Dă-te jos, amice, dă-te jos ! îl invită, binevoitor și satisfăcut, Chioru, plescăind de plăcere și lingîndu-și buzele.

Lui Chioru nici prin gînd nu i-a trecut să iasă din closet ; conversația cu sine însuși, pocnetul ușilor nu erau decît un vicleșug. Dincolo de despărțitură se aud hîrșîituri ușoare.

— Dă-te jos, dă-te jos ! Altfel, îl chem pe paznic și e mai rău.

Elevul, rușinat și înciudat, bocănind cu cizmele, coboară în silă pe dușumea.

— Aha-a-a ! Tu ești, Vertogradov ! îl batjocorește pedagogul, ca și cum nu și-ar fi crezut ochilor, examinîndu-l pe băiat din cap pînă-n picioare. Vertogradov e plin de praf, murdar pe față și cu umărul mînjit de var. Bine mai arăți ! Parc-ai fi picat din iad ! Cine mai e cu tine-acolo ?

Vertogradov se află într-o situație dificilă ; sus se mai „salvează" doi incorigibili ; nu se cuvine să-ți divulgi colegii. Să spui că după rezervor nu mai e nimeni, nici asta nu e bine : s-ar putea ca băieții să se hotărască să se predea.

Vertogradov bîiguie dezgustat :

— N-am observat...

— N-ai observat ? se miră Chioru, cu răutate. Nu cumva ai stat acolo cu ochii închiși ?...

— Am învățat lecțiile...

— Ca să vezi ce sîrguință ! Cărțile unde-ți sînt ?

— Au rămas sus. Mi-a fost greu să cobor cu ele...

Deodată, dincolo de despărţitură, se aude un zgomot : apare o mînă, apoi un cap...

— Preobrajenski ? Şi tu eşti aici, dragul meu ? Nu m-aşteptam, nu m-aşteptam !...

Preobrajenski dă din picioare pe despărţitură, căutînd un reazem şi, negăsindu-l, sare jos cu riscul de a-şi frînge gîtul.

— Mai e cineva acolo ?

— N-am văzut !...

— Şi tu ai stat cu ochii-nchişi ?

— Nu se vede, e întuneric.

— Unul a învăţat lecţia, iar celălalt n-a văzut nimic... Marş în clasă !... Vă notez pe amîndoi în condica de conduită !...

Paznicul Iakov, fost soldat de pe timpul ţarului Nikolai I, apare în uşă. Chioru îi ordonă să aducă scara. Acesta, scărpinîndu-se, o aduce cu cea mai mare încetineală şi se urcă opintindu-se spre rezervor.

— Parcă nu e nimeni, înălţimea voastră... e curat... nici urmă nu se vede...

— Uită-te mai bine !

Iakov se străduie : poate Chioru îşi va dezlega baierele pungii şi-i va da de Crăciun de-o vodcă.

— Parcă, înălţimea voastră, parcă atîrnă ceva spînzurat acolo, Doamne fereşte !

— Atîrnă ? întreabă speriat pedagogul. Şi ochiul lui beteag începe să se rotească.

— Atîrnă, înălţimea voastră !...

Dincolo de despărţitură se aude din nou un zgomot puternic... Căderea unui corp greu... linişte...

Iakov îşi întinde gîtul ca un gînsac ; scara scîrţîie sub el.

— Ce se vede ? întreabă, nerăbdător, pedagogul.

Iakov nu se grăbeşte să răspundă.

— Hai, răspunde odată ! Pe tine te-ntreb ! Chioru se agită pe lîngă scară.

Iakov nu se grăbeşte ; îşi suceşte capul şi, pînă la urmă, răspunde răguşit :

— La început „el" parcă era spînzurat, dar mai pe urmă, uite că s-a prăvălit jos, pe duşumea. Trăieşte ! Lui Iakov îi pare vădit rău că „el" trăieşte. — Ce nemernic, Doamne iartă-mă !... Ei, ieşi afară !... Nu te mai mocăi acolo ! Dacă te-au prins, te-au prins, nu mai ai ce face, frate !... Ieşi afară ! Şi, întorcîndu-se spre Chioru, urmează : — Nu iese, înălţimea voastră, şade-ntr-un colţ, cu obrazu-n zid, viclean nebun, alege-s-ar praful de el ! Nu-i pot desluşi faţa, e-ntuneric.

— Coboară tu acolo...

Paznicul dă negativ din cap, aruncînd o privire după despărţitură :

— Vă rog, înălţimea voastră, scutiţi-mă de aşa ceva ! Sînt prea bătrîn ca să mă pot băga acolo. Doar nu-s maimuţoi... Am şi cruce pentru vitejie... De vîrît m-aş vîrî eu — da' de ieşit, n-ar fi chip.

— Cheamă-l pe Ivan, e mai tînăr...

— S-a dus după ţigări pentru domnul Haldei... Ptiu, fir-ar... s-a dus pentru domnul director. La garderobă nu-s decît eu. De n-ar şterpeli, Doamne fereşte, careva îmbrăcămintea domnilor profesori. Parcă ăştia sînt elevi ? Hoţomani, tîlhari, neam de colivari ! Atîta pot să zic !

— Hai, hai... Mai încet !... îi retează vorba Chioru. Felul de a vorbi al lui Iakov i se pare nelalocul lui. Un paznic n-are voie să-i ocărască pe viitorii clerici. — N-avem vreo cange ? îl întreabă el apoi, preocupat.

— Cange nu avem, răspunde Iakov de pe scară, oftînd cu părere de rău. De-am fi pompieri sau, de exemplu, am căuta morți înecați în rîu... cu o cange, înălțimea voastră, ar fi un fleac să-l scoți pe „el" de-acolea... De exemplu, l-ai prinde cu cîrligul și l-ai trage, să zicem, ca pe-un buștean, oricum ar fi... Cange n-avem !...

— Bine, du-te la garderobă... Mai știi, s-ar putea să șterpelească cineva paltoanele !

— Le șterpelesc !... Nici vorbă că le șterpelesc, mormăie Iakov, aruncînd o ultimă privire peste despărțitură. Ei, ieși de colo, zănaticule ! Ieși afară, împielițatule !... Iakov dă din mînă. Hîș ! Hîș ! Cu tine vorbesc ori cu cine ? Nu iese și pace !...

Elevul nu se lasă scos afară. Paznicul coboară de pe scară. Ghinion. De l-ar fi prins, poate că înălțimea sa i-ar fi dat acum un pitac, fără să mai aștepte Crăciunul. Ghinion.

Chioru, singur acum, aleargă prin closet, își răsucește și-și mușcă mustața, își apropie ochiul de despărțitură, trage cu urechea. Ce chef ar avea să-l prindă ! Pentru el, asta-i un sport, o distracție ! Dar dincolo de despărțitură e o liniște mormîntală. Învins de încăpățînarea elevului, pedagogul pleacă din closet. În recreație se aude din spatele despărțiturii o voce surdă :

— Întindeți-mi o curea !

Băieții îl ajută pe incorigibilul Ahineiski să iasă afară. Ahineiski se laudă cum a reușit să-l înfrîngă pe Chioru : Cînd Iakov se urcase pe scară, el, Ahineiski, ferindu-se, rămăsese atîrnat, ținîndu-se de grindă, apoi sărise jos și, ca să nu fie recunoscut, „stătuse la colț".

Între timp însă lecțiile nesuferite își urmează cursul, și parcă, vai, nu se mai termină, tare lungi sînt ! Pe coridor umblă încolo și-ncoace Haldei, aruncînd priviri prin geamul de sus al ușilor, ba într-o clasă, ba într-alta, și elevilor li se pare că sînt pîndiți de un monstru rău din basme.

Lumea lui Haldei este sălbatică, ursuză, neîndurătoare, într-adevăr o lume lipsită de sensibilitate — fără flori, fără mișcare. Este greu să urmărești cum se formează astfel de caractere morbide. Asupra lui Haldei a avut înrîurire și epoca țarului Pavel, plină de nechibzuință, de cruzime și de groază ; și-au lăsat amprenta și Palkin Nikolai, și Arakceev ; nu mai puțin și-au dat osteneala asupra formării lui și pravoslavnicia noastră slugarnică, și spiritul bizantin, și școala duhovnicească și seminarul, și consistoriul cu șicanele și pîrile sale. Cîte puțin din fiecare și în final — Haldei. În realitate, omul acesta e o nulitate. E șters, posac. A crescut într-un colț de țară îndepărtat și tot acolo va muri. Fără ambiții, nici nu caută măcar să-și facă o carieră, ci doar execută dispozițiile superiorilor conștiincios, dar fără talent. În întreaga lui activitate se simte o tîmpenie crasă, indiferență, frică irațională, mediocritate, orizontul de provincial. Este răutăcios, răzbunător, dar pînă și aici e un om mărunt, plicticos și de nimic. Lumea ce se

întinde în fața lui îi apare ca un pustiu nisipos, unde ochiul nu are la ce să se oprească, nu are cu ce să se bucure. Haldei nu simte că oamenii au o inimă vie, sînge dens de culoare închisă, bucurii, dureri, așteptări, speranțe. Dacă printr-o minune oarecare oamenii s-ar transforma peste noapte în manechine sau în automate, el nu ar observa schimbarea și ar urmări, ca totdeauna, respectarea ordinelor și a regulamentului școlii duhovnicești. Cine a emis aceste ordine și regulamente, cît sînt ele de judicios întocmite, la asta el nu s-a gîndit niciodată. El nu are încredere în om, ba mai mult, îl disprețuiește. El nu știe decît un singur lucru : multe se pot face cu un om. Să fie pedepsit ! — în asta se concentrează întreaga sa concepție despre lume. Pe el nu-l poate uimi nicicînd o faptă plină de abnegație, minuni ale rațiunii umane, ale inimii, ale mîinilor. Despre ce fel de rațiune, inimă sau mîini poate fi vorba ? Omul este un animal care în primul rînd devorează — asta e legea naturii și prevederile ei, iar restul nu sînt decît născociri și fleacuri. Haldei e un singuratic, nu stabilește relații cu nimeni, nu are prieteni. Copiii lui — un băiat și două fete — sînt niște sfrijiți, iar nevastă-sa, o femeie bolnavă și îmbătrînită înainte de vreme, apare foarte rar, nu numai în oraș, dar chiar și în curtea școlii. Haldei e un om absolut ignorant. Pe biroul din locuința lui mohorîtă și rece, se află condica de conduită, cataloagele cu note, listele celor pedepsiți, caietele elevilor, „Buletinul eparhial“, cîteva manuale din biblioteca școlii. Cărți „liberale“, laice, nu ține în casă. Enorma lume a științei, a artei, a descoperirilor geniale, a revelațiilor, repetăm, nu există pentru el. Această lume el o îngăduie, potrivit dispozițiilor, numai pentru cursuri, pentru crestomații, pentru examene și diplome. În ultima clasă, a patra, el predă lecții de catehism. E un chin să stai la el în clasă. Predă lecțiile cuvînt cu cuvînt, după carte ; pretinde ca textele să fie însoțite de indicarea precisă a capitolelor și a stihurilor de unde acestea au fost luate. Explicațiile lui sînt notate de elevi în caiete : expunerea lor liberă e pedepsită. Argumentul principal al lui Haldei este că totul se întemeiază pe tradiția bisericească, pe revelația divină. În rest totul purcede de la cel viclean, de la înțelepciunea deșartă.

Totdeauna este gata să-și bage laba în tot ce are omul mai scump, mai tainic, să-l întoarcă pe dos, să-l expună în văzul tuturor, să-l ponegrească, să-l dezguste. În această privință nici elevii lui nu se lasă mai prejos. Numai că ei sînt tineri, pe cînd Haldei a lăsat în urma sa o bună bucată din viață. Băieții aduc pînă și în aceste josnicii o oarecare prospețime. Haldei face însă răul într-un mod stupid și nepăsător.

Haldei și Timoha se completează unul pe altul. Birocrați, Argusi ai școlii, amîndoi sînt murdari la propriu și la figurat. Această murdărie fizică o sădesc și o răspîndesc cu plăcere în jurul lor, și școala nu numai că trăiește în murdărie, în putoare, dar ridică murdăria și putoarea la rangul de demnitate respectată și iubită.

Haldeii, Timohii și școala duhovnicească sînt cei care au creat un „demon“ osebit, al nostru propriu : cu mutra ca un dovleac, cu burta ca un

balon ; păros, grosolan, miţos, abject, puţind a băligar, a dulău, a borîtură. Acesta este murdarul nostru demon naţional !

...Este ultima oră, a patra... Băieţii sînt obosiţi, ar vrea să se odihnească de nota doi, de falsa înţelepciune din şcoală, ar avea chef să stea la masă, dar timpul se tîrăşte ca un melc. În clasa a treia, Bergamot abia aşteaptă să se termine lecţia. Codaşii din fundul clasei încep comunicări misterioase cu elevul de serviciu, prin mişcarea degetelor şi prin alte gesturi expresive. La început, elevul de serviciu rezistă, apoi cedează.

— Vasili Vasilievici, îi spune el lui Bergamot, am alcătuit un nou trio.

Bergamot, mare amator de cîntări bisericeşti, îl întreabă ca şi cînd nu l-ar interesa :

— Ei şi ?

— Daţi-ne voie să cîntăm ceva.

— Cum aşa, să cîntăm la lecţia de aritmetică ? Dacă ne aude directorul ?

— Nu ne aude. Punem pe cineva de planton la uşă.

— Aţi învăţat ceva nou ? întreabă Bergamot, cu acelaşi ton indiferent ca mai înainte, ba şi oarecum nemulţumit.

— Da.

Profesorul nu-şi formulează aprobarea, dar închide catalogul şi iată că cel mai bun solist al şcolii, primul sopran Peskov, îi dă tonul altistului Guslearov şi sopranului secund Diakonov. În mîini ţin partitura. Cîntă „Lumină lină" de Ceaikovski şi cvintetul „Acum slobozeşte". Elevii seamănă iar cu

copiii şi adolescenţii obişnuiţi. De pe feţele lor s-a şters păienjenişul ; clasa plină de praf şi de scuipat, izul de closet, băncile coşcovite şi scrijelite, această pleavă, drojdie a societăţii care poartă numele de elevi ai şcolii duhovniceşti nu mai există... De-ai putea închide ochii, să asculţi, trăind numai cu urechile, să te gîndeşti la cine ştie ce şi să deplîngi soarta ta şi pe a altora... Da... cîteodată omul simte o mare nevoie de asta...

Bergamot îşi apleacă capul pe catedră şi, parcă ruşinat să-şi expună nasul înaintea glasurilor curate şi răsunătoare, şi-l acoperă cu palma, se reazămă cu pieptul de catedră, se încheboşează şi îşi lasă umerii în jos, neputincioşi. Faţa lui urîtă e plină de tristeţe. Se gîndeşte, poate, că a împlinit cincizeci şi trei de ani, că nu are decît un singur prieten, pe băcan, că toată viaţa e în urma lui, că este lipsit de bucurii şi talent, şi de aci înainte nu-l mai aşteaptă nimic în afară de cele patru scînduri. Băieţii cîntă : „Să nu abaţi inima mea către vorbe viclene"... Vai, cîte vorbe prosteşti, inutile, s-au pronunţat într-o viaţă şi cîte vorbe adevărate, despre ceea ce este mai important şi mai de preţ nu au fost spuse niciodată !... „Doamne, ascultă rugăciunea şi strigătul meu, care către Tine se îndreaptă !..." Nici elevii, nici chiar Bergamot nu-şi dau seama că acest cîntec are o rezonanţă tragică între pereţii şcolii. Pe cei mai mulţi dintre aceşti adolescenţi îi aşteaptă, în cel mai bun caz, calea lui Bergamot !... N-ar fi oare mai uşor să te tîrăşti pe cărările şi potecile şcolii duhovniceşti acoperindu-ţi faţa cu palmele ?...

...Ultimul clopoţel... Ultima lecţie... Bergamot ascultă distrat rugăciunea pînă la sfîrşit şi, plecînd, se opreşte în uşă :

— Voi... n-ar trebui... nu se face să cîntaţi la ora de aritmetică... Să ştiţi că o să vă pedepsesc.

Băieţii îl ascultă, unii cu ochii holbaţi, alţii, chicotind în urmă-i.

„Externii" se grăbesc să plece acasă ; internii, adică „cei pe banii statului", fug spre „Speluncă". Gonesc mîncînd pămîntul ; în uşă, îmbulzeală, bătaie, gălăgie, fluierături, răgete, înjurături. Se aşază cu gălăgie la mese. Cel puţin o duzină de elevi sînt pedepsiţi să stea „stîlp" lîngă coloane, fără masă. Unii sînt lipsiţi de masă aproape zilnic. Timoha Savrasov şi pedagogii de serviciu le suprimă masa nu numai pentru ştrengării, dar şi pentru note proaste. Şi pedepsiţii se lungesc, slăbesc, se acoperă cu bube, iar notele doi şi unu curg cu nemiluita ; în schimb, statul are un venit ; de altfel, un venit dubios. Printre băieţi se vorbeşte : economia de la mesele de prînz şi seara îmbunătăţeşte simţitor belşugul alimentar al întregii conduceri a şcolii. Se poate respecta şi dreptatea, şi să se bea şi vodcă pe săturate !... Ce-are a face că băieţii flămînzi se înrăiesc, se adună în bande, jefuiesc cămările, fură din oraş, de prin dugheni şi magazine tot ce se poate mînca...

La prînz se serveşte ciorbă cu carne sărată şi caşă de mei muced cu unt rînced. În ciorbă, gîndaci, viermi. Elevii mîrîie surd. La capătul îndepărtat al sufrageriei se aude un zăngănit de cuţit lovit de farfurie, repetat numaidecît solidar şi cu

îndrăzneală. Gălăgie, bătăi din picioare, zăngănit nebunesc, pocnituri, strigăte :

— Viermi ! Viermi ! Viermi !...

Chioru, cu umerii aduşi într-o parte, chinuit, cu faţa deznădăjduită şi rea, aleargă printre mese, căutînd să-i prindă pe scandalagii. Dar ce poate să facă un chior ? Zăngănesc geamurile. Şcoala e cuprinsă de o răzvrătire tot mai mare.

— Gîndaci, viermi, ciorbă rîncedă ! Carne împuţită ! Afară cu ea !...

Intră-n acţiune furculiţele, cuţitele, lingurile, picioarele, coatele, pînă şi dosurile — cu înverşunare, cu uitare de sine, fără să-i mai pese cuiva de Chioru. Aerul se cutremură : sunetele, zăngănitul, strigătele se izbesc de pereţi şi ricoşează, se învolbură, se năpustesc spre tavan şi spre uşă.

— Viermi ! Viermi ! Viermi !...

În apogeul scandalului, dă buzna gîfîind Timoha Savrasov. Hărmălaia se stinge : băieţii se tem să-şi facă de cap faţă de el. Acesta se mişcă dinadins încet şi ameninţător printre mese, apropiindu-se de un elev, care i-a căzut întîmplător sub ochi. Elevul stă cu nasul în farfurie. Timoha îl trage de mînecă. Băiatul se ridică anevoie, în mînă cu lingura de pe care picură ciorba.

— Nu eşti mulţumit, ai bătut în farfurie ?

— Sînt mulţumit, n-am bătut, murmură cel întrebat, fără să-l privească.

Acesta se preface că n-aude :

— Eşti nemulţumit ? Maică-ta s-a tăvălit la picioarele mele, s-a milogit ca să-mi fac pomană cu tine şi să te primesc.

„Minţi !“ ripostează cu ură, în gînd, elevul...
— Acasă n-ai nici o coajă uscată de pîine, şi aici, ciorba e cu viermi ! Ce nobleţe !... Acasă la tine ai mîncat vreodată ciorbă cu carne ?
— Am mîncat...
Timoha Savrasov se dă cu un pas înapoi din faţa elevului, îşi pune mîinile pe burtă, îl examinează pe discipol din cap pînă-n picioare, îşi mută privirea pe alţi elevi, parc-ar zice : „Priviţi-l pe prietenul vostru, ce aveţi de zis ?!“
— N-am ştiut cît de grasă era ciorba acasă la tine ! Poate ţi se serveau la masă şi stridii ?
Din dreapta se aude un rîset slugarnic.
— Poate c-ar fi bine să vă hrănim cu găinuşe-de-alun, cu ficat de mihalţ, cu limbi de fazan ?... Vă rog să mă iertaţi, dar n-am făcut asemenea provizii. Aşteptaţi niţel !... Uite colo... Lîngă perete... Poftiţi !...
Timoha îl îmbrînceşte pe băiat spre cea mai apropiată coloană. Elevul se uită la lingură cu părere de rău, o pune fără chef pe masă, oftează, de-l aude toată sufrageria şi, pornind spre coloană să stea „stîlp“, murmură zdrobit şi deznădăjduit, mai mult pentru respectarea ordinii :
— Sînt mulţumit, n-am bătut...
Timoha e bucuros că are prilejul să-i muştruluiască pe elevi :
— Drepţi !... Se găteşte pentru o droaie întreagă, n-ai cum să observi viermii... Şi-apoi, în general... nu-l pîngăreşte pe om ceea ce-i intră-n gură, ci-l pîngăreşte ce-i iese din gură... Ioan Botezătorul s-a hrănit în pustiu cu acride şi miere sălbatică...

„Ar fi bună acum mierea !“ visează lîngă coloană elevul alungat de la masă.
— Cu ce s-au hrănit sfinţii şi părinţii bisericii ? S-au hrănit cu apă de izvor şi cu o bucată de prescură !... Nu care cumva discipolii şcolii duhovniceşti vor să se transforme în nişte mîncăi burduhănoşi, dedaţi plăcerilor trupului ? N-am ce zice, grozavi mai sînt şi aceşti fii ai bisericii... Dar pentru toate astea avem carcere şi condica de conduită !...
Ciorba s-a răcit, s-a răcit şi caşa de hrişcă, iar elevii sînt nevoiţi să se mulţumească deocamdată numai cu peroraţiile lui Timoha... Sfîrşitul prînzului se desfăşoară într-o linişte apăsătoare. La fiecare masă şed cîte şapte elevi — cel mai mare este cîte unul din clasa a patra. El toarnă ciorba, împarte caşa. Lucrul principal este untul. Untul se serveşte în nişte căni speciale de tablă, şi cel mai mare îl împarte între elevi. De obicei, pe cei din clasa pregătitoare şi din clasa întîi îi dijmuiesc fără nici un fel de sfială.
O dată cu terminarea prînzului, Timoha şi Chioru pleacă. Elevii pedepsiţi se reped, lacomi, spre mese, să adune resturile, bucăţile de pîine, cojile uscate de caşă şi tot ce se aruncă ; îşi smulg unul altuia ce au apucat, mîrîind şi ocărîndu-se. Iată unde se învaţă să se jefuiască parohiile ! Între elevi şi oamenii de serviciu se încinge o adevărată bătaie. Oamenii de serviciu au obligaţia să nu-i lase pe cei pedepsiţi să mănînce, să se atingă de resturi. Zeloşii alungă din sufragerie nesuferitul neam popesc. Colivarii flămînzi nu se dau bătuţi ; se folosesc de taburete, cărămizi, mături, bucăţi de

lemn. Uneori, oamenii de serviciu se retrag nu numai din sufragerie, dar și din bucătărie și atunci aceasta este pur și simplu jefuită ; însă nu se ajunge decît foarte rar pînă aici.

De la ora două pînă la patru și jumătate școala se odihnește. Afară e ger, elevii se înghesuie în camera cuferelor, la garderobă, prin clase, pe coridoare. Din pricina prafului te ustură gîtul, ochii lăcrimează și în fața lor se așterne o ceață albăstruie. Scîrțîie viorile. În clasa a doua, corul cîntă „Cuvine-se cu adevărat..." Umblînd fără rost pe coridor, elevul Veselovski strigă din răsputeri, imitînd cocoșul, oaia, cîinele, calul, vaca. Măiestria lui te uimește. Băieții se fugăresc între ei cu centurile în mînă, pun piedici. Hărmălaie, tropăit, nechezat, țipete. Îndrăzneală, lăudăroșenie... palme, ghionturi, pumni. Se trag de ciuf, se apostrofează. Unii umblă de colo pînă colo, neștiind ce să facă, unde și lîngă cine să se oprească. Pe dușumea, bulgări de zăpadă murdară, băltoace, gunoi, cocoloașe de hîrtie, fel de fel de gunoaie. Demonul ștrengăresc, dezordonat al școlii se distrează ! Dobitocie, păduchi, zdrențe, bădărani, secături, bătăuși...

În clase e mai multă liniște. Lîngă sobă se joacă de-a penițele ! Jocul este strict interzis. Cei din clasa a doua discută cu înverșunare despre decorații. Școala este totdeauna dominată de cîte o pasiune. Astăzi, un băiat a întocmit din foiță de staniol ordinul „Sf. Gheorghe". Mîine, exemplul lui e urmat de o mulțime de prieteni. O săptămînă mai tîrziu, toată școala face decorații, le schimbă, le vinde. Peste cîteva zile încep să circule, din mînă

în mînă, lei, tigri, elefanți, rinoceri decupați. Figurinele sînt cumpărate, se face troc. Apoi vine pasiunea penițelor. Apar penițe curbe, ca niște iatagane turcești, plate, cu imaginea lui Napoleon, penițe micuțe și altele mari de tot.

Pasiunile acestea sînt rodul plictiselii, al singurătății, al sărăciei de impresii. Unele dintre ele nu pot fi înțelese de un om abia venit în mijlocul lor. În clasă intră un elev ; ținîndu-se cu mîna de pragul de sus, întinde piciorul înapoi și începe să-l scuture. Mișcarea este lipsită de sens, dar în toate clasele se scutură piciorul. Cu cîteva zile în urmă, Timoha Savrasov a văzut în curte, pe moină, un elev lîngă o băltoacă. Neavînd ce face, acesta umbla prin băltoacă și cînd l-a zărit pe Timoha a încercat să scape cît mai iute de noroiul de pe galoși, scuturîndu-și picioarele. Savrasov l-a luat la rost : „De ce-ți scuturi picioarele ? Parc-ai fi un dulău !" Atît a fost de ajuns ca elevii să înceapă a-și scutura picioarele unde și cînd se nimerea. Asta se făcea în curte, pe coridoare, la lecții, la meditații, pe străzi... Conducerea a interpretat ciudatele mișcări corporale ale elevilor ca o nesupunere premeditată, o ștrengărie răutăcioasă, un liberalism periculos și a declarat război total „scutDării". Timoha a rostit o predică severă. Elevii cuprinși de acest viciu nefast erau lăsați fără prînz, fără cină, erau băgați la carceră, amenințați cu exmatricularea. La această persecuție, aproape toți au răspuns scuturînd piciorul. Elevii s-au îndîrjit, au hotărît să nu cedeze. Timoha a considerat această „scuturare" ca o zdruncinare a sfintelor temelii ale școlii duhovnicești, o încercare de a le

răsturna cu forța. Pedagogii și profesorii au primit ordinul să curme obiceiul acesta, fără milă, din rădăcină. „Scuturarea“ s-a transformat într-o taină, s-a ascuns în ilegalitate. Au apărut curînd mucenicii, eroii, fanaticii, prozeliții săi. Dar unde sînt mucenici sînt și trădători și călăi. Conducerea și-a pierdut liniștea. De „scuturare“ se ocupa consiliul școlar ; cei care-și scuturau picioarele erau prinși de după colțuri, li se pregăteau ambuscade, li se întindeau curse. Dar elevii „scuturau“ și tot „scuturau“, pînă cînd, într-o bună zi, totul s-a terminat de la sine.

...Școala se odihnește și se distrează... În coridor năvălește o ceată de elevi din clasa a patra. Aceștia reprezintă nobilimea școlii, brahmanii ei, pe care peste cîteva luni îi așteaptă seminarul. Ei fac de serviciu în clasă, în sufragerie, în dormitoare, la bucătărie ; au lingușitorii lor, preferații lor, slugile lor, pîrîtorii lor. Conducerea nu ascultă de plîngerile care se fac împotriva acestora. Ei sînt judecători intangibili, trezorieri ai tradițiilor, ai regulilor, ai canoanelor școlare. Mulți dintre aceștia sînt găligani în toată firea, cu mustăți, cu voce de bas ; cîte unul bea pe ascuns rachiu din ceainice, și cu cincizeci de copeici frecventează bordelurile. Persecuțiile pe care le fac cei din clasa a patra sînt adesea mai amare chiar decît cele ale conducerii.

— Copii ! urlă unul dintre cei mari. Puneți mîna pe-ăi din clasa pregătitoare, necălăriți încă !...

Un lungan plin de coșuri, cu limba scoasă nu se știe de ce, îi fugărește și-i prinde pe cei mici și pricăjiți și-i predă cetei. Prinșii sînt așezați în rînd ; se fac pariuri. Lunganii se urcă în cîrca lor. Aceștia

se lasă pe vine chiar din prima clipă, genunchii li se îndoaie, tremură, ochii lor bulbucați se injectează.

— Un, doi, trei !

Micuții gonesc, întrecîndu-se între ei. Călăreții îi îndeamnă prin strigăte, pișcături, îmboldindu-i cu pumnul. Unul îi pune frîu calului său, deschizîndu-i gura cu degetele ; altul îi bagă ghearele „în coamă“, al treilea îl îndeamnă cu genunchiul, al patrulea îl „întărîtă“ trăgîndu-l de urechi. Picioarele călăreților aproape că se tîrăsc pe podea, din care cauză trebuie să le ridice în sus.

— Întărîtă-l, întărîtă-l !... Atinge-l... Înviorează-l, înviorează-l !...

Spectatorii încurajează, povățuiesc, așteptînd nerăbdători rezultatul curselor. Trebuie să alerge dus și întors, peste vreo trei sute de pași. Micuții gîfîie, se opintesc. „Învingătorii“ sînt lăsați să plece-n pace, iar cei învinși se aleg cu vînătăi, cucuie, încasează din belșug. Din cauza acestor curse, celor mici li se deplasează stomacul, suferă de diaree, de hernie, de inimă.

...O femeie tînără, îmbrăcată cu un cojocel tăbăcit, cu o căciulă de blană după moda boieroaicelor din secolul al XVI-lea, își așteaptă fiul. A venit să-l vadă, dintr-un județ îndepărtat. „Băiețașul“, elev în clasa pregătitoare, vine la maică-sa murdar de cerneală, cu gulerul tunicii larg peste măsură, cu unii nasturi smulși cu stofă cu tot. Mama-l sărută cu pasiune și tandrețe, îl mîngîie pe capul tuns, de parcă frizerul și-ar fi făcut meseria pe capul lui, cu ochii închiși, tăind cu foarfeca la nimereală. „Băiețașul“ aruncă priviri sălbatice în

jur ; se teme să nu fie luat peste picior. Celor de la școală nu le plac „tandrețele“ ; aici e un fel de Sparta.

— De ce te ferești de mine, Vanea ? îl întreabă maică-sa, privind îngrijorată și întristată fața trasă a băiatului. Cei de la școală îl și „fasonaseră“. În ochii mamei strălucesc lacrimi.

— Nimic, murmură copilul, fără să se uite la maică-sa. Te rog numai să nu plîngi, că te văd colegii.

Mama își șterge în grabă ochii cu batista.

Un băiat bălan, Krestovozdvijenski, parcă răsucit cu un gînj, a și adunat o ceată într-un colț al garderobei ; după o consfătuire scurtă, prefăcîndu-se că n-are nici o intenție, se apropie de Vanea și de mama acestuia și, ajungînd în dreptul lor, strănută asurzitor, cît îl țin puterile. Vanea își lasă capul și mai jos. Ceata dispare, dar după cîteva minute, din diferite colțuri se aude, din ce în ce mai tare :

— Ciotule, ciotule, ciotule !...

Elevii orăcăie, fîsîie, miaună, latră, țipă. Și nu se vede nimeni. S-au ascuns în paltoanele din cuiere, de după coloane și uși. Vanea se întunecă de tot la față, ferindu-se și mai mult de maică-sa.

— Pe tine te sîcîie, Vanea ? întreabă ea abătută. Ochii i se încețoșează, buzele îi tremură.

Vanea tace, bosumflat.

— Ce nemernici ! Ar trebui să te plîngi cui trebuie. Ce-nseamnă asta ? Nici nu te lasă să-ți vezi copilul !

— Ciotule, ciotule !...

— Dacă m-aș plînge, m-ar snopi în bătaie, m-ar umple de sînge și mi-ar mai scoate și numele de „pîrîtor“.

Din ochii mamei picură lacrimi mari și rare. Fiul o privește inexpresiv. De s-ar termina mai curînd vizita ! Și nu e mult de cînd amîndoi doreau cu atîta ardoare întrevederea asta ! Ea, preoteasă văduvă, croitoreasă într-un sat, a pus ban pe ban pentru drum și pentru micile daruri, nu s-a dat în lături de la nici o muncă grea ; aproape că a orbit croșetînd dantele și brodînd, stăpînită mereu de un gînd curat, gîndul la Vanea, la viața și traiul lui. Și el aștepta de mult ceasul acesta. Numai perna și pătura aspră știu la ce se gîndesc micuții elevi, cînd oftează noaptea, înainte de a adormi. Și iată, în sfîrșit, căciula ei dragă, boierească, iată buzele scumpe și calde, cu riduri subțiri de tristețe, ochii blînzi, acum încețoșați ; iată mîna ei ușoară și răcoroasă. De ce stai ca un buștean și nimic nu-ți face să tresară inima ? El, Vanea, știe totuși că mai tîrziu, undeva, în spatele școlii, va vărsa lacrimi amare, socotind iar zilele care-l mai despart de o nouă vizită a maică-si !

După ce și-a luat rămas bun de la ea și și-a ascuns în cufăr dulciurile aduse de la țară, Vanea îl găsește pe bălan.

— De ce m-ai sîcîit ?

— Eu te-am sîcîit ? răspunde, oarecum uimit, bălanul. Fă-ți cruce, drăguță ! Ți s-a năzărit !

Lîngă ei se adună cei ce n-au nici un fel de treabă.

— Am văzut, m-ai sîcîit...

— Și chiar dacă te-am sîcîit, ce, mare lucru !

Bălanul își duce mîinile la spate, privindu-l provocător pe puști ; le face cu ochiul celor ce cască gura, parcă zicînd : „Așteptați nițel, reprezentația începe-ndată". Bălanul este mai puternic decît Vanea. Dar deodată, spre surprinderea tuturor, și poate chiar și a lui, Vanea își apleacă în jos capul, ca un taur, îi dă bălanului cu capul o lovitură-n burtă și, fără a-i lăsa timp de gîndit, îl pocnește peste față, piept și la plex. Venindu-și în fire, bălanul se repede la rîndul lui la Vanea, lovindu-l furios cu pumnii și punîndu-i piedică. Acesta ară podeaua „cu nasul", dar cu o vioiciune neobișnuită pentru el, se ridică și-l atacă din nou pe celălalt cu atîta repeziciune, încît îl face să bată-n retragere. Jignirea, umilirea, furia îi înzecesc puterile. Băieții se bat încordat, fără să scoată o vorbă. Din buza bălanului se prelinge sînge, i s-a umflat urechea, tunica i s-a rupt la subsuori. Vanea e sleit de puteri, un pomete al obrazului e jupuit, pe frunte are un cucui, dar el nu cedează, ba dimpotrivă, îl atacă și mai vîrtos pe bălan. Elevii stau în jurul luptătorilor, privind cu aviditate încăierarea.

— Arde-l la linguriță, la linguriță !... Pocnește-l peste bot !... Altoiește-l, cotonogește-l !...

Unii, fără să-și dea seama, își strîng și-și desfac pumnii, țopăie, imită mișcările luptătorilor, suflă greu. Ochii le strălucesc, umerii zvîcnesc. Bătaia se sfîrșește din inițiativa ambelor părți. Adversarii abia-și mai trag sufletul. De aproape le deslușești inima bătînd.

— Ți-ajunge ? spune bălanul abia auzit.

Vanea își mișcă, fără glas, buzele, dar nu cedează ; stau față-n față ; nici unul nu se retrage, dar nici nu se hotărăște să se repeadă primul într-o nouă încăierare. Elevii îi despart. Toți sînt de partea lui Vanea : e mai slab, dar n-a cedat în fața bălanului. Maică-sa, care a plecat cuprinsă de mîhnire și durere, nu știe că fiul ei și-a consolidat de-acum înainte poziția în școală, a trecut cu bine prin încercare.

...Mai mult decît orice, elevii îi apreciau pe îndrăzneți și pe voinici. Îndrăznețul are „șansa" de a fi exmatriculat. El e codaș, repetent ; stă aproape zilnic la carceră sau e lipsit de prînz ; scoate din răbdări conducerea cu tot felul de isprăvi, mari și mici. Astăzi, un îndrăzneț intră la părintele econom, îi sparge toată vesela și-și lasă urma rău-mirositoare chiar pe dușumea ; mîine aruncă cu piatra după Timoha, poimîine „pune mîna" pe un pîrîtor. Este răzbunător, pirat. Îndrăznețul aduce un divertisment în viața sărăcăcioasă a elevilor. El e invidiat, imitat. În fruntea îndrăzneților se află Dmitri Trunțev. Au și început să se creeze legende despre el. Trunțev este mîndria școlarilor.

Voinicii se împart pe categorii. Sînt voinici de categoria întîi, pe clasă, alții, tot de categoria întîi, pe școală ; sînt și de categoria a doua și a treia. Pe voinici ceilalți caută să-i îmbuneze cu daruri vrute și nevrute. Prietenia cu un voinic este de invidiat, în plus te mai scutește de bătăi și ironii. Voinicul întruchipează puterea și măreția elevilor. Unul ca el își dovedește calitățile în întreaga lui splendoare și slavă în luptele cu pumnii. Luptele cu pumnii, „pe două rînduri față în față" sau

„răspîndiţi", care se desfăşoară iarna în spatele clădirilor, nu constituie decît o încercare a puterilor, cu toate că sînt însoţite adesea de schilodiri. Adevăratele lupte au loc în timpul săptămînii albe sau în postul mare. Atunci elevii şcolii duhovniceşti se bat pe malul rîului cu meseriaşii. Aici, voinicii apără onoarea şcolii. Ei trebuie să încununeze *alma mater* cu victorii strălucitoare şi de neuitat, făcîndu-l de ruşine pe duşmanul de temut. Conducerea interzice luptele cu pumnii, însă nu se ştie de ce se face totdeauna că nu le observă, iar tradiţia şcolii vorbeşte chiar de un director, pe nume Spiridon, un mare amator al luptelor de acest fel. Chiar el îi aţîţa pe elevi împotriva lucrătorilor de pe la fabrici cu ajutorul paznicilor şcolii, urmărind din casă desfăşurarea luptei, şi dacă elevii începeau să dea-ndărăt, le trimitea în ajutor pe cei doi fii ai săi, care erau mai mari, seminarişti. Se dădeau drept elevi ai şcolii duhovniceşti, şi în ardoarea lor, semănau cu Peresvet şi Osleabea [1].

...În spatele bucătăriei, un grup de elevi, îndrăzneţi şi voinici, îngrămădesc lîngă gard butoaie goale, cărămizi şi scînduri. Ţinîndu-se de vîrful gardului, se uită apoi spre splai. Cei din oraş sînt duşmanii celor din şcoala duhovnicească. Orăşenii îi urăsc şi-i dispreţuiesc pe elevii şcolii. Pentru ei, aceştia sînt colivari, ţapi, bădărani, ţărănoi, adunături de păduchioşi, diavoli pletoşi, secături, coţcari. Elevii le plătesc orăşenilor cu aceeaşi monedă şi ieşirile lor în oraş sînt însoţite de scandaluri. Aceştia strică soneriile, răstoarnă tejghelele precupeţelor, se leagă de trecători ; îi bat şi-i schilodesc fără milă pe liceenii realişti, mînjesc porţile cu cerneală şi catran, împodobesc gardurile şi pereţii caselor cu fel de fel de scîrboşenii, sparg geamurile, smulg felinarele, scot bornele de pe marginea drumului, strică pomii, fură. În zorii dimineţilor de iarnă, cînd elevii se duc la baia oraşului, în mînă cu bocceluţele de lenjerie, parcă dă năvală o hoardă sălbatică. Înfricoşaţi, localnicii îi ocolesc ; cîinii de prin curţi fug care-ncotro cu coada-ntre picioare, iar gardianul cărunt din gheretă scuipă cu scîrbă. Amintirea băii elevilor dăinuie mult în oraş.

Orăşenii îi hăituiesc pe elevii şcolii duhovniceşti, făcîndu-i hăndrălăi, îi tratează cu bîta, le rup urechile, asmut portari şi bătăuşi cu pumnii cît toate zilele împotriva lor, îi cară pe la secţie, îi înjură, îi rup în bătaie.

...Distrîndu-se în curtea din spate, lîngă gard, voinicii şi îndrăzneţii fac rezerve de bălegar îngheţat de cal, bulgări de zăpadă pe care-i întăresc udîndu-i mereu cu apa din butoi, iar unii dintre dînşii chiar şi rezerve de pietre. Rarii trecători, care cunosc obiceiurile şi apucăturile colivarilor, ocolesc printr-altă parte şcoala.

— Bă, vătrai fără cap ! urlă ei după gard unui burtă-verde cu paltonul pînă la călcîie, înfofolit cu o glugă. Omul are un nas lung cu o cicatrice vînătă. Elevii aruncă-n el cu bulgări de zăpadă, însă aceştia nu-l ating, în schimb, o piatră, zvîrlită

[1] Peresvet şi Osleabea — eroi ai bătăliei cu tătarii, de la Kulikovo, din 1380.

iscusit cu o praștie, îl nimerește pe burtă-verde drept în frunte. Cel atacat fuge, și cînd se socoate în siguranță, începe să blesteme :

— Mă, scroafe borțoase, aspide smintite ! Și mai aveți pretenția să vă numiți și duhovnici ! Ce învățați voi la școală, blestemaților ! Alege-s-ar praful de voi, înghiți-v-ar iadul lui Belzebut ! Cum de nu vă supraveghează mai-marii voștri, ticăloși urecheați ce sînteți ? Conducătorii voștri nu fac altceva decît să soilească și să se-ndoape !...

— Beștelește-i pe Haldei și pe Timoha !... O-ho-ho !... nechează băieții. Voinicii Rîkalski și Mordovțev, roșii la față de ger, rînjesc, arătîndu-și dinții tari, cu gura pînă la urechi.

— Mă, barbă mare, mă, aseară m-am veselit cu fie-ta. Am tăiat și-am spart lemne. Întreab-o și pe ea ! Ha-ha-ha !

Omul se grăbește să plece, amenințînd cu pumnul.

De după colț apar niște camionagii de la fabrica de bere din vecinătate. Vreo șapte oameni. Între elevi și aceștia se iscă un schimb de vorbe tari :

— Bă, mîncători de curele ! Hamalilor !

— Mă, voi, colivarilor ! Burtă suptă, „făceți-vă pomană c-un pumnișor de cașă, c-o bucățică de cîrnat !"

— Bă, haine scurte, v-au înghețat ciolanele !

— Țîrcovnici cu poale lungi. Na, ține și tu de sufletu' morților !

— Mă, golani fără pingele ! Țăranoi-iepuroi !

— Colăcarilor ! Pomanagiilor !...

Și lîngă pereții așezării duhovnicești se dezlănțuie o creație literară atît de rafinată, că nici o

hîrtie n-ar putea să reziste sub povara ei. Elevii nu se lasă bătuți, dar nici camionagiii. Trecătorii se opresc brusc din mers sau rămîn cu gura căscată de uimire, iar o cucoană mai vîrstnică își face chiar vînt cu mînuța pe lîngă nas : prea urît mirositoare sînt cuvintele pe care le schimbă între ei.

Cînd înjurăturile se termină, cele două tabere propun ca cearta stîrnită, nu se știe din ce pricină, să fie rezolvată prin lupta cu pumnii.

— S-au ascuns colivarii după gard și fac pe grozavii ! Ia ieșiți afară-n stradă, mormolocilor !...

Mare scofală ! „Mormolocii" nu se dau bătuți în astfel de situații, nu-și dezamăgesc prietenii. Nu degeaba tatăl lui Rîkalski este protodiacon, cu o coamă de leu, și pe timpuri, vocea lui de bas profund făcea să se stingă lumînările și să zăngăne geamurile bisericii. Aidoma lui Rîkalski este și Mordovțev, un flăcău de categorie grea, cu ceafa ca de taur, cu brațele îndepărtate de corp, datorită mușchilor umflați.

— Merge doi contra doi ? propun cei de la școală.

Camionagiii rîd cu poftă : o să le tragă un toc de bătaie colivarilor, de-or să le zboare fulgii ; dar cînd îi zăresc pe Rîkalski și Mordovțev, amuțesc respectuoși. Colivarii ăștia s-ar părea că nu sînt numai niște lăudăroși ! Dintre ei, camionagiii trimit un găligan cu niște labe de maimuțoi și un bărbat solid, cu o barbă mare și stufoasă. Luptătorii se așază unul în fața celuilalt. Cu găliganul trebuie să se bată Rîkalski, care e mai mic de statură, iar cu unchiașul solid Mordovțev, cel cu mușchii bine dezvoltați. Adversarii se cîntăresc

din ochi, dar nimeni nu se hotărăşte să înceapă primul lupta. De fapt, nimeni n-are chef de bătaie. Ce rost ar avea să se bată cu pumnii nişte camionagii şi nişte elevi care s-au întîlnit pentru prima dată în viaţa lor ? Conştiinţa nelămurită a lipsei de raţiune, a prostiei şi a cruzimii luptei ce urma să înceapă o au şi spectatorii şi luptătorii. Se pare că, mai mult decît pe ceilalţi, aceasta îl frămîntă pe unchiaşul solid. Se uită cu îndoială la mănuşile de piele cu un deget, îşi răsuceşte mustaţa, se lasă cînd pe un picior, cînd pe altul ; în sfîrşit, îşi scoate căciula, îşi face cu sîrguinţă semnul crucii şi parcă e mai sigur de el. După el îşi fac cruce şi ceilalţi luptători.

— Începeţi ! strigă de după gard băieţii.

— Începeţi ! îi aţîţă camionagiii pe Rîkalski şi pe Mordovţev.

— Începeţi ! le răspund luptătorii din partea şcolii.

Părţile nu se grăbesc. Spectatorii îşi exprimă nerăbdarea încurajîndu-i pe adversari cu strigăte şi înjurături. Primul începe lupta găliganul. Îl plesneşte pe fiul protodiaconului peste piept. Rîkalski îi răspunde fără să se clatine, cu o lovitură puternică peste umărul stîng ; dar îi vine greu să-l ajungă, şi faptul acesta reprezintă un avantaj vădit pentru găligan. Bărbosul solid porneşte la luptă molatic şi tot atît de molatic îşi vîntură pumnii şi Mordovţev ; mai curînd se joacă, se pocnesc uşor unul pe altul ca la comandă, fără răutate, în timp ce între găligan şi Rîkalski se încinge o bătaie în toată regula. Rîkalski nu poate să-l ajungă bine pe găligan şi din cauza asta îl atacă din ce în ce

mai furios, însă adversarul lui îl domină. Din pricina emoţiei şi a curiozităţii, elevii stau acum călare pe gard — din care au scos cuiele — şi-i încurajează în fel şi chip pe voinicii lor. Camionagiii urmăresc bătaia cu mare încordare şi atenţie, pocnindu-se, cu mănuşile lor cu un deget, peste cojoacele scurte, şi îndreptîndu-şi căciulile pe cap. Pe neaşteptate, de dincolo de gard se aude un strigăt : „Timoha ! Timoha !" Lupta se curmă. Rîkalski şi Mordovţev gonesc mîncînd pămîntul spre gard. Camionagiii sînt contaminaţi de frica elevilor şi, neînţelegînd despre ce este vorba, aleargă toţi grămadă spre poarta fabricii de bere. După ce Rîkalski scăpă de Timoha, îi păru tare rău că nu l-a putut atinge pe găligan.

La ora trei şi jumătate, elevilor li se distribuie apă fiartă. Cazanul nu e spoit de mult, apa e tulbure, cu nisip şi cu iz de lut. Pe la mese auzi argoul din şcoală : i-a făcut vînt, l-a mardit, l-a caftit, l-a umflat, mă salvez, i-a căzut pleaşcă, pomanagiul statului, momîie, mutră, mască. Recunoşti multe cuvinte din argoul hoţilor : pe blat, ciordeală, mangleală. Unii ajung în argoul şcolar la un adevărat rafinament, şi un om străin nu-i poate înţelege.

Într-un colţ bea ceai cămătarul Kostiţîn. Un băiat calm, îmbrăcat îngrijit. Are obiceiul să-şi lingă buza de jos. Împrumută elevilor bani, cu prudenţă, iar înapoi îi ia jecmănindu-i cu perfidie. „Îţi dau douăzeci de copeici, dar să-mi înapoiezi peste o săptămînă douăzeci şi cinci. Îţi convine ?" — „Îmi convine", murmură posac solicitantul ; trebuie să plătească fără întîrziere o datorie făcută la jocul

de cărţi. Faţă de astfel de datorii, elevii sînt necruţători. Kostiţîn împrumută cu dobîndă pînă şi peniţe, creioane, hîrtie de scris, caiete. Este urît de ceilalţi, mănîncă adesea bătaie, dar fără el nu se poate. El ştie asta — e calm, modest, rezistent, răbdător, sîrguincios, dar la învăţătură merge mai greu.

...În amurg se aude sunetul persistent al clopoţelului care cheamă la meditaţia de seară. Elevii se duc să-şi înveţe lecţiile. Tocesc pe rupte, uitînd de tot ce e în jurul lor. Iată-l pe Metiolkin, elev din clasa a doua. Şi-a înfundat urechile, a închis ochii, repetă : „...şi vom continua astfel pînă ce împărţirea se va obţine fără rest... pînă ce împărţirea se va obţine... pînă ce împărţirea... pînă se va obţine rest... pînă ce restul se va obţine cu împărţire..." Elevul deschide ochii, îi holbează, goi de gînduri, asupra băncii, se trezeşte, se scutură, aruncă o privire în carte şi începe din nou, cu sîrguinţă şi încăpăţînare, să înveţe despre împărţire şi despre rest. Vecinul lui pare să rostească vorbe de vrajă sau să-l gonească de la sine pe necuratul, iar lîngă dînsul, Bessonov, trăgîndu-se de chică, se străduieşte să-şi acopere colegii cu vocea. Se bolboroseşte pe nas, în viteză, fără să se desluşească o vorbă ; buze ce se mişcă fără sunet, ochi sticloşi care se ridică-n tavan ; se cîntă tărăgănat, se citeşte ca la închinăciune, se strigă ; cu mîinile strînse pe piept se caută a se convinge o fiinţă nevăzută, se iscă certuri, se aud înjurături. Toate acestea înseamnă că se toceşte. Unul se îneacă şi se înăbuşă ; altul se leagănă ca un evreu la sinagogă ; al treilea mugeşte. În ultima bancă, un lungan codaş, după

fiecare propoziţie citită, cînd ajunge la punct, izbeşte cu uriaşul său pumn atît de tare-n bancă, încît prietenul lui de alături sare-n sus, speriat. În a doua bancă din faţa lui, un elev conduce pana pe caiet, dar se pare că mai curînd pana-l conduce pe el ; limba, atîrnîndu-i din gură, se mişcă ba la dreapta, ba la stînga. Băieţii şed înţepeniţi. Unora le e greu să se înveţe cu hărmălaia şi tărăboiul din jur ; se chinuiesc, îşi freacă tîmplele, îşi frîng mîinile, tîrşîiesc picioarele. Meditaţia seamănă cu ritualul unor sectanţi. Nici elevii nu sînt elevi, ci nişte zănatici, nişte somnambuli. Nici clasa nu e clasă, ci o lume ciudată, vrăjită. Manualele — nişte cărţi negre, cu semne magice şi vorbe de vrajă. Şi nu departe de ei hoinăreşte vrăjitorul Haldei, o corcitură de liliac cu buldog. Nu prea de mult, elevul fusese un adolescent, şi în ochi îi licărea inteligenţa. Dar s-a aplecat asupra unor semne ciudate şi tot ce-a fost în el omenesc, viu, a pierit ; ochii şi-au pierdut expresivitatea şi strălucirea, s-au înceţoşat ; ceva tîmp, împietrit i s-a aşternut pe faţă. E o mască de mort sau mai e încă un om viu ?... Şi cîţi din aceşti băieţi care au fost vrăjiţi, îndobitociţi, nu sînt apoi trimişi peste tot prin ţara noastră ? Şi cît de multe lucruri înfricoşătoare pot fi săvîrşite cu ei şi prin ei !...

Multe, cititorule !...

...Un elev, cu pometii mari, toceşte :

„...Trîmbiţă de aur, noian nesecat al dogmelor, tăria bisericii, minte cerească, înţelepciune adîncă, pahar de aur umplut cu rîuri de învăţături cele cu miere curgătoare, pre Tine Te preamărim..."

Troparul întortocheat i se pare elevului o aiureală.

În van se trudeşte şi prietenul lui să înţeleagă tirada din Efrem Sirul :

„Nebunia omului dărîmă calea lui ; frica, deşi este firească fiinţei omeneşti, hotarele ascultării de Dumnezeu se vor păstra".

Pe elevul Mediokritski îl trec sudorile stînd aplecat asupra tipicului liturghiei :

„Rînduiala Sfintei Liturghii :

...Iar preotul, împingînd sfînta copie în lături dinspre partea dreaptă a prescurii, ridică sfînta pîine, zicînd aşa :

— Că s-a luat de pe pămînt viaţa Lui...

Şi, punînd cu faţa în jos preasfîntul disc, zice diaconului :

— Jertfeşte, stăpîne !

Şi, junghiind cruciş, zice aşa :

— Jertfească-se mielul lui Dumnezeu..."

Elevii dobîndesc o singură însuşire valoroasă : simţul umorului şi puterea de rezistenţă.

...Pe Chioru, care fusese de serviciu, îl înlocuieşte pedagogul Frumuşelu. E într-adevăr frumos, dar şi nesuferit : înalt, bine făcut, bucălat, cu buze senzuale şi ochi bulbucaţi, lăsaţi în jos, înceţoşaţi. Frumuşelu este omul lui Haldei. Cu mîinile la spate, inspectează clasele. În clasa a doua, îşi opreşte atenţia asupra lui Nikolski.

Frumuşelu îi spune încet :

— Ieşi din clasă.

Nikolski, un elev nervos şi sprinten, zvelt şi gingaş, cu gene lungi, se ridică în grabă, îşi îndreaptă cu mîinile tunica, trăgînd de ea, şi iese afară fără să se uite la nimeni. În urma lui se aud şoapte :

— La spovedanie... Se duce să se spovedească !...

...Zelul tocelii s-a mai răcit. Elevii de serviciu din clasa a patra au grijă ca cei mai mici „să nu-şi facă de cap", dar cum ai putea să ai grijă de toţi ! Şi-apoi, s-apropie şi ora cinei. Încet-încet, elevii îşi găsesc, de plictiseală, distracţii. Unul îi dă un ghiont vecinului, şi sub bancă se porneşte o buşeală ascunsă, înrăită ; altul taie o monogramă pe tăblia laterală a băncii ; alţii joacă „dame", confecţionează corăbioare, avioane din hîrtie ; citesc cărţi interzise : romanele lui Jules Verne, Mayne Reed, Cooper ; cărţile sînt ţinute sub bănci şi, citindu-le, elevii aruncă priviri piezişe spre uşă : nu cumva să-i prindă pedagogul sau chiar Timoha. Mai sînt şi alte distracţii, sălbatice. Elevul Pletnevski îşi astupă bine nasul şi gura ; ochii i se holbează, se înroşesc, băiatul se învineţeşte, dar nu cedează decît atunci cînd e gata să-l cuprindă o vîltoare de foc — cînd capul i se umflă şi este gata-gata să plesnească, o dată cu inima. Vecinul lui zgîndăre şi-şi stoarce cu zel coşurile, întinzînd sîngele pe obraz. Un oarecare Akvilonov îşi scoate cu pieptenul păduchii din păr şi-i încearcă între dinţi. Alexandr Rojdestvenski e uimit de descoperirea pe care a făcut-o : tocind cuvinte greceşti, a aflat că *alexo* — înseamnă a învinge ; *anir, andros* — bărbat ; Alexandr — învingătorul bărbaţilor. De Crăciun le va arăta părinţilor şi neamurilor ce ştie. Pimenov s-a aplecat asupra cărţii bolborosind ceva : privit dintr-o parte, s-ar părea că toceşte lecţia ; în realitate însă, repetă pen-

tru a treizecea, a patruzecea oară : *nos jucamus pe ghețamus, mihi caput piatra spartus* (amestecătură între latină și rusă : ne-am jucat pe gheață și o piatră mi-a spart capul). Stau în bănci răschirați, întrebîndu-se ce-ar mai putea face ? S-au plictisit de toate ! Semiramidov și-a întins picioarele sub bancă și și-a încrucișat brațele pe piept, străduindu-se să-și vadă vîrful nasului și buza de jos scoasă înainte. Troițki contemplă cu luare-aminte ceea ce a scos din nas, miroase, pune pe limbă. Nu departe de el, un elev se schimonosește cu sîrguință și cu mutra cea mai serioasă : scoate limba, își strîmbă gura, își mijește ochii, își întoarce nasul într-o parte. Korîstîlev, o nulitate care face pe mironosița, aruncă în jurul său priviri ticăloase și obraznice ; își pîrăște întotdeauna colegii lui Frumușelu ; acum își pregătește o nouă pîră.

În recreație, băieții umplu cu strigăte și tropăituri coridoarele și garderoba, ca niște adevărate herghelii. Scîndurile dușumelii scîrțîie, praful se învolburează, pe jos se întind urme murdare. Lămpile clipesc de-atîta vacarm și îmbulzeală. Recreația are multă asemănare cu un pogrom.

În apogeul jocurilor, al nechezatului și al fluierăturilor, lîngă cancelaria profesorilor se face deodată liniște ; aceasta se propagă repede prin coridor și prin clase. Ce s-a întîmplat ?

— Pe Trunțev l-a adus poliția... Pe Trunțev l-au prins sticleții !...

La ușa cancelariei — înghesuială. Înconjurați de elevi, doi gardieni se lasă cînd pe un picior, cînd pe celălalt. Unul dintre ei, aproape bătrîn, cu pielea tăbăcită și ciupită de vărsat, obișnuit, după cum se vede, cu de toate, își mișcă supărăcios mustățile enorme, ținînd mîna pe sabie și uitîndu-se la elevi pe sub sprîncene. Celălalt, tînăr, cu zbîrcituri fine în jurul ochilor, își mîngîie bărbița rară. Între gardieni — Trunțev. Cu mîinile vîrîte adînc în buzunarele paltonului cu gulerul ridicat, pocnește din cînd în cînd cu tocurile cizmelor. Pe cap, în locul căciulii de uniformă cu fundul rotund și drept, are un fel de șapcă străină, cenușie, trasă mult pe frunte. De sub ea ies șuvițe de păr cîrlionțat, fin, de culoarea spicului de secară. Zîmbește ca de obicei, abia vizibil și nedefinit. Tace. Tac și elevii din jurul lui. Între ei și Trunțev e de acum o barieră. Băieții ar vrea să afle de ce a fost adus Trunțev de poliție. Nu s-a mai pomenit așa ceva la școală ; ce matrapazlîcuri o fi făcut, unde-o fi umblat mai bine de douăzeci și patru de ore ? Dar gardienii nu le îngăduie să stea de vorbă cu Trunțev și, pe lîngă asta, nici el nu prea are chef de vorbă. Își trece din cînd în cînd palma peste bărbie, se freacă la rădăcina nasului și nu prea dă atenție mulțimii de elevi.

Iakov a și avut timp să tragă o fugă pînă la Timoha, și acesta, cu paltonul aruncat pe umeri, năvălește greoi în coridor.

— Dă-te la o parte ! strigă el tare, înfigîndu-se în mulțime și croindu-și drum cu brutalitate.

Elevii se dau în lături dinaintea lui, apoi inelul se închide din nou. Timoha se uită fix la Trunțev ca la o tîrîtură. Acesta îi suportă calm privirea. Cu o smucitură, Timoha deschide ușa spre cancelarie :

— Duceți-l înăuntru !

Gardienii o iau pe urmele lui Timoha și dispar cu Trunțev în cancelarie. Printre elevi izbucnește hărmălaia. Frumușelu îi gonește în clasă. Mult timp nu pune nimeni mîna pe carte. Întîmplarea este discutată în fel și chip. L-au văzut pe Trunțev cum îl duceau la carceră, o odaie mohorîtă din colțul clădirii, cu un pat și cu saltea subțire. Lîngă carceră stă de pază Iakov. Purtarea misterioasă a lui Timoha și a lui Frumușelu e prevestitoare de furtună. Elevii așteaptă deznodămîntul.

Cina se desfășoară în liniște. Frumușelu îi pipăie cu privirea pe elevi. Nu pregătesc ei, oare, o nouă năzbîtie ? Dar băieții sînt cuminți.

Timpul dintre cină și culcare — o oră și un sfert — este cel mai plăcut. Noaptea ascunde cu bunăvoință păcatele și poznele băieților. Pe vremea asta, elevii se pot strecura în cămară și în subsol să-și umple buzunarele cu morcovi, pot să-l ademenească acolo pe vreun turnător, într-un loc întunecos, și să-l chelfănească pînă îl lasă în nesimțire. Dar și mai bine e să înceapă în curte, printre stivele de lemne, o adevărată bătălie — pe tabere — după care băieții umblă plini de răni și vînătăi. Nu e prea greu nici să te strecori afară pe poartă, să-i pui piedică vreunei mahalagioaice sau vreunei cuconițe nostime din nobilime, să-i cîrpești cîteva palme primului licean întîlnit. Și ce, e rău cînd îl zărești pe pedagogul de serviciu la un capăt al coridorului să urli de la celălalt capăt cît te ține gura : „Bă, baligă chioară !... Bă, tu, de sub papuc !..." și să te ascunzi după colț ? Și cînd pedagogul se ia după tine, s-o zbughești

mîncînd pămîntul, cu inima bătînd gata să-ți sară din piept ? Și cîte nu mai poți face !

Noaptea este întunecoasă, elevii sînt neastîmpărați și plini de imaginație. Calitățile astea nu li se pot tăgădui.

Ocupația cea mai distractivă și nouă ar părea că e „statul" în biserică. Cei din clasa a doua au făcut rost, nu se știe cum, de cheia de la ușa bisericii situate deasupra sufrageriei. După cină, un grup de băieți trage la sorți ; cel care iese este încuiat în biserică și trebuie să rămînă acolo în fața altarului timp de vreo zece minute. În biserică e o liniște de mormînt... apoi foșnete, parc-ar umbla cineva. Întunericul nopții a îmbrăcat chipurile severe ale sfinților. Dar mai rău, mai înfricoșător este în nopțile cu lună : ferestrele lasă să pătrundă coloane încețoșate de lumină rece și în închipuire ți se perindă morții. Elevul clănțăne din dinți. I s-a povestit, cu jurăminte și cu luarea numelui Domnului spre adeverire că prin biserică rătăcește o fantomă învelită în giulgiu, care tot scotocește pe undeva. Dacă aprinzi o lumînare, o stingi și șoptești de trei ori : „Mă lepăd de toți sfinții și de Maica Domnului ! Deschide-te iad !..." și dacă apoi te rotești pe călcîiul stîng de șapte ori și arunci de îndată o privire spre dreapta, vei vedea neapărat apărînd fantoma — și-atunci, să fii cu ochii-n patru ! Acoperă-ți cît mai repede fața cu mîinile, grăbindu-te să spui : „Amin, amin, destramă-te !" Dacă nu faci așa, să știi că-i de rău pentru tine. Taina o cunosc numai foarte puțini — cinci-șase băieți : și numai aceștia îndrăznesc să se ducă la „statul" în biserică. După întoarcerea din biserică

trebuie să citeşti de douăsprezece ori „Născătoare de Dumnezeu“, şi păcatul lepădării va fi iertat ca prin minune. Faptul dacă elevul s-a lepădat sau nu pe cînd era în biserică nu se poate verifica, dar se pune bază pe jurămîntul depus de el. Astăzi au căzut sorţii pe Kolea Blagodatski. Acesta, după ce a stat acolo, a ieşit din biserică tăcut şi verde la faţă, iar la întrebări a răspuns şovăielnic. S-a lepădat oare? Da, s-a lepădat. A văzut oare fantoma? A văzut-o; o fantomă cu o barbă lungă, pînă-n pămînt; fantoma a oftat cu zgomot şi a pierit în altar prin uşa închisă din stînga. Băieţii vor să vadă şi ei, să fie şi ei prezenţi acum împreună, în biserică. N-au încotro, acest lucru trebuie făcut şi chiar le va satisface curiozitatea: fantoma a lăsat o urmă — o pată umedă lîngă amvon. Zău aşa! Pata îi preocupă pe toţi foarte mult. Încetişor, se strecoară în biserică, aprind un chibrit. Da, e adevărul adevărat: lîngă amvon se vede o pată umedă şi nu numai o pată, ci chiar o băltoacă. Dar băltoaca miroase parcă a om, doar nu degeaba se spune în catehism: „Credinţa este adeverirea celor nădăjduite şi dovedirea lucrurilor celor nevăzute“. Emoţia a atins punctul culminant. Băltoaca a fost lăsată de fantomă; toţi au văzut-o cu ochii lor. Kolea Blagodatski are dreptate. A doua zi se afirmă: în biserică nu e ceva curat; cineva umblă pe-acolo, ciocăneşte, geme, scrîşneşte din dinţi; a lăsat chiar şi o urmă umedă. Ferească sfîntul să fii acolo cînd se întîmplă astea. Ţi-ai scrînti minţile asemenea celuia care a citit Biblia din scoarţă-n scoarţă. Pata umedă trece printr-o serie de transformări

miraculoase, şi cîteva zile mai tîrziu, şcoala întreagă vorbeşte despre o oarecare Trifelia Narţîzovna Stankevici. Cu doi ani în urmă, Trifelia, o poloneză nespus de frumoasă, s-a aruncat în rîu din pricina unei iubiri amare şi nefericite. Sufletul ce nu-şi găseşte loc al înecatei s-a aciuiat în biserica şcolii. De altfel, nici nu e de mirare: biserica e la o aruncătură de băţ de rîu, nu fusese încă îndrăgită de nici o fantomă şi un loc mai bun decît biserica, Trifelia Narţîzovna Stankevici nici n-ar fi putut găsi. La legenda despre poloneza înecată se adaugă noi şi noi amănunte. Nu se poate tăgădui faptul că Trifelia Narţîzovna Stankevici a avut un soţ, un negustor bătrîn şi avar. Acesta îi făcea zile amare. Nespus de frumoasa poloneză s-a îndrăgostit de un husar cu pinteni de argint. Husarul, un tînăr care ştia să profite de bunul altuia, s-a distrat cu Trifelia şi apoi dus a fost, ia-l de unde nu-i. Dar, cu dragostea nu-i de glumit. Frumoasa ca din poveşti s-a aruncat în rîu, şi acum, înecata rătăceşte prin şcoală. Trifelia Narţîzovna are la încheietura mîinii o brăţară de rubine. Brăţara sîngerie e nestemată, însă nu va pune mîna pe ea decît curajosul care se va hotărî să treacă asupra lui păcatul sinuciderii. Băieţilor nu le-ar displace să intre în posesia preţioasei brăţări, doar ei sînt cei care se pricep ca, prin rugăciuni, să obţină iertarea păcatelor! Dar nenorocirea nenorocirilor e că frumoasa înecată trebuie să fie pîndită fără preget. În nopţile învăluite în beznă, ea apare cînd mai devreme, cînd mai tîrziu, dar niciodată nu ştii cît zăboveşte. Şi, pe lîngă asta, mai e şi frica, zău aşa! Cîte nu

i se pot întîmpla omului, de frică ! Da, multe i se pot trage omului de la frică.

...Clopoțelul sună pentru culcare... Ne-am săturat pînă peste cap de clopoțelul ăsta ! Ni se bagă cu obrăznicie din oră în oră în urechi, ne curmă convorbirile cu prietenii, ne întrerupe de la cărți atrăgătoare, de la joacă ; ne gonește în clase, ne amenință cu notele „doi“ și „unu“, cu carcera. Din pricina lui n-ai nici odihnă și nici timp liber cît ai vrea ! Numai noaptea îi salvează pe elevi de sunetele sale sîcîitoare și nesuferite. Trăiască noaptea din școală, trăiască somnul școlăresc ! Dormitoarele n-au decît să semene cu cele mai nenorocite aziluri de noapte ! Băieții nu sînt pretențioși, s-au obișnuit. Și-apoi ce, e mare lucru ! Din cauza păduchilor, îți este parcă mai cald : de mult s-a observat că păduchii încălzesc.

Frumușelu trece pentru ultima dată printre rîndurile de paturi. Zgomotul se potolește. Somnul, minunatul somn, înlătură ca o mînă de mamă amărăciunile de peste zi ale elevilor. Și sînt atîtea, nici nu poți să le numeri...

Nu toată lumea adoarme. Dintr-un colț îndepărtat al dormitorului se aud șoapte. Unii au început să joace cărți. Paturile sînt apropiate. Băieții stau într-o rînă, cap la cap. Se aude zăngănitul înăbușit al monedelor de aramă. Cînd scîrțîie ușa, jucătorii ascund într-o clipă cărțile și-și trag plăpumile peste cap.

În sfîrșit, se potolesc și ei... E miezul nopții... Pe dinaintea oamenilor păcătoși zboară visuri chinuitoare, și îngerii-păzitori stau de vorbă cu copiii... Aici însă îngerii-păzitori au dispărut nu se știe pe

unde. Școala nu-i atrage, deși Timoha se străduie să le cîștige bunăvoința !

...Aproape de fereastra înghețată, cu pervazul umed, Mișa Alexeev, un băiat de vreo treisprezece ani, își ridică sfios capul. El se uită cu atenție la elevul Leskovski, care doarme în patul al doilea. Acesta abia se întorsese de pe partea dreaptă pe cea stîngă, cu urme ca o plasă roșie pe obraz, lăsate de perna tare, umplută cu paie. Mișa are gîtul slab, omoplații ascuțiți, trăsături fine, ca de fată ; e murdar de noroi și lîngă urechi e plin de bube. Mișa aruncă plapuma de pe el și, furișîndu-se, se strecoară desculț printre paturi, spre Leskovski, se apleacă asupra lui și-l mîngîie îndelung cu privirea ; de frică să nu-l prindă careva sau să nu-l trezească pe Leskovski, abia mai răsuflă. Cimentul îi îngheață genunchii. Cămășuța i-a alunecat de pe umeri. Leskovski sforăie încetișor. E un băiat solid care respiră sănătate și căruia pînă și hrana școlii îi priește. Mișa se uită cu frică în jur și, cu buze tremurătoare, sărută mîna dată într-o parte a celui adormit. Mișa nu observă nici expresia grosolană, de animal, a feței, nici dungile negre de sub unghiile degetelor acestuia, nici dușumeaua murdară. După ce-i sărută mîna, se întoarce cu grijă la patul său ; dar mult timp rămîne încă treaz, oftează și se zvîrcolește sub plapumă. Toată ziua a așteptat să vină noaptea, gîndindu-se la ea cu strîngere de inimă ; se luptase mai mult de două ore cu somnul.

Ce pot să însemne toate astea ?

Elevii se ceartă mereu între ei, se împacă, „se repudiază“, „se atașează“. Școala duhovnicească

este o instituție de învățămînt care are și internat. „Se repudiază" din pricina lucrurilor mărunte, a fleacurilor. Astăzi sînt prieteni nedespărțiți, iar mîine îi vezi că nu pot trece unul pe lîngă altul, fără să se ia la bătaie. Demască, divulgă tainele încredințate, ticluiesc minciuni, învinuiesc pe nedrept și sînt foarte darnici cu cele mai îndrăznețe porecle. Se scurg zile, săptămîni. De mult au fost uitate cauzele și pretextele dușmăniilor și certurilor, dar ura nu slăbește. „Repudierea" de către unii îi antrenează și pe alții. Sînt „repudiați" cei care continuă să „umble" cu dușmanul, sînt „repudiați" pentru nestatornicie, se „repudiază" așa, de plăcere, pentru te miri ce. Se subîmpart în grupuri, în cerculețe. Se poartă un război nemilos, istovitor, mărunt; se pîndesc, se învinovățesc unul pe altul de trădări și fărădelegi. Mai trec zile, săptămîni. Dușmanii s-au răcorit, grupurile și certurile s-au destrămat, au apărut altele noi și iată-i pe inamicii de ieri umblînd astăzi îmbrățișați, schimbînd între ei penițe, creioane, dulciuri, iubindu-se unii pe alții ca pe ochii din cap...

Fel de fel de admirații și adorații înfloresc, bolnăvicios, în buchete luxuriante. Elevii disprețuiesc „tandrețele", sînt cruzi, nemiloși față de orice gest gingaș, față de „sentimentalism". Ei șterg cu asprime tot ce amintește de casă și familie. De fete și femei, la școală se vorbește cu o obscenitate rafinată. Dar natura, copilăria, adolescența pretind drepturile lor. Din timpuri străvechi, pierdute în negura trecutului, între pereții școlii s-a înrădăcinat adorația de pension. Mișa Alexeev îl adoră pe Leskovski. Leskovski este cu vreo doi ani mai mare

decît el; este solist, o celebritate, un alintat. Poznele i se iartă. Chiar dacă răspunde slab la o lecție, i se trece cu vederea. De hramul bisericii, arhiereul îi dăruiește o rublă lui Leskovski, care a cîntat solo „Pre stăpînul și arhiereul nostru", și-i dă voie, cu bunăvoință, să-i sărute mîna albă ca miezul de pîine. Leskovski speră să ajungă primtenor în corul arhieresc, unde îl va lăsa în umbră pe legendarul Șerbenko; iar de se va hirotonisi îi este asigurată o parohie bănoasă în oraș. Leskovski s-a obișnuit cu onoruri, s-a învățat să se socoată mai presus de mediocritatea din școală. Pe Mișa Alexeev îl suportă doar. Acesta îi face toate plăcerile, îi dăruiește dulciurile primite și e gata să-l servească în orice clipă. Mișa l-a urmărit multă vreme, căutînd în fel și chip să se apropie de el, și în ziua în care s-au plimbat pentru prima oară împreună pe coridor, Alexeev nu mai știa ce să facă de emoție. Se apropie vacanța de Crăciun; Mișa se gîndește la ea cu tristețe; s-a săturat de școală, însă două săptămîni nesfîrșite nu-l va mai auzi, nu-l va mai vedea pe Leskovski. Mișa își ascunde adorația cu grijă, ferindu-se de ochii răi și obraznici ai băieților. E gelos pe Leskovski. O dată i s-a părut că acesta s-a împrietenit mai mult decît cu el cu Sinaiski, un coleg de clasă. Mișa nu a rezistat la această încercare; s-a izolat și într-un moment de supărare a vorbit disprețuitor despre vocea lui Leskovski, și acesta l-a „repudiat". În ochii lui Mișa a apărut o privire rece și ursuză; băiatul a slăbit, a început să capete note proaste. Leskovski a încercat, cu indulgență, să se împace cu el, dar acesta, de altfel un băiat delicat și mo-

dest, s-a arătat surprinzător de încăpățînat. Nu a vrut să se împace, ba i-a mai trimis și un bilet fostului său prieten, în care-i spunea că între ei „totul s-a terminat pe veci". După ce a trimis biletul, în timpul recreației de seară, Mișa a rătăcit singur prin curtea școlii, fără să-și dea seama că-i îngheață urechile și i se învinețește fața. Îl urmărea pe Leskovski de după colț, de după coloane, prin coridoarele învăluite în semiîntuneric, prin sufragerie, prin clase, purtînd la piept o partitură dăruită de acesta. Visa cu frenezie ziua împăcării ; dar cîteodată era gata să arunce asupra lui Leskovski orice nenorocire întîmplată în școală. Gustase de pe acum chinurile geloziei, puterea ei asupra sa, tristețea umilitoare și otrăvitoare, dulceața autoflagelării și accesele amarei singurătăți...

...Uneori, în școală se iscă istorii ciudate !...

Dmitri Trunțev își petrece noaptea la carceră, sub pază. Iakov, veteranul de pe timpul țarului Nicolae I, nu lasă pe nimeni să se apropie de el, și cînd elevii îi pun întrebări, el sau nu le răspunde, sau îi alungă.

La rugăciunea de dimineață apar Haldei și Timoha. Se consfătuiesc lîngă lada cu luminări. La sfîrșitul rugăciunii, Iakov și colegul lui de garderobă, Ivan, îl introduc pe Trunțev. Nu-i a bine. Trunțev este calm și doar ceva mai palid decît de obicei. Abia s-a spălat, și părul lui ondulat, îngrijit, pieptănat cu cărare, e încă umed. Se lasă cînd pe un picior, cînd pe altul ; se plictisește. După terminarea rugăciunii, Timoha, înfundîndu-și mîinile în buzunarele adînci ale pantalonilor, îi ordonă lui Trunțev :

— Vino aici, mai aproape !

Trunțev se apropie fără grabă, însoțit de paznici, care se comportă ca niște santinele. În spatele lui Timoha, stă Haldei, numai urechi. De după el se zăresc, ca niște cîini polițiști, pedagogii. În ușă — Habib, Bergamot, Artamoșka Samovar. Elevii au încremenit în rînduri drepte. Timoha parcă e un curcan ; pufăie, se umflă, își morfolește buzele, ridică mîna dreaptă și, arătînd spre Trunțev, rostește marțial, poate chiar prea marțial :

— Hoț și ultimul dintre ticăloși... Ai făcut școala de rușine ! Ți s-a dat adăpost, ai fost hrănit, îmbrăcat, încălțat și tu, tu te-ai apucat de blestămății ?...

Timoha face o pauză, își înghite saliva ; nodul beregatei, tare și ascuțit se urcă și scoboară mereu, cu toate că-și reține răsuflarea ; fața i se acoperă cu pete, părul i se zburlește. Trunțev îl urmărește pieziș pe Timoha și, privindu-l dintr-o parte, cu greu ai putea crede că e vorba chiar de el și nu de altcineva. Are pielea mată, păr bălan, ochi albaștri ; pe față îi joacă un zîmbet ușor, cu subînțeles, poate chiar cu o nuanță de indulgență.

— Ce-ai făcut, derbedeule ? ! continuă să-l acuze cu înflăcărare Timoha. Ți-ai bătut joc de cele mai bune învățăminte duhovnicești, ai batjocorit-o pe maică-ta ! Aidoma lui Iuda Iscarioteanul, ai trădat pentru un pumn de arginți mizerabili. Te-ai purtat ca un răufăcător în timpul nopții și... și ai căzut, ticălosule, pe mîna poliției și poliția a fost nevoită să te aducă aici, la școală. Ce ne-a învățat Cristos ? Cristos ne-a învățat că celui ce-ți va lua haina de pe tine să-i dai și cămașa... Da...

pe cînd tu îl jupoi pe aproapele tău de piele... Oare, ești demn, tu, ticălos tîlhar, de hirotonisire ? Poți tu să fii învestit cu puterea de a ierta și de a dezlega de păcate, dacă tu însuți puți a toate păcatele aducătoare de moarte ?...

— Fiară ce ești, fiară fără simțire ! Să încremenești, blestematule ! răsună deodată, în auzul tuturor, vocea paznicului Iakov, impresionat la culme de cuvîntarea lui Timoha ; privindu-l cu ochi încețoșați pe Trunțev, el dă din cap, bagă mîna-n buzunar după tabacheră, însă, aducîndu-și aminte că nu se cade să tragi tabac pe nas în biserică, și-o retrage și-și îndreaptă corpul cît poate.

Elevul Voznesenski, cel care îl persecută pe bolnavul Saveliev, îi șoptește vecinului :

— Apostolii l-au umflat și ei pe Cristos, după moartea lui, de sub nasul poliției de atunci. N-au căscat gura, frățioare, cu toate că erau smeriți !

Habib Hananea, cu cucuiul gol, lucitor, își ațintește ochiul pe Trunțev, cu o privire gata să-l străpungă. Bergamot este preocupat de nasul său, iar Artamoșka probabil că nu ascultă nimic, lui îi e totuna. Timoha însă închide ochii, îmbătîndu-se de sunetele propriei sale voci, de întorsăturile de fraze, de figurile de retorică, de stil. Nasul lui peste măsură de lung se ridică în sus, gata-gata să se desprindă de obraz și să-și ia zborul, nodul beregatei i se mișca continuu, poalele fracului albastru-închis se înfoaie, gulerul scrobit se înalță spre urechi, iar manșetele murdare sînt gata-gata să cadă de pe mîinile lui greoaie și transpirate. Timoha amintește de porunca a zecea : „Să nu rîvnești la femeia aproapelui, nici la robul lui, nici la roaba lui, nici la boul lui, nici la asinul lui, la nimic ce este al aproapelui" ; îl asemuiește pe Trunțev cu Cain, cu o panteră, cu un șacal, cu hiena mîncătoare de hoituri ; apar apoi dinarii, drahmele, arca lui Noe, Absalom, profitul, iubirea de arginți, fiii din Babilon, pămîntul Sodomei, proorocul Isaia, Melhisedec, regele Solomon în slava sa, ba pînă și Pușkin cu Mazepa, Pugaciov și Grișka Otrepiev. Timoha îl amenință pe Trunțev cu izgonirea dintre pereții, pe care îi acoperise cu rușine, ai „Alma-mater", îl amenință c-o să-l bage la închisoare, unde va putrezi împreună cu pleava neamului omenesc.

— Fie ca fărădelegea ticăloasă a acestui rod al iadului să servească la vreme de pildă celorlalți discipoli ai școlii, dintre care mulți — să nu ne ferim a spune — au și ei mînă lungă și nu scapă ocazia de a-și însuși ce e prea la vedere...

Timoha Savrasov, cuprins de elocvența sa emfatică, a uitat chiar să expună în ce constă vina lui Trunțev. Despre aceasta elevii au aflat mai tîrziu. Trunțev se împrietenise, nu se știe cum, cu un bas suspect de la biserica Sf. Varvara. Acesta, un bețivan și un depravat, l-a pus în legătură cu niște adolescenți, clienți fideli și permanenți ai azilurilor de noapte și ai speluncilor ; ei erau gata oricînd să-l ușureze pe vreun gură-cască de pungă, de orice avere mobilă și orice bunuri agonisite. Păsări slobode, simțindu-se ca acasă prin piețe, prin gări, zburătoare fără cuib, haimanale sfidătoare, între doisprezece și cincisprezece ani, l-au primit bucuroși pe Trunțev în cercul lor vicios, vesel, de totală nepăsare. În scurtă vreme, Trunțev a ajuns căpetenia lor. A introdus ordinea, supunerea, a curmat certurile și neînțelegerile și sub șefia lui, acești ado-

lescenți șmecheri și potlogari au comis cu abilitate destule trebușoare istețe. Goleau buzunarele oamenilor, furau obiecte și baloturi de materiale de pe tejghele. Prada se împărțea frățește. O mare parte și-o însușea basul de la biserica Sf. Varvara, cel care mijlocea vînzarea obiectelor furate. Banda nu fusese prinsă în flagrant delict, dar printre tîlhari s-a găsit pesemne un trădător. Cert este că Trunțev și doi prieteni de-ai săi au fost prinși într-o speluncă, iar basul de la biserica Sf. Varvara a fost și el ridicat. Poliția și agenții n-au vrut să dea în vileag cele întîmplate, doar banda era condusă de un discipol al școlii duhovnicești, și aceasta putea să constituie, într-o oarecare măsură, o ispită pentru alții. Trunțev fusese predat conducerii școlii, iar basul de la Sf. Varvara și cele două pușlamale s-au potolit la arest.

...Timoha trage concluziile, în culmea furiei. Elevii îl pironesc pe Trunțev cu sute de ochi. Ce va spune și ce va face? După aparență, lui Trunțev nu-i pasă. Buza de sus, puțin umflată, ca la un copil, cu un puf fin, abia întrezărit, dă impresia că e o fire naivă și capricioasă. Privind-o, nici nu-ți trece prin gînd să crezi cele expuse acolo despre tîlhăriile și jafurile îndrăznețe săvîrșite de el. Numai fleacuri și născociri!

În clipa în care Timoha îl amenință, încheind cu pedepsele cele mai aspre și cu ocnă pe veci, Trunțev își trece ușurel mîna peste păr, controlîndu-și cărarea. Timoha îi observă gestul, își întrerupe brusc perorația și face un pas spre inculpat, privindu-i cu vădită batjocură cărarea. Nu-i poate suferi pe cei ce se țin „de modă". Oare,

toate aceste farafastîcuri de civil se potrivesc celor care se pregătesc de preoție? Nu și nu! Un viitor preot trebuie să fie de o modestie exemplară și în aspectul lui exterior. Neobositul păzitor al bunei-cuviințe duhovnicești răvășea fără milă părul aranjat lins al elevilor, bretoanele, tunsorile scurte, le lua oglinjoarele, gulerele tari de gutapercă, iar pentru dansuri și jocuri îi băga la carceră, deși elevii mai dezghețați îl dădeau de exemplu pe regele David, care „cînta și dănțuia" în fața chivotului legii... Nu încape îndoială că Timoha avea o pasiune de a persecuta tot ce era cît de cît mai îngrijit!... Cărarea de pe capul lui Trunțev și faptul că acesta își netezește părul, fără să ia în seamă cuvîntarea lui înflăcărată, îl umplu de furie. Apropiindu-se de el, își miji disprețuitor ochii și îi spuse strîngîndu-și buzele:

— Ia te uită, ce lins pe cap e, ca un vițel, domnișorul! Nu cumva se poate găsi la „dumneavoastră" și niscaiva briantină furată?...

Timoha își ține mîinile pe burta umflată, examinîndu-l pe Trunțev cu o privire prefăcut mirată; apoi încetișor își întinde palma roșie și rugoasă și-i răvășește părul de pe cap. Dar abia-și trece mîna de două-trei ori prin păr, că se petrece un lucru cu totul neașteptat. Trunțev îi aruncă cu putere mîna de pe cap, se dă repede înapoi și cu o mișcare și mai rapidă și abilă, scoate din buzunarul pantalonului un pumnal mare, cu lama închisă. Îi declanșează lama, cu un țăcănit sec; lama are o formă curbă ciudată, parcă făcută special pentru spintecarea burților. Trunțev se transformă într-o clipă. E stăpînit de o forță sălbatică,

turbată, şi faţa îi este desfigurată de o convulsie ; buza puţin umflată, copilăroasă şi naivă, s-a transformat ; acum e strîmbă, tremură şi se zbate ; gura toată e strîmbă ; ochii i s-au făcut rotunzi, furioşi, albul lor tresaltă. Băiatul şi-a tras capul între umeri, cu piciorul drept înainte şi cu mîna care ţine cuţitul, înţepenită. În biserică miroase a tămîie. Chipurile de pe icoane par istovite, impasibile. Inconştient, rîndurile elevilor se mişcă spre Trunţev. Se aude şuierînd răsuflarea stăpînită. Timoha Savrasov îşi ascunde mîna la spate, îi spune ceva lui Trunţev, dar buzele i se mişcă fără să se desluşească o vorbă. Trunţev rînjeşte, arătîndu-şi dinţii umezi şi lucitori, mîrîind sugrumat :

— Să nu te apropii !... Nemernicule !...

Între el şi Timoha are loc un duel din priviri. Se uită fix unul în ochii celuilalt — două lumi stau faţă în faţă. Linişte... Privirea lui Timoha este grea ; s-a obişnuit să fie ascultat... Pentru el pledează secole de robie, de înjosire, de frecuş. Pentru Trunţev — cetele descătuşate din robie, gata de orice, tinereţea, de pe acum tragică, viaţa aruncată cu uşurinţă în spelunci şi în bîrloguri de hoţi şi pierzanie, cutezanţa celor fără de vatră, sfidarea şi ura. Asupra lui Trunţev se concentrează sutele de ochi ai elevilor ; cei de o vîrstă cu el, colegii lui, aşteaptă să-l vadă ieşind învingător din acest duel. Ei speră, îl admiră, se tem pentru el. Nu trebuie să te laşi înşelat de aceste şiruri încremenite de elevi, rămaşi parcă îngheţaţi pe duşumea ; fii sigur că aici se dezlănţuie furtuni, se învolbură adîncurile. Tot trecutul tăinuit, toate jignirile, umilirile cer răsplată ; şi toate asstea se concentrează deocamdată numai în ochii încordaţi. Din ochii aceştia ţîşneşte spre Trunţev o forţă nevăzută, dar puternică. Nici elevii, nici Trunţev nu-şi dau seama de prezenţa ei, dar Trunţev e stăpînit cu totul de ea. El exprimă voinţa multora. Face ceea ce vor aceştia... Privirile lui Timoha şi Trunţev nu se pot desprinde una de alta... E linişte... O linişte neclintită !... Timoha clipeşte, în ochii lui se stinge ceva şi-i întoarce într-o parte, în timp ce se retrage pieziş la dreapta, spre cutia cu lumînări. Din rîndurile elevilor se aude o singură răsuflare adîncă, asemănătoare frunzelor mişcate dintr-o dată de năvala vîntului.

Dincolo de ferestre se aştern întinsurile iernii, rîul, drumul mare, pădurile învăluite de ceaţă albăstruie. Dinspre zăpezi adie o boare de prospeţime şi sănătate. Şi pentru o clipă, zidurile care te scîrbesc, te sugrumă, subsolul zăbrelit, conducerea şcolii, plictiseala, lecţiile, condica de conduită — pier. Toate par o năpastă neverosimilă. Nimic din toate acestea nu e real. Realitatea este dincolo de ferestre... Acolo se află universul, viaţa, stelele, pămîntul părinţilor, depărtările, cîmpurile, desişurile pădurilor. Şi ele toate sînt aproape la o aruncătură de băţ. Toate vor veni odată, vor căpăta viaţă ; lucrul cel mai de seamă e să nu te laşi doborît de năpastă, să ridici cuţitul şi dacă e vorba s-o faci, atunci bagă-l în cel care merită, pînă-n prăsele !

...Haldei îşi pironeşte ochii ca de plumb asupra lui Trunţev şi, desfăcîndu-şi neîndemînatic mîinile şi încordîndu-şi atenţia zice pe nas :

— Puneţi mîna pe el, puneţi mîna !...

Elevii văd spatele inert, ca de mort al lui Haldei, picioarele lui groase şi strîmbe, capul vîrît pe jumătate între umeri. Paznicul Iakov se apropie şovăitor de Trunţev, răsuflă puternic pe nări, bate pasul pe loc. Trunţev se oţărăşte din nou, ţine cuţitul gata să lovească. Eroul războiului ruso-turc face o mişcare spre băiat, dar în loc să pună mîna pe el, îşi rîcîie părul cărunt şi rar de pe ceafă, mormăind :

— Uite-acuşica te legăm fedeleş !... Dintr-o suflare !...

Vorbind, Iakov se îndepărtează puţin de Trunţev şi, cu paşi mărunţi, începe să facă în jurul lui cercuri.

— Uite-acuşica... Cît ai zice peşte !... Mă nebotezatule, mă păgîn ticălos ! Ivan, ia treci în dreapta !... Nu căsca gura !... Doamne fereşte să nu te atingă cu cuţitu' !... Am mai văzut eu d-ăştia !... Nu le pasă de nimic...

Paznicul Ivan, un bărbat de vreo treizeci de ani, nu face decît să-şi holbeze ochii la Trunţev, fără să se clintească din loc ; pare chiar că n-aude ce-i spune Iakov.

— Treci, mă !... îi porunceşte Iakov, vînturîndu-şi braţele şi ştergîndu-se după aceea la nas.

— Nu te-atinge de mine ! strigă tare Trunţev la veteran, cînd acesta face o nouă mişcare şovăitoare spre dînsul.

Iakov lărgeşte din nou, grăbit, cercurile, bîiguind mereu ceva abia inteligibil despre ştrengari, obraznici, ucigaşi şi de faptul că în timpurile bune

din trecutul îndepărtat nici nu se pomenea de astfel de cutezători nesocotiţi şi cuţitari.

Între timp, Trunţev şi-a venit în fire, s-a liniştit. Se uită cu atenţie la Timoha, la Haldei, la elevi şi la profesori. Pe faţa lui se aşterne zîmbetul său obişnuit şi nedefinit. Mai zăboveşte puţin, apoi bagă cuţitul în buzunar şi se îndreaptă spre ieşire. În uşă se reped asupra lui cîţiva paznici — Chioru izbutise să-i aducă între timp ca întăriri. Elevii văd şi aud cum răsuflă zgomotos, făcîndu-şi de lucru în jurul colegului lor, cum îl înghesuie în perete, îl apucă şi-i răsucesc mîinile la spate, cum servitorii îndîrjiţi şi cuprinşi de furie îşi reped pumnii pe sub coastele lui, îi smulg îmbrăcămintea şi-l tîrăsc pe scară, la carceră, înjurînd şi răsuflînd din greu. Rîndurile şcolarilor se frîng, bărbiile încremenesc, mîinile frămîntă centurile, dar trebuie să rămînă pe loc.

— La rugăciune !... Elev de serviciu, repetă rugăciunile !...

Haldei se apropie repede de tetrapod, îl îmbrînceşte pe elevul de serviciu şi prin gesturi confirmă dispoziţia. Acesta, surprins, îndreaptă, pe tetrapod, procovul, îşi drege glasul tuşind prelung, răsfoieşte cartea de rugăciuni şi începe, şovăitor, să citească din nou, tărăgănat, rugăciunile de dimineaţă şi catismele. Haldei, în faţa tuturor, îşi face sîrguincios semnul crucii, cu mişcări largi, uitîndu-se cu evlavie la icoane. Urechile clăpăuge sînt străvezii, obrajii îi atîrnă, falca de jos îi iese mult în afară ; un adevărat buldog în faţa altarului. Bate mătănii cu fruntea, lipind-o de duşumea. Urmîndu-l, bătînd şi el mătănii, se roagă Timoha.

După aceasta, îngenunchează elevii, profesorii, Iakov, Ivan şi pedagogii. O parte dintre elevi se roagă nedumeriţi, alţii speriaţi de răfuiala cu Trunţev ; unii şoptesc molitve pentru Trunţev, ca acesta să îndure mai uşor nenorocirile de care nu putea scăpa. Faţa lui Timoha, acum lucidă, e severă. Se lasă în genunchi, greoi şi apăsat, rămîne îndelung pe duşumea, apoi se ridică încet. Elevii spun că în timp ce stă în genunchi, cu capul la duşumea, Timoha urmăreşte dacă „odraslele" lui se poartă cu evlavie ; de aceea îşi şi desface larg picioarele şi priveşte înapoi printre ele : nu este prea uşor pentru un inspector să facă exerciţiul ăsta acrobatic, dar ce nu face omul credincios slujbei sale !

„...şi ţie îţi aducem slavă şi mulţumire şi închinare, Tatălui şi Fiului şi Sfîntului Duh, acum şi pururea, în vecii vecilor..."

Haldei, după ce bate ultima mătanie, rămîne o vreme ca o stană, cu mîinile la spate. Toţi aşteaptă să audă ce va spune.

— Marş la locurile voastre ! comandă el şuierînd, şi foarte încruntat ; apoi, fără să privească pe nimeni şi, fără să-şi ia mîinile de la spate, se îndreaptă primul spre ieşire...

În clase, în prima recreaţie, Timoha anunţă hotărîrea consiliului profesoral : pentru hoţie şi alte fapte ruşinoase, Trunţev este exmatriculat fără notă la conduită, ceea ce înseamnă că nu mai poate intra în alte instituţii de învăţămînt, fiind lipsit aşadar de toate drepturile la învăţătură...

Trunţev a fost exmatriculat, dar mai e încă ţinut la carceră. De ce nu i se dă drumul ? Este orfan de ambii părinţi şi se spune că direcţia şcolii

ar fi înştiinţat nişte neamuri îndepărtate de-ale lui şi le aşteaptă pe acestea pentru a le preda pe cel exmatriculat. Dar circulă şi alte zvonuri. Soarta lui nu a fost încă hotărîtă : s-ar putea să fie trimis într-o casă de corecţie pentru delicvenţii minori. Elevii izbutesc să-i arunce întemniţatului printr-o ferestruică un bileţel şi să primească de la el o epistolă, cu rugămintea s-o ducă în oraş. Voznesenski dă fuga cu ea la adresa indicată.

Trunţev e păzit zi şi noapte la carceră de Iakov şi Ivan. Iakov îşi ia un aer sacerdotal. Este aspru, incoruptibil, şi are atitudinea unui adevărat veteran. De un singur lucru îi pare rău — că face de gardă fără puşcă. Ehe ! De-ar fi avut o puşcă le-ar fi arătat el celor din şcoală ce ţinută are un soldat vajnic de pe vremea ţarului Nikolai I ! Parcă serviciul de-acuşi e serviciu ?...

Seara, după cină, Voznesenski şi prietenul său Denisov stau lîngă bucătărie şi vorbesc în taină peste gard cu trei băieţi din oraş. Cel mai vîrstnic are vreo paisprezece ani. Îşi ascunde faţa în gulerul paltonului ridicat în sus. Paltonul nu-i ajunge nici pînă la genunchi ; se vede cît de colo că n-a fost croit pentru el ; pe alocuri e mînjit de vopsea galbenă. Cozorocul rupt îi ascunde fruntea şi ochii. La celălalt flăcăiaş, dimpotrivă — poalele paltonului mătură zăpada ; acesta e atît de larg, încît isteţul trebuie să-şi înfăşoare pur şi simplu în el trupul firav. Al treilea e îmbrăcat într-o tunică cenuşie îndelung folosită. Peste piept e legat cruciş cu un şal de lînă, numai găuri, iar pe cap poartă ceva ce nu poate fi precizat nicicum : căciulă nu pare să fie, ar putea fi şapcă, dar tot atît

de bine poate fi și pălărie !... Băieții se sfătuiesc în șoaptă cu Voznesenski și Denisov și sar, fără zgomot, peste gard. Elevii îi ascund în magazia plină de vechituri și de căruțe fără roți. Amicii se înfundă în paie, ca la ei acasă. Principalul este să nu înghețe, restul va veni de la sine.

Elevii se duc la culcare. Gîndul bun vine peste noapte. Dar ce face în timpul acesta Iakov cel din slujba țarului și a patriei, cel ce a luat parte la „cumpaniile" eroice ? Trebuie să recunoaștem că eroicul participant al „cumpaniilor" a cam obosit : anii... se simt, bată-i norocul !... Se așază omul pe un taburet și ațipește. Chiar sforăie puțin și capul i s-ar fi lăsat de tot în piept, dacă nu și-ar fi găsit sprijin de perete, cu toate că acesta e coșcovit. Paznicul chibzuise bine la toate înainte de a ațipi. Ce lucru neprevăzut s-ar putea întîmpla ? Nu se poate întîmpla nimic neprevăzut. Absolut nimic. Lacătul de la ușă e mare cît toate zilele. Cheia e la Iakov. E adevărat că fereastra de la carceră nu-i zăbrelită, dar are rame duble și bine înțepenite, fixate cum trebuie, nimic de zis. Cuțitul i-a fost luat blestematului de ștrengar... Dar asta ce-o mai fi, totuși ? Parc-ar rîcîi careva în partea cealaltă a peretelui ? Iakov tresare, se trezește și chiar deschide ochii. Grozav s-au mai înmulțit șoarecii în școala asta afurisită. S-au înmulțit cît îi frunza și iarba, cum n-ai mai pomenit. Șobolani sînt mult mai puțini. Pe un șobolan îl recunoști de îndată. El singur poate să facă un tărăboi, că te trezești și sari în sus ca ars ; sau ar putea să ți se năzară c-a năvălit în casă o bandă întreagă de cuțitari. Șoarecele e mai de-nțeles...

El roade și roade încetișor, ușurel, ascuțindu-și și tot ascuțindu-și dințișorii. Șoarecele e un animal chiar cu oarecare maniere. *Ezistă,* să zicem, și șoarece alb. Ha-ha-ha, *ezistă* șoarece alb ; la flașnetarii bulgari scoate bilețele de noroc... Înseamnă că ar fi... cum s-ar zice... un fel de vrăjitoare ori ghicitoare, trăsni-l-ar Sfîntul !... Învățați !... Și astea-s tot creaturi... nu trăiesc fără voia Domnului... Și cîte vietăți s-au mai răspîndit pe pămînt ! Grozav de multe ! Și fiecare își știe rostul ; se îngrijește, vorbește pe limba lui, își găsește hrană... Cîte și mai cîte jivine nu sînt pe lumea asta ! *Ezistă,* să spunem, *ilefantul,* un animal cît un munte, cu urechile cît toate zilele, cu trompa pînă la pămînt, cuminte — sau să spunem, o *tigră* vărgată !... De, *tigra* o fi ea tigră, dar... prea au început acum să rîcîie șoarecii ăștia, mînca-i-ar gaia ! Unui slujbaș i s-ar cuveni să mai ațipească și el nițel cînd e ostenit și cînd colo, șoarecii hop și ei cu munca lor ticăloasă, îi zic și-i tot zic... *Tigra* vărgată trăiește în locuri foarte călduroase și asta, nu-i vorbă, este adevărat !... În locurile călduroase și fierbinți, omul se moleșește... Și i se năzare ostașului Iakov că ar sta într-o odaie luminoasă, la o masă de stejar. De toate se află pe masa întinsă : și bragă, și miere de floare de tei, frumos mirositoare, și vodcă din cea care-ți arde gîtul, și o plăcintă grozavă, din care el, Iakov, n-a mai mîncat, de a uitat de cînd, și ciorbă de mihalț, și castraveciori murați, cu mărar. Și ce bine e peste tot ! E bine peste tot, dar nu știu de ce e neliniștit, nu-i în apele lui, cum s-ar zice. El, Iakov, mănîncă plăcinte, trage cîte-o dușcă de

bragă și bere, dar parcă îi lipsește ceva. Și ostașului Iakov i se pare că în odaia aceea intră un mort cu o barbă cît toate zilele, înfășurat într-un giulgiu. Unghiile de la mînă le are lungi, tare lungi, și tare vinete. Mortul începe să clănțăne și să scrîșnească din dinți, apoi zice cu glasul lui din mormînt: „Măi, Iakov, măi, așa și pe dincolo, ce stai ca un tontălău? Execută ordinul!“ Iakov răspunde în picioare, cu mîinile la vipușcă: „Cum să execut ordinu', înălțimea voastră moartă, dacă sînt fără pușcă? Fără ea nu merge; fără ea soldatu' nu-i soldat, ci doar o buca' de carne!...“ Drept răspuns, înălțimea sa moartă ciocăne cu oasele, răcnind: „Ticălosule, nu cumva ți s-a făcut chef de vergele? Cinci sute de lovituri!...“ Sfînt, sfînt, sfînt! Înălțimea sa moartă nu e altul decît comandantul de companie, domnul Lebedkin. E mai rău decît orișice sperietură, scapă-mă, Doamne, de el! Iakov tremură din tot trupul. Dă să-și facă semnul crucii, șoptind: „Scoală-se Domnul din morți să-i împrăștie pe toți vrăjmașii lui“, dar mîna i se face grea, și limba nu i se mișcă în gură, atît de mult îl îngrozește domnul Lebedkin. Și dumnealui, domnul Lebedkin, strigă tot mai tare... și în clipa asta Iakov se trezește. Nu se simte bine: pînă și-acu, domnu' comandant de companie nu-i dă pace. Fie-i țărîna ușoară, mare fiară a mai fost! Liniștindu-se, pe jumătate adormit, hotărăște: de visezi mort se-ncălzește vremea. Cumpănind așa, veteranul erou adoarme din nou, și de data aceasta nu mai visează nimic...

Spre dimineață, Iakov este schimbat de Ivan. Iakov îi ordonă cu strășnicie să fie cu ochii-n pa-

tru, să nu caște gura; și cînd băiatul se va cere pentru nevoi, să stea neapărat lîngă el, nu în spatele ușii. Băiețandrul e dat dracului! Îi mai dă și alte povețe folositoare: n-a stat el degeaba un sfert de veac în slujba țarului, a-nvățat cîte ceva. Iakov pleacă. Peste trei minute, Ivan, stînd pe același taburet, și-a și pus în funcțiune sforăitoarea...

Fii treaz, cazacule!...

...Curtea școlii este luminată de un singur felinar. Acesta împrăștie o lumină sărăcăcioasă, palidă. Felinarul atestă existența unui colț înfundat de județ, buimăceala somnoroasă, lîncezeala murdară și plictisitoare. Printre stivele de lemne se furișează niște băiețandri. Felinarul nu-i stînjenește de loc. Băiețandrii se apropie, bătrînul încearcă să-i examineze: doar nu degeaba se cheltuiește pentru el gazul statului! Băiețandrul cu paltonul scurt are ochii vioi, și, pe cînd trece, pentru o clipită, pe sub felinar, în ochii lui negri se zăresc licăriri ciudate. Bătrînul nu prea vede bine, dar zărește și el șalul de lînă care e numai găuri, găteala de nedescris a capului și pistruii caraghioși; pistruii sînt atît de numeroși încît nu mai găsesc nicidecum loc și s-au cățărat destul de mulți și pe nas; nasul însă se străduie mereu să-i scuture, numai că pistruilor nu le pasă și nici nu le trece prin gînd să părăsească locul cu care s-au obișnuit. Bătrînul ar fi trebuit să mai cerceteze cu ochii o haimana, dar nu mai are putere s-o facă, nu izbutește să observe decît un palton cu poalele pînă la călcîie.

Băieții se strecoară grăbiți de-a lungul clădirii cu clasele și dispar în fundătura dintre aceasta și casa în care locuiesc Haldei și Timoha. Către fundătură dă o ferestruică. Băiatul cu ochii negri se cațără pe ieșiturile peretelui spre fereastră, în care ciocănește încetișor. Se deschide un ochi îngust al ferestrei și se aude o șoaptă :

— Ați adus cleștele și dalta ?

— Le-am adus, prietene ! Ia-le. Dar dă-i drumu' mai repede, prietene, c-am înghețat de tot... Noutăți sînt destule. Lui Lionka i s-a cam înfundat. Înnoptăm la Nikuliha. Nu e rău acolo : cald și-avem și crăpelniță ; de-aici... la ea... Nu te foi prea mult !...

Băiatul smead vorbește cu multă emfază. Să nu se fi cățărat ca o pisică la fereastră, l-ai fi putut lua drept un bărbat solid.

...Elevii Voznesenski și Denisov s-ar fi cuvenit să se ducă de mult la culcare, dar trebuie să stea lîngă fereastră, ca să urmărească ce se petrece-n curte. Lucruri interesante se petrec acolo ! Ptiu, drăcia dracului ! De ce s-or fi dus chiar pe sub felinar ? Doar le-am spus să se strecoare pe lîngă Speluncă ! Nu-i nimic, treaba se face — toți soilesc. Nici clopotul mitropoliei nu i-ar trezi... Uite ! Uite ! Au deschis fereastra. Iese Trunțev... A ieșit ! Acum să mergem și noi... Pe paturi au fost lăsate niște momîi. Pe lîngă paznicul Osip trebuie să trecem în vîrful picioarelor...

— Cum merg treburile, Trunțev ?

— Așa și-așa, merg ! Mi-a dat mult de lucru un cui, de-abia l-am scos... Acum să-mi iau lucrușoarele la subsuoară și rămîneți cu bine...

În Spelunca poți să-ți bagi degetele în ochi : de frică nu aprinzi nici un chibrit. Cu toate acestea, după cîtva timp, nu prea îndelungat, ochii se învață cu întunericul. Trunțev înaintează totuși mai mult pe pipăite ; își strînge fără zăbavă lucrurile și lenjeria și le leagă într-o boccea. Bocceaua nu e prea mare. Nu e mai grea de un sfert de pud... Dar unde-o fi dispărut Senka cel pistruiat ?

— Senka ! Unde ești, ticălosule ?

— Aicea ! Am de lucru !

Senka e dat dracului de isteț. Băiatul cu ochi negri și Denisov îl găsesc lîngă un dulap. Vai, Senka, Senka ! A și izbutit haimanaua să deșurubeze inelele cu lacătul, și-acum tocmai încearcă un paltonaș de elev. Paltonașul e potrivit, călduros, numai mînecile îi sînt cam largi. Cel cu ochii negri îl întreabă :

— Ce cotrobăiești pe-aici, hoțomane ?

Senka își încearcă nestînjenit și foarte serios paltonul.

— Au înghețat și mațele din mine, murmură el, clănțănind din dinți. Paltonul e vătuit.

Deodată sare Denisov :

— Mă frățioare mă, ai nimerit la dulapul meu, pișca-te-ar muștele și țînțarii. E paltonul meu, zău !

Senka îl privește uimit. Să nu fi fost întuneric, s-ar fi văzut cum pistruii i s-adună grămadă pe nas, parcă vrînd să țină o consfătuire ca să rezolve o întîmplare neobișnuită.

— Zău ? Chiar am nimerit la tine ? Hai că-i bună !

— Chiar ai nimerit la mine, încuviinţează, serios, Denisov.

Senka nu înjură, aruncă doar cu o mişcare a umerilor paltonul de pe el şi-l întinde elevului cu o mutră de parcă i l-ar face cadou. E mărinimos.

— Ia-l. N-am nevoie de lucrurile tale. Şparlesc eu altul.

— De pe calul străin dă-te jos chiar dacă e noroi ! îi face morală băiatul cu ochii negri.

Fără să întîrzie, Senka se furişează spre dulapul vecin şi mînuieşte din nou cleştele. Inelele şi lacătul zăngănesc uşor. Dulapul se deschide. Un palton destul de bun : parcă anume croit pentru el. Numai că-l strînge puţin la piept. Denisov şi Voznesenski ştiu că paltonul e al colegului lor de clasă, Veliglasov, dar n-au nici un chef să-i ia apărarea. Veliglasov e un imbecil şi-un lingău. Şi-apoi le e milă şi de Senka, doar n-o să moară de frig. Are un nas şi nişte pistrui tare caraghioase. Prietenul lui Senka, cel cu ochii negri, spune totuşi şovăitor :

— Cred că nu-i chiar prea politicos să şterpeleşti acuşi un palton : nu se cuvine. Şi, întorcîndu-se către Denisov, îl întreabă dacă Senka poate sau nu să ia paltonul.

— Lasă-l să-l ciordească. Ce l-ar putea opri ?

De altfel, pistruiatul nu se îndoieşte de drepturile sale asupra paltonului lui Veliglasov. L-a şi încheiat la toţi nasturii ! Arată bine fantele ? Cum să nu, e grozav ! Senka ţine în mînă şalul — s-a mai încălzit, e mulţumit şi mărinimos :

— Cred c-o să las aici băsmăluţa...

Bagă şalul în dulap şi, ca un bun meseriaş, aranjează la loc inelele şi lacătul. Trunţev este şi el gata. Adio şcoală ! Vai, şcoală, şcoală !...

Ceata se furişează din Speluncă. Plină de fulgi de zăpadă, noaptea, ostenită şi ea, a aţipit prin locurile dosnice. Şi cerul este obosit ; s-a lăsat jos, învelit în nori groşi. Dincolo de rîu se întind cîmpurile acum pustii. Clopotniţa bisericii Sfintei Adormiri, asemenea unui turn de pază, a încremenit ; îţi aminteşte de întinsurile tătărăşti, poloveţiene, de nomazii curajoşi, de vechile aşezări, de luna cea cu două coarne atîrnînd deasupra pădurii negre, de mori şi de iazuri, de urletul lupilor şi de soarta ciudată a omului rus. Noaptea fără glas deasupra oraşului adormit.

Un adolescent fără căpătîi stă pe gînduri, în miez de noapte, lîngă gard, cu o boccea sărăcăcioasă-n mînă : să se ducă să înnopteze la tăinuitoarea de lucruri furate, Nikuliha, sau, pentru o mai bună pază împotriva copoilor, să se îndrepte spre cimitir, la paznicul cunoscut ?... S-a zbîrlit oraşul, oraşul moşierilor scăpătaţi, al instituţiilor de stat, al consistoriului, al secţiilor de poliţie, al gardienilor, al şefilor de birou, al conţopiştilor, al văduvelor de funcţionăraşi, al profesorilor beţivi, al burghejilor chiori şi strîmbi, al locotenenţilor pomădaţi şi al telegrafiştilor !...

Primul care trece peste gard este băieţandrul cu ochii negri, urmat de Senka ; după acesta vine băieţandrul cu paltonul peste măsură de lung. Trunţev le aruncă bocceaua, dă mîna cu Voznesenski şi cu Denisov. Aceştia ar vrea să-i spună la despărţire un cuvînt prietenesc, important, dar

școala i-a dezvățat să vorbească din inimă și din suflet; școala e zgîrcită în vorbe bune.

— Sal'tare! Dacă ai nevoie de ceva... atunci... Cu bine!...

Trunțev sare de pe gard pe trotuarul înghețat. Senka se simte foarte bine cu paltonul călduros pe el și fredonează acum un cîntec golănesc. Băiețandrul cu ochii negri îi dă un ghiont. Pistruiatul, ascultător, tace. Voznesenski și Denisov scot capul de după gard. Cel cu ochii negri, din politețe ori din milă, îi invită la el:

— Hai, mă, colivă, cu noi, la Nikuliha!

— Nu se poate, răspunde răgușit Denisov.

Trunțev și prietenii lui dispar după colțul străzii. Elevii se uită posomorîți în urma lor. Îi invidiază. Zăpada se așterne încet cu fulgi pufoși; mătură urmele, cărăruile, potecuțele. În față se ridică, mohorîtă, școala. Elevilor li se pare că de geamul întunecos și cețos al locuinței lui Haldei s-a lipit o figură de buldog cu urechi clăpăuge, subțiri, acoperite de vinișoare ca picioarele de păianjen. Se grăbesc la dormitor.

După evadarea lui Trunțev, Voznesenski nu-l mai persecută pe Saveliev și face mai puțin pe paiața.

Dimineața, eroicul Iakov îi explică fără șir lui Timoha Savrasov, că Trunțev a întins-o pe cînd era păzit de Ivan. El, Iakov, pe viața lui dac-a-nchis ochii „măcar un secund", ba chiar l-a auzit pe băiat cum sforăia noaptea în pat. Dar nici lui Ivan nu-i trecea prin gînd să ia vina asupra sa. Să-l înghită pămîntul chiar pe locul ăsta dacă dormise. Ivan nu-i din ăștia. Își cunoaște datoria.

Cît despre Iakov, ce poți să mai spui: a îmbătrînit săracul, i-au căzut toți dinții, s-a cocîrjat de tot; cum să mai fie el în stare să păzească ceva?

— Eu, mă frate, oi fi bătrîn, nu se lasă bătut Iakov, dar am cap pe umeri. Eu, mă frate, am și o cruce pentru serviciu credincios, țărănoi bălțat ce ești! Ce ți-am ordonat cînd ai venit să mă schimbi?

— Multe mi-ai mai ordonat tu, diavol bătrîn! Dormeai de scoteai clăbuci de sforăieli pe nas!

— Eu, mă, eu am scos clăbuci? Mă anatemă... Te fac una cu pămîntul, nemernicule, chiar în *secundul* ăsta; praful și pulberea s-alege de tine!...

Cearta dintre Iakov și Ivan, gata să se transforme în „păruială", este curmată pe loc de Timoha. Acesta spune, furios, că de-acum vor avea vreme să-și continue cearta dincolo de poarta școlii, că n-are de ce să mai țină-n serviciu niște trîndavi. Seara, Iakov și Ivan, tovarăși de nenorocire, își tîrîie picioarele, îmbrățișați, de-a lungul străzii Tretia Dolevaia, fiecare afumat pe măsura lui. Sughițînd, Iakov îl povățuiește pe Ivan:

— Dar de-de ce a întins-o? A-a-ntins-o d-aia că n-am avut pușcă. Ce, poți face treburi d-astea fără pușcă? Nici vorbă că nu. Fără pușcă „el" nu se teme de tine, fără pușcă puțin îi pasă de tine! Pușca, flăcăule, trage, foc...

Ivan se străduiește să ridice capul, îl privește tîmp pe Iakov cu ochi încețoșați și, cuprins deodată de un patos pseudoclasic, urlă să-l audă toată strada:

— Asta, bă, tu, Iakov Petrov, ai spus bine! Oho! cît de adevărat ai spus! Pușca, bă frate, trage foc. Ea, bă frate, trage de trece prin tot!... Adevărat! Hîc!... Cu cele din urmă cinci ruble o să tocmesc o troică!... Hîc!... Hîc!...

...Elevul Veliglasov descoperă în dulapul său un șal de lînă zdrențuit. Paltonul însă lipsește. Totodată, el mai descoperă lipsa a două perechi de izmene, a unor ciorapi de lînă și a unei cămăși. Denisov, aflînd de furt, se minunează: cum de-a reușit Senka „să ciordească" o dată cu paltonul și lenjeria? Ca să vezi ce viclean, ce ștrengar! Și părea că n-are nimic în mînă! O s-ajungă departe istețul, nu-i scapă nimic. Mă, Senka, Senka!...

La școală se discută numai și numai de fuga lui Trunțev. Elevii umblă cu o smerenie plină de bucurie răutăcioasă. Se mîndresc cu Mitea Trunțev și-i urmăresc pe furiș pe educatorii lor. Elevii așteaptă obișnuita morală a lui Timoha Savrasov, dar parcă și-a înghițit limba. Timoha se scarpină îndîrjit, se scobește-n dinți, în nas, pufăie, dar fără nici un folos. Nu-l ajută nici seminarul, nici academia teologică; zac nefolosite grînele duhovnicești înghițite cîndva cu prisos. Oricît a gîndit, oricît a căutat să prevadă, școala duhovnicească încredințată lui, pepiniera fiilor bisericii, răsadnița credinței lui Cristos, tot s-a făcut... de baftă, și încă de ce baftă! Grozave mlădițe! Grozavi adolescenți! Capi de bandă de spărgători! Ce va spune preasfințitul vlădică? Despre ce anume vor discuta între ei șeful poliției și guvernatorul dînd

din cap și rîzînd pe socoteala „colivei"? Ce fel de zvonuri, aidoma ploșnițelor din școală pe timp de căldură, se vor răspîndi printre cuvioșii urbei? Și zvonurile astea nu se vor strecura oare pînă la Sfîntul Sinod? În sfîrșit, unde a dispărut ticălosul de Trunțev? Ce-o mai pune la cale? Ce faimă o să mai aducă școlii? Ai la ce să te gîndești!...

Urechile lui Haldei se învinețiseră și păreau mai clăpăuge. Spatele lui inert, ca de mort, apare dimineața, la prînz și seara prin coridoare, prin sufragerie, prin curte, prin clase. Haldei a observat bucuria răutăcioasă de pe fețele băieților. Drept răsplată, îi chinuiește cu statul la rugăciuni. Îi pune să facă totul după „rînduială", fără prescurtări. Le pretinde evlavie, îngenunchere, concentrare. Lasă-i pe elevi „să-și înalțe inimile spre ceruri", să se căiască pentru păcatele lor și ale altora, să se roage și pentru alții!

Pedagogii Chioru și Frumușelu nu-și mai simt picioarele de oboseală.

Korinski „aranjează" intens.

Habib Hananea chirăie și pomenește de „bărbatul pisicii".

Bergamot nu mai vrea să asculte un nou cvintet.

Artamoșka Samovar bea într-una și nu mai apare prin clase.

La școală a venit în vizită șeful secției de poliție, care, după ce s-a consultat cu Timoha, a plecat cu mîna dreaptă în buzunar, strîngînd parcă ceva foarte plăcut și consistent.

Despre Trunțev nici o știre.

...Ultima veste despre Dmitri Trunțev...

În anii mohorîți ai destrămării puterii țariste am fost închis în temnița din Saratov. Șapte luni chinuitoare le-am jertfit așteptărilor, visurilor de libertate, cărților întîmplătoare, meditațiilor fără grabă, iar cel mai mult plictiselii. Eram privit ca un criminal politic periculos și de aceea eram izolat absolut de toți. Jandarmii ar fi vrut să mă osîndească și să mă trimită la ocnă. Dar n-au izbutit. Din lipsă de probe nu m-au condamnat decît la trei ani de deportare în regiunile polare. O dată, pe la unsprezece noaptea, soldatul de serviciu mi-a poruncit să-mi strîng lucrurile. Începeau chinurile drumului din post în post. Am fost condus la biroul închisorii. Cei care trebuiau să mă însoțească zăboveau pe undeva. Îi așteptam în sala goală de lîngă cabinetul comandantului închisorii. Acesta l-a chemat pe gardianul șef :

— Adu-l pe Dmitri Trunțev...

Mitea Trunțev... mi-am amintit de școală, de Spelunca Magdalenei, de urechile lui Haldei, de morala emfatică a lui Timoha Savrasov, mi-am amintit de ușuraticii mei colegi, de fuga lui Trunțev. Mă temeam să nu apară curînd soldații însoțitori și să nu-l mai văd pe Dmitri. De după ferestrele zăbrelite viscolea. Și în sufrageria școlii ferestrele erau zăbrelite. Școală duhovnicească acolo, școală duhovnicească aici. Aceleași bolți de piatră, aceeași murdărie, putoare, aceleași nopți și zile lipsite de bucurie, aceleași apostrofări, amenințări și răfuieli.

Lumea s-a făcut neîncăpătoare... Școala duhovnicească e prezentă peste tot...

În zăngănitul lanțurilor a fost adus un pușcăriaș bălan.

— Așteaptă aici, i-a poruncit însoțitorul cel mai mare în grad și a trecut în cabinetul comandantului închisorii.

L-am recunoscut fără greutate pe Trunțev, deși trecuseră aproape cincisprezece ani. Nu se schimbase prea mult. De statură mijlocie, era ca și mai înainte puțin costeliv și ca altădată îți atrăgeau atenție ochii albaștri și reci și buza de sus, puțin umflată, ca la copii ; ochii, înconjurați de cearcăne vinete, i se înfundaseră adînc în orbite. Era îmbrăcat cu o haină de pușcăriaș, croită grosolan, în mînă ținea o boccea mică. Soldații au zăbovit la fereastra care dădea spre curte, unde viscolul legăna felinarele. M-am apropiat de Trunțev.

— Te cunosc, Trunțev, am șoptit eu în grabă. Am învățat împreună la școala duhovnicească.

Frămîntîndu-și cureaua de la cătușe, el mă pironi cu o privire pătrunzătoare și atentă.

— Cînd ai fugit din școală, eram în clasa pregătitoare.

El zăngăni din lanțuri, îmi întinse mîna fierbinte și uscată. Părea că mă recunoscuse.

— Ești politic ? m-a întrebat el.

Am încuviințat din cap. Răspunzîndu-i la întrebări, i-am povestit pe scurt despre situația mea. El își freca fruntea.

— Dar dumneata, Trunțev, ce-ai pățit ?

— Mă duc la spînzurătoare. Trunțev zîmbi cu același zîmbet de altădată, nedefinit, trecîndu-și mîna peste părul ondulat.

— Cînd ? Pentru ce ? am îngăimat eu, simțind cum mă acoperea o sudoare rece.

El mi-a răspuns simplu :

— Am fost condamnat la moarte prin spînzurătoare pentru jaf cu arma-n mînă. Probabil că m-au chemat ca să mă spînzure.

— Imposibil ! Cum așa... murmuram eu în neștire.

Simțeam că inima încetează să-mi mai bată. Mă înăbușeam, o ceață mi se lăsase pe ochi, un zgomot surd îmi bubuia în urechi. Trunțev ridică puțin bocceaua, mi-o arătă cu privirea și spuse, surd :

— M-au chemat să vin cu lucrurile ; doar nu e vorba să-mi dea drumul...

Bocceaua fusese legată în grabă. Din ea ieșea un ciorap de lînă cenușiu.

— Pune-l la loc, altfel o să cadă, am spus eu, speriindu-mă de propria mea voce.

Trunțev vîrî mai bine ciorapul în boccea.

Supraveghetorul veni în fugă și-l smuci pe Trunțev de mînecă, răcnind răgușit :

— Nu-i voie... Despărțiți-vă...

— Adio ! spuse Trunțev, simplu.

L-am îmbrățișat și l-am sărutat pe buzele calde ; m-am cutremurat la gîndul funiei care-i va strînge gîtul. Trunțev nu-mi dădea drumul. Buzele mele simțeau tremurul buzelor lui.

— Doar v-am spus că nu e voie... Despărțiți-vă !

Supraveghetorul îl trase, despărțindu-ne. Din cabinet ieși comandantul cu ajutorul de serviciu.

— Să mergem, îi spuse el, aspru, lui Trunțev.

Și ușa se închise cu zgomot.

Afară bîntuia viscolul rusesc.

În timpul pribegiei din post în post, la o oprire mi s-a povestit cum Trunțev, înarmat, săvîrșise, împreună cu o bandă, cîteva spargeri : golise casa de bani dintr-un depozit de vinuri ; undeva în județ, prădase poșta, și cînd l-au arestat s-a împotrivit, împușcînd un jandarm. N-o fi făcut parte din bandă și Senka cel blajin, cu pistruii lui caraghioși ? Despre concepțiile lui Trunțev n-am izbutit să aflu nimic precis. Cel ce povestea presupunea că Trunțev fusese anarhist, dar nu era sigur. Mai tîrziu, pe cînd eram în exil, am aflat că Trunțev fusese spînzurat. Poate că fusese spînzurat chiar în noaptea în care ne întîlnisem în sala de așteptare de la închisoare și ne amintisem de copilăria noastră.

...Și eu am fost cel ce-i dăduse ultima sărutare dinaintea morții...

Școala duhovnicească !...

Școala duhovnicească își are începuturile în colegiile iezuiților din Evul Mediu.

În Rusia, această școală este cunoscută din secolul al XVII-lea.

Instituția are rădăcini solide, străvechi. Ea s-a dezvoltat, s-a modificat.

La noi e o instituție de stat.

Școala duhovnicească era prezentă în diferite pături sociale și instituții. Obrăznicia rusă, îndrăzneala, huliganismul, clovneria, dezmățul — toate acestea însemnau școala duhovnicească. Plină de murdărie, rapăn, rîie, școala duhovnicească duhnea pe întreaga stradă a scîrboșenie, se lupta cu orice

încercare de a se ține curățenie — toate astea erau ale noastre, proprii. Școala duhovnicească te educa încurajînd izolarea, fățărnicia, bucheria, ipocrizia, cruzimea fanatică — și toate astea erau ale noastre. rusești. În afară de cler, cei ce treceau prin școala duhovnicească se aciuiau și prindeau rădăcini prin cancelarii și judecătorii, prin departamente și școli, prin cazărmi, familii, în prietenii, printre cunoscuți. Oare neamuri cu conducerea și elevii școlii duhovnicești n-or fi și edilii lui Șcedrin, jurații, Golovliovii, tașkentienii, poșehonii, glupovenii ? Peredonov din „Necuratul" este un adevărat discipol al acestei școli. Neisprăvitul cenușiu hoinărea mai înainte prin școală. Școala aceasta pătrundea în știință, în artă. ...Cît de mult ne-au împovărat foliantele groase și „lucrările" pline de înțelepciunea falsă și de vorbăria goală a seminarului ! Vai vouă, mîzgălitori de hîrtie, cu idei profunde !

Cunoaștem scriitori mîrșavi, obraznici, nerușinați, paiațe murdare, scriptologi și cazuiști, niște oblomovi neciopliți. Toți ăștia sînt tot rodul școlii duhovnicești.

Presupui cumva, cititorule, că Homa Brut, cel ce iubea frumusețea morbidă a cadavrului, a fost numai din întîmplare un discipol al acestei școli ? Oare ea nu-l contaminează pe om cu visuri morbide, cu iluzii moarte și cu dragoste față de tot ce e cadaveric ?

Școala duhovnicească educă necromanți.

Urechile lui Haldei atîrnau deasupra vechii Rusii. Enorme, respingătoare, ele ne-au spionat o viață întreagă !...

...Cîți oameni minunați și rari au fost dați pierzaniei de această școală ! Să amintim doar soarta celor din deceniul al șaptelea :

Nikolai Uspenski s-a dedat cu totul beției și pînă la urmă s-a înjunghiat.

Reșetnikov a căzut și el în darul beției.

Pomealovski, la fel.

Levitov, la fel.

Și încă mulți și mulți au pierit înainte de soroc.

Ei n-au cunoscut copilăria, au cunoscut școala duhovnicească.

...Barosul izbește nicovala și primește o lovitură egală cu cea dată. Din școala aceasta au ieșit Cernîșevski, Dobroliubov. După forța spiritului lor neîmblînzit puteți să vă dați seama de bezna din această școală.

Neuitați sînt Haldei, Timoha Savrasov, Korinski, Habib, Chioru, Frumușelu !

Nu, nu se poate nega că școala duhovnicească n-a lăsat o umbră mare, enormă !

Revoluția i-a dat lovitura de grație școlii duhovnicești...

Lovitura de grație școlii lui Haldei !...

II. TUGII-STRANGULATORI

Cînd am împlinit zece ani am fost primit la școala duhovnicească. La școală mi se luau dulciurile care-mi erau trimise de la țară, executam însărcinările înjositoare ale școlarilor mai mari : aler-

gam după apă clocotită la băcănia de alăturea, mă răfuiam, din ordinul lor, cu cei de-o vîrstă cu mine, dar mai slabi, înduram și eu destule bătăi. De învățat, învățam ușor. Eram al doilea din clasă. Timoha Savrasov m-a lăudat o dată, ba chiar m-a mîngîiat pe cap. Dar în a treia lună de școală s-a întîmplat nenorocirea : am furat o carte.

Am furat de la colegul meu de clasă, „externul" Kritski, romanul „Douăzeci de mii de leghe sub mări", de Jules Verne. Era un cadou pe care i-l făcuse taică-său, un preot din oraș, bine situat. Mă îndoiesc că nătăflețul de Kritski ar fi citit cartea. A adus-o să se laude cu literele de aur imprimate pe cotorul ei și cu desenul atrăgător de pe copertă : un submarin ce zăcea în abisul verde al mării, printre atîtea minunății ca alge, corali și amfibii. L-am rugat să-mi împrumute romanul lui Jules Verne ca să-l citesc, făgăduindu-i că-i voi da maculatorul și șase penițe. Kritski a refuzat. Atunci i-am furat cartea din bancă. Plin de lacrimi, Kritski i-a povestit lui Timoha despre furt. Romanul l-am ascuns în cufăr. Pe timpul acela izbutisem să-mi înjgheb cu banii mei de buzunar o mică bibliotecă. În cufăr păstram : „Taras Bulba", „Cumplita răzbunare", „Dubrovski", „Iuri Miloslavski", „Viața Sfîntului Serafim din Sarov", o culegere de cîntece de lume, povestirile unui grădinar, o carte despre o fabrică de sticlă. Furîndu-l pe Jules Verne, căutam să mă conving că luasem romanul numai pentru cîteva zile, iar după ce-l voi citi, îl voi pune, neobservat, la loc în bancă. Dar mă înșelam pe mine însumi.

M-am urcat pe rezervorul de la closet și acolo, în praf și păienjeniș, în mirosul de hazna, m-am

cufundat în roman, aidoma lui „Nautilus", care ajunsese pe fundul mării. Steagul negru de libertate al răscoalei și al morții fîlfîia mohorît și singuratic pe întinderile oceanului. Căpitanul Nemo i-a lăsat în umbră pe țăranii-tîlhari, primitivii Kudeiari și Ciurkini. Pentru prima dată trebuia să-nving mărginirea noastră, lăsînd trecutului toporul, ghioaga și furca. Arătau jalnic pe lîngă răzbunătorul-vrăjitor de oțel. Îndrăzneala necugetată de a face ce te taie capul, dezmățul, naiva lipsă de disciplină, supușenia față de soarta nemiloasă, ușurința de a fi gata să-ți dai viața pentru o lăscaie, predestinarea — toate acestea își pierdeau farmecul. Preferam dîrzenia neclintită a căpitanului-anarhist, pasiunea lui domolită de voință și gîndire. Ele exercitau asupra mea un farmec de neînvins.

Seara, în timpul meditațiilor, s-a apropiat de mine Timoha Savrasov și mi-a spus poruncitor :

— Urmează-mă !

M-am dus după el. Cînd am ajuns în coridor m-a anunțat că trebuie să-mi controleze cufărul. Mi-am îmbrăcat paltonul cu mîini tremurătoare și, pe cînd mergeam în urma lui Savrasov, spre Spelunca Magdalenei, străbătînd curtea, aruncam priviri deznădăjduite în toate părțile, căutînd un loc unde să mă ascund.

Am ajuns la Speluncă și am descuiat cufărul. Timoha a cotrobăit prin el, și din pachetul de cărți a scos, fără greutate, romanul lui Jules Verne. M-a întrebat în șoaptă :

— E cartea ta ?

— A mea, i-am răspuns tot în șoaptă, fără să șovăi și fără să-l privesc.

Timoha arătă cu degetul lui gros și roșu semnătura lui Kritski. Uimitoare lipsă de prevedere ! Nu ștersesem semnătura. Atunci am răspuns în grabă :

— Am găsit cartea în spatele dulapului, după prînz...

— „În spatele dulapului, după prînz", mă îngînă Timoha. Atunci de ce nu ai predat cartea care nu-ți aparținea pedagogului de serviciu ?

— Am vrut întîi s-o citesc.

Clătinînd din cap, Timoha se aplecă din nou deasupra cufărului, apucă cu o singură mișcare a degetelor întreaga mea bibliotecă și cercetă cu privirea titlurile.

— Pesemne că te interesează și pomicultura, și fabricarea sticlei, și „Viața preacuviosului Serafim" ?

— Mă interesează, am bîiguit eu, luîndu-mi din ochi rămas bun de la cărți.

El le răsfoia. Ce păcat că nu sînt căpitanul Nemo ! Să-l iau pe Timoha prizonier, să-l arunc în îmbrățișarea rece și lunecoasă a unei caracatițe, ori să-l las pradă fioroșilor rechini — ce grozav lucru ar fi ! Apoi, stînd liniștit cu mîinile încrucișate pe piept, să-l privesc de la distanță. Fața lui palidă era încruntată și exprima necruțare, și un zîmbet drăcesc și batjocoritor îi strîmba buzele subțiri, anemice.

— Cartea am găsit-o sub dulap.

Timoha, cu pachetul de cărți la subsuoară, m-a tras de la cufăr într-un colț cu icoane.

— Fă-ți cruce și jură că n-ai furat.

Mi-am făcut cu sîrguință semnul crucii, privind cu atenție icoana lui Nicolae de la Mira Lichiei.

Timoha s-a dat cu un pas înapoi din fața mea și a început să mă cerceteze din ochi, de parcă m-ar fi văzut pentru prima dată.

— Ei, amice, ești un adevărat pezevenchi ! Și-ncă unul mare de tot ! Nu-i destul că ești hoț, dar îl amăgești și pe Dumnezeu...

Timoha mă povățuia îndelung și plictisit, vorbindu-mi despre răul pe care-l face furtul, despre faptul că e păcat de moarte să înșeli pe Dumnezeu și pe sfinții lui. Eu îl ascultam fără o mișcare, fără un cuvînt. La urmă, s-a mai muiat ; știa că sînt capabil, al doilea din clasă și pînă atunci dădusem dovadă de supunerea cuvenită. Ținînd seama de asta, el, Timoha, îmi dădu termen pînă a doua zi dimineața să chibzuiesc și să recunosc greșeala făcută. Dacă însă și mîine voi tăgădui, atunci va trebui să mă facă de ocară, ca pe un hoț, în fața întregii școli.

Cu pachetul de cărți — cu biblioteca mea — Timoha s-a îndreptat marțial spre ieșire. Am alergat după el :

— Timofei Alexeevici, Timofei Alexeevici !... — Savrasov îmi aruncă o privire piezișă, peste umărul lui mătăhălos. — Dați-mi înapoi cărțile, Timofei Alexeevici !...

El scoase pe nas un sunet inimitabil, ca de trîmbiță, și mormăi cu dispreț :

— Poate că și ele sînt de furat.

Mi-am acoperit fața cu mîinile...

Seara a trecut în chinuri și în presimțiri întunecate. Mîine voi fi făcut de rușine, mîine voi fi copleșit de cuvinte de dispreț, batjocoritoare, voi fi ghiontit. Timoha îmi va pune „trei" la purtare.

Mama, Lealia, rudele vor afla despre furt. Dar nu-mi trecea prin gînd să-mi recunosc vina. Ce putea fi mai simplu decît să recunosc, dar îndîrjirea pusese stăpînire pe mine. Îmi spuneam mereu, cu o neliniște adîncă și cu furie : „Fie, ce-o fi o fi ! N-au decît să mă declare un hoț, ultimul elev din clasă, un incorigibil ! N-am furat nimic, iar cartea am luat-o doar s-o citesc..."

A doua zi, Timoha m-a chemat din nou la el. M-a dăscălit o oră-ntreagă. Îl ascultam cu o mutră nătîngă ; la sfîrșit, abia de mă mai țineam pe picioare, dar i-am declarat din nou, dîrz : „Am găsit cartea după dulap". Timoha m-a îmbrîncit afară din cancelarie.

După rugăciune, înainte de începerea lecțiilor, Timoha Savrasov a rostit următoarea predică : „Printre discipolii școlii se află și cîte unii care fac pe smeriții. Sînt sîrguincioși, cîteodată chiar pe locul al doilea în clasă (roșeața rușinii mi-a ars obrazul). Acești smeriți, acești elevi care ocupă locul al doilea în clasă, uneori nu îndreptățesc nădejdile puse în ei. Mai mult decît atît, se aseamănă cu viperele și cu vasiliștii. Degeaba își închipuie că sînt învățați. Au cărți de pomicultură și de fabricare a sticlei, fac pe evlavioșii, citesc «Viața Sfîntului Serafim din Sarov». Totuși, astea nu-i împiedică de loc să-și bage mîinile pe ascuns prin buzunarele și băncile străine. Ei fură fără șovăire tot ce le cade sub mînă, pînă și cadourile părinților dobîndite din economii modeste, poate chiar ultimele economii făcute din bani munciți. Da, astfel de monștri, ticăloși, lupi în blană de oaie trebuie să spun cu părere de rău că există și între pereții

școlii noastre. Mai mult decît atît, între acești pereți există chiar sperjuri și înșelători ai Duhului Sfînt." Și, spunînd acestea, Timoha mi-a pronunțat numele. La ordinul lui, am ieșit din rînd.

— Iată-l pe hoț, e în fața voastră. El a furat o carte de la Kritski și a înșelat pe Dumnezeu și pe educatorii săi... Timoha vorbise cu o groază prefăcută, arătîndu-mă cu degetul lui gros.

Rușinea îmi îngreuna pleoapele. Rîndurile de elevi se legănau, plutind în ceață. Niște cizme roșcate, cu vîrfurile ridicate în sus, mi se băgau cu nerușinare în ochi. De talpa cizmei din dreapta se lipise o hîrtiuță murdară. Ce să fac cu mîinile ? Unde să-mi ascund mîinile roșii ? Aveam impresia că sînt străin pentru mine însumi. Nici îmbrăcămintea nu era a mea — era lipicioasă, se umfla, se umfla mereu și trupul mi se umfla și el. Vocea lui Savrasov răsuna din depărtare, parcă de undeva de dincolo de zid :

— Tu crezi că dacă ești al doilea din clasă îți e îngăduit să furi cărți ? Dar nu te-ai gîndit că e cu atît mai rău și că lumea o să spună că în școala asta pînă și cei mai buni elevi sînt hoți ?

Timoha vorbea, vorbea mereu. Eu stăteam în fața elevilor, fără să-mi ridic ochii și mi-am venit în fire numai cînd biserica s-a golit aproape de tot. În jurul meu se trăsese un cerc de rușine...

După cină, m-am fofilat în curte, printre stivele de lemne, și m-am așezat pe niște butuci de mesteceni înghețați. Noaptea învăluită în catifea neagră se scurgea în strălucirea măreților constelații. Calea lactee — cărarea cerurilor — se pierdea în nemărginirea de nepătruns. Mirosea a rumeguș, a coajă

de mesteacăn. Clădirea școlii se înălța în fața mea ca un monstru mătăhălos, nedeslușit. În deschiderile întunecoase ale ferestrelor licăreau mohorît și amenințător luminile galbene, care nu mistuiau întunericul, ci, dimpotrivă, îl îndesau. Pămîntul înghețat mă apăsa prin lipsa lui de ocrotire. Rușinea și singurătatea mă copleșeau. Totul din mine era zdrobit și distrus. Într-o singură zi trecusem printr-atîtea umiliri, cîte nu cunoscusem niciodată pînă atunci. M-am trezit în străfunduri. Țara, orașul, reprobau școala, iar școala mă reproba pe mine. În urechi îmi rămăseseră cuvintele de batjocură: „Hoțule! Hoțule!... Nelegiuitule!... Ia spuneți, prieteni, cine a ciordit aseară cartea de la Kritski... Furat, ciordit, șparlit..." Tîmplele îmi bubuiau ca de niște lovituri de ciocan, în degete mi se cuibărea o mîncărime de neîndurat, îmi frîngeam încet mîinile... Mă urmăreau cete de elevi. Eram fluierat, huiduit, înghiontit, ciupit, hărțuit, îmbrîncit. Cînd mă apropiam de cineva, eram imediat gonit: „Ia-o din loc, ia-o din loc, băiete, nu cumva să-mi lipsească ceva!..." Prietenii și binevoitorii nu mă mai băgau în seamă, mă „repudiaseră" și, împreună cu ceilalți, își băteau joc de mine. Colegul meu de bancă, Nikolski, cu care împărțeam dulciurile primite de acasă și-i împărtășeam gîndurile mele, mi-a spus că se va muta într-altă bancă; dar nimeni n-a voit să schimbe locul cu dînsul, ca să stea lîngă mine. Se bucurau din suflet și invidioșii, adică cei pe care-i întrecusem cu notele mele de patru și cinci, și vedeau în mine un rival. Îmi scriau numele pe tablă, pe pereți, la garderobă, la closet, însoțit de porecle rușinoase și cuvinte murdare. Am

început să înțeleg ce înseamnă să fii printre primii și să greșești. Char și cei mai urgisiți își vărsau veninul asupra mea, pentru umilințele și jignirile suferite. Elevii din clasele superioare se legau de mine, cerîndu-mi să le dau amănunte de felul cum furasem cartea lui Kritski. Profesorii mă ascultau și, după ce terminam, spuneau: „Știi lecția, dar de ce ai șterpelit cartea unui coleg? Nu e bine, băiete, nu e bine de loc! Nu e o faptă lăudabilă! Și-ai făcut-o tocmai tu, al doilea din clasă!..." Mai rău decît orice era să mă întîlnesc cu Kritski. Privirea lui disprețuitoare, condescendentă, șoaptele pe care le schimba cu prietenii săi și bucuria lui răutăcioasă, ascunsă, erau greu de suportat. Îl disprețuiam și mă disprețuia! Acest lucru era mai rău decît orice altceva!

...Cerul ardea prin slava constelațiilor. Înălțimile mărețe își creau adevărul lor propriu, nepăsător, rece și inaccesibil pentru mine. Cristalele fulgilor de zăpadă reflectau în licăriri verzi lumina unor lumi străine, a unor lumi necunoscute pe pămînt. Mi-am lipit obrazul de un buștean înghețat și noduros. M-a pătruns o răcoare liniștitoare. Dar școala dinainte-mi mă amenința ca o fatalitate iminentă. Într-adevăr, mă înconjura ceva stupid, murdar, blestemat, barbar — toate astea nemăsurat de îndepărtate de puzderia de stele, de zăpada plină de strălucire și de o altă viață, adevărată. Școala era necruțătoare cu mine. Atunci m-am hotărît să lupt, să mă zbat din răsputeri, m-am hotărît cu toată ființa mea, cu tot sufletul meu. Eram absolut convins că dacă voi ceda, dacă nu voi rezista, școala mă va îngenunchea.

Astfel s-a călit în mine curajul.

Gerul îmi ciupea genunchii. Sunase stingerea. Noaptea m-am zvîrcolit îndelung pe patul aspru. Visam că mă ascund de Haldei și de Timoha Savrasov prin unghere dosnice, undeva prin niște case străine, prin grădini, prin piață, în spatele hambarelor. Dar abia mă ascundeam că ei apăreau, nu se știe de unde. Mă ajungeau din urmă și mă prindeau fără să scoată o vorbă, și tăcerea lor mă îngrozea și mai mult. Mă smuceam din mîinile lor, să mă ascund, dar eram convins că oriunde m-aș ascunde, ei tot mă vor găsi. La început nu-mi dădeam seama de loc de ce nu puteam scăpa de ei, dar apoi am înțeles : erau treisprezece Haldei — duzina dracului, și tot treisprezece Timohi — iar duzina dracului. Neliniștea, mai adîncă decît orice groază, îmi strîngea inima și nu mă puteam urni din loc, dar deodată, nu știu de ce, toți Timohii se repeziră asupra Haldeilor și începură să se fugărească unii pe alții. Timohii se aruncară în spinarea Haldeilor, lovindu-i cu bicele și pornind în galop. Ce caraghios e ! Rîd în hohote, din ce în ce mai tare ; rîsul mă sugrumă, nu-l mai pot stăpîni, încep să mă înec, strig și mă trezesc în propriul meu strigăt...

Timoha i-a înapoiat cartea lui Kritski, deși Jules Verne era privit ca un autor interzis. În ultima recreație, romanul a dispărut din nou din banca lui Kritski. Clasa a intrat în panică. Kritski s-a frecat la ochi cu pumnii și s-a dus să se plîngă lui Timoha. Îl urmăream cu privirea, cuprins de o bucurie răutăcioasă. L-au căutat pe vinovat ; Timoha mi-a percheziționat cufărul. L-am ajutat cu plăcere ; a

cotrobăit prin lucrurile mele, fără să scoată o vorbă.

...Cartea o furasem eu. Am făcut-o din răzbunare și strengărie. E de neînțeles cum de am reușit s-o șterpelesc în văzul elevilor fără să fiu observat. Îndrăzneala mi-a depășit de data aceasta toate aptitudinile. Probabil că acționasem cu iscusința unui lunatic. Mă chinuia ispita de a termina romanul, de a afla soarta schimnicului de pe mări, dar nu aveam unde s-o fac. Am rupt romanul în bucăți mărunte, pe care le-am aruncat în closet. Presupun că în clipa aceea am fost mulțumit de mine. Unii elevi cam ghiciseră cine era autorul celui de-al doilea furt, dar, ciudat, bănuiala asta mi-a fost de folos. Unii au început să-mi acorde un deosebit respect. Alții însă — și aceștia erau cei mai mulți — continuau să mă hărțuiască. Elevii încurajau hoția în afară de școală, dar nu-i iertau pe atentatorii la bunurile lor.

Nici profesorii nu erau îngăduitori cu mine ; cu toate că răspundeam bine la lecții, notele mele deveneau din ce în ce mai mici. Mi-am schimbat purtarea. Mai bine să mă port de parcă nu se întîmplase nimic : am șterpelit, și basta ! Un erou nu dă socoteală de faptele sale. Căutam să transform furtul într-o acțiune vitejească... Elevii din clasele superioare se apropiau de mine, mă apucau de ureche sau de guler și mă întrebau :

— Ai șterpelit, frățioare, cartea ?

— Am șterpelit-o, răspundeam eu nestînjenit, dar prefăcut, povestindu-le cu plăcere furtul.

M-am dovedit abil : nici n-apucase Kritski să-și întoarcă privirea, că hop și eu ! Am strecurat car-

tea sub haină, şi dus am fost. Cele povestite erau împodobite cu minciuni. Pentru a fi pe placul băieţilor, îmi băteam joc de mine, dar apoi, noaptea, în pat, îmi băgam capul sub plapumă ca vecinii să nu-mi audă suspinele.

— Şi-o să mai şterpeleşti ? mă întrebau elevii.

— De ce nu ? În felul acesta îmi întăream faima de pungaş adevărat, ştiind foarte bine că nu voi mai fura nimic niciodată. Chiar şi numai gîndul la hoţie îmi făcea silă.

Faţă de conducere continuam să mă încăpăţînez. Uneori, cînd Timoha mă întîlnea, mă oprea, zicînd :

— Savantule, n-ai mai şterpelit nimic ?

Ursuz, nu răspundeam, sau, aruncînd priviri în toate părţile, bîiguiam nedesluşit :

— Nimic. Învăţ lecţiile.

— Zici lecţiile, îşi bătea joc de mine inspectorul. — Dar în lecţiile tale nu se spune nimic de felul cum ai furat cartea lui Kritski ?

— N-am furat-o...

— A intrat singură în cufărul tău ! Nici vorbă că ai un cufăr fermecat.

...Mă înfundam pe undeva în vreun colţ şi, înfuriat, unelteam în fel şi chip să mă răzbun împotriva conducerii şcolii şi a colegilor.

Mă cuprinsese cucernicia, ajunsesem superstiţios. Lumea vedeniilor fantastice se împletea cu fantomele de pe tărîmul celălalt.

Mă închinam cu asiduitate, de cele mai multe ori Maicii Domnului ; mi se părea că e cea mai miloasă şi mai de omenie dintre toţi ; îmi făcusem rost chiar de o iconiţă cu chipul ei, pe care am

prins-o în partea dinăuntru a capacului de la cufăr. Înainte de a mă culca, îmi îngrădeam patul sîrguincios cu semnul crucii, ferindu-mă de necuratul. Citeam cu atîta zel Noul şi Vechiul Testament, încît am ajuns cel mai bun elev la Istoria sfîntă. Profesorul Kadomţev, un om buhăit, cu edeme, auzindu-mi răspunsurile, mîrîia încurajator, îmi trecea în catalog nota „patru" şi spunea tărăgănat pe nas :

— Foarte bine, dar e demn de osîndire faptul că ai mînă lungă...

Mă aşezam în bancă, parcă plesnit de sfîrcul unui bici.

În zilele acelea, autorul meu preferat era Gogol. Aveam pentru el o adoraţie bolnăvicioasă. Îmi apărea în ochi Ivas, bietul copil cu capul plecat ; în spatele lui duruia Basavriuk, şi sîngele nevinovat al pruncului ţîşnea în ochii lui Petro... Flăcăul Levko vedea în ceaţa de argint jocurile fetelor înecate. Trupurile lor erau transparente ; numai una singură, vidma, avea înăuntru ceva negru... Crucile de pe morminte se clătinau, morţii, cu unghiile pînă la pămînt, se ridicau din groapă în faţa lui Danila Burulbaş şi a Katerinei : „Mă înăbuş !..." Mi se năzărea vrăjitorul nevăzut... Seminaristul Homa nu-şi putea desprinde privirea de la frumoasa domniţă din sicriu : gura ei rubinie părea că se lipeşte cu sînge de inima lui... Homa trăgea în biserică în jurul său un cerc fermecat, iar domniţa moartă se şi afla în acest cerc şi-şi desfăcea larg braţele — vînătă, clănţănind din dinţi şi deschizîndu-şi ochii ca de sticlă...

Lumea se popula cu vidme, fete înecate, ființe fabuloase. Frumusețea lor era înspăimîntătoare, stridentă, împietrită, și eu treceam printr-o spaimă dulceagă, eram parcă vrăjit. Încremenit, așteptam înfăptuiri nevăzute. Dincolo de viață, dincolo de ceea ce puteam vedea, se ivea ceva cadaveric, putrezit, de moarte; chiar și Gogol mi se părea a fi un vrăjitor și un făcător de minuni cu figura lui ascuțită și privirea sa pătrunzătoare...

Dar viața din școală se scurgea pe drumul ei firesc... Totul din jur era murdar, putred, părăginit, mîrșav... Mai greu decît orice era să te trezești cînd încă nu se luminase de ziuă și era frig, cînd îți aminteai de dușumelele pline de scuipat, subsolul, grilajele de la ferestre, strigătele lui Timoha, clasele pline de praf, curtea pustie, gardul semănat cu cuie, norii cenușii și joși, croncănitul trist al corbilor și al ciorilor, cînd îți aduceai iar aminte de cîinii rîioși de pe străzi, de localnicii plictisiți unul de altul și de ei înșiși... Totuși, trebuie să te scoli... Altfel, Chioru îți smulge plapuma de pe tine, te lasă fără porția de pîine.

Așteptam vacanța de crăciun. Pe tablele din clase era scris cu litere groase : „Vacanță !!! Vacanță !!!“ Profesorii veneau cu întîrziere, nu te scoteau la lecție, se citeau „cărți laice“. Ajunul vacanței era prilej de încheiere a răfuielilor între băieți. Dacă un elev își punea în gînd să se răzbune pe un dușman, îl amenința : „Ți-arăt eu ție cînd o veni vacanța !...“ În ajunul vacanței nu era voie să te plîngi conducerii. Pedagogii, Timoha, Haldei nu îndrăzneau să apară, ca nu cumva să se aleagă cu vreo cărămidă-n cap sau să li se împuie urechile cu vrute și nevrute, să-și audă pomeniți toți străbunii pînă la al zecelea neam, să fie mințiți, fluierați. Ce poți să pretinzi de la elevi în ajunul vacanței ?

Vacarmul începea după masa de prînz. Seara, băieții huiduiau, urlau, țipau, bubuiau. Cete și bande de băieți goneau prin coridoare, prin clase, prin curte, cu strigăte voinicești, cu vociferări, cu rîsete zgomotoase ; zăngăneau, trepidau geamurile, se cutremurau dușumelele, pocneau ușile... Credeai că școala înnebunise ori era invadată și devastată de hoarde năvălitoare. Pe străzi, locatarii trăgeau cu urechea, uimiți, la sălbăticiile din școală. holbau ochii și ocoleau grăbiți locul periculos. În clasa a doua, elevii zgîriaseră de-acum pereții cu cuțite și cuie : bucăți de tencuială zăceau albe, pe podea. La garderobă se întreceau care mai de care să scuipe mai departe, în umblătoare urinau direct pe asfalt, pe care se întindeau băltoace aburinde. Un grup de băieți, înjurînd de mamă, se ocupau în văzul tuturor cu onanismul. În Spelunca Magdalenei erau făcute praf cîteva dulapuri. Se formase o orchestră : unii pocneau mesele cu bucăți de lemne și bastoane, alții băteau toba cu palmele, fluierau haiducește, scoteau niște rulade stridente ; își făceau de cap, umplînd sufrageria cu hidrogen sulfurat. În curte se băteau, își pipăiau vînătăile, cucuiele, umflăturile. În treacăt, îi șfichiuiau pe cei din clasa pregătitoare. Pîrîtorului Nefedov i-au pus un palton în cap și l-au bătut pînă și-a pierdut graiul ; unui alt pîrîtor, Vasilievski, i-au luat cărțile, caietele, și cu foile rupte au acoperit dușumeaua. Cei din

clasa a patra beau pe rupte la bucătărie cu paznicii, unde nu erau lăsați să intre decît „de-ai lor".

Eu nu știam unde și cui să mă alătur. Vacanța nu mă bucura. Dimineața trebuia să sosească mama. Va afla de la pedagogi sau de la Timoha despre furt, și cum să mă mai uit în ochii ei ? În camera cuferelor, colegul meu de clasă, Petea Horoșavski, își așeza lucrurile și lenjeria în sacul de voiaj. Nu eram prieten cu Petea, dar nici nu-mi făcuse vreun rău. El era mai slab decît mine. M-am apropiat de el și i-am dat una cu piciorul. Petea s-a ridicat de jos, privindu-mă uimit.

— De ce îmi faci șicane ? l-am întrebat eu, pus pe harță. Acesta s-a dat nițel deoparte.

— Nu-i adevărat, nu ți-am făcut niciodată șicane.

— Ba da, mi-ai făcut și aseară șicane, după cină...

Am făcut un pas spre el și l-am lovit în piept. Petea și-a întins dreapta înainte, cu ochii plini de lacrimi. M-a cuprins furia și am început să-l izbesc pe unde nimeream — în cap, la plex, peste mîini. L-am înghesuit în perete, dar el s-a smucit și a sărit peste cufăr. Înecîndu-se, mi-a șoptit :

— De ce-ți verși veninul pe mine ? Mai bine ai încerca să-l bați pe Kritski, ți-ar arăta el ție...

În aceeași clipă mi-am lăsat mîinile în jos. Aflasem de ce mă chinuisem toată seara. Voisem să mă răfuiesc cu Kritski, dar dorința nu mi se conturase încă, și apoi el nici nu locuia în școală. Îndată ce am înțeles acest lucru mi-a trecut enervarea care mocnea în mine. Am murmurat, retrăgîndu-mă :

— Categoric, mîine am să-l schilodesc pe Kritski ! Iar tu să nu mă mai întărîți.

Petea Horoșavski s-a aplecat peste cufăr ; umerii lui firavi și slabi tremurau.

— Să nu te superi pe mine, i-am spus eu încet și împăciuitor, înghițindu-mi saliva. În ajunul vacanței, toată lumea se bate. Vrei să te ajut să strîngi lucrurile ? Mîine îl caftesc pe Kritski...

M-am îndreptat spre sac. Petea m-a dat tăcut deoparte, ștergîndu-și în grabă lacrimile.

— Și pe mine, mă frățioare, m-au snopit în bătăi. M-au bătut, mă frate, îl mințeam eu, atît de strașnic, că de-abia am reușit să scap cu fuga. Zău !

— Nu te apropia de mine ! a zis el în șoaptă.

Eu nu plecam. Am tăcut o vreme, apoi i-am spus :

— Dacă nu te lasă careva în pace, strigă-mă și-l fac piftie, că nu se vindecă nici pînă la nuntă. Zicînd asta, m-am cotrobăit prin buzunare și am scos un briceag.

— Uite, ia briceagul meu. Mai am acasă unul și mai ascuțit. Zău !

Acasă nu mai aveam nici unul. Îmi părea rău că-i dau cuțitul, care era dintr-un oțel grozav, dar tare voiam să-l îmbunez pe Petea. El și-a ridicat spre mine genele lungi și umede, însă nu a luat cadoul... Atunci am pus briceagul pe sac și am plecat grăbit. Așa a început prietenia noastră credincioasă și de nădejde. În restul serii

am făcut scandal: împreună cu alți elevi umpleam, la spălător, tinichelele cu apă și le turnam de la etaj în capul celor ce urcau scara, apoi m-am bătut cu pumnii și am fost destul de zdravăn chelfănit.

A doua zi l-am căutat pe Kritski, dar nu venise la școală — probabil spre binele meu; tare mă-ndoiesc că i-aș fi putut veni de hac. A sosit mama, pe care n-o văzusem de patru luni. Se uita atentă și speriată la mine. La întrebările în legătură cu traiul și viața de la școală îi răspundeam monosilabic și distrat. Nu mă plîngeam de ea, dar tare mă temeam să nu afle că primisem un „patru cu minus" la purtare. Însă am avut noroc: cînd mama a luat de la Chioru biletul de plecare în vacanță, în camera de primire se înghesuiau foarte mulți elevi și părinți, așa că ea nu a putut să stea de vorbă cu pedagogul. Nota proastă a văzut-o abia la garderobă, unde m-am justificat nelămurit, că nota o primisem pentru bătăi cu colegii și pentru ștrengării în clasă. Mama a întrebat unde locuiește inspectorul. Dar, spre norocul meu, Timoha plecase în oraș, și noi trebuia să ne grăbim la gară.

Acasă, mințeam la fiecare pas. Mă lăudam că am cîntat ca artist în amvonul din dreapta, că am mai cîntat și solo, și nădăjduiesc să ajung curînd să cînt „Pre stăpînul și arhiereul nostru". Îi povesteam amănunțit Lealiei ce stihar voi îmbrăca în timpul slujbei arhierești, cum voi ieși în mijlocul bisericii, și în jurul meu se va așterne o liniște deplină, ascultînd toți vocea mea minunată. Lealea voia să audă și ea minunata mea voce,

dar i-am spus că mă tem să nu răcesc la gît. Că vocea primului altist e foarte gingașă. Vocea asta are nevoie de necurmată îngrijire. Dirijorul mi-a interzis cu totul să cînt într-altă parte — atît de mult îmi păzește vocea. Nu, nu, mai bine Lealia să mai rabde.

Apoi i-am povestit o istorie fantezistă. Mergeam o dată pe Strada Mare și am întîlnit un cupeu. Din el a scos nițel capul un boier impunător, bine făcut, îmbrăcat în blănuri de vulpe și samur. Boierul m-a întrebat unde-i strada Pokrovskaia. I-am arătat-o. Atunci el m-a întrebat cum mă cheamă și cînd i-am spus numele, m-a privit cu atenție: „Tu nu-ți amintești de nașul tău?" — „Nașul meu este fiul generalului Unkovski." — „Ei bine, eu sînt fiul generalului Unkovski; să trăiești, să trăiești, dragul meu fin!" Bineînțeles că el m-a sărutat și bineînțeles că m-a asezat lîngă el în cupeu și se înțelege de la sine că am ajuns în tropăitul troicii de cai negri ca pana corbului la „Grand Hotel", cel mai bun hotel din oraș. Covoare luxoase, lustre, oglinzi, tablouri, lachei îmbrăcați în aur și argint... Am luat masa împreună cu fiul generalului Unkovski, nașul meu. La despărțire, el a vrut să-mi facă o mulțime de cadouri și să-mi dea un galben, dar eu am refuzat, atît cadourile, cît și galbenul. Nașul m-a adus în cupeul lui la școală. Ne-a văzut toată școala. Nu mai prididea cu întrebările. Da, da, e nașul meu, fiul generalului Unkovski, cunoscut în lumea-ntreagă, cel care-a ținut căciula celebră a lui Vladimir Monomah cînd se săvîrșea

ungerea lui Alexandru III ca împărat al Rusiei. Cu naşul m-aş fi putut duce, fără nici un fel de protocol, la guvernator sau la arhiereu. Cupeul era la dispoziţia mea.

Ascultînd poveştile mele, Lealia îşi deschidea guriţa dulce şi neprihănită şi numai o singură dată a observat, uimită, o nepotrivire ; repetînd istoria măreaţă, plină de învăţăminte, despre Unkovski, i-am povestit că i-am făcut mărinimos plăcerea să primesc galbenul şi cu el i-am ospătat din belşug pe colegii mei. A fost un chef de pomină. Am chefuit grozav. De data asta, Lealia a zis sfioasă :

— Rîndul trecut ai spus că n-ai luat bani de la naş, şi-acum spui că ai luat.

— Ce nepricepută eşti, Lealia ! i-am răspuns eu, de loc tulburat. Data trecută, mama cernea făină la bucătărie şi putea s-audă c-am băut un galben întreg. Nu-i aşa că nu trebuia să afle ?

Da, e-adevărat că o mamă nu trebuie să afle păcatele uşuraticului ei fiu.

Nici faţă de băieţii din sat nu eram zgîrcit cu poveştile. Vecinului meu, Vanka Pashin, i-am explicat amănunţit cît de greu e să înveţi limba greacă şi latină, dar nu i-am spus, cu bună ştiinţă, că începi să le înveţi abia din clasa a doua. Vanka asculta ca o stană de piatră cuvintele misterioase pe care le strigam : „antropos, celum, stella". Uitase chiar să se şi şteargă la nas, după obicei, cu dosul palmei. I-am mai povestit şi despre oraş, despre casele cu douăsprezece caturi, despre palmierii din grădina publică, despre arhiereu şi grădina zoologică. Nu ajunsesem să vizitez grădina zoologică şi nu apucasem să văd decît pe afişe tigrii vărgaţi şi înspăimîntători, care de altfel semănau mai mult cu vacile noastre. Dar amănuntele astea nu mă tulburau cîtuşi de puţin. Mai susţineam că nouă, elevilor şcolii duhovniceşti, „ni se interzice" (exact aşa spuneam — ni se interzice) să ne împrietenim cu alde Vanka şi Tanka, fiindcă nouă, discipolilor şcolii, ni se pregătea o cale bogată şi diferită de a lui Vanka şi Tanka, nişte ţărănoi. Şi dacă Timoha Savrasov, inspectorul ăsta neînduplecat, m-ar vedea împreună cu Pashin, n-ar mai ţine socoteală de vacanţă şi ar şti el cum să-l tragă la răspundere pe cel ce nu-i ascultase porunca. Vorbind, aruncam priviri speriate în jur şi o dată cu mine îşi holba ochii şi Vanka Pashin.

Ar fi trebuit să păstrez măsura în hiperbole. Dar n-am păstrat-o şi de aceea, cu două zile înainte de plecare, mama mi-a spus întristată :

— Mă uit la tine şi nu te recunosc : ca şi cînd te-ar fi schimbat cineva. Ai ajuns ca un străin, te-ai sălbăticit, ai învăţat să minţi. Ce fac cu voi, acolo, la şcoala voastră ? Să nu fi fost tu orfan, iar eu, o prescurăreasă, nu te-aş fi lăsat nici o zi la şcoala asta. Trebuie să ţii minte că noi n-avem pe cine ne bizui, şi că trebuie să-ţi faci singur un rost în viaţă ; altfel ce o să se întîmple cu tine, cînd n-ai apucat să înveţi nici măcar o jumătate de an şi ai şi căpătat o notă proastă la purtare ! Ascultîndu-ţi vorbele aici, acasă, în faţa rudelor, mă ruşinez pentru tine.

În apărarea mea nu pot spune decît un singur lucru, că, în ciuda zăpăcelii, mă gîndeam adesea la viaţa aprigă şi la necazurile mele...

La şcoală, am găsit protectori în clasele superioare. Umblam de multe ori fără rost printre bănci, cerşind cărţi de citit. Elevii au observat că ştiu pe dinafară bucăţi întregi din „Demonul", „Mţîri", „Baladele" lui Jukovski şi chiar „Odele" lui Derjavin. Eram socotit ca făcînd parte dintre cei „cu cap". Pe cei „cu cap", şcoala îi respecta poate chiar mai mult decît pe voinici şi pe îndrăzneţi. Acest lucru ar părea ciudat dacă ne gîndim la obiceiurile din şcoală, dar acesta este adevărul. În felul ei, şcoala îi proteja pe cei „cu cap", se mîndrea cu ei, îi încuraja şi, oare, nu aşa se explică, printre altele, faptul că din adîncurile înceţoşate ale şcolii duhovniceşti au ieşit totuşi fel de fel de oameni minunaţi, care n-au făcut parte din nobilime — revoluţionari, critici, scriitori, publicişti, oameni de ştiinţă ?

Pe mine m-a ajutat Ceapurov, din clasa a patra, un băiat mai mult sîrguitor decît înzestrat. Lua pentru mine cărţi din biblioteca pentru adulţi, mă apăra împotriva nedreptăţilor, al ironiilor şi al bătăilor, mă chema în clasa a patra şi mă punea să recit versuri. Colegii lui Ceapurov au devenit şi ei îngăduitori cu mine şi, ca urmare, şi cei din clasele inferioare mă necăjeau mai puţin.

Înainte de săptămîna albă, Timoha m-a prins din nou cu o carte interzisă. Printre vechituri, am găsit la un anticar, un bătrîn uscăţiv, cu un aer grav, o carte de povestiri a lui Korolenko. Era plină de mucegai la cotor şi răspîndea miros de

umezeală şi acreală. Am citit povestirea despre fata care a pierit printre ruinele de piatră şi despre vagabondul Tiburtin. Mi-a plăcut şi chiar am plîns pe ascuns citind-o. Într-o zi, trecînd pe coridor cu cartea la mine, m-am izbit pe neaşteptate de Timoha Savrasov ; nici n-am apucat să clipesc din ochi că acesta mi l-a şi smuls din mînă pe Korolenko.

— De unde ai luat cartea asta ?

— Am găsit-o în sufragerie sub dulap...

— Da, da... Timoha m-a izbit cu cotorul cărţii peste umăr. Pe Jules Verne l-ai găsit sub dulap, pe Korolenko l-ai găsit sub dulap... Ar fi trebuit să născoceşti ceva mai interesant.

N-aveam chef să născocesc ceva mai interesant ; voiam să-l necăjesc pe Timoha.

S-a strîmbat, răsfoind cu neglijenţă cartea.

— Pentru astfel de cărţi, băiete, pentru cărţi de astea interzise, se dă afară din şcoală, fără nici un fel de discuţie. Dacă-l citeşti pe Korolenko ăsta, mai bine pregăteşte-te să pleci la maică-ta, să zaci pe laviţă.

M-a băgat la carceră şi am căpătat din nou „patru" la purtare. Timoha m-a poreclit „domnul Korolenko"şi „scriitorul". La poreclele astea mai adăuga şi altele, defăimătoare :

— Ei, tu, domnule scriitor Korolenko, hoţ de noapte şi de zi ! N-ai mai şterpelit nimic ?... Ce scrie în cartea domnului scriitor Korolenko despre cei pe care-i apucă mîncărimea de palme, cînd văd bunul altuia ?

Ce sătul eram de pe-atunci de cuvintele „bunul altuia" !

În clasa întîi am trecut al şaptelea, deşi ca pregătire eram al doilea din clasă.

Încet, încet, şcoala uita de fapta mea ruşinoasă...

În clasa a doua mi-a fost dat să trăiesc noi amaruri. S-au adăugat limbile moarte, s-au făcut mai grele şi alte obiecte. Notele de patru şi cinci au fost înlocuite cu trei, apoi au început să alterneze cu cele de doi. Haldei, Timoha, profesorii mă plictiseau la început cu morala lor, dar curînd au fost nevoiţi să mă bage la carceră, să mă lase fără prînz, fără cină, să-mi anuleze învoirile acasă de sărbători. Între timp, mama se mutase în oraş. Îşi găsise un loc la şcoala eparhială de fete, unde preda lucrul manual. Duminica mă duceam la ea, înfulecam cu lăcomie piroştile delicioase umflate, îi ascultam dojenile pentru notele mele de trei şi doi, tăceam sau îi înjuram cu furie pe mai-marii şcolii.

Şcoala... carcerele... notele de „doi"... observaţiile m-au plictisit într-atît, încît pînă la urmă am început să mă simt tot mai mult atras de Mayne Reid, Jules Verne, Fenimore Cooper, Louis Boussenard. Eram nevoit să-i citesc prin closete, printre dulapuri, în pod, după magazii. Citindu-i, trebuia să fiu atent ca nu cumva să apară pe-acolo Chioru, Frumuşelu sau chiar Timoha. Mă pierdeam într-o nespusă visare. În imensitatea nemărginită se deschideau pampasurile şi preriile, străluceau, ca nişte solzi de aur, Missouri şi Mississipi, se ridicau, ca un zid de netrecut, pădurile tropicale. Vîntul cîmpiilor mă ameţea. Din înălţimi se lăsa noaptea sudului, care tăinuia săgeţile otrăvite, suliţele, *tomahawk*-urile, jaguarii, panterele. Lîngă un foc se odihnea, într-un somn foarte uşor, nobilul Ochi-de-Şoim, numit şi Ciorap-de-Piele sau Căutătorul-de-Urme ori Carabină-lungă. Dînd deoparte împletiturile gigantice de liane, apăreau fără zgomot ultimii copii ai lui Lenapp : neînfricatul Chingachgook şi cutezătorul său fiu Uncas. Gingaşa Judith făgăduia mîngîiere, dragoste, pasiune ce te ademeneau şi te înfiorau, ca moartea ; credinciosul El-Sol şi sora lui răsăreau prin luminişurile desişului verde ; visam că sînt stăpînul calului-salvator, al calului-prieten, Moro, căutam să cîştig încrederea lui Rosebois şi José, mă transformam într-un căţărător pe stînci, într-un *cverilas* spaniol sau *marron* din Jamaica. Mai tîrziu, în anii maturităţii, arta mi-a deschis porţile spre noi universuri ademenitoare, de căutare a adevărului, de pasiuni, de rîs şi de durere de revoltă şi speranţe. Am învăţat să simt bucuria cînd într-un cuvînt se aude ritmul universului, cînd artistul te învaţă să vezi într-alt fel, nou, ceea ce este obişnuit, cotidian, cînd smulge vălurile viitorului, sau cînd eşti mîndru de geniul uman şi simţi infinitul mişcării neobosite a vieţii ; dar niciodată n-am citit cărţi cu o asemenea uitare de sine ca aceea pe care am trăit-o în adolescenţa mea petrecută la şcoala duhovnicească. Este foarte greu să povestesc progresiv cum ajunge omul un revoluţionar. Viaţa noastră interioară este subordonată unei legi generale ; ea se dezvoltă nu numai pe calea schimbărilor treptate, dar de obicei îi sînt fireşti schimbările spontane ; aceste schimbări germinează în ascunzişurile sufletului nostru, apoi

deodată ies la iveală ; pentru mine însă este limpede că m-am raliat revoluționarilor, pe lîngă alte motive, și datorită Căutătorului-de-Urme, lui El-Sol, lui Rosebois și José, indienilor delawari și dakotani. Soarta cărților este capricioasă. După expresia lui Tiutcev, „nu trebuie să ne străduim a ghici ce impresie va face cuvîntul nostru". Creatorii lui El-Sol și ai Vînătorului-de-Cerbi justificau tîlhăriile „fraților lor cu fețe palide", acești frați care, cu ajutorul prafului de pușcă și al fierului, prin înșelătorie și trădare, nimiceau triburile de piei roșii, otrăvindu-i cu apa de foc și molipsindu-i de boli rușinoase. Despre aceste fapte mărețe nu se scria de obicei în cărțile acelea. Dimpotrivă, frații cu fețele palide erau arătați ca oameni în stare de fapte mărețe și drepți, apărători ai celor mai bune înfăptuiri ale minții omenești, pe cînd delawarii și dakotanii erau descriși ca josnici, brutali, vicleni. Totuși, noi, adolescenții, ne jucam de cele mai multe ori de-a indienii, ne împodobeam capetele cu pene de păsări, învățam să lansăm strigăte guturale de luptă, să aruncăm cu sulița, bumerangul și tomahawkul, ne clădeam *wigwam*-uri,[1] vînam muscari și găinușe. E adevărat că Vînătorii-de-Cerbi se trăgeau din oameni cu fețe palide, însă în realitate se deosebeau foarte puțin de pieile roșii. Atrași de ei, renegam școala duhovnicească, mica burghezie, orînduirea de atunci „liniștită și pașnică". Întruchipîndu-i pe indieni, noi afirmam drepturile omului, fie chiar abstracte, dar pentru timpul acela, în felul lor, îndrăznețe. Vechea Rusie a satelor era și ea „indiană". Într-adevăr, țăranii nu erau oare pentru stăpînii vieții de atunci delawarii și comancii cu piele roșie, oameni dintr-o altă rasă și dintr-alt neam, inferior ? Și oare Rusia nu se împărțea în oameni cu fețe palide și în piei roșii ?...

[1] Wigwam — cortul familiei, taberei sau satului într-un trib indian.

Abandonam manualele plictisitoare, cumpăram romane de aventuri, le cerșeam de la prieteni și cunoștințe, și odată m-am apucat chiar să scriu o povestire din viața huronilor. Ea începea în felul următor : „În lumina lunii strălucea sinistru cuțitul de tîlhar al morarului..." Probabil că stricam fără milă practica scriitorilor ruși, indiferenți față de subiect și de interesul pe care acesta l-ar putea stîrni. Spre părerea mea de rău, n-am mai făcut nici un progres la povestire și nu am îmbogățit fondul de subiecte noi pentru cititor. În același timp, notele de trei și de doi erau înlocuite cu doi și unu. Am încropit din nou, cu chiu, cu vai, o bibliotecă ; Timoha făcea o nouă incursiune la cufărul meu și-mi lua iar cărțile, iar eu îmi completam din nou biblioteca.

Atunci a ordonat pedagogilor să mă urmărească, pentru a mă sili să mă ocup numai de manualele de școală. Chioru și Frumușelu nu mă scăpau din ochi. Am hotărît să mă ascund de ei la spital. S-a constatat că am anemie. La spital îi înșelam cu istețime pe doctor și pe felcer și am reușit să stau acolo șapte săptămîni. Timoha ceruse de repetate ori să mi se facă ieșirea din spital, dar se constata din nou că am febră (ciocăneam termometrul) sau că îmi amorțeau picioarele și nici măcar nu pu-

team să mă dau jos din pat în fața conducerii spitalului. Timoha amenința, chiar țipa în gura mare, făcea morală, dar amenințarea și morala nu tămăduiesc bolile. După ieșirea din spital, am început să-i duc de nas, cu succes, pe profesori ; cînd eram scos la lecție le răspundeam : „Am rămas în urmă, dar sînt aproape să-i ajung pe ceilalți". Eram crezut și cîteva săptămîni încă nu am deschis cărțile. Dar m-au prins. Probabil că profesorii s-au înțeles între ei, că m-au examinat toți în aceeași zi. Răspunsurile mele au fost nesatisfăcătoare și am primit cinci note de unu. Credeam că mă dezvinovățesc destul de convingător, ba am tras și o porție de plîns, dar Timoha Savrasov m-a luat în rîs și m-a trimis la carceră. Au chemat-o pe mama. Ca urmare, ea nu mi-a dat voie să mă duc în vacanța de Crăciun la Nikolai Ivanovici și l-a invitat la noi pe un meditator, un seminarist din clasa a șasea. Meditatorul duhnea a ceapă și mirosea a lenjerie purtată mult, pe lîngă faptul că mai și rîgîia grozav. Am început să-l urăsc, îl sileam să repete același lucru de două-trei ori, spunîndu-i calm că n-am înțeles nimic. Teologul-seminarist își răvășea părul, asuda, mirosea și mai rău, mă privea furios și se plîngea mamei. Îl copleșeam cu încăpățînarea mea de nătîng, cu gîndul numai la eroii mei preferați și la soarta lor.

După vacanța de Crăciun, Chioru m-a prins din nou citind „cărți interzise", și într-o dimineață, după rugăciune, Timoha Savrasov a adus la cunoștința generală hotărîrea plină de învățăminte a consiliului profesoral :

— ...Consiliul profesoral, avînd în vedere rușinoasa și tot mai îngrijorătoarea lipsă de roade la învățătură a elevului cutare și avînd în vedere, mai departe, faptul că această condamnabilă lipsă de roade la învățătură se explică prin pasiunea păgubitoare a menționatului elev pentru cărțile laice, hotărăște : să se interzică sus-menționatului discipol al școlii noastre citirea oricărei cărți de acum și pînă la totala lui îndreptare. Pedagogii au obligația de a urmări cu toată atenția executarea necondiționată a prezentei hotărîri.

— Am să-ți arăt eu prerii, liane și pampasuri, trîndavule ! a încheiat cu importanță Timoha povața sa.

Luam mereu nota unu, din care cauză eram condamnat la carceră și la alte pedepse. Mă chinuiam aproape zilnic stînd „stîlp", iar în zilele de sărbătoare nu mi se dădea drumul să plec la mama. Numai arareori reușeam să citesc cărți. Dar am găsit o ieșire din impas, care mi-a înlocuit în parte cititul. Am început să scornesc și să povestesc cîte în lună și în stele ; născocirea mi s-a părut a fi un lucru atrăgător, ea nefiind accesibilă conducerii școlii. Povestind aventuri minunate, mă însuflețeam și născoceam multe altele, neașteptate chiar și pentru mine.

Din cauza alimentației insuficiente, a carcerelor, a notelor de unu și a mustrărilor, slăbisem și mă deșirasem. Săptămîni întregi nu mă spălam, umblam cu tunica și cu pantalonii rupți. Mi-am însușit tot argoul din școală, pe care-l foloseam cu o mare iscusință, inventînd și eu cuvinte sfidătoare ostentative ; îmi băteam joc de puști, îi jec-

măneam și-i chelfăneam, mă legam de trecători, făceam praf tejghelele tîrgoveților, iar cînd mă întorceam de la baia Potrovskaia, mă agățam de liceeni, de realiști și de elevii de la școala de meserii.

Cîteodată, cînd mă priveam întîmplător în oglindă, îmi contemplam cu uimire obrazul de adolescent zvăpăiat, slab, palid, acoperit de pete galbene, cu ochi șireți, neliniștiți ; părul meu se ondula destul de plăcut, dar la școală eram tunși de mîntuială, și eu, chilug fiind, semănam acum mai mult cu un pușcăriaș. Poate că numai buzele cărnoase — din cauza cărora mă necăjeau spunîndu-mi „buzatul" — își mai păstraseră naivitatea copilărească. Îmi plăcea să par altfel decît eram în realitate. Semeția prefăcută și îndrăzneala fățarnică mă stăpîneau mai mult decît pe alți elevi. Voiam să-mi fac renume de „înveterat", „îndrăzneț", „incorigibil". Mergeam „spre exmatriculare", îmi călcam pe inimă și mă străduiam să apăr păreri și idei vădit false și, pierzînd simțul măsurii, exageram lucrurile cu ușurință ; vedeam lumea și oamenii cu ochi care denaturau totul. Îmi dădeam eu seama ce se petrecea cu mine ?... Uneori mă dezmeticeam, dar pentru foarte scurt timp...

Tocmai atunci s-au pus bazele asociației secrete „Tugii-strangulatori". Denumirea am luat-o din romanul lui Louis Boussenard, în care acționa o sectă secretă a yogilor. Tugii-strangulatori au ridicat ștrengăria de școlar la rangul de faptă eroică și măreață. Renumele lui Trunțev nu ne dădea pace. Drept conducător al tugilor-strangulatori m-am ales pe mine. Asociația le pretindea membrilor o supunere oarbă. Jurămîntul de credință îl depuneam pe lațul de strangulat al gîdelui. În asociație, în afară de mine, au intrat colegii : Kostiușka Trubcevski, Nikolai Liubvin, Vitka Bogoiavlenski, Petea Horoșavski și Serioga Oreasinov.

Cea mai neînțeleasă părea intrarea în asociația tugilor a lui Petea Horoșavski. Acesta, un băiat liniștit și modest, avea o purtare exemplară. După ziua aceea, cînd îl snopisem în bătaie și-i dăruisem apoi briceagul de oțel, prietenia noastră se întărise din ce în ce mai mult. În clasa a doua, eram amîndoi atrași de „Vînătorul-de-Cerbi" și de Uncas ; totuși, Petea Horoșavski rămînea tot printre cei dintîi din clasă. El semăna foarte puțin cu un elev de școală duhovnicească. În fiecare duminică venea la el o soră de-a lui, o fată de liceu, cu vreo doi ani mai mare decît dînsul. Ședeau împreună în sala de primire, amîndoi frumușei foc, cu genele lungi lăsate în jos, ca nu cumva să fie nevoiți să vadă scîrnăviile din școală, amîndoi prietenoși. Petea era păstrătorul sigiliului asociației, făcut din lemn de mesteacăn, cu următoarele cuvinte gravate pe el : „Tugii-Strangulatori-Negri", iar sub acestea o funie și un craniu. Sigiliul fusese încredințat lui Horoșavski, pentru că el era cel mai ordonat dintre noi toți.

Printre tugii-strangulatori, renumele de cel mai voinic îl avea Nikolai Liubvin. Privea totdeauna pe sub sprîncene, cu gravitate, iar ochii cu pleoapele roșii îi lăcrimau. Liubvin nu se sătura cu porția de mîncare ce i se cuvenea și o mai completa cu bucăți mari de pîine neagră, bine sărate și unse din belșug cu muștar. Muștarul îl fura de la bu-

cătar. Ca și Petea, Liubvin era de cele mai multe ori tăcut, dar, dacă se înfuria, obrazul i se acoperea într-o clipă cu pete stacojii, se bosumfla, transpira, se repezea, fără să-l pună în gardă, asupra celui ce-l supărase și-l snopea în bătaie, fără milă, cu pumnii lui mari și puternici. Orfan și inveterat al acestei școli, Liubvin își petrecea de obicei vacanțele în școală. Vara îl luau la ei în sat niște rude îndepărtate — un dascăl cu soția lui. Dascălul venea după el pe jos, străbătînd un drum de mai bine de două sute de verste. Se întorceau acasă trăind din mila oamenilor. Liubvin era deosebit de rezistent, încăpățînat și suporta pedepsele cu o sfidare grosolană. Era predispus la meditații, dar judeca încet și ne uimea adesea prin concluzii neașteptate. Tăcea, tăcea, pînă cînd trîntea ceva pe nepusă masă :

— Un cunoscut de-al meu, seminarist, mi-a spus de curînd că sufletul omenesc se mută după moarte în animale...

— Ei și ? îl întrebau prietenii.

Liubvin răspundea ursuz, cu o privire misterioasă :

— Dacă sufletele noastre se reincarnează în animale, atunci și sufletele animalelor se reincarnează în noi. Prin urmare, omul este un animal. Și în Serioga, de pildă, s-a cuibărit sufletul unui hipopotam...

Serioga îl privea liniștit :

— Asta nu se poate, frate, eu nu mă prea împac cu apa, pe cînd în tine s-a reincarnat, fără îndoială, sufletul unui măgar verde...

Liubvin îl întreba serios :

— De ce verde ? ca și cum numai culoarea l-ar fi pus pe gînduri.

Celălalt îi explica :

— Fiindcă măgarii verzi sînt idioții cei mai mari.

Liubvin se bosumfla, își morfolea buzele și se îndepărta cu mîinile încrucișate, de parcă abia și le mai stăpînea. Ne uluia cu întrebările pe care ni le punea :

— Ia spune, cum trebuie oficiat serviciul religios, dacă înălțarea cade într-o duminică ?

— Naiba știe, răspundea Kostiușka Trubcevski, nepăsător.

— Înălțarea nu poate să cadă într-o duminică, ea cade întotdeauna într-o joi, ne învăța Liubvin.

— Ei și ?

— Nimic.

O dată, Korinski l-a pus pe Liubvin să spună pe dinafară poezia lui Pușkin — „Proorocul". Acesta a ajuns pînă la strofa :

La o răscruce s-a ivit
Un serafim cu șase aripi
C-un deget lin, adietor
Mi-atinse pleoapele ușor.

Aici Liubvin s-a întrerupt și a declarat cu hotărîre :

— Asta nu-i adevărat...

— Ce nu este adevărat ? l-a întrebat mirat Korinski.

— Serafimii n-au nici mîini, nici picioare, ci numai cap și aripi. Un serafim nu putea să atingă pleoapele c-un deget.

În clasă se așternu liniștea. Korinski își ridică mîna la urechea dreaptă, dar nu se știe de ce, n-o duse pînă la ureche, ci începu să-și frămînte tivitura uniformei.

— Se subînțeleg degete spirituale, nu corporale, explică el în sfîrșit, după o pauză îndelungată. Îngerii, arhanghelii, serafimii nu au corp. Ai înțeles ?

— Nu, n-am înțeles, răspunse hotărît Liubvin. Îngerii, cînd trebuie să se înfățișeze oamenilor, iau aspectul unui corp. Serafimii n-au degete.

— Așa este, zău, șopti cineva cu admirație din ultima bancă, așa ca să audă toată clasa.

Korinski aruncă o privire furioasă spre fundul clasei, dar se stăpîni din nou și începu iar să explice de ce „degetul" serafimului trebuie înțeles „în sens spiritual". Liubvin o ținea pe-a lui. Așa a apărut cazul Liubvin, al unui nou eretic. Korinski pretindea ca băiatul să se lepede de erezie, să se supună, dar el nu se lepăda și nu se supunea. Profesorul s-ar fi răfuit mai aprig cu Liubvin și l-ar fi „aranjat", dar disputa a avut parte de o vastă publicitate. Soluția problemei era căutată de întreaga școală. Elevii s-au despărțit în două tabere : cei care negau existența degetelor la serafimi și cei care admiteau existența acestora. Disputa a devenit înverșunată, sădind ispite vădite, subminînd temeliile școlii duhovnicești. Controversa a dus pînă la încasări de palme și uneori pînă la bătăi. Liubvin ajunsese o somitate și nu

ceda. Haldei și Timoha l-au chemat pe eretic de nenumărate ori ca să-l povățuiască și să-l lămurească, dar el tot nu se lămurea. L-au băgat la carceră, au căutat să-l lămurească din nou, l-au lăsat fără mîncare, dar Liubvin nu se îndupleca. Pînă la urmă, Haldei a dat ordin ca chestiunea degetelor să fie curmată cu toată hotărîrea. Școala a primit această dispoziție ca pe o victorie a lui Liubvin. E adevărat că elevii întrebați răspundeau, după dispoziția conducerii, că serafimii pot avea diferite înfățișări, deci pot fi și cu degete, dar pe de altă parte Liubvin nu fusese dat afară din școală și elevii credeau în taină că are dreptate. Mai bătea la ochi și faptul că profesorul Korinski nu îndrăznise să-l „aranjeze". Liubvin era ridicat în slăvi. Spre cinstea prietenului nostru trebuie să spunem că nu-și luase de loc nasul la purtare și că rămăsese același elev preocupat și ursuz ca totdeauna.

Liubvin nu putea să sufere discuțiile despre femei. Cînd auzea astfel de discuții, se mohora și mai tare și începea să șuiere asurzitor. Avea o verișoară care învăța la școala eparhială. El o vizita din cînd în cînd, dar făcea acest lucru în cea mai mare taină față de colegi. Își chema verișoara în sala de primire și o ducea într-un colț mai întunecos ; acolo, sau tăcea, bosumflat și roșu la față, holbîndu-și ochii, sau o întreba sacadat și grosolan :

— Ai note de doi ?... Haleală e destulă ?... Te lasă la plimbare ?...

Verișoara îi răspundea, sfioasă, verișorului sever. Acesta nu prea zăbovea mult.

— E timpul să mă-ntorc la școală, murmura el și pleca fără să-i mai arunce vreo privire fetei sau altor eleve.

Înainte de a intra în asociația tugilor-strangulatori Liubvin începuse să abuzeze de citate din Sfînta Scriptură...

Cu totul opus lui Liubvin era Kostiușka Trubcevski, un băiat vesel, flecar, poznaș, un pehlivan nepăsător și un extravagant. Niciodată nu-și pierdea vremea să se gîndească prea mult asupra unui lucru. Lua hotărîri grăbite, după inspirație. Rătăcirea obositoare în dezlegarea problemelor abstracte era străină de firea sa. Lumea lui se deosebea prin claritate și simplitate. La celebra dispută despre degetele serafimului el nu luase parte și susținea că cercetările lui Liubvin în domeniul serafimilor nu fac doi bani. Nu acorda prea mult timp lecțiilor, le asimila cu ușurință, prinzînd esențialul din zbor. Mai avea o calitate, folositoare pentru tugii-strangulatori : era isteț și dibaci ; se cățăra cu măiestrie pe copaci, pe stîlpi, pe garduri și pe acoperișuri. Pe lîngă asta, nu se descuraja niciodată, iar cînd ne pomeneam în vreo situație grea, ne îmbărbăta prin glume și snoave, prin mijirea veselă a ochilor, prin ieșiri hazlii din situație și prin încrederea lui că totul va trece și „nu se va întîmpla nimica". Trubcevski s-a alăturat tugilor-strangulatori datorită neastîmpărului său.

...Vitka Bogoiavlenski, un mormăilă și gură-spurcată nemaipomenit, se înfuria de multe ori dintr-un fleac, dar tot atît de repede se și potolea. Vitka folosea „vorbe tari", atît de rafinate și atît de murdare, că pînă și noi, elevi ai școlii duhovnicești, care trecusem prin multe și văzusem destule, îl priveam cu uimire, iar paznicii și oamenii de serviciu erau chiar mișcați la auzul acestora. Ne povestea cu plăcere, cu o sinceritate de invidiat și cu toate amănuntele, bineînțeles în taină, despre neobișnuitele lui aventuri amoroase, înfățișîndu-se ca un desfrînat și un cunoscător al pasiunilor sub toate aspectele lor. Ne iniția în tainele sexului. Ne învăța cu sînge rece cum se seduce și se cucerește cît mai repede o femeie. Într-adevăr, era dulce distracția cu fetele din sat, care nu-i mai dădeau pace lui Vitka, dar el prefera ceva mai nobil : tinere preotese, eleve de la școala eparhială, eleve de liceu, tinere văduvioare de funcționari sau negustorese dolofane. Făcea aluzie chiar și la o legătură nelegiuită și dulce cu fata unui moșier de viță veche și ilustră. Îl invidiam pe prietenul meu pentru ușurința cu care ajungea la victorii strălucite și absolute. Cucerea femeile din mers : prin gări, în vagoane de tren, la întîlniri întîmplătoare, în spatele căpițelor și a grămezilor de paie, pe cîmp, prin pădure. N-avea decît să intre într-o casă de țară, să ceară o cană cu apă la o nevastă tinerică, să-i arunce o privire, să-și ridice sprînceana, să schimbe o vorbă dulce cu ea, că femeia își și pierdea firea. Le scotea cu îndrăzneală fustele, le desfăcea șireturile de la corsete, despletea cozile de păr ale fetelor... Ce mai viață ! Numai lapte și miere ! Recunosc că povestirile lui mă uimeau foarte mult. Cu nimic, nici măcar pe departe nu se asemănau cu ceea ce mi se întîmpla mie. Eu nu repurtasem încă nici cea mai modestă victorie. Și cuceririle lui Vitka îmi păreau cu atît mai uimi-

toare, cu cît despre aspectul lui nu se putea spune că era ademenitor. Predispus la obezitate, el avea niște picioare subțiri și strîmbe, cu care se mai și mîndrea spunînd că sînt de „cavalerist", Fața lui era îndoielnic înfrumusețată cu un nas mare, coroiat și cu doi negi pe el. El nu se putea lăuda decît cu ochii săi întunecați, „de catifea", umezi și vioi ; aceștia scăpărau adesea de furie, dar din cînd în cînd licărea în ei ceva blînd, cu toate că Vitka, după cum spunea, ura manifestările de „tandrețe", mai mult decît orice. Deoarece nu-i prețuiam aspectul, înclinam deseori să mă îndoiesc de aventurile lui, dar de fiecare dată mă copleșeau amănuntele povestite de el cu măiestrie ; într-adevăr, în ceea ce privește amănuntele, nu era cîtuși de puțin zgîrcit. Pe lîngă asta, repet, înjura grozav. Cutremurătoarele lui înjurături „de mamă" înlăturau orice îndoială. Vitka ținea la prietenie și nu-i cruța pe apostați. Urmărea cu rîvnă ca tugii-strangulatori să nu se țină de pălăvrăgeli fără rost, să nu aibă încredere în cei ce nu meritau. În ceea ce-i privește pe dușmani, era înzestrat, aș spune, cu un simț de adulmecare ; merita să-l privești cînd urmărea pe cineva sau verifica ceva. Semăna cu un prepelicar care face *arête*. Urechile se ridicau, stînd băț, în timp ce ochii lui pironiți străpungeau „vînatul". Pe oameni îi cataloga mai mult prin adulmecare, și părerile despre ei și le făcea pe loc. Își pierduse părinții de mic ; vacanțele și le petrecea la un unchi, învățător într-un sat. Pesemne că ținea mult la unchiul său, fiindcă nu ne îngăduia să spunem nimic rău despre dînsul.

Un alt membru al asociației, Serghei Oreasinov, ne supunea cîteodată la fel de fel de încercări. Îi plăcea să zăbovească atunci cînd, de fapt, trebuia să fugă de urmăritor mîncînd pămîntul. Mi-amintesc bine de fața lui lată, brăzdată de ciupituri, și de mersul lui greoi, de buzele groase și de alunița de pe obrazul drept, mare cît o monedă de cincisprezece copeici. „E însemnat de Dumnezeu !" spunea Vitka despre el. Leneș, cu mișcări greoaie, totdeauna de parcă abia se trezise din somn, Serioga Oreasinov dădea dovadă uneori, spre surprinderea prietenilor și poate și a lui însuși, de o vioiciune, istețime și ștrengărie, însoțite de un zîmbet foarte ciudat. După ce făcea vreo poznă, se cufunda din nou în somnolența lui. Suporta cu blîndețe fel de fel de glume pe socoteala sa, și doar se scărpina după ureche cînd Bogoiavlenski îl onora cu vreo înjurătură extrasavuroasă. În discordanță totală cu această calitate și cu altele asemănătoare, lui Serioga îi plăcea să se ferchezuiască și se pieptăna ridicol lăsînd să-i atîrne părul lung pe urechea dreaptă. Școala nu îngăduia asemenea înclinări și-apoi și mijloacele lui erau infime, așa că vrînd-nevrînd el trebuia să se supună. În afară de pieptănătură el mai obișnuia să-și văxuiască din cînd în cînd cizmele cu o cremă cazonă cu miros înțepător, pînă ce căpătau un luciu extraordinar, iar cînd bea ceaiul își ținea degetul mic într-o parte, întocmai ca o domnișoară de provincie.

În ceea ce mă privește, fusesem uns ca Tug-Strangulator-Suprem, fiind într-o oarecare măsură ideologul și chiar conducătorul asociației. Acțiunilor ordinare și chiar mîrșave le atribuiam trăsături

înălțătoare și fantastice, spulberam îndoielile, întăream încrederea.

Asociația tugilor-strangulatori nu avea un regulament scris, dar regulamentul nescris era foarte sever. Tugii-strangulatori declaraseră război pe viață și pe moarte conducerii școlii, profesorilor, pîrîtorilor, locuitorilor orașului și gardienilor. Pentru primirea unui membru nou în asociație se cerea aprobarea unanimă a membrilor. Hotărîrile se luau cu majoritate de voturi și erau respectate fără discuție. Trădătorii, cei ce pălăvrăgeau sau dezvăluiau tainele, meritau o moarte rușinoasă. Membrii asociației nu aveau voie să se adune, să se întîlnească în văzul elevilor. Nikolai Liubvin a încercat să imprime tugilor o nuanță mistică. A propus ca tugii-strangulatori să păstreze într-un loc tainic o piatră neagră. Piatra neagră însemna noaptea în care yogii săvîrșeau principalele fapte mărețe. Ea nu trebuia să fie văzută de nimeni și nici atinsă. De două ori pe lună, în jurul pietrei trebuia să se desfășoare un ritual sacru : strangulatorii să cînte imnuri sfinte, să facă legăminte și jurăminte înfricoșătoare, să sărute și să mănînce pămîntul stropit cu sîngele jertfei. Propunerile mistice ale iubitorului de înțelepciune au fost respinse, iar Vitka i-a declarat : „N-ai decît să halești tu noroiul, dacă vrei, d-aia ești prost ca o ciubotă !..." Simțindu-se ofensat, „misticul" s-a bosumflat, a început să bufnească și să bombăne nedeslușit, că ciubota nu halește...

E timpul să arătăm faptele pline de povață pe măsura puterii tugilor-strangulatori, o sectă secretă

din îndepărtata Indie, adusă de vînt, prin voința unei soarte neînțelese, într-una din viile Domnului, din Rusia...

Cina sărăcăcioasă, alcătuită din bucăți de carne cu zgîrci, pîine uscată, cașă de hrișcă amestecată cu unt rînced, nu-i amuză pe elevi. De altfel, tugilor-strangulatori nu le arde nicidecum de mîncare : îi așteaptă o acțiune primejdioasă. Schimbă între ei priviri semnificative peste capul colegilor.

Tugii se adună în curte, în dosul bucătăriei.

— Ați luat sigiliul ? întreabă preocupat Strangulatorul-Suprem.

Trezorierul-Sigiliului îl scoate din buzunar și-l arată. Strangulatorul-Suprem se consultă cu Marele-Șef care este Vitka Bogoiavlenski.

— „Și «Franța» le e parola, și consemnul e «Sfînta Elena», proclamă nu se știe de ce cu mult patos Trubcevski — Pantera-Neagră, [1] care, strîngîndu-și la spate cu amîndouă mîinile paltonul descheiat, își flutură poalele, de parcă ar da din coadă.

— Te omor, aspidă ! urlă înfuriat Marele-Șef. Găgăuță, așa și pe dincolo !

E de la sine înțeles că Marele-Șef nu i-a zis Panterei-Negre, „așa și pe dincolo", ci i-a trîntit, fără ocolișuri, niște vorbe rusești, răsunătoare. Trebuie să se știe de la bun început că expresiile răsunătoare, pline de însuflețire ale Marelui-Șef, nu

[1] Poreclele indiene nu corespund uneori societății indienilor din Asia ; elevii îndrăgiseră pieile roșii înainte ca asociația să fi luat ființă ; elevii școlii duhovnicești, care adoptaseră mai înainte diferite porecle, nu au mai vrut să le schimbe.

le-ar putea răbda nici o hîrtie, dar mai ales hîrtia sovietică, şi nu ne rămîne decît să regretăm că pitorescul lor incomparabil nu se poate eterniza.

— O, tineri! Lăudaţi-l pe Domnul! Lăudaţi numele Domnului, glăsuieşte Liubvin, care şi-a luat o poreclă ciudată: Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă. Strangulatorul-Suprem îi cheamă cu o voce surdă şi impresionantă pe tugi să depună jurămîntul de credinţă. Yogii fac un cerc, ţinîndu-se de mînă.

— Mă lepăd de bunică, de mamă, de tată şi de neamul meu, de surori şi de fraţi. Mă lepăd de astrul miezului de noapte, de marea, de oceanul albastru. Îmi încredinţez viaţa tugilor-strangulatori de-a pururea, pînă la cele patru scînduri cioplite. Să-mi crape ochii, să mi se umple gura de puroi, să mi se lipească limba de cerul gurii, să mă ia Belzebut cel cu blană de foc dacă voi trăda tugii-strangulatori... Sapa şi lopata, funia şi giulgiul!...

Jurămîntul de credinţă fusese conceput de Strangulatorul-Suprem, dar suferise importante corectări şi completări. Jurămîntul se spunea în şoaptă, cu dîrzenie: yogii cred în magia cuvîntului. Trup-de-Oţel completează jurămîntul:

— Vino, Doamne, din cer şi vezi şi cercetează via aceasta pe care a sădit-o mîna Ta! Amin!...

Yogii-strangulatori sar gardul în stradă, se strecoară pe splai, pe lîngă Biserica Sfîntului Pokrov, pe lîngă seminar şi se ascund după colţul caselor. Se scurge cam un sfert de oră. Pantera-Neagră — iscoada principală — dă, în sfîrşit, semnalul de alarmă. Pe stradă se văd doi liceeni. Sînt încă departe. Strada e pustie, întunecoasă, numai seminarul, luminat puternic, se înalţă dinaintea lor cu coloanele lui albe, cu ferestrele, acoperişurile şi cu cupola sa grea. Liceenii ajung în dreptul casei medicului dentist. Un şuier ascuţit al Marelui-Şef despică aerul ca tăişul unei lame de oţel. Tugii-strangulatori se reped şi-i înconjoară într-o clipă. Liceenii sînt bine îmbrăcaţi, cu mantale lungi, cenuşii; copiii cresc, de aceea îmbrăcămintea se face cu rezerve, ca să dureze mai mult. Unuia dintre băieţi i-a căzut pe urechi chipiul cu cocardă argintie, de mare ce era. La subsuoară ţine un pachet de cărţi şi caiete. Celălalt, mai înalt decît colegul lui, ţine sub braţ un sul.

— *Quo vadis?* Încotro mergi, halcă de carne albastră?... tună Marele-Şef.

„Halca de carne" înţelege şi fără cuvintele ameninţătoare că întîlnirea cu elevii şcolii duhovniceşti, seara, tîrziu, nu prevesteşte nimic bun: ura dintre colivari şi liceeni este veche. Cel mai înalt dintre liceeni îi examinează descumpănit pe cei din ceată şi zice cu o voce tremurătoare şi abia auzită.

— Ce vă priveşte pe voi?

Prizonierii sînt palizi la faţă; aruncă în jur priviri rătăcite. Doar-doar s-o arăta vreun trecător care să-i scoată din încurcătură.

— Viaţa sau moartea? zice Trup-de-Oţel, înaintînd ameninţător spre ei.

Cel mai tînăr dintre ei chiţăie cu glas fals, de sopran:

— Noi nu ne atingem şi nu ne legăm de voi, nu ne atingeţi şi nu vă legaţi nici voi de noi!

— Raportați-i tăicuțului și măicuței, îi ia Vitka în bătaie de joc. Tăicuțul și măicuța o să vă dea lăptic și cîte un oușor, o să vă culce într-un pătuc călduț.

— Noi nu ne legăm de voi, chițăia mereu cel mai mic.

— Bardadîm și falcadîn! enunță Pantera-Neagră.

— Omega și Ipsilon! îi ține isonul Vitka.

— Creaturi comestibile! Oi de junghiat!

— Smeriți-vă, popoare! Domnul este cu noi!...

— Caramba! Sacramento! strigă mai tare decît toți Strangulatorul-Suprem, dînd astfel semnalul de atac.

Trup-de-Oțel pune mîna pe liceanul cel mic, îi smulge cărțile și le aruncă în zăpadă. Repede, priceput și obișnuit cu astfel de treburi, dezgolește brațul victimei. Aceasta caută zadarnic să se smulgă; între timp, Horoșavski îi apasă cu grijă, pe braț, mai sus de încheietură, sigiliul rotund avînd ca inscripție Tugii-Strangulatori-Negri, iar dedesubt o funie și un craniu. Liceanul cel înalt face o încercare mai îndrăzneață de apărare, dar i se vine și lui de hac fără prea multă greutate.

Fapta se numește „înfierarea sacră". Strangulatorul-Suprem presupune că sensul acestei înfierări trebuie să fie întărirea slavei purtătoare de cunună și a nemaipomenitei vitejii a yogilor-indieni. Ca lumea să știe de puternica sectă, steaua ei să răsară de-acum și pururea, să se teamă și să se cutremure vrăjmașii. Tugii sînt peste tot și veghează totdeauna.

Marele-Șef, cu o funie, poate, în parte prefăcută, îi previne pe cei înfierați:

— Trei zile și trei nopți să nu spălați urma sigiliului. Altfel vă așteaptă funia!

— *Caramba! Sacramento!*

— *Bardadîm și falcadîn!*

— Îi voi sparge țeasta cu tomahawkul!... Îi voi rupe dinții păcătosului!...

Tugii-strangulatori se întorc în fugă la școală, fără să observe lipsa confratelui lor, Serega Oreasinov, șeful huronilor și al dakotanilor, Ursul-Roșcat. Șeful sălbaticilor dakotani îi ajunge din urmă abia lîngă gard.

— De ce a rămas în urmă fratele nostru piele-roșie? îl întreabă cu oarecare severitate Strangulatorul-Suprem.

Huronul zîmbește ironic, împingîndu-și înainte buza de sus.

— I-am petrecut pe diavolii ăștia pînă acasă. Cînd am ajuns acolo, — Ursul-Roșcat vorbește tărăgănat, accentuînd vocalele — la casa lor, deschide ușa un om cu barbă, pesemne tătîne-su. Îi spun tătucului cu barbă: „Tugii-strangulatori mi-au poruncit să vă dau în primire pe acești doi puștani: prea sînt sperioși!" Dracii de copii m-au apucat de palton, urlînd: „Ne-a snopit în bătaie!" De-abia am scăpat de ei. Tătucul bărbos s-a luat după mine. M-a fugărit în capul gol pînă la stabilimentul de băi.

— Piele-roșie, frate al nostru, șef al huronilor și al delawarilor, Urs-Roșcat! rostește cu gravitate Strangulatorul-Suprem, ascunzîndu-și cu greu admirația față de purtarea temerară a yogului-

strangulator. — Acţiunile arbitrare sînt aspru pedepsite. Te iert pentru încălcarea regulilor, dar altădată să ştii că vei fi pedepsit exemplar !

— Mai încet, diavoli împieliţaţi ! şuieră deodată printre dinţi Marele-Şef. Apoi face un *arête* de prepelicar şi-şi apropie ochiul de crăpătura din gard. Ameninţă cu pumnul : Atenţie !... Timoha ! şopteşte Marele-Şef abia auzit.

Tugii-strangulatori se lipesc de zid. În mijlocul curţii scăldate în ceaţa argintie, îmbrăcat cu o şubă pînă la călcîie, stă Timoha Savrasov. E atent ; îşi ţine capul în sus, îşi plimbă nasul în stînga şi-n dreapta, adulmecă şi-şi ciuleşte urechile. Probabil că ne-a auzit vag vocile şi arde de nerăbdare să ne prindă. Încremenim. Prin crăpăturile din gard, din pricina răsuflării, parcă se aude topindu-se zăpada. Undeva, în mahala, urlă prelung şi singuratic un dulău. Timoha aşteaptă chinuitor de mult. În curte nu e nimeni. Lumina lunii şi urletul câinelui fac ca figura lui Savrasov să aibă ceva hipnotic, vrăjit, care te sperie. În sfîrşit, Timoha porneşte încet spre locuinţa lui. Sub picioarele sale, încălţate cu nişte galoşi de piele enormi, scîrţîie cu putere zăpada.

— Momîie cu coadă lungă !... Diavol cu opt coarne !...

Sărim prevăzători gardul. Şeful sălbaticilor dakotani şi delawari rămîne agăţat în cuie. Vitka Bogoiavlenski îl smulge cu forţa pe dakotan de pe gard, fără să ţină prea mult seama ce se va petrece cu pantalonii huronului, iar Trup-de-Oţel zice ursuz şi răutăcios : „Cei traşi în ţeapă roagă să li se dea apă !" Dakotanul şi delawarul răsuflă greu.

O bucată de pantalon rămîne, ca profit, cuielor de pe gard. Oh ! blestemat gard ! Cîtă muncă de prisos îi aduce el blîndei şi liniştitei noastre bătrîne lenjerese ! Am scos cuiele de nenumărate ori ca să nu sfîşie hainele elevilor, dar atotvăzătorul ochi al lui Timoha descoperă totdeauna lipsa lor şi-i pune pe paznicii şcolii să împodobească gardul cu altele !

Cînd eram gata să ne despărţim, Trubcevski scoate un fluierat uşor :

— „Halca de carne albastră" rezolvă şi ea problemele după Evtuşevski. Am aruncat o privire în cărţile lor, nu i-au depăşit prea mult pe confraţii noştri.

— Noi nu ne putem compara cu ei, observă, ursuz, Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă. Ei vor merge mai departe la universitate, pe cînd noi nu vom fi altceva decît nişte popi de ţară.

— Mai bine mă înjunghii decît să mă fac popă, declară Trubcevski — Pantera-Neagră — fluturîndu-şi poalele paltonului ca pe o coadă.

— Nici eu nu mă fac popă, sări Trezorierul-Sigiliului, Petea Horoşavski, înroşindu-se nu se ştie de ce.

— Prieteni ! vorbi încurajator Strangulatorul-Suprem. — De popie nici nu poate fi vorba. Noi avem nevoie de o lume întreagă.

— În schimb, lumea nu are nevoie de noi, răspunse Trup-de-Oţel, cu o voce ca din mormînt.

— Ai dreptate, frate al meu cu faţa palidă, zise Serega, care se socotea şi huron, şi delawar, şi dakotan, şi Urs-Roşcat, şi Oreasinov. Vorbind, îşi

pipăia ruptura, parcă vrînd să se convingă încă o dată de întîmplarea nenorocită...

Tugii-strangulatori au tăcut.

...Întîmplător alesesem un loc norocos, lîngă seminar. Desigur că părinţii celor înfieraţi nu ne-au bănuit pe noi, ci pe seminarişti. Conducerea seminarului, în urma plîngerilor primite, a făcut o anchetă, care a rămas fără nici un rezultat. Seara în jurul seminarului umblau de colo-colo paznicii. Ne-a fost tot mai greu să aplicăm sigiliul înfierării ; de altfel, ne-am şi plictisit de el. Ne-am hotărît să comitem alte fapte, noi, mai răsunătoare, Strangulatorul-Suprem a dat ordin să facem praştii cu tragere lungă. Praştiile făcute erau minunate.

...Şi într-o noapte întunecoasă, fără lună, tugii-strangulatori s-au ascuns în curtea şcolii, printre lemne, lîngă grajduri, în spatele magaziilor. În faţă, la vreo sută şi ceva de paşi, clădirea cu clasele se lăsase, împovărată de vreme, în troienele de zăpadă. Vîntul pişcător ni se strecura în mîneci şi pe sub poale. Dar tugii-strangulatori nu luau în seamă nici mîinile înroşite, nici buzele învineţite. L-am văzut trecînd pe pedagogul Chioru, înfofolit şi cu capul ascuns în gulerul ridicat al unui palton prea larg. Un grup de elevi se îndreptau, în pas grăbit, din clase spre Spelunca Magdalenei. Bucătarul Miheici, cu faţa ca de aramă, a ieşit din bucătărie, a tras cîteva fumuri de ţigară, s-a cutremurat de frig, apoi a intrat din nou înăuntru. În spatele clădirilor, paznicul de noapte bătea toaca, leneş şi rar.

Marele-Şef a fost primul care a întins praştia. Într-o fereastră din mijlocul clădirii şcolii zăngăni

jalnic şi zgomotos un geam, risipindu-se. Apoi se aşternu o linişte prevestitoare de rău. Geamurile începură să se facă ţăndări în acelaşi timp în diferite locuri. Ferestrele tremurau în zăngănit mărunt şi sonor, ca şi cum ar fi clănţănit din dinţi, oftau şi gemeau. Sunetele geamurilor crăpate se risipeau într-un ţîrîit mărunt şi ascuţit, se împleteau, se îngrămădeau, apoi deodată se împrăştiau furtunos şi amuţeau într-un plescăit. Găurile negre ale ferestrelor se înmulţeau tot mai mult. Ne grăbeam. Kostiuşka trăgea aproape fără să dea greş. Muşcîndu-şi pînă la sînge buza de jos, îşi întindea praştia cu iscusinţă pînă la refuz. Ochii îi scînteiau. Trup-de-Oţel trimitea proiectilele din poziţia în genunchi şi cînd nimerea răsufla zgomotos pe nas, scoţînd nişte sunete groase şi sacadate. Petea Horoşavski şoptea : „Mi se pare că iar n-am nimerit". Era sîrguincios de parcă învăţa lecţiile în ajunul unei zile în care ştia că va fi ascultat. Şeful delawarilor, culcat pe burtă, îşi întindea praştia, scoţîndu-şi limba, şi cînd nimerea admira geamul spart. Un estet ! Mai înflăcărat decît toţi acţiona Marele-Şef : zvîrlind piatra, îşi holba furios ochii şi, dacă nu nimerea, trăgea nişte înjurături nedesluşite. Deşi bătea vîntul, faţa i se acoperise cu broboane mari de sudoare.

...Cu cîtă frenezie ameţitoare, cu ce nebunie minunată te îmbată distrugerea ! „Zdrang, zdrang, zdrang !" şi o dată cu zdrăngănitul ăsta, în om se dezlănţuie o stihie lipsită de raţiune. Te biciuieşte cu izbucniri fierbinţi de flăcări, ca şi cînd omul şi-ar sparge învelişul şi, eliberat, se contopeşte într-un fel nou cu lumea. De unde atîta forţă

neașteptată, atîta forță parcă interminabilă? Mintea, simțămintele sînt subordonate unui *ce* întunecat, primordial, între ele neexistînd nici un dezacord, totul se contopește, partea și întregul fiind una. Totul! Și ți se pare că nimic nu mai e imposibil, că totul se poate înfăptui. Gîndul se transformă în faptă, și din faptă se naște gîndul. Vederea se ascute, mîinile și picioarele se fac mai ușoare, se mișcă mai iute. Nici grijă, nici frică! Și cît curaj! Admirația îl cutremură pe om! Îl cuprinde o neobișnuită senzație de libertate, o spontaneitate totală și perfectă! Și nu mai e vorba de un susur domol, ci de o vîltoare nebună în jurul omului și în el. Există o clipă, cu neputință de descris, cînd universul, toate simțurile și gîndurile se contopesc într-un singur punct extraspațial, care cuprinde în sine durerea, desfătarea, ceva fioros, ceva care înghite totul, pătrunzător și orbitor! Mai departe nu există nimic și nici nu poate exista ceva! Existența nu e existență, viața și moartea se contopesc cu totul!...

...Primul care își vine în fire este Marele-Șef. El poartă răspunderea acțiunilor operative ale tugilor-strangulatori.

— Ascundeți praștiile! Vitka ne împinge și ne trage de mînecă, trecînd în fugă de la unul la altul. În curte nu se vede încă nimeni, dar din clipă în clipă vor apare elevii, paznicii, pedagogii, Timoha, va începe razia. — Încetează! Te cotonogesc! Vitka aleargă la delawar și-i trage un ghiont zdravăn. Ne venim în fire, ascundem din fugă praștiile, ne retragem. Din sufragerie năvălesc oamenii, se grăbește Chioru — iată-l strigînd ceva.

Ne îndepărtăm spre grădina moșierului Romanovski. Vitka Bogoiavlenski, potrivit înțelegerii, zăbovește călare pe gard. — Ho-ho-ho, ne-am de colivari! Ho-ho-ho, el este cel însărcinat să-i atragă pe urmăritori pe urme false. Paznicii aleargă după noi, dar noi am și lăsat în urmă gardul grădinii lui Romanovski, apoi încă un gard și încă o grădină; am și ajuns pe malul rîului, și de acolo ne întoarcem ușurel, pe nesimțite, în curtea școlii; aici, ba tîrîndu-ne, ba furișîndu-ne, coborîm scările întunecoase în Spelunca Magdalenei.

Toți sînt convinși că geamurile n-au fost sparte de elevi de-ai școli duhovnicești, ci mai curînd de elevii de la școala de meserii. Atacuri de felul acesta se mai petrecuseră. Nici tugii-strangulatori nu s-au culcat pe o ureche, ci au împrăștiat și ei fel de fel de zvonuri, care-i absolveau de orice bănuială. Unul dintre oamenii de serviciu afirma sus și tare că văzuse cu ochii lui cum sărise gardul un flăcău zdravăn, îmbrăcat cu o scurtă din blană de oaie și în picioare cu pîslari cenușii. Da, da! Nu era el acela care strigase „neam de colivari“? Afirmația aceasta și altele asemănătoare erau primite cu îndoială de conducerea școlii: fuseseră sparte peste cincizeci de geamuri; ca într-un pogrom; era mult mai bine ca fapta asta de răufăcători să se arunce în spinarea străinilor. Timoha a ținut o alocuțiune despre descompunerea moravurilor laice moderne, susținînd că discipolii școlii duhovnicești nu trebuie să urmeze exemplul rău. Dimpotrivă, în mijlocul decăderii generale a bunei-cuviințe și a bunelor purtări, discipolii să fie o pavăză de nădejde a smereniei; lumina și în întuneric lumi-

nează, fiindcă întunericul n-o poate cuprinde. Tugii-strangulatori au ascultat cuvîntul evlavios al lui Timoha, arătîndu-se adînc pătrunşi de el; Vitka Bogoiavlenski îşi lingea chiar buzele, în vreme ce Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă ofta din greu gemînd; numai faţa Panterei-Negre era, ca de obicei, plină de şiretenie şi nechibzuinţă.

— Grozavă cuvîntare! spuse Vitka după rugăciune, pe cînd coboram scările spre clasă.

— Minunată cuvîntare! am răspuns eu, uitîndu-mă drept la rădăcina nasului său.

— Nemaipomenită cuvîntare! s-a auzit din spatele nostru glasul aprobator al lui Trup-de-Oţel.

Am uitat să pomenesc despre o întîmplare la prima vedere fără însemnătate, dar cu urmări importante. În seara aceleiaşi zile, cînd spărsesem geamurile, între Marele-Şef şi şeful delawarilor, Ursul-Roşcat, s-a iscat o ceartă în Spelunca Magdalenei. Celebrul delawar s-a apropiat de Marele-Şef, zicînd alene:

— Bagă de seamă, Vitka, frăţioare, c-o să te plesnesc peste bot!

— Mă rog, dar pentru ce să mă plesneşti peste bot?! l-a întrebat, uimit, Marele-Şef, cu un ton împăciuitor, pentru orice eventualitate mişcîndu-şi totuşi umerii, gata de harţă.

— De ce m-ai înghiontit cînd am tras cu praştia? M-ai făcut o vînătaie zdravănă.

Marele-Şef l-a „gratificat" pe delawar cu felurite expresii pline de înflorituri, spunînd că-i pare rău că atunci nu i-a frînt coastele. De data aceasta, delawarul s-a arătat neaşteptat de certăreţ pentru firea lui şi i-a răspuns Marelui-Şef folosind expresii

tari. Cearta ameninţa să se transforme într-o adevărată păruială. Strangulatorul-Suprem a fost silit să intervină. I-a potolit, dar nu s-au liniştit cu totul. Şeful delawarilor şi al huronilor n-a sărit la bătaie, dar a declarat cu o îndărătnicie neclintită:

— Ascultă, Vitka, să-mi sară ochii din cap dacă n-o să-ţi fac eu una de ai să mă pomeneşti!...

...După vreo zece zile de la ceartă, a luat foc şcoala. Incendiul a pornit de la o magazie. Elevii cinau, şi cînd şi-au aruncat lingurile şi au alergat în curte, flăcările bîntuiau cu voioşie, ondulîndu-şi pătimaş pletele roşcovane. Reflectîndu-se pe figuri şi în ochi cu licăriri purpurii, creau o ameţeală încîntătoare. Oamenii devin fără voia lor adoratori ai focului şi e greu, ba chiar imposibil, să-ţi desprinzi privirea de la această veche, cea mai veche stihie dintre toate. Pentru elevi, incendiul era o sărbătoare neprevăzută. Îi ajutau cu plăcere pe pompieri, pompau apa, scoteau afară vechiturile, împrăştiau bîrnele şi scîndurile. Ajutau nu pentru că ar fi vrut să stingă focul, ci, dimpotrivă, cînd flăcările s-au întins de la magazie la grajd, au început să murmure plini de admiraţie. Întîmplarea dădea naştere unei zăpăceli pline de voioşie şi prospeţime. Bătrînul comandant de pompieri, un alcoolic inveterat, îi lăuda pe elevi pentru strădaniile lor şi pînă şi Timoha bolborosea ceva încurajator. Numai Haldei stătea proţap în pragul casei, cu urechile roşii, clăpăuge, străbătute de vinişoare.

Eu şi delawarul ne-am întîlnit în faţa focului; deşi tugilor-strangulatori le era interzis să se poarte faţă de alţii aşa cum ne-am purtat noi, datorită evenimentului neaşteptat am uitat de orice pre-

cauție. Șeful huronilor, uitîndu-se la foc, și-a adus aminte de „Vînătorii de scalpuri“ :

— „Un fum înțepător și înăbușitor umplea peștera...“ Grozav mai arde ; adevărate flăcări ale gheenei.

— Arde pentru nota „cinci“ cu plus...

— S-ar putea să nu salveze magazia.

— Se prea poate să n-o salveze, afirm eu cu chibzuință.

Deodată, șeful delawarilor, rînjind cu gura larg deschisă, mi-a dat ușurel cu cotul.

— Ce e ? l-am întrebat eu uimit pe dakotan.

— Grozav ! a șuierat el foarte mulțumit, înghiontindu-mă din nou în coaste.

— Ce e ? l-am întrebat din nou pe dakotan, de data asta nedumerit.

— Grozav ! a șuierat el iar. Apoi, zăbovind nițel, s-a aplecat spre mine, șoptind : — Mai știi, poate că magaziei i-am dat chiar eu foc !...

— Minți ! i-am spus eu tărăgănat și uluit.

— Înainte de cină am adunat în magazie cîrpele vechi, le-am stropit cu gaz și le-am dat foc. Ia te uită cum pîlpîie ! Grozav pîlpîie !...

S-a așternut tăcerea.

— De ce-ai dat foc magaziei ?

— Eram supărat pe Vitka. De ce m-a izbit atunci cu piciorul de mi-a lăsat o vînătaie ? El să mă izbească cum îi vine și eu să rabd ? Chiar față de tine mi-am dat cuvîntul că n-o să uit asta. Află frate, că eu mă țin de cuvînt.

— Mă, poamă, mă ! am murmurat eu holbînd ochii la el.

— Da, vezi, uite, așa poamă sînt ! încuviință delawarul, fără să se simtă cîtuși de puțin stînjenit. — Să nu se mai fălească atîta... Ia uite, uite — ia foc și grajdul. Poate că arde și el !

— Va trebui să ne răfuim cu tine, frate, i-am declarat eu amenințător și l-am părăsit pe dakotan.

Incendiul s-a stins tîrziu după miezul nopții. Magazia a ars pînă-n temelii. Din grajd abia de s-a mai putut salva ceva. S-au căutat cauzele focului, dar cercetările nu au dus la nici un rezultat. S-a presupus că vreun paznic al școlii aruncase un muc de țigară aprinsă ori un chibrit printre vechiturile din magazie.

Seara, în fundul curții, s-a ținut *ayora* — adunarea obștii yogilor-strangulatori. Le-am spus :

— Unul dintre confrații noștri, vrînd să se răzbune pe un membru al asociației, nu a găsit altceva mai bun de făcut decît să dea foc școlii.

Tugii au fost cuprinși de o agitație cumplită.

— Dar nenorocirea — continuam eu să-l demasc — nu constă în faptul că tovarășul nostru de arme s-ar fi răzbunat pe un alt tovarăș de arme, ci în faptul că a făcut o samavolnicie, a acționat de unul singur. Tugii-strangulatori ar fi putut incendia nu numai o singură magazie, ci și alte clădiri ale școlii. În felul acesta numele lor s-ar fi înscris în istorie cu adevărate litere de foc, salvîndu-se pe ei și pe tovarășii lor de nesuferitul prizonierat pentru un an întreg, dacă nu chiar și pentru mai multă vreme, pînă ce s-ar fi terminat construcția noii clădiri.

Şi am dat în vileag numele infractorului. Tugii-strangulatori au rămas uluiţi de nemaipomenita demascare.

— Nu degeaba i-am tras atunci una-n coaste, a izbucnit Marele-Şef, invitîndu-ne cu o privire plină de furie să-l susţinem în mînia sa.

Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă se agita scoţînd pe nas nişte sunete misterioase. Pantera-Neagră dădu drumul unui răget, ceea ce însemna că e nemulţumit. Trezorierul-Sigiliului se uita la delawar şi la noi toţi descumpănit, de parcă nimerise într-o bandă de tîlhari dintre cei mai sîngeroşi. Numai delawarul — acuzatul — era de un calm imperturbabil, demn de invidiat. A fost întrebat ce ar putea spune în apărarea sa. Ar putea spune multe pentru a-şi justifica fapta. Vînătaia cerea răzbunare. Fără doar şi poate. Dar ce să credem despre Strangulatorul-Suprem al nostru ? I se încredinţase o taină grozavă. Şi el divulgase această taină. Ce-i drept, o divulgase tot superbilor tugi-strangulatori, dar taina este sacră, intangibilă, aidoma sicriului legii din cortul sfînt. Nu el delawarul, dakotanul şi huronul, nu el ar trebui judecat, ci Strangulatorul-Suprem în persoană. *Dixi !*

— Nu da vina pe alţii, aşa şi pe dincolo ! îl întrerupse, furios, Marele-Şef.

Tonul aprins, revolta sinceră, expresiile vulgare uluitoare, l-au influenţat probabil chiar şi pe încăpăţînatul Urs-Roşcat, care a bîiguit :

— Dar tu de ce dai ghionturi ?

— Trîndavule !... Ticălosule !... Belzebut cu blană lungă !... a urlat Marele-Şef, dînd drumul la expresii tari şi mai grozave.

În clipa aceasta, a intervenit Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă.

— Lucrurile se pot îndrepta, ne-a încurajat el cu un ton plin de chibzuinţă şi cu înţeles adînc.

— Lucrurile se pot îndrepta ? l-a întrebat ironic Pantera-Neagră. — Acum, cînd din magazie n-au rămas decît nişte tăciuni ?

— Lucrurile se pot îndrepta, susţinu, cu şi mai mare hotărîre şi cu un ton plin de înţelesuri mai adînci, Trup-de-Oţel.

Tugii-strangulatori l-au privit, fără să scoată o vorbă. Şi în liniştea care se aşternu peste noi răsună o voce înfundată, ca de ventrilog :

— Trebuie să dăm foc la toată şcoala, cu toate vechiturile ei. Şi nimeni nu se va mai simţi nedreptăţit, mulţumindu-se toată lumea, şi nu vom mai avea motive de discuţie...

Tugii-strangulatori se uitau la el, muţi de uimire. Simplitatea şi genialitatea propunerii îi cutremurau.

— Cum aşa ? bîigui Trezorierul-Sigiliului, Petea Horoşavski.

— Uite-aşa... Ne-apucăm şi dăm foc la toată şcoala, zise Brîu-de-Fontă, înlăturînd dîrz orice îndoială.

Pînă şi delawarul cel sălbatic, pînă şi el se zăpăci. Îşi clătină capul de om furtunos, pipăindu-şi nasul, de parcă voia să se convingă că totul e aievea şi nu un vis. Marelui-Şef îi înţepeni expresia vulgară undeva în gît şi multă vreme nu fu în stare să-i dea drumul ; numai după o reţinere destul de lungă izbuti, în sfîrşit, să scuipe un avorton neno-

rocit, care-și pierduse însă întreaga vigoare și suculență.

Mai rău decît alții am picat eu, Strangulatorul-Suprem. În pledoaria de acuzare regretasem că școala nu fusese cu totul mistuită de flăcări. Spusesem asta, ca să-l demasc pe șeful delawarilor și al huronilor ; totuși, Trup-de-Oțel nu înțelesese întreaga finețe și caracterul convențional al discursului meu și, fără nici un fel de ocol, trăsese pe loc concluzii surprinzătoare. Trebuia să bat în retragere, ceea ce am și făcut, drept să spun, fără iscusință și chiar prostește.

— Să dăm foc școlii ? am zis eu, e prematur. Nu poți porni la o treabă ca asta așa, pe nepusă masă. Trebuie să judecăm și să cumpănim totul în amănunțime. Eu am vorbit despre incendierea școlii „în general".

— Ce înseamnă „în general" ? întrebă, nu fără ironie, șeful delawarilor.

M-am prefăcut că nu aud întrebarea.

— Să nu abați inima mea către cuvinte de viclenie, spuse Trup-de-Oțel ursuz, zîmbind ironic, din care pricină m-am zăpăcit și am amuțit.

— De ce trebuie să dăm foc școlii ? interveni Trubcevski — Pantera-Neagră. Vitka i-a dat un ghiont lui Serega, și noi să-i dăm foc școlii din pricina asta ? Prostii !

— Într-adevăr, susținui eu cuvîntul înțelept al prietenului. Cuvîntul lui sună cu totul convingător.

— Sună trîmbița pentru retragere !...

— Jur pe mustangul și pe lasso-ul cow-boy-ului că sînt de părerea Panterei-Negre !

— Amin, cedrii Libanului și fiarele urlătoare...

S-a hotărît ca școala să fie cruțată. Toți au uitat să mai ia în discuție fapta delawarului. Numai Marele-Șef a făcut o aluzie vagă la scopul inițial al adunării noastre.

— Tare rău îmi pare că nu ți-am umflat botul, a declarat Vitka, uitîndu-se cu subînțeles la șeful huronilor.

— Calicului nu-i e dat să fie bogat, răspunse Ursul-Roșcat.

...După incendiu, tugii-strangulatori au săvîrșit cîteva fapte mai mărunte. Printre acestea se cuvine să amintim de răfuiala cu pîrîtorul Haruzin. I-am pus paltonul în cap pe cînd se afla la umblătoare și-și făcea nevoile și l-am băgat în hazna. El urla și ofta. L-am lăsat acolo pe jumătate sufocat. A doua zi, turnătorul s-a internat în spital. El și-a dat seama cel dintîi cine-i făcuse bucata. Am observat că direcția școlii a început să ne supravegheze cu mare atenție.

La asociație a aderat și a fost primit în ea Șurka Eleonski, elev din clasa a treia, poreclit Neam-de-Bădăran. Această poreclă și-o născocise chiar el și n-avea chef s-o schimbe, fapt care i-a descurajat într-o oarecare măsură pe tugii-strangulatori. Scund, adus de spate, cu umerii largi, Șurka nu era prea sociabil. Avea o capacitate neobișnuită de a asimila limbile vechi, dar învăța de mîntuială ; nici cărți nu prea citea și de obicei îi plăcea să se plimbe pe coridor sau prin curte, pe undeva prin locurile dosnice, cu mîinile la spate, reflectînd la cine știe ce. Se plimba ce se plimba, se apropia de un grup de elevi, stătea nițel să asculte, se uita

la ei cu ochii lui pătrunzători, înguști, „de porc", zîmbea ironic, pentru sine și se îndepărta fără să spună o vorbă. La ce se gîndea, nu se știe. Dar un lucru știam: Neam-de-Bădăran nu te va trăda, nu va da înapoi de la nici o faptă primejdioasă; de aceea nici nu l-am refuzat cînd a cerut să intre în asociația noastră.

Relațiile noastre cu elevii din școală se complicau. Noi păstram cu sfințenie taina, dar la școala duhovnicească, o instituție de învățămînt închisă, era bineînțeles cu neputință să te ascunzi cu totul de privirile curioase. Destui își dădeau seama cine erau adevărații vinovați de cele mai multe năzbîtii. Unii ne simpatizau, la nevoie ne scoteau, cu plăcere, basma curată, depuneau mărturii false în favoarea noastră, ne preveneau despre uneltirile și capcanele conducerii, ne ajutau cînd ne încurcam la lecții. Dar aceștia reprezentau minoritatea. Cei mai mulți se fereau de noi și ne ocoleau. Regimul din școală, obscur și inutil, ne asuprea fără milă; cu toate acestea, mulți îl prețuiau și așa. „Dacă te dă afară, te-alegi cu chipiul roșu!" îi speria Timoha pe elevi, vrînd să spună că-i trimite la cătănie. „Dacă te exmatriculează, nu se mai alege nimic din tine", spuneau mereu cei de acasă. Rămîi pe veci băiat de alergătură la un băcan sau calfă la un atelier. Viața nu e o glumă. N-ai să cari apa cu carul și nici din coadă de cîine nu faci sită de mătase, iar dacă îți bagi nasul unde nu-ți fierbe oala, o să se găsească ac de cojocul tău, o să ajungi gol-pușcă și o să te trezești acolo unde și-a rupt dracul opincile." Și elevii vedeau în jurul lor clerici trăind în mizerie sau pierzînd timpul prin consistorii, făcînd pe smeriții pe la mănăstiri, pe țîrcovnicii, plecîndu-și capul în fața celor tari și dedîndu-se beției. „Vei pieri!" li se repeta pretutindeni, și elevii încă adolescenți fiind, își însușeau prudența, chibzuiala, frica de viață, spiritul de rob, și cu toate acestea erau gata în orice clipă potrivită să facă rău sau vreo poznă strașnică „binefăcătorilor" lor.

Atitudinea celor mai mulți față de noi era echivocă. În ascuns, poate că ne simpatizau, în același timp însă le era și frică de noi: dar dacă poznașii vor atrage nenorocirea asupra tuturor, dacă din cauza lor vor fi băgați la carceră, vor căpăta un trei la purtare, vor rămîne repetenți sau vor fi exmatriculați. Dintre toți, cei mai îngrijorați erau elevii din clasa a patra; nu mai aveau decît cîteva luni pînă să se termine școala și să intre în seminar. E de înțeles că se fereau de complicații neprevăzute: anchete, pedepse generale, închiderea provizorie a școlii, venirea revizorilor eparhiei și ai Sinodului. Colegii de clasă ne priveau și ei cu o oarecare teamă: numai de nu s-ar întîmpla ceva. Eram singuratici. Duceam o viață izolată, noi toți poznașii, visătorii, răutăcioșii-adolescenți, orfanii de tată, înăspriții și nepăsătorii. Luptam în primul rînd împotriva conducerii școlii, dar uram, disprețuiam și felul de viață al acestei școli — viață de internat, mundară, meschină, învechită în rele, cu tot felul de primejdii. E adevărat că elevilor nu le făceam rău, dar ei nu vedeau nici fapte bune de la noi. Trăiam împreună, dar și despărțiți. Ne gîndeam și visam despre lucruri diferite, nădăjduiam tot la lucruri diferite. Simțind

propria noastră forță, căpătată prin unitate, ne băteam joc de mulți. Răsplata ne era înstrăinarea și chiar dușmănia.

...Treburile mele școlare mergeau din ce în ce mai prost. Mă alegeam numai cu note de „unu" și „doi". Ședeam zi de zi la carceră sau rămîneam fără prînz ori cină. Timoha a chemat-o pe mama și a anunțat-o că dacă nu mă voi îndrepta, mi se va anula bursa. Ascultam nepăsător necazurile ei. Devenisem un inveterat al școlii duhovnicești și un „militant" al asociației tugilor-strangulatori; păzeam cu străşnicie tradițiile școlii. Nu mă preocupa cîtuși de puțin viitorul meu — mă bizuiam pe mustang, pe armă, pe desișurile de liane și pe pampasuri.

...Cu puțin înainte de vacanța de Paști, la școală a venit în inspecție un arhiereu. A sosit pe neașteptate și a intrat în clasa noastră. Era ora de limba rusă. Am cîntat „Pre stăpînul și arhiereul nostru". Acesta, un bătrîn înalt, solid, a uitat să ne zică „stați jos!" și am rămas un timp îndelungat în picioare. In sfîrșit, și-a dat seama că trebuie să ne spună să ne așezăm în bănci și a întrebat despre felul cum învață elevii. Korinski a dat niște lămuriri pripite. Arhiereul, rezemîndu-se în toiag și trecîndu-și printre degete mătăniile, a examinat din ochi, cu atenție, clasa.

— Care este elevul cel mai puțin sîrguincios de la voi?...

Încurcat, Korinski a schimbat o privire cu Timoha și cu Haldei. Apoi s-a uitat la mine și și-a îndreptat iar privirea spre Timoha, cerîndu-i vădit încuviințarea. Acesta a făcut un semn din cap abia perceptibil. Korinski mi-a rostit numele, și eu m-am ridicat în picioare. Arhiereul m-a examinat îndelung și, posomorît, a dat deoparte toiagul, a luat de pe catedră manualul de limba rusă, l-a răsfoit și s-a apropiat de banca mea. Sutana lui neagră, foșnitoare, mirosea a ulei de trandafir și a tămîie; marginea de jos a potcapului se afla chiar deasupra smocurilor stufoase ale sprîncenelor. Cu degetul său puhav a arătat spre cartea deschisă:

— Știi pe dinafară versurile scriitorului Axakov, „Vecernia, în sat"? Ia mîinile de pe bancă. Obișnuiește-te să fii modest și vrednic de stimă.

Am luat mîinile de pe bancă, mi-am dres glasul și am declamat:

Să vină cel neputincios,
Să vină cel lovit de soartă
Și cel ce-n sufletul lui poartă
O bucurie făr-de nor.
Vă cheamă-al clopotului glas,
Peste cîmpii și văi răsună.
La rugăciune vă adună,
La al vecerniei blînd ceas.

Arhiereul asculta cu capul aplecat într-o parte și cu ochii închiși. Cînd am tăcut, m-a privit, și-a morfolit buzele cărnoase și a murmurat visător:

— Vă cheamă al clopotului glas... înțelegi cuvintele astea, copile? Al clopotului glas... — a vrut să mai spună ceva, dar s-a întrerupt și a întrebat: — Ce versuri mai cunoști despre glasul clopotelor?

Gîndindu-mă puțin, am pomenit poeziile lui Kozlov.

Arhiereul s-a întors încetișor, pe jumătate, spre Timoha, privindu-l întrebător: e elevul cel mai puțin sîrguincios, dar știe versuri!

Timoha a explicat în grabă, ținîndu-și mîinile de-a lungul vipuștii pantalonilor:

— E un leneș, prea sfinția voastră, și se ține de pozne. Mai înainte era printre primii din clasă, dar apoi a căzut pradă cărților laice. Pînă și operele domnului Korolenko s-au găsit la el. E un recalcitrant, încăpățînat și samavolnic.

— Dar versurile despre glasul clopotului le-a recitat cu însuflețire, a observat arhiereul. Cine sînt părinții tăi?

I-am răspuns. Lauda lui m-a măgulit și m-a încurajat mult. Arhiereul, parcă obosit, a pus mîna din nou pe toiag, s-a rezemat cu amîndouă mîinile de ea și a zis cu o voce plictisită, lipsită de expresie:

— Un orfan trebuie să se distingă printr-o purtare bună, exemplară. Înveți pe socoteala statului?

— Da, preasfinția voastră, învăț pe socoteala statului.

— Vezi? Patria și Biserica au grijă de tine, cheltuiesc bani, iar tu, nerecunoscătorule, nu prețuiești asta. Apoi, întorcîndu-se spre Timoha și Haldei, a continuat: — Supravegheați-l pe acest elev cu toată severitatea, el...

A vrut să mai spună ceva, dar a tăcut pe neașteptate, a ascultat atent, ducîndu-și palma la ureche, și a plescăit ușor din buze.

— Nu așa... nu așa... nu-i de loc așa... a murmurat el clătinînd mîhnit din cap.

Unora li s-a părut că arhiereul se întrerupsese și se corectase cu voce tare; dar Timoha și Haldei s-au repezit la el cu o întrebare mută: poate preasfinția sa a mai găsit și alte nereguli pe care le condamnă? Arhiereul, clătinînd mereu din cap, s-a îndreptat în grabă spre ușă. L-am condus cu un cînt nearmonios și cu priviri nedumerite.

Nedumerirea s-a risipit mai tîrziu. Arhiereul era știut ca mare amator și cunoscător al sunetului clopotelor bisericești. Pesemne că nici pe mine nu mă pusese întîmplător să recit versuri despre dangătul clopotelor. Transformările pe care le aducea eparhiilor le începea cu alegerea unor clopote noi. Cunoștea cele mai bune clopote din Rusia, pe cei mai buni clopotari, artiști în meseria lor, îi ademenea din alte gubernii, fără să se zgîrcească la cheltuieli. Negustorii, bogătașii, moșierii îi cunoșteau slăbiciunea și cînd voiau să-l îmbuneze, făceau de obicei danii pentru clopote. În timpul inspecțiilor arhierești prin eparhii, preoții se îngrijeau în primul rînd să-l întîmpine pe vlădică la timp și cu un dangăt armonios de clopote, în care scop trimiteau iscoade la zeci de verste înainte și-și împrumutau unul altuia clopotarii cei mai buni. În timpul serviciului divin, arhiereul se cufunda într-atît în ascultarea dangătului de clopote, încît uita să spună și vozglasurile. Se povestea că în fiecare dimineață era trezit de sunetul clopotelor. Și cum în zorii zilei sunetul acestora se aude foarte limpede, urechea lui prindea cele mai mici greșeli și dezacorduri. Pe cînd se afla la

noi în clasă, vlădica auzise clopotele catedralei din Kazan și observația lui: „Nu așa... nu-i de loc așa..." se referise la dangătul clopotelor.

De pe urma recitării cu succes a versurilor nu am avut nici un folos. O dată cu plecarea arhiereului, Korinski și-a frămîntat mult timp urechea, m-a chemat la catedră, m-a luat repede și mi-a dat un unu, iar pe deasupra Timoha m-a mai băgat și la carceră.

Pe biletul de plecare în vacanța de Paști figurau cinci unu goi-pușcă, trei nenorociți de doi și un patru la purtare, și ăla cu minus.

M-am convins că nu există dreptate pe pămînt, că lucrurile nu se pot îndrepta, că voi rămîne repetent, și m-am simțit definitiv incorigibil. Nu iubeam pe nimeni, nu țineam la nimic. Așa că, după vacanță, cînd tugii-strangulatori s-au adunat din nou, i-am instigat la alte isprăvi.

Lîngă școală trăiau niște nobili scăpătați cu numele de Romanovski. Casa lor, din piatră, coșcovită, cu anexele respective, dădea spre rîu, iar grădina mare, plăcut mirositoare, cu brazi și pini, cu meri și vișini, cu tufe de zmeură, cu coacăze negre și mure, se alipea de curtea noastră. Tugii-strangulatori au hotărît să întreprindă o incursiune pe domeniul familiei Romanovski. Trebuia să ne ferim de portar și de un dulău enorm, ținut în lanț. Ca de obicei, ne-am adunat după cină în locurile dosnice ale curții școlii. Pantera-Neagră, mîrîind surd, făcea salturi de fiară sîngeroasă, scoțîndu-și ghearele. Marele-Șef ne-a prevenit: „Pe trădători îi așteaptă funia și groapa!" Prevenirea

nu-și avea rostul, dar Marele-Șef susținea că regulile aspre ale yogilor nu strică niciodată să fie amintite. Trup-de-Oțel tăcea, cu o mutră de om încercat și înțelept, totuși n-a scăpat prilejul să mormăie niște cuvinte bisericești.

— Iată-i pe cei ce în mintea lor zămislesc fărădelegea, a spus Brîu-de-Fontă.

— Lasso-ul de gîtul tău! l-a întrerupt Marele-Șef.

Strangulatorul-Suprem, tot pentru respectarea ordinii, a făcut apelul nominal al tugilor; toți erau prezenți, iar printre aceștia și fratele nou primit, Neam-de-Bădăran, care era de un calm de invidiat.

— Înainte după trofee și pentru gloria veacurilor! a zis el.

Strangulatorul-Suprem știa cum să vorbească!

— Eu nu mă duc după trofee și pentru gloria veacurilor, a zis, pe jumătate adormit, Serega.

— Ați uitat să pomeniți numele șefului delawarilor.

— Strălucitorul nostru frate cu piele roșie, neînfricatul conducător al huronilor! N-ai fost uitat de noi, fie-ți numele binecuvîntat!

— Dacă-i așa, Ursul-Roșcat este cu voi.

Primul care a șters-o peste gard a fost Pantera-Neagră. El era iscoada. A dispărut printre tufișuri și copaci. Ceilalți tugi-strangulatori ședeau călare pe gard, așteptînd semnalul fatidic. S-a auzit strigătul repetat de trei ori al unei bufnițe: țipa iscoada și trebuie să recunoaștem că te înfiora. Am coborît de pe gard și, tîrîș, ținînd cuțitele între dinți (altfel nu se putea!) am pătruns în

fundul grădinii. „În lumina lunii strălucea sinistru cuțitul de tîlhar al morarului", mi-am amintit eu faimosul început al romanului meu, din care din păcate nu fusese scris decît un singur capitol, și acela doar de o singură pagină. N-am observat nepotrivirile vădite: cuțitul nu putea să strălucească, pe cer nefiind nici pomeneală de lună; neclar era și faptul de unde, de ce și pentru ce apăruse morarul.

De altfel, nici n-am avut timp să stau să mă gîndesc și să-mi constat neconcordanțele. La comanda Marelui-Șef, tugii-strangulatori au început să-l zdrobească pe dușman. Cu un an mai înainte, Romanovski sădise niște puieți noi de meri, peri și pruni. Tocmai aceștia erau ținta neobosiților și renumiților yogi. Tăiam puieții, îi smulgeam cu rădăcină cu tot și le băgam vîrfurile sub centură, închipuindu-ne că sînt scalpurile inamicilor. Munceam cu rîvnă. Dar nici pierderile n-au lipsit: Brîu-de-Fontă s-a străduit îndelung cu un prun, s-a înfuriat, cuțitul a alunecat de pe trunchi și i-a intrat în mînă. Plin de sînge, a ieșit din rînduri și s-a tîrît în spate, lîngă gard, unde n-a avut totuși chef să stea fără treabă și a luat locul iscoadei noastre, Pantera-Neagră. Glorie eroilor! Portarul probabil că dormea; dormea, de altfel, în cotețul său și dulăul ținut în lanț.

Mi-am împodobit centura cu cîteva trofee. În colțul grădinii am ochit un măr tînăr. Elastic, trunchiul lui îmi răcorea mîna. Între timp, cuțitul începuse să se tocmească și nu reușeam să-i vin pomișorului de hac; se îndoia ba într-o parte, ba într-alta, tremura, brăzdînd cerul cu vîrful lui gola\ș. Grămăjoarele de stele licăreau pe cerul care tremura și el de strălucirea lor. Simțind ultima rezistență a trunchiului, ultima lui luptă pentru viață, am început să-l tai și să-l fărîmițez cu înverșunare. Mărul, învins, s-a aplecat și, în sfîrșit, retezat, s-a prăbușit la pămînt. I-am rupt vîrful, strivindu-i mugurii, care, lipicioși și mirositori, mi s-au încleiat de degete. Miroseau a primăvară, a prospețime neirosită. Sub picioare se zărea negru pămîntul cald și umed.. Acesta răspîndea un iz de ferment de vin, de la frunzele căzute în toamnă. Printre arbori și zidurile casei licări, ca o lumină palidă, fîșia îngustă a râului, și de undeva năvăli spre noi suflul cald și învăluitor al nopții. Și atunci parcă m-am trezit pentru o clipă. Vedeam pentru prima dată, după un vis obositor și greu, grădina în întreaga ei splendoare primăvăratică, cerul solemn, mereu tainic, strălucitor, casa ostenită a familiei Romanovski, o casă atît de pașnică și veche, atît de veche. Și tot ce era în fața mea se perindă dintr-o dată ca într-o altă lume... Cu vreo două săptămîni în urmă, văzusem aici un grădinar; tăia crengile cu un cuțit îndoit, stînd îndelung în soare, în fața pomilor, cu capul gol, cărunt. Lîngă el, pe niște piciorușe care nu prinseseră încă puteri, se legăna grav, într-o parte și într-alta, un bondocel cu obrăjiori durdulii și trandafirii. Se ținea de poalele paltonului bunicului, întinzînd mînuța spre cuțit și mestecînd ceva agale. Acum mi-am adus aminte de grădinar și de copilaș... Ce fac eu aici?... De ce trebuie să distrug merii ăștia? E ceva îngrozitor, odios! Școala duhovnicească ne învăluise, ne copleșise pe mine și pe cei de o vîrstă

cu mine, cu o litanie sufocantă, ne îmbătase cu ceva greu, care ne luase mințile. Visările fără rost, aiurelile ridicole, vitejia prostească, născute în sărăcie, și din sărăcie, ascunseseră viața din fața mea și mă purtau tot mai departe pe o cărare de nălucă. Ajunsesem orb și surd, mă abrutizasem, îmi golisem și capul și sufletul. Îmi pierdusem lumea. Și iată, acum țin în mînă un cuțit... puieți tineri, proaspeți... Străduință fără rost!... Ticăloșie!... Toate acestea mi-au trecut prin minte într-o clipă doar, dar atît de impresionant, încît mi-am aruncat numaidecît trofeele și am ascuns repede cuțitul...

Ne întorceam din incursiune și tocmai ne cățăram peste gard, cînd s-a auzit deodată lătratul răgușit al unui cîine și am văzut silueta întunecoasă a portarului repezindu-se spre noi. În curtea școlii, Trup-de-Oțel mi-a arătat degetele sale tăiate:

— Și sîngele nostru va cădea peste vrăjmașii noștri și peste semințiile lor pînă la al zecelea neam!

Marele-Șef m-a întrebat:

— Unde sînt scalpurile tale, frate cu fața palidă?

M-am prefăcut că n-aud întrebarea.

Neam-de-Bădăran a zis visător:

— N-ar strica să facem curățenie prin căsuța aia, am avea ce lua de-acolo.

În noaptea aceea mi-a dăinuit multă vreme în minte fîșia îngustă a rîului, mugurii și felul cum stătusem în grădină nemaiștiind ce să fac.

Devastarea grădinii familiei Romanovski a făcut în școală o vîlvă enormă. Portarul familiei Romanovski susținea că e fapta unor elevi de-ai școlii duhovnicești: îi văzuse cățărîndu-se peste gard. Petea, Trezorierul-Sigiliului, a legat de un pomișor, după instrucțiunile noastre, o hîrtiuță cu sigiliul tugilor-strangulatori — o prostie indiscutabilă. Hîrtiuța a căzut în mîna lui Romanovski. Prin urmare, tugii-strangulatori trebuiau căutați în școală. Romanovski s-a plîns lui Haldei și, după cum s-a zvonit, s-a adresat chiar și „preasfințitului vlădică" în persoană. În acuzările sale, Timoha urla despre o nemaiauzită rușine. În școala duhovnicească, în această pepinieră a păstorilor, acționa o bandă de jefuitori. Aceștia și-au luat numele hulitor de Dumnezeu de tugi-strangulatori. Strangulatorii au ajuns pînă acolo, încît au distrus la un nobil de viță veche o livadă tînără. Dar mizerabilii ăștia cred zadarnic că vor rămîne nedescoperiți, cu toate matrapazlîcurile lor întunecate. Nu, categoric, nu! Orice taină iese la lumina zilei! Iarba rea va pieri din holde!

Ancheta a făcut-o chiar Haldei. Îi chema pe elevi într-o clasă goală, unde-i interoga îndelung. Dintre yogii-strangulatori, Haldei a supus interogatoriului pe Neam-de-Bădăran, pe mine, pe Pantera-Neagră și pe Marele-Șef. Mie mi-a declarat cu voce surdă că știe tot! Știe din cine e alcătuită banda, din care, printre alții, fac parte și eu; numai o recunoaștere sinceră a păcatului îmi va ușura vina, altfel voi fi dat afară din școală cu un „trei" la purtare. I-am răspuns că nu știu absolut nimic. Haldei nu-și desprindea de mine privirea ca de plumb. Urechile lui clăpăuge, transparente, mă chi-

nuiau. S-ar putea ca aceste urechi să fi auzit totul ? M-a terorizat multă vreme, dînd dovadă de o elocvență de loc firească pentru el. Dar nici n-am clipit. Nici ceilalți yogi n-au cedat în fața amenințărilor.

Probe evidente împotriva noastră nu existau, dar acum eram suspectați la tot pasul. Ce aveam de făcut ? Părerile erau diferite. Trup-de-Oțel, Pantera-Neagră și Trezorierul-Sigiliului au fost de părere că deocamdată trebuia să ne încetăm activitatea. Dar ceilalți stăruiau să continuăm cu faptele noastre eroice. E adevărat că eu mai pierdusem din înflăcărare, dar asta o ascundeam chiar și față de mine însumi. Trup-de-Oțel a trecut de partea noastră, iar Pantera-Neagră a declarat că lui îi e totuna. Am hotărît să ne acoperim de o nouă glorie care să dăinuie peste veacuri. Ne-am adus aminte de înfierarea sacră. Marele-Șef a propus să înfierăm numai eleve de liceu. Ceilalți tugi-strangulatori și-au dat bucuroși încuviințarea. Deosebirile de păreri au apărut abia mai tîrziu. Vitka stăruia ca la înfierarea sacră a fetelor să li se salte neapărat fustele și sigiliul să fie aplicat pe picior, nu pe mînă. Cînd Bogoiavlenski ne-a făcut propunerea asta, pînă și noi, niște tugi-strangulatori încercați, am rămas uluiți. Ne-am fîstîcit. Trup-de-Oțel a zis : „Nu cred că e o faptă măreață, ci o rătăcire". Alții, printre care Pantera-Neagră, șeful delawarilor și eu, Strangulatorul-Suprem, ne-am împotrivit și noi, dar am fost poate nu prea sinceri, cînd am spus : „Merită oare să ne încurcăm cu fetișcanele ? Principalul e să se aplice sigiliul,

și basta. La aceste vorbe, Vitka ne-a împroșcat cu cele mai grozave înjurături. Ne spunea „carne putredă", „castrați", atingîndu-ne astfel mîndria bărbătească. N-am putut rezista insultelor lui și i-am acceptat propunerile. Înțelegerea a fost întîmpinată de rîsul diabolic al lui Neam-de-Bădăran, care apoi a amuțit, devenind ursuz. Petea Horoșavski a refuzat categoric să aplice sigiliul pe picioarele despuiate ale liceenelor.

— O scoatem noi la capăt și fără tine, i-a răspuns cu dispreț Vitka, încrețindu-și nasul acvilin.

...Seara tîrziu, tugii-strangulatori s-au așezat la pîndă în tufișurile din piața Varvarinkaia, aproape de foișorul de foc. Au așteptat vreo douăzeci de minute. Dinspre biserică a apărut o elevă de liceu. Străbătea piața venind de pe o alee. I se vedea silueta zveltă într-o rochiță cafenie, cu șorț, îmbrăcată cu un pardesiu subțire și pe cap cu o beretă cu pompon. Ținînd la subsuoară un pachet de cărți strîns în curele, se grăbea și probabil că-i era cam frică. Pe alee și în piață, nici țipenie de om. Așteptam semnalul Marelui-Șef, dar acesta, din cine știe ce motive, a zăbovit și a dat semnalul abia cînd fata se îndepărtase de noi cu vreo douăzeci de pași. La fluieratul lui Vitka, ne-am repezit la victimă, tot cu oarecare întîrziere. După ce am înconjurat-o pe elevă, am început să ne lăsăm prostește de pe un picior pe altul. Fata ne-a aruncat o privire speriată. Genele îi tremurau. De sub beretă îi ieșea o buclă fină, și două cozi feciorelnice îi cădeau pe spate, împletite strîns cu fundițe. Tăceam. Tăcea și victima.

Eu am vorbit cel dintîi :

— Caramba ! Sacramento !... Noi sîntem tugii-strangulatori... dar vorbele mi s-au înțepenit în gît.

— Dați-mi drumul... a spus prizoniera, căutînd în jur ajutoare, cu privirea.

Fata a făcut un pas înainte. Noi nu ne-am mișcat din loc. Umerii subțiri, de copil, ai liceenei au tresărit. Fața i s-a crispat, buzele i s-au strîmbat ; și-a acoperit obrazul cu palma, bîiguind ceva în șoaptă, fără să-i pot desluși vorbele. Trup-de-Oțel-cu-Brîu-de-Fontă a pășit spre ea, vorbind cam grosolan :

— Nu te teme... nu te chelfănim... nu se-ntîmplă nimic...

— Caramba ! Sacramento ! am murmurat cu abia auzit, privind lacrimile ce cădeau din belșug din ochii victimei.

— Unde stai ? a întrebat-o pe prizonieră Marele-Șef, cu o voce cu totul străină.

Prizoniera și-a desprins mîna de pe obraz și, sughițînd, a șoptit :

— Uite colo, arătînd cu cotul spre dreapta, unde se vedea vag o casă cu mezanin și grădiniță în față.

— Ticăloșilor ! s-a auzit deodată în urma noastră, ca o bubuitură, vocea lui Neam-de-Bădăran. Stătea cu picioarele îndepărtate și cu pumnii strînși la spate. Ochii lui „de porc", ageri, se cufundaseră cu totul în orbite, iar obrajii, ciupiți de vărsat, îi tremurau.

— Ticăloșilor ! a hîrîit el din nou, și, făcînd un pas înainte printre noi, a apucat fata de mînă și

a smucit-o cu putere spre dînsul. — Nu știți decît să vă giugiuliți cu muierile ! a mîrîit el, smucind-o din nou pe elevă. — Tu !... s-a răstit el răgușit, înăbușindu-se, vînăt la față și uitîndu-se drept la ea.

Nu se știe cum s-ar fi terminat toată istoria asta dacă la capătul aleii nu ar fi apărut doi cetățeni, care se apropiau de noi. În aceeași clipă ne-am repezit care-ncotro, spre școală.

Înfierarea sacră n-a reușit.

— A dracului de frumușică era fetișcana ! a declarat cu o nepăsare prefăcută Marele-Șef, după ce ne-am mai tras nițel sufletul în fundul curții școlii. — Halal fetișcană ! Trandafir de Serona ! Jur pe pușca cu țeavă lungă a lui Don José !

— Dar libertatea voinicului e mai voioasă, i-am spus eu Marelui-Șef. — Cu aur poți cumpăra patru neveste, în vreme ce un cal grozav e neprețuit !...

— De ce n-ai înfierat-o, Vitka, și nu i-ai aplicat sigiliul ? a întrebat, ursuz, Trup-de-Oțel. — Și mai aveai de gînd să-i ridici și fusta.

— De ce, de ce ! s-a aprins din cale-afară Marele-Șef, fulgerîndu-l cu privirea. Fiindcă ești un idiot cu urechi clăpăuge ! Iată de ce ! Mii de draci și o suliță, în ficați vouă, tuturor ! Tugii-strangulatori ,înțelegi tu, sînt cavaleri, mă, pomanagiu ticălos ce ești ! Dacă ea, așa și pe dincolo, s-a sclifosit, da-i-aș cu tomahawk-cul între coaste, ce mai rămînea de făcut ?

Trup-de-Oțel a luat cuvîntul :

— Nu mai spune minciuni, Vitka ! Ai dat chix în fața fetișcanei.

— Dar tu i-ai spus primul că n-o chelfănim. Ai holbat ochii la ea, gata-gata să-ți iasă din cap.

Trup-de-Oțel s-a bosumflat, a început să sufle greu, s-a făcut stacojiu la față și a înaintat un pas spre Marele-Șef :

— Eu am holbat ochi la ea, mă ?

— Da, mă, tu ai holbat ochii la ea ! a strigat acesta, umflîndu-și pieptul.

— Eu, mă !... dar în aceeași clipă Trup-de-Oțel și-a curmat pe neașteptate vitejia și s-a îndepărtat spre lemne, bodogănind ceva nedeslușit.

Marele-Șef i-a aruncat din urmă o privire disprețuitoare.

— Multe minciuni ne-ai mai tras tu nouă, mă Vitka, despre amantele tale, a scăpat o vorbă Serega Oreasinov, Ursul-Roșcat. Ședea pe un ciot de lemn, ascuțind niște țăruși.

— Eu am spus minciuni ? s-a revoltat Marele-Șef, mistuindu-l cu privirea pe delawar.

— Multe minciuni ai mai tras, mă Vitka, încuviință serios huronul, cioplind liniștit, pe întuneric, țărușii.

Am vrut să mă bag între ei, să previn încăierarea, dar Marele-Șef s-a potolit repede, și-a tras supărat șapca pînă peste ochi și a făcut chiar un pas într-o parte, undeva, spre lemne.

— Băga-ți-aș sulița-n ficați ! a bîiguit el, fără prea mult elan. Ha-ha... auzi, fetișcană ! Ia te uită, mare scofală ! Dacă aș vrea într-o clipă aș învîrti-o pe degete. Mare lucru !...

Insuccesul cu înfierarea sacră, supărarea lui Trup-de-Oțel, ifosele Marelui-Șef m-au pus într-o

mare încurcătură. Ca Strangulator-Suprem eram dator să-i strunesc pe prieteni și să țin vie în ei înflăcărarea războinică. De aceea, le-am spus cu toată hotărîrea :

— *Caramba !* Lovi-ne-ar lepra, sifilisul și ciuma bubonică dacă noi, tugii-strangulatori, vom da îndărăt în fața șorțulețelor și a fundulițelor !... Acțiunea noastră a fost împiedicată de inamici mai puternici. Atîta tot !

— Vorbești cu înțelepciune, frate al nostru mai mare, a zis foarte serios Marele-Șef, care se mai înveselise puțin.

— Oare n-ați văzut, prieteni, cum se apropiau de noi dinspre foișor și niște pompieri ?

— Nu, n-am văzut, a mărturisit delawarul.

— Dar eu am văzut, m-a susținut cu căldură Marele-Șef.

— Cum să nu, veneau în goană spre noi, mă străduiam eu să-i conving.

— Să fumăm, fraților, pipa păcii ! a propus Marele-Șef, umplînd o pipă scurtă rudimentară, cu coajă de mesteacăn. Ea se fuma numai în cazuri excepționale.

Toți au tras pe rînd, fără să scoată o vorbă, din fumul lui Pocvama.

Numai unul dintre noi, Neam-de-Bădăran, n-a pus mîna pe pipă. Zîmbea batjocoritor și răutăcios.

N-am îndrăznit să-l întreb de ce n-a tras un fum de-al lui Pocvama și pentru ce se uită la noi ștrengărește, cu subînțeles...

Examenele au pus capăt faptelor noastre războinice. Situaţia mea nu se îndrepta. Am rămas repetent. Pierdusem bursa pînă la data cînd mă voi îndrepta. O dată cu mine au trecut în rîndul codaşilor Trup-de-Oţel şi Vitka.

De vacanţă, am plecat la unchiul Nikolai Ivanovici. Mi-am minţit rudele că trecusem anul cu succes şi le-am spus că biletul de plecare în vacanţă rămăsese la mama. Ea a mai zăbovit în oraş ; a venit cu o lună mai tîrziu şi s-a descoperit minciuna. Dar eu susţineam sus şi tare că trecusem în clasa a treia, deşi era absurd să mai insist. M-au pus la pîine şi la apă şi mi s-a cerut să mă căiesc. Atunci mi-am amintit de pampasurile şi desişurile de liane pline de libertate, de prerii, precum şi de prietenii mei, pieile roşii. Am furat din magazie un sac, l-am umplut cu pesmeţi, apoi am mai luat o tunică, o pereche de cizme, un briceag, o bîtă cît toate zilele şi treizeci de copeici, bani peşin. Trebuia să mă duc la Trup-de-Oţel şi să-l atrag şi pe el să vină cu mine. Locuia la vreo patruzeci de verste. Vom ajunge pe jos la Marea Neagră, ne vom ascunde în cala unei corăbii, şi apoi — rămîneţi cu bine, meleaguri dragi ale patriei mele neprimitoare ! Vor plescăi, lovindu-se de bord, valurile puternice al oceanului, iar apoi nepotul credincios al lui El-Sol va ridica, prietenos, pologul *wigwam*-ului.

Am plecat de acasă în zori, lăsînd un bileţel în care scriam că urma mea se va pierde în pădurile şi cîmpiile virgine ale Americii.

Drumul trecea pe lîngă satul unde locuia celălalt unchi al meu, părintele Ivan. Se zăreau şinele albastre ale căii ferate... Soare... Iz de miere... Rouă proaspătă... Adolescenţa. În dreapta, în stînga, cît cuprindeai cu ochii, foşnea şi dădea în pîrg secara, se vedeau albe lanurile de hrişcă, străluceau ovăzurile verzi, îmbrăţişate cu drag de cerul albastru-alburiu.

...Păşea, vînturîndu-şi bîta ameninţătoare, singuratic, părăsit de toţi, gata să semene peste tot groaza şi pustietatea !...

Da... nimeni nu e prooroc în ţara lui !

Satul nostru se mai zărea printre crînguri, prin dumbravă. Vîrful lung al clopotniţei aducea a catarg de corabie. L-am ameninţat cu bîta.

Pe la amiază a apărut printre dealuri parohia unchiului Ivan. Cam obosisem şi am coborît în vîlcea să mă odihnesc. Aici, în faţa ochilor mei, a apărut livada bogată a unchiului. Vişinele se copseseră. Renumite în toată regiunea, erau din soiul Vladimirskaia, zemoase, de un roşu-închis. N-am putut rezista ispitei, am ascuns în tufe sacul cu pesmeţi şi m-am strecurat în grădină. Vişinile atîrnau în ciorchini mari. Nici Căutătorul-de-Urme, nici Rosbois, nici Tobias, nici Uncas n-ar fi renunţat să-şi astîmpere lăcomia, în clipele de răgaz. Nu, prieteni ! Nici asceţii, nici anahoreţii, nici ei n-ar fi rezistat ! Împreună cu graurii şi cu vrăbiile neastîmpărate şi gureşe, înconjurat de frunzişul des, trăgînd în piept mirosul neasemuit al cleiului de vişin încălzit de soare, înfulecam fără nici o grijă, răcorindu-mi gura. Izbutisem să mă satur şi să-mi mînjesc mîinile, buzele şi obrajii cu zeama purpurie, cînd l-am văzut pe Fedea, verişorul meu. La început, m-am ascuns de el, dar omul nu e bine să

rămînă singur, așa că l-am strigat pe nume. Zărindu-mă, a căscat ochii uimit, dar l-am uluit și mai mult, spunîndu-i că am părăsit în vecii vecilor casa părintească și că în pampasurile ademenitoare mă așteaptă lucruri nemaivăzute și minunate. Fedea a holbat ochii la mine, cu degetul adînc vîrît în gură.

— Ei, nelegiuitule ! Ia te uită la el, unde s-a cățărat !...

...Iadul și un cvadrilion de draci !... Jos, sub pom, lîngă gard, călare pe cal, își înălța capul spre mine, Kuzma, argatul lui Nikolai Ivanovici.

Vișinele au fost pierzania mea.

— Dă-te jos, dă-te jos. O să vezi ce pățești. Ce ți-a trecut prin cap ?

Kuzma a descălecat greoi, și-a legat fără grabă calul de gard și l-a trimis pe Fedea după unchiul Ivan.

Vișinile au fost pierzania mea... Orice s-ar întîmpla, dar un Strangulator-Suprem trebuie să se apere pînă la ultima suflare... O greșeală de neiertat : minunata bîtă și briceagul cel grozav le lăsasem în vîlcea. Cu atît mai grea va fi apărarea !

— Dacă nu vrei să cobori, vorbea tărăgănat și indiferent Kuzma, n-ai decît. Noi te așteptăm. Nici o grabă. Și spunînd acestea, s-a așezat la umbră, lîngă gard, începînd să-și răsucească o țigară din pănușă.

— Maică-sa se dă de ceasul morții, și lui nici nu-i pasă ! N-are nici un pic de minte.

Fața transpirată și ciupită de vărsat a lui Kuzma era descompusă din pricina zădufului. După ce a

aprins țigara, a început să-și frece degetele murdare și noduroase de la picioare.

Nu știu de ce, dar mi-a amintit de Haldei și Timoha... În fața mea au apărut deodată urechile subțiri și transparente... Nu, Sugrumătorul-Suprem nu se cuvine să plîngă ! Nu se cuvine, da, nu se cuvine ! Omul nu moare de șapte ori, dar nici de moarte, de una singură, nu scapă.

S-au apropiat de mine unchiul Ivan cu copiii, bucătăreasa Stepanida și băcanul Seleznev.

— Nu prea te-am așteptat, nepoțele, să vii în vizită, nu te-am așteptat ! Ei, dacă-i așa, dă-te jos, vino la noi, să mai stăm de vorbă în pace și tihnă...

Unchiul Ivan își mijea ochii, privindu-mă cu bunăvoință prefăcută și batjocoritor.

— Hai, dă-te jos ! Dă-te jos !

— Nu vreau ! am răspuns eu ursuz.

Mi-era grozav de necaz că obrajii și buzele îmi erau înroșite cu zeamă de vișine. Asta nu le șade de loc bine tugilor-strangulatori ! Oh ! vișine, vișine !...

— Ce-or fi învățînd acolo, la școlile ălea ? a intervenit băcanul cu picioarele scurte, ștergîndu-și cu o basma roșie și murdară chelia rotundă, trandafirie, și pieptul gras și dezgolit, acoperit cu păr țepos. — Răsfăț și bani cheltuiți de pomană, altceva nimic. Îți scapă din mînă și uite ce sînt în stare să facă.

Cu un an în urmă, Seleznev încercase să-l „îndrume“ pe Peteașka, singurul său fiu, „pe calea învățăturii“, dar acesta s-a dovedit un puturos și un incapabil, așa că băcanul a fost nevoit să-l re-

tragă de la școala orășenească și să-l aducă înapoi acasă. După aceea, Seleznev vorbea despre „învățați" cu invidie și răutate.

Unchiul Ivan l-a privit pieziș pe băcan, și-a băgat adînc mîinile în buzunarele anteriului, a cotrobăit pe-acolo după cine știe ce și a început să mă convingă. Dar eu tăceam chitic, stînd călare pe o creangă.

— Nu, eu l-aș atinge cu frîul, neapărat, a declarat cu nepăsare Kuzma, scărpinîndu-și picioarele și examinîndu-și unghiile vinete și hidoase.

— Mîrrr !... Mîrrr ! s-a auzit din pom. Mîrrr ! Mîrrr !... Hau, hau !

Îndoindu-mă și ținîndu-mă cu putere de crengi, mîrîiam, lătram, legănam vișinul. Chiar șapte năzbîtii, tot o singură pedeapsă, așa că m-am hotărît să fac pe jaguarul. Mi-am închipuit că zeama de vișine de pe buze și de pe obraji e sîngele închegat al unei victime sfîșiate și eram gata să mă avînt într-un salt de fiară răpitoare, aducător de moarte. Toți mă priveau cu uimire.

— Iote-te la el, mucosul, ce face ! observă filozofic Kuzma.

— Of, nerușinatule ! mă dojeni bucătăreasa Stepanida, o femeie cu burta bine îndesată.

Unchiul Ivan clătina din cap. Verișorii și verișoarele holbau ochii la mine cu o neprefăcută curiozitate. Ce se va mai întîmpla ?

— Nu mai are nici un rost să ne hlizim la el ! zise Kuzma cu o neașteptată hotărîre, ridicîndu-se de jos și suindu-se pe gard să m-apuce.

Eu mă smuceam și dădeam din picioare, încercînd să-l lovesc cu călcîiul în cap. Au adus o scăriță, și argatul a izbutit, în sfîrșit, răsuflînd anevoie, să mă tragă jos din pom. Mă strîngea atît de tare, că mă dureau oasele și, silit, respiram cu scîrbă duhoarea fierbinte care-i ieșea din gură.

M-au închis într-o magazie întunecoasă. Acolo mi-am adus aminte de nesuferita școală duhovnicească, de carceră, de Haldei, de mizerie și murdărie ! Ce bine-ar fi să mă fac cocor ! Să dau larg din aripi, să zbor deasupra pămîntului și să-mi ascult țipătul de libertate. Apoi am cîntat încetișor cîntece triste și am adormit, ca să mărturisesc sincer, cu lacrimi în ochi. A doua zi, verișorul Kostea a șterpelit cheia înainte de prînz și mi-a dat drumul. M-am ascuns în grădină, dar nu mai știam ce să fac. Dorința de a fugi în America se spulberase. Pe-aproape, printre copaci, dincolo de zmeuriș, bîzîiau albinele în prisacă. Deodată, deasupra unui stup, se ridică în aer un ghem brunroșcat. Mi-am uitat amărăciunile și m-am repezit, cît mă țineau puterile, spre casă. În sufragerie, lumea stătea la masă.

— Roiesc albinele ! Zău !... i-am dat eu drumul ca din pușcă, abia trăgîndu-mi răsuflarea.

— De unde-ai mai apărut și tu ? m-a întrebat cu uimire mătușa Sania, nevasta unchiului Ivan.

Abia la aceste vorbe mi-am dat seama că ar fi trebuit să mă aflu în magazie, închis cu lacătul.

— Roiesc albinele ! Lîngă mesteacăn ! Un roi întunecat !... am continuat eu să anunț.

Unchiul Ivan și-a șters în grabă mustața, și-a băgat poalele anteriului pe sub curea și, punîndu-și

din mers plasa-n cap, a dispărut în grădină. Între timp, albinele se prinseseră de un măr, şi stăteau ciorchine acolo.

— Măcar de te-ai spăla de vişine pe buze şi obraji, a zis, împăciuitoare, mătuşa Sania, poftindu-mă la masă.

Seara m-am întors pocăit la Nikolai Ivanovici. Fuga mea nereuşită în ţara pampasurilor şi a desişurilor de liane am tăinuit-o tugilor-strangulatori.

...Pe cînd mă aflam la munte, la odihnă, am primit pe neaşteptate, pe căi lăturalnice şi complicate, o scrisoare de la Konstantin Sergheevici Trubcevski, profesor de zoologie. În timpul vacanţei de vară citise cartea mea despre trecutul nostru şi-mi scrisese. Mi-a amintit, printre altele, şi unele amănunte în legătură cu năzbîtiile yogilor.

„Prietene Strangulator-Suprem, îmi scria profesorul de zoologie, ne despart decenii de timpul acela. Am încărunţit. De altfel nici tu, după cum se zvoneşte, nu te laşi mai prejos. Am merite ştiinţifice recunoscute chiar şi în străinătate. Am familie, copii minunaţi, oameni maturi — un fiu şi o fiică — am studenţi la cursuri, confraţi — oameni de ştiinţă. Nu pot să mă plîng : sînt preţuit. Generaţia noastră a avut soarta rară de a fi martoră şi chiar de a participa la evenimente extraordinare. Cînd îţi aduci aminte de acestea, începînd cu anul 1905, ţi se taie respiraţia. Dar de ce, te rog să-mi spui, de ce, atunci cînd aminteşti de trecut — ceea ce fac destul de des — vorbeşti în primul rînd de «faptele noastre măreţe» ? Ştrengăria, sălbăticia, sînt lucruri grosolane, lipsite de raţiune, dar ţi-aduci aminte de ele mai des decît de alte acţiuni mai înţelepte şi nu numai cu bucurie, dar chiar cu admiraţie. Îţi aminteşti din poemul «Frunze căzute» : «Cît de dragi îmi sînt anii din liceu. Aş vrea să fiu din nou un licean.» Dă-o dracului de viaţă serioasă !

Gard în gard cu casa în care locuiesc se află o grădină. Seara îmi place să mă plimb prin ea. Studenţii, cînd trec pe lîngă grădină, zvîrlă cîte-o privire peste gard. Îşi închipuie fără-ndoială că profesorul emerit, Trubcevski, se plimbă pe poteci rezolvînd cine ştie ce probleme ştiinţifice. Problemele sînt probleme, dar desigur că nu le trece prin cap că, uneori, acest om de ştiinţă, înţelept, cu aspect neînduràtor, îşi aminteşte cu recunoştinţă şi tristeţe de Pantera-Neagră, de Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă şi de felul cum noi, elevii şcolii duhovniceşti, îi înfieram cu un sigiliu pe liceeni, îl pîndeam de după colţ cu piatra-n mînă pe Haldei, furam, de foame, morcovi şi ne băteam în pumni cu meseriaşii.

O voi, prieteni ai tinereţii mele ! Nu aveţi încredere în aspectul de profundă înţelepciune şi de vastă experienţă al oamenilor respectabili, nu, să nu aveţi încredere !..."

PARTEA A TREIA

Mă roade-al gîndurilor demon.

BYRON

Mă poartă noua zi spre neştiute ţărmuri.

GOETHE

I. SFÎRŞITUL

Pentru rezultatele proaste la învăţătură şi purtare rea pierdusem bursa. Cu cinci ruble pe lună, mama a închiriat pentru mine un colţ de odaie, inclusiv întreţinerea, în strada Vtoraia Dolevaia, la Mihal Palîci Orlovski, statistician la zemstvă. Împreună cu mine locuia şi Benediktov, un seminarist din clasa a şasea, o fiinţă blîndă şi leneşă. Se ducea la seminar numai arareori, mai mult cînd avea chef, petrecîndu-şi de obicei vremea întins pe divanul găurit din odaie, în stare să doarmă zi şi noapte fără întrerupere. El nu vorbea ca toată lumea, ci tuna cu o voce de bas neobişnuit de adîncă ; se simţea stînjenit de glasul său şi-şi ducea palma la gură întorcîndu-şi capul într-o parte, din care cauză pronunţa ceva cu totul nedesluşit, ca de ventrilog. Aceste măsuri de precauţie nu-i erau de nici un folos ; ba mai mult, el afirma că pierduse două partide strălucite, cu „zestre". Fetele de măritat se speriau de vocea lui profundă de bas, şi nu voiau în ruptul capului să-l ia de bărbat. La Benediktov venea destul de des prietenul şi colegul lui, Terleţki, seminarist, tot în clasa a şasea. Ştrengarul ăsta vesel se vîntura prin familiile de clerici

și funcționari cu fete de măritat, unde bea și mînca pe săturate, purta discuții temeinice, pînă în cele mai mici amănunte, în privința zestrei, apoi spăla putina la timp.

Gazda noastră, Mihal Palîci, trecuse și el, la timpul său, prin încercarea grea a școlii duhovnicești. Tatăl lui Orlovski fusese dascăl într-o parohie de o sută cincizeci de case. Îl pasionau băuturile spirtoase și-i plăcea să spună că din cauza beției nu are timp nici măcar să tragă o dușcă de vodcă; îi mai plăceau și munții, dar nu-i vedea decît în vis. Cîntărețul de psalmi a murit beat, surprins de un viscol năprasnic. Un an mai tîrziu a decedat și mama lui Mihal. Orfanul, în vîrstă de șapte ani, a fost luat de un unchi al său, fratele mai mare al tatălui, șef de birou la consistoriul dintr-un oraș de gubernie.

Unchiul îl cam chinuia pe puști cu cîte-o bătaie bună, dar și mai mult cu vorbe goale, pline de smerenie deșartă; bătrînul, de teamă să nu răcească, umbla pînă și vara cu haine de lînă sau vătuite, iar cînd afară tuna și fulgera își vîra capul sub perne. Doi ani mai tîrziu, Mișutka fusese primit ca bursier la școala duhovnicească, ceea ce-l bucurase foarte mult, dar se înșelase, pentru că școala reușise cu adevărat să bage groaza în el. Amintirea cea mai pregnantă din acei ani îi rămăsese bătaia. Îl băteau mereu, ca și pe alții, o dată cu morala și rugăciunea, îl băteau cu înverșunare, fără ca bătăușilor să le pese de mîinile lor, dar nici de trupul firav al copilului.

Mișutka a încercat să fugă de la „duhurile" zeloase, dar a fost adus din nou în austera „vie a

Domnului" unde, pentru a-l înfricoșa definitiv, l-au „tratat" cu lăstare de viță cu atîta osîrdie, încît fugarul nenorocos a delirat multe nopți în șir, smulgîndu-și cămașa și pantalonii de pe el. După școala duhovnicească a urmat seminarul. Acolo nu fuseseră încă date uitării vremurile eroice ale conducerii călugărului Ieronim. El a fost cel ce a poruncit să fie bătut strașnic scriitorul de mai tîrziu, Levitov, pentru că citise „Suflete moarte", din care cauză acesta zăcuse în nesimțire la spital mai mult de-o lună. Pe Orlovski l-au bătut și la seminar, dar nu atît de crunt ca să zacă fără simțire, ca urmare indiscutabilă a „epocii marilor reforme", precum și a progresului uman comun și a primelor auspicii de luminare, îmbucurătoare. Din seminar, Orlovski a ieșit cu senzația și convingerea că lumea constă doar în bătaie și iar bătaie. Această concepție filozofică asupra lumii l-a oprit pe elevul școlii duhovnicești să pășească „pe calea spirituală". El a încremenit ca învățător într-un sat părăginit. Acolo fusese adesea, iarna, acoperit de troiene de zăpadă, trecuse prin viscole înfricoșătoare, prin revărsări de ape, suferise invazia țînțarilor și a fel de fel de insecte, îl scuturaseră frigurile, îl chinuiseră singurătatea sălbatică, sărăcia țărănimii, robia, întunericul, îl apăsase plictiseala copleșitoare a cîmpurilor noastre și dezolarea întinderilor și depărtărilor noastre dragi. Pentru părerile lui eronate, Mihal Palîci fusese persecutat de popă, de staroste, de polițai, de moșierii megieși. Și, după exemplul străbunilor săi, începuse să bea. Totuși, găsise destule puteri să se trezească la timp. Uitîndu-se în jur, și-a dat seama că acolo e sortit

pieirii, a părăsit postul de învăţător, s-a mutat la oraş şi, în căutarea unei ocupaţii, s-a perindat mai mult de-un an prin spelunci şi aziluri de noapte.

Pe timpul meu, el era funcţionar de stat, şi mai cîştiga ceva şi din meditaţii. Rămăsese holtei ; de altfel, era greu să ţi-l închipui familist. La marginea oraşului îşi ducea traiul amar o verişoară de-a lui, văduvă cu trei copii mici, şi o bună parte din cîştigul său îl dădea ei.

La început, îmi era tare frică de Mihal Palîci. Cu pomeţii lui mari, adus de spate, disproporţionat, cu picioare strîmbe, pe nas cu nişte ochelari enormi, mă intimida prin purtarea lui ursuză, prin felul său de a vorbi cam grosolan şi sacadat, prin lipsa lui de sociabilitate şi privirile pe sub sprîncene. Curînd am aflat că Mihal Palîci „scapă caii“ uneori şi trage la măsea. Atunci i se întîmplau fel de fel de istorii. Odată, într-un restaurant, trecînd la prînz pe lîngă o masă unde mîncau şi beau veselindu-se nişte tineri bărbaţi şi femei, a luat tam-nisam o mînă de orez de pe o farfurie şi a băgat-o fără să stea pe gînduri în corsajul unei actriţe, alegîndu-se cu o chelfăneală de la aceşti tineri şi de la chelnerii şi servitorii localului. Altădată s-a suit într-o caleaşcă şi a adormit în ea, fiind descoperit de stăpînul ei, guvernatorul, abia cînd acesta pornise spre casă. Guvernatorul şi-a pierdut într-atît firea, încît l-a dus cu caleaşca pînă la palatul guvernamental şi nici măcar nu l-a dat pe mîna poliţiei, ci a poruncit să fie trezit din beţie şi trimis acasă. De cele mai multe ori Mihal Palîci se deştepta undeva, în vreun azil de noapte, prădat şi dezbrăcat de tovarăşii săi de

pahar, nişte prieteni ocazionali şi suspecţi. Mi-a fost dat curînd să-l văd cu ochii mei după un chef. Puţin băut, el nu mi se mai părea de loc înfricoşător, dimpotrivă, era vorbăreţ şi dispus să cugete şi să tragă concluzii interesante.

După un păhărel de vin, Mihal Palîci mi-a destăinuit o dată că există scriitori din deceniul al şaptelea al secolului al XIX-lea, care „ţin cu poporul“, luptînd împotriva oricărui neadevăr. Mulţi dintre ei învăţaseră la şcoala duhovnicească. Aceştia nu se asemănau de loc cu tot felul de scribi ; nu scriseseră poezioare despre trandafiri şi geruri, despre cer şi minuni, despre balcoane şi picioruşe minunate. Dintre toţi aceşti scriitori, Orlovski ţinea cel mai mult la Pomealovski.

— Ce citeşti ? m-a întrebat el, surprinzîndu-mă citind „Vînătorii cu capcane din Arkansas“ de Cooper. Prostie, frate, deşertăciunea deşertăciunilor ! Nu-i o hrană sufletească, sînt zmeie de hîrtie, jucării, mori de vînt ! Citeşte, frate, alţi autori... Stai niţel, uite-ţi arăt numaidecît pe cine să citeşti...

Mihal Palîci a luat de pe poliţa înaltă o carte masivă, cu o copertă de percal de culoare închisă şi s-a apropiat de masă, duhnind a rachiu şi a tutun.

— Uite, ascultă aici, a spus plin de convingere, privindu-mă peste ochelarii căzuţi mult spre vîrful nasului, — „Am socotit necesar, citi el rar, să-l avertizez pe cititor că dacă are nervi slabi şi caută în literatură distracţii şi chipuri elegante, să nu citească această carte... Vă vom arăta corupţia fără margini, ignoranţa uluitoare, care-i fac pe

oameni să nu mai ştie ce este pămîntul, soarele, luna, vîntul etc. şi să privească fenomenele vieţii şi ale naturii ca nişte animale ; vă vom arăta sărăcia care macină de atîta vreme încît a făcut să se tocească şi să piară pînă şi simţămîntul suferinţei cauzate de ea ; vă vom arăta abrutizarea desperată, vă vom arăta josnicia şi ticăloşia înrădăcinate în suflet... Admiraţi-le !... Nu, cine nu e tare, să nu citească povestirea mea !..." Şi le-a arătat, le-a arătat ! a exclamat cu un extaz neaşteptat Mihal Palîci, izbind cu pumnul în masă. Le-a arătat prin „Amintiri din seminar", la toţi le-a arătat ! Dar... a pierit înainte de vreme... De băutură, în sărăcie cruntă ! N-au avut nici cu ce să-l înmormînteze. Da, da, aşa-i !...

Mihal Palîci s-a apropiat de fereastră şi a deschis-o cu un gest repezit. În odaie a năvălit răcoarea serii de octombrie.

— Dar de ce a pierit ? De ce n-a trăit nici treizeci de ani, îngăduiţi-mi să vă întreb, stimate domn ?

Şi-a lăsat în jos capul mare, ciufulit, şi a început să umble în sus şi-n jos prin cameră, lovindu-se de pereţi.

— Ei bine, de ce a pierit, de ce şi-a pierdut tînăra lui viaţă ? Pentru că a încercat să trăiască cinstit ! Oare, ştiţi dumneavoastră, stimabile, ce înseamnă a duce o viaţă cinstită ?... Lumea a cunoscut nebuni, răzvrătiţi, propovăduitori, mucenici, conducători, fanatici. Măreţe sînt faptele lor, pline de abnegaţie e viaţa lor ! Dar... cinstea perfectă, desăvîrşită, le era necunoscută. Da, ne-cu-nos-cu-tă ! Cinstea adevărată, fără iluzii, fără miraje, fără înflorituri... Îndrăzniţi de aruncaţi o privire asupra omului, aşa cum e el, fără născociri, fără visuri. Străduiţi-vă să priviţi lumea fără estetică, fără cuvinte ca : „erau frumoşi, şi proaspeţi trandafirii !" Încercaţi, domnul meu, şi vă veţi convinge cît de greu e s-o faci, cît e de greu şi de dureros ! Nu trebuie să ne amăgim cu romantismul, cu visurile despre omenirea fericită, purificată, n-are nici un rost să ne desfătăm cu credinţa şi speranţa, întemeiate pe nu se ştie ce, cu dezvăluirea unor lucruri nevăzute, cu farmece, utopii şi visuri trăite aievea ! Ajunge ! A venit de mult vremea să cunoaştem esenţa vieţii fără născociri ! Adevărul supără. Nu face nimic, n-are decît să supere, să usture ! E mult mai cinstit aşa ! Ceaţa o să se destrame astfel mai curînd !... Ţine minte, stimate domn : în literatura noastră naţională, scriitori ca Pomialovski sînt un fenomen rar şi chiar nemaivăzut. Pînă acum ei nu au fost preţuiţi la adevărata lor valoare. Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Bielinski, Herzen, Cernîşevski, Mihailovski, Lavrov şi mulţi alţii ca ei au fost stăpîniţi de felurite credinţe, dogme, miraje. Fiecare dintre ei înfrumuseţau în felul lor lumea, după tipicul propriu, fiecare o înveşmînta, o tămîia. Unul se închina în faţa nuielei şi a iobăgiei, altul, în faţa concepţiilor lui Fourier, Saint-Simon, Hegel ; un al treilea recunoştea perfecţiunea în Platon Karataiev ; al patrulea se adîncea în pravoslavnicie, al cincilea stabilise legea lui proprie de desăvîrşire necurmată şi binecuvîntată a neamului omenesc şi aşa mai departe. În schimb însă, necioplitii noştri elevi din şcoala duhovnicească de-alde Pomialovski,

Reşetnikov, Levitov, n-au oficiat servicii divine, n-au tămîiat din cădelniţe, n-au aprins smirnă şi nu şi-au dus la nas garoafe, ca să acopere cu mireasma lor mirosul urît. Au trîntit adevărul drept în faţă, fără minciuni şi fără ocolişuri. Desigur, gestul grosolan e lipsit de bună-cuviinţă, nu se cuvine într-o societate bună, instruită, să trînteşti drept în faţă, în auzul tuturor, tot ce-ţi tăinuieşte inima şi-ţi cuprinde cugetul ! E o lipsă de bună-creştere ! Dar au avut ei oare prilejul să înveţe această bună-creştere ! Elevii neciopliţi ai şcolii duhovniceşti au văzut în jurul lor mîrşăvia delăsării, bezna de nepătruns, tîrîtoare scîrboase, lepădături omeneşti demne de milă, trupuri omeneşti cuprinse de tremur şi suferinţă, păianjeni graşi cu burta mare, tarantule umflate cît muntele !... Da... După ei însă, mai tîrziu, nişte oameni minunaţi, dar naivi, l-au creat pe mujicul membru al obştii, iubitor de dreptate, gata să rînduiască pe pămînt raiul şi bunăvoinţa. În schimb însă, fiii de dascăli şi de bucătărese nu s-au ocupat cu treburile astea îndoielnice. Ei n-au făcut dintr-un mujic un idol. Citeşte-l, domnule, pe Nikolai Uspenski, care, ajuns vagabond, s-a înjunghiat cu un cuţit tocit ; sau citeşte-l pe oricare dintre aceştia : totul e necruţător, sumbru, amar, dar adevărat, drept, fără născociri... Din pricina dreptăţii au şi ajuns victimele beţiei. Omul care cunoaşte adevărul — dar nu pe Dumnezeu, ci adevărul — trebuie să moară. Aşa este ! De privit, au izbutit să privească lumea cu ochii deschişi, dar n-au

putut îndura priveliştea... Că... prea puţin arătoasă a fost această privelişte pentru ei. De aceea nici n-au atins arta supremă. Arta supremă are nevoie, frate, de o oarecare bunăstare, de puţină osînză de viaţă de sibarit, de comodităţi în idei şi în viaţă, de adausuri la realitate, de născociri — în timp ce bădăranilor noştri nu le ardea de aşa ceva ; de îndată ce au văzut realitatea noastră, rusă, scumpă nouă, din clipa aceea au şi încremenit cu ochii la ea... Şi, bineînţeles... au şi... Asta-i !...

Mihal Palîci vorbea cu o însufleţire neaşteptată pentru mine, chiar cu pasiune, umblînd prin odaie şi frîngîndu-şi degetele. Întrerupîndu-şi discursul, se lăsă greoi în fotoliul zdrenţuit, se schimbă brusc la faţă, se întunecă şi căzu pe gînduri. Revenindu-şi, spuse cu voce surdă :

— Te cam sperie !... Viaţa arată aidoma lui Vii. Homa Brut i-a văzut o clipă faţa şi n-a rezistat... În aceeaşi clipă necuratul s-a năpustit asupra lui... Nici cercul fermecat n-ajută... E mai uşor să trăieşti cu basmul ; în basm găseşti ieşirea din tristeţe, basmul creează o lume nouă. Lucrul cel mai greu e să trăieşti după porunca : „Să nu-ţi faci chip cioplit..." Unii idolatrizează utopiile, ştiinţa, artele, alţii omenirea, suferinţa, dumnezeul din cer sau cel de pe pămînt... Fiecare după capul lui. Eu însă, nu-i recunosc, n-am nevoie de nici un fel de idoli. E o ruşine să te închini la idoli... Nu vreau să arunc un văl asupra lumii, asupra oamenilor... Da... Născocirile prosteşti despre jaguari, despre Ciorap-de-Piele şi pampasuri, frăţioare, renunţă la

ele... Află adevărul de pe pămînt, aşa cum e el în realitatea lui...

De atunci, nu m-am mai ferit de Mihal Palîci şi am început să iau aminte la părerile sale. Îmi plăcea să-l ascult mai mult cînd era numai „niţel afumat". În clipe de acestea, vorbele lui erau interesante. Treptat însă, îl apuca o ameţeală greoaie. Începea să murmure cuvinte fără şir şi să înjure. Benediktov îl ducea în camera cealaltă şi încerca să-l culce-n pat. Dar nu era prea uşor. Uneori, Orlovski o lua din loc fără căciulă şi palton şi înnopta pe undeva prin cîrciumi sau prin spelunci, de unde se întorcea într-un hal fără de hal. Mi-era tare milă de el, o milă de copil, şi-n sufletul meu a încolţit un adînc simţămînt de dragoste pentru dînsul. Mihal Palîci a simţit asta şi în atitudinea lui cam grosolană întrezăream simpatia pe care o avea pentru mine.

...E uimitor faptul că, uneori, îţi ies în cale, tocmai la timpul potrivit, oameni de care ai nevoie! De Mihal Palîci aveam nevoie în perioada aceea a vieţii mele, ca să scap cît mai uşor şi mai repede de tot ceea ce era o piedică puternică în drumul meu. M-a vindecat de pasiunea mea pentru Mayn Reid, Joules Verne, de prejudecăţile mele copilăreşti. În general era un sceptic. Din şcoala duhovnicească ieşeau adesea, în vremurile acelea, astfel de sceptici. Oamenii de felul lui Orlovski aveau o privire pătrunzătoare, vedeau multe din ceea ce era întunecat, respingător. La sat, alături de ţărănime, ei trăiau ruinarea acesteia, iar la oraş era de-ajuns chiar numai şcoala duhovnicească ce nu era de loc departe de ceea ce se cheamă golănie

şi vagabondaj. Şi scriitorii deceniului al şaptelea i-au ajutat pe cei de felul lui Orlovski să ajungă nişte sceptici. Totuşi, cei mai mulţi dintre aceştia nu au mers mai departe deşi îşi ţineau ochii bine deschişi; piedica le era mediul micii burghezii, alcoolismul, neîncrederea satului, lenea rusească, îngăduinţa şi o întreagă serie de alte circumstanţe foarte diferite. Cei ca Mihal Palîci vegetau prin funduri de ţară, prin unghere mizere şi pe la patruzeci de ani piereau de obicei din cauza beţiei. De altfel, Orlovski — lucru de care vom vorbi mai tîrziu — nu era străin nici de alte „semne ale vremii".

...Nu-mi părea rău că mi-am pierdut bursa. Asociaţia secretă a tugilor-strangulatori nu şi-a mai continuat în toamnă acţiunile ei războinice. Aveam de acum alte preocupări. Din cercul nostru, eu şi Trup-de-Oţel-cu-Brîu-de-Fontă am fost primii care am început să ne îndoim de credinţa străbunilor noştri. Eram un adolescent evlavios. Cristos, pildele lui despre bogaţi şi săraci, despre seducei şi farisei, cina cea de taină, rugăciunea din grădina Ghetsimani, patimile de pe cruce, m-au captivat din fragedă copilărie. Nu puteam să-mi dau seama cum ar fi putut exista universul fără creator, mă temeam de diavol şi de îngerii lui, de judecata de apoi şi de ispăşirea păcatelor. Credinţa mea făcea casă bună cu ştrengăriile tugilor-strangulatori. Înainte de ieşirile pe teren ale yogilor, îl rugam de obicei pe Dumnezeu să se sfîrşească totul cu bine. Îl rugam să ne ajute să golim cămara părintelui econom, să-l ating cu piatra pe Chioru sau Frumuşelu, să sparg geamurile lui Timoha. Pentru ajuto-

rul său, îi făgăduiam să-l răsplătesc cu mătănii şi o lumînare de un pitac întreg. Cînd termina treaba cu bine, mă ţineam conştiincios de făgăduială. Pedagogii, profesorii, elevii, probabil că erau tare uimiţi observînd accesele mele de osîrdie religioasă. Nici nu le trecea prin minte că Strangulatorul-Suprem îi dădea „Domnului ce era al Domnului" după vreo acţiune tîlhărească.

Slujbele religioase şi ceremoniile nu-mi plăceau, dar dintre tot ce era duhovnicesc, mi-erau mai dragi: „Lumină lină", „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu", „Tîlharul cel înţelept", „Scoală-te, Doamne", „Cu valurile mării", iar al 136-lea psalm, „Plîngerea evreilor în robie pe apele Vavilonului", îl spuneam pe de rost poate chiar mai des decît poeziile mele preferate: „Printre sălcii ne-am atîrnat harpele". Acolo, robii ne cereau să le cîntăm şi asupritorii noştri ne ziceau: „Cîntaţi-ne şi nouă din cîntările Sionului. Cum vom cînta cîntarea Domnului în pămînt străin?... Fericit este cel ce va lua şi va lovi pruncii tăi de piatră!..."

Mă subjuga şi mă uimea forţa întunecată, sălbatică şi deschisă a urii din Biblie.

Potolirea ardorii religioase a început de la mai multe întrebări. Există oare creaţie fără creator? Răspunsul suna: Nu există creaţie fără creator. Lumea a fost creată. Cine a creat lumea? Ea a fost creată de o fiinţă supremă. Era de înţeles, dar numai la prima vedere. Fiindcă, mă întrebam iar: cine a creat această fiinţă supremă? Pe Dumnezeu nimeni nu l-a creat. El însuşi a creat totul. El este veşnic, atotputernic, omniprezent. Dar acesta nu e răspunsul, ci doar o mutare a întrebării

undeva departe, în beznă, o încercare de a ne adormi gîndirea, de a răspunde fără a răspunde. Oare nu ar fi mai bine să se spună: lumea însăşi este veşnică; se creează veşnic pe sine, organizează, distruge şi apoi creează din nou. De ce să aşezi spiritul deasupra lumii, în afara ei, să rupi lumea în două elemente învrăjbite între ele? Spiritul nu este deasupra lumii, ci cuprins în ea, fiind numai o parte dintr-un întreg.

La şcoală ni se spunea: lumea înoată în rău; în natură, în fiinţa omenească se ascunde păcatul strămoşesc. Dar eu priveam strălucirea maiestuoasă a stelelor, norii luminoşi, brazii şi pinii întunecaţi, jocurile copiilor, şi nu puteam pricepe de loc unde se ascundea păcatul acesta? Îmi plăcea natura. Îmi părea nevinovată şi nobilă, şi-mi spuneam: nu se poate ca în ea să se fi aciuiat păcatul şi blestemul.

Şi multe alte lucruri îmi hrăneau acum îndoielile. Îi vedeam în satul părinţilor mei de tîrgoveţi, pe negustori cum îi înşelau la cîntar pe ţărani cînd le cumpărau orzul şi ovăzul, cum le vindeau marfă putredă, îi amăgeau şi îi jecmăneau. Şi jecmănitorii ăştia erau priviţi ca fiind reazemul bisericii şi al patriei. Erau jecmănitorii daţi ca exemplu, respectaţi, li se îngăduia să sărute cei dintîi crucea în biserică, li se aduceau prescuri din altar. În acelaşi timp îi vedeam pe cerşetori, pe săraci, pe schilozi, pe năpăstuiţi şi nenorociţi şi începeam să înţeleg cuvintele Ecleziastului, pe care mi le-a spus Mihal Palîci: „Cîte un om drept piere întru dreptatea lui, iar un nelegiuit trăieşte mereu în răutatea

lui... dar găseşti pe cîte unul care munceşte cu înţelepciune şi ştiinţă şi avînd izbîndă, împarte cu cel ce n-a lucrat." Atunci cum poate Dumnezeu, care e drept şi atotputernic, să îngăduie toate astea ? Şi răspuns nu găseam...

Mihal Palîci mă întreba :

— În ce zi a creat Dumnezeu soarele, luna şi stelele ?

— Le-a creat în ziua a patra.

— În Biblie stă scris : „Şi a fost zi şi a fost dimineaţă în ziua a doua". Putea oare ziua să fie urmată de dimineaţă, dacă Dumnezeu nu apucase încă să creeze soarele, luna şi stelele ? Şi ce lumină a fost aceea care a luminat pînă în ziua a patra ?

Tăceam, cu totul zăpăcit. Benediktov răgea de pe divanul pe care şedea tolănit :

— Lumină înseamnă eterul.

Mihal Palîci îşi mijea ochii miopi, îşi lua ochelarii de pe masă, dar nu şi-i punea pe nas, ci, după ce-i ţinea o vreme în mînă, îi aşeza deoparte.

— În Biblie nu se vorbeşte nicăieri de eter. Noţiunea de eter a fost creată mai tîrziu de fizicieni. Chiar dacă am admite, după Biblie, că Dumnezeu a creat în prima zi şi eterul, atunci din ce cauză a fost zi şi noapte înainte de a fi creaţi aştrii ?

Benediktov, fără să-şi schimbe poziţia sau măcar privirea aţintită-n tavan, mormăia din nou :

— Tinere, zilele creaţiei trebuie înţelese ca epoci întregi.

Mihal Palîci îşi ciupea barba tunsă „à la Dobroliubov".

— Atunci, pentru ce să le spunem unor epoci întregi dimineaţă sau zi ? Dacă unei epoci i s-ar spune simplu epocă, faptul nu va fi mai puţin clar. Nu-i aşa ?

Şi eu eram de părerea lui ; da, ăsta este adevărul adevărat.

Orlovski glumea pe socoteala rugului care nu se mistuia, pe socoteala povestirii cum că Isus Navi a oprit din mers soarele ; el susţinea că în grădina Ghetsimani, apostolul Petre s-a purtat ca un trădător mizerabil, iar bunăvoinţa evangheliştilor faţă de această trădare nu merită nici un fel de laudă. După astfel de glume şi ironii, Mihal Palîci mă ruga să-mi ţin limba cît mai bine la şcoală.

Înţepăturile şi observaţiile gazdei mele, acest mentor al meu, îşi desăvîrşeau opera, dar se înţelege de la sine că ceea ce-mi clătina cel mai mult credinţa din temelii era şcoala duhovnicească : „tocirea" pe dinafară a textelor, predarea fără nici un fel de elan a cursurilor, statul plicticos şi obositor la rugăciuni, la vecernii şi la liturghii. Era de-ajuns să-mi amintesc că Timoha, Haldei, Chioru, Frumuşelu, Korinski erau cei chemaţi să ne sădească în suflet primele elemente ale credinţei, ca revelaţiile dumnezeieşti să mă dezguste.

Nici Liubvin nu rămînea mai prejos. El privea cu îndoială mai ales ritualul şi sfintele taine. Suflînd cu putere pe nas şi înecîndu-se, întreba :

— Te-ai lepădat de satana ?

— M-am lepădat la botez.

— Puteai tu să faci asta cînd n-aveai decît trei-patru zile de viaţă ?

— Nu ştiu, îi răspundeam eu nepăsător.

— În felul ăsta şi o găină ar putea să se lepede de satana, fiindcă are chiar mai mult cap decît un prunc de trei zile.

După această concluzie, Trup-de-Oţel se cufunda în meditaţie.

De altfel îi plăcea mai mult „experienţa“. Ticluia o rugăciune către diavol, o şoptea în timpul serviciilor religioase şi aştepta ca hulitorul de Dumnezeu să fie trăsnit de forţele cerului. „Către tine, Belzebut, îmi îndrept ruga, în focul Gheenei şi în iadul cel fără de fund. Îţi vînd sufletul meu de-acum şi pururea şi-n vecii vecilor...“ îşi începea el rugăciunea. Cîteva zile mai tîrziu, prietenul meu Liubvin s-a strecurat noaptea în biserică, încercînd, fără succes, să spargă cutia cu lumînări. Voia să verifice dacă sacrilegiul va rămîne nepedepsit...

Totuşi, cîteodată mă cam speriam de îndoielile mele. Toată lumea din jurul meu credea în Dumnezeu, în sfinţi, postea, se împărtăşea, se închina, sperînd că va primi ajutorul Celui de Sus, se temea de uneltirile diavolului. Nu zadarnic s-au făcut toate acestea şi se fac mereu! Pentru credinţă stă pavăză înţelepciunea nenumăratelor generaţii. De ce pun eu oare la încercare forţele necunoscute, înfricoşătoare? În momentele de tristeţe sau în clipele cînd mă copleşeau insuccesele, simţeam fără să vreau nevoia să mă închin, să caut în religie un ajutor. În faţa ochilor îmi apărea chipul celui răstignit pe cruce, şi iar şi iar mă uimea gîndul că lumea se va mîntui şi se va purifica prin suferinţă. Oamenii, societatea nu primesc dreptatea şi adevărul. Calea celor mai buni este calea calvarului, calea oprimării. Adevărul este spînzu-

rat pe cruce, batjocorit, ocărît. Mă uitam din nou uimit şi atent spre Cristos, şi de data aceasta îmi condamnam necredinţa şi proaspetele mele îndoieli. Şcoala duhovnicească era atît de cenuşie, atît de sărăcăcioasă, încît mă simţeam atras de pacea de deasupra lumii. Amintidu-mi cuvintele lui Mihal Palîci, constatam, uimit, că observaţiile, argumentele, considerentele lui împotriva credinţei îşi pierd influenţa asupra mea. Raţiunea îşi pierdea puterea. Era ceva de neînvins. Şi atunci mă predam. Fremătînd, şopteam stînd în genunchi în timpul liturghiei, după părintele Vasili, duhovnicul nostru, rugăciunea împărtăşaniei:

„Cinei Tale celei de Taină, astăzi, Fiu al lui Dumnezeu, părtaş mă primeşte, că nu voi spune vrăjmaşilor tăi taina ta, nici sărutare îţi voi da ca Iuda, ci ca tîlharul mărturisindu-mă, strig ţie: Pomeneşte-mă, Doamne, întru împărăţia Ta.“

Poezia solemnă a acestei rugăciuni, magia cuvintelor şi ritmul ei aidoma unor vorbe de vrajă, mă subjugau. Întreaga mea făptură era cuprinsă de freamăt şi încordare; uitam de mine, nu mai vedeam şi nu mai auzeam nimic şi mă alăturam de ceva fără nume, necunoscut. Aşa vedeam abia licărind în întuneric liniştea dorită...

Eram din nou evlavios. Îl rugam pe Dumnezeu să mă ierte, făceam făgăduinţe, îmi impuneam canoane, să rostesc de cîte zece, douăzeci de ori „Tatăl Nostru“, „Crezul“, „Împărate Ceresc“, stăteam stană de piatră în timpul rostirii lor, nu-mi desprindeam privirea de la icoane. Mă temeam de uneltirile şi ispitele diavolului, de judecata de apoi,

de glasul trîmbiţelor. Rugăciunea mea preferată era poezia : „Eu, Maica Domnului, acum cu rugăciune...“, de Lermontov.

Îmi aduceam atunci aminte de sora mea, Lealea, de ofilirea ei prematură, de ochii ei chinuiţi, de zîmbetul neputincios de pe faţa palidă, de amărăciunea întinsă în jurul gurii ei, de soarta ce o pecetluise. Pe căi necunoscute, toate acestea se îmbinau cu tot felul de ştrengării şi huliganisme.

...Îmi reconstitui acum cu mare străduinţă lumea mea religioasă din adolescenţă, printre altele şi pentru a spune încă o dată : lumea noastră nu este simplă, lumea noastră este complicată şi trebuie s-o cuprinzi şi să te apropii de ea cu iscusinţă ca s-o poţi nărui. Propaganda ateistă este o muncă grea, elastică, iar la noi, mereu se dă cu barda-n Dumnezeu şi se alunecă numai pe suprafaţă...

Accesele religioase alternau cu nepăsarea, nepăsarea — cu noi îndoieli...

Pe poliţa de cărţi a lui Mihal Palîci am găsit cartea „Realiştii“, de Pisarev, articolele lui Dobroliubov şi Şelgunov. Nu le-am putut înţelege, totuşi am prins cîteva idei : criticilor li se spune nihilişti. Despre nihilişti mai auzisem cîte ceva şi anume că l-au asasinat pe „ţarul-liberator“, că îi întărîtă şi-i instigă pe ţărani la revolte, că „nu recunosc nimic“, „nici pe Dumnezeu, nici pe diavol“, că poartă ochelari, au plete lungi, disecă broaşte, citesc cărţi savante, din care pricină se scrîntesc. Nihiliştii afirmă că „omul se trage din maimuţă, omul nu are nici un fel de suflet“. Pe

lîngă asta, ei se ascund de poliţie, îşi lipesc bărbi şi mustăţi false ; nihiliştii sînt arestaţi, aruncaţi în închisori, trimişi la ocnă, iar cîteodată chiar şi spînzuraţi. Alte cunoştinţe despre ei nu aveam. Articolele lui Pisarev şi Dobroliubov erau grele ; ele nu m-au lămurit mai bine ce este un nihilist, dar m-au făcut să mă gîndesc la ei, m-au contaminat cu spiritul lor de arţag şi nevoia de a contrazice.

Mihal Palîci şi Benediktov cîntau adesea la un păhărel, cîntecul : „A răsunat trîmbiţa, a năvălit mulţimea“. Am învăţat cîntecul pe dinafară, dar nu înţelegeam cine fusese executat pe eşafodul stropit cu sînge. Cine era Valerian, al cui nume a murmurat mulţimea, cînd călăul l-a apucat de plete şi i-a arătat tuturor capul ? L-am întrebat pe Mihal Palîci despre Valerian. El, ca de obicei, a zîmbit cam ironic şi nu prea vesel, scărpinîndu-se în barbă :

— Ce crezi tu ? Despre cine vorbeşte un cîntec ?

— Cred că despre un haiduc.

Mihal Palîci şi-a aruncat deodată mîinile după cap, trosnindu-şi degetele.

— Eşti isteţ, băiete... Numai la şcoală să nu cînţi cîntecul ăsta. Nu se cuvine.

L-am privit cu oarecare neîncredere : se vedea cît colo că pentru cine ştie ce motiv mă ia în derîdere, face pe şiretul şi n-are chef să-mi spună adevărul.

...Cîteodată, pe la Orlovski venea Ivan Petrovici, un cunoscut de-al lui, un bărbat cu păr bălai, cu ochi plini de veselie. Orlovski se purta cu dînsul mai politicos decît cu alţii, iar Benediktov,

cînd era el de față, se deștepta de tot din somnolența lui. Ivan Petrovici vorbea domol, dar sigur pe sine și autoritar, nu zăbovea și de multe ori se retrăgea cu Mihal Palîci într-altă cameră din colțul casei, și înainte de a pleca își arunca privirile pe fereastră, în stradă. Odată, Ivan Petrovici nu l-a găsit acasă nici pe Orlovski, nici pe Benediktov și i-a așteptat fumînd și foșnindu-și ziarul. Nerăbdarea mi-a învins timiditatea și l-am întrebat despre Valerian. Acesta a aruncat cu un gest larg foaia pe pat, și-a pus picior peste picior, și-a împreunat mîinile și, legănîndu-se încetișor, mi-a spus clar și răspicat :

— E vorba de narodnicul Valerian Osinski. A fost executat pentru că a luptat împotriva țarului și a boierilor. Numai că nu i s-a tăiat capul, ci a fost spînzurat. Cîntecul s-a făcut la început pentru altcineva, pentru un polonez, dar mai tîrziu s-a cîntat pentru Osinski. El voia ca țărănimea și lumea muncitoare să trăiască îndestulată, îmbrăcată și să nu mai existe servitori...

Apoi Ivan Petrovici mi-a povestit pe scurt despre teroriști, despre organizația narodnicilor, despre asasinarea lui Alexandru II. Iat-o, iată credința cea nouă ! Oamenii obsedați de ea au mers și ei pe calea calvarului, dar nu pentru un adevăr ciudat și nu pentru rai, ci pentru omenirea năpăstuită aici, pe pămînt. Mă socoteam de pe acum inițiat într-o taină grozavă, mai misterioasă decît euharistia și taina sfîntului Maslu ; mă închipuiam părtaș al unor luptători curajoși și plini de abnegație. Viața căpăta un înțeles nou pentru mine, și Ivan Petrovici se transforma văzînd cu ochii într-un

om cu totul deosebit de cei pe care îi văzusem pînă atunci, pe care îi întîlnisem... Iată-l, pămîntul nou al făgăduinței, pămîntul Canaan ! Îl priveam încă cu ochi de copil de pe îndepărtații Munți Moavit. M-am înfricoșat. Poate că am presimțit calvarul noilor căi și faptul că pentru mine ele vor fi inevitabile. Poate că prin instinct mi-am prevăzut viitorul și fremătam, eram însetat, nădăjduiam... Ivan Petrovici și-a scos ceasul și, ridicîndu-se, mi-a aruncat o privire atentă :

— Ție, prietene, nu cumva îți place să trăncănești ?

Pentru că nu știam cum să-i intru-n voie, să-l asigur, să-l mulțumesc și cu ce să mă laud, i-am răspuns grăbit și cu mîndrie :

— Tugii-strangulatori nu dezvăluie tainele.

— Tugii-strangulatori ? Ce fel de tugi-strangulatori ? m-a întrebat el nedumerit și vădit neliniștit.

Atunci i-am explicat cam încîlcit ce e cu tugii, dîndu-mi totodată seama că făceam asta într-un moment nu tocmai potrivit. Ascultîndu-mă, el a clătinat din cap și a izbucnit într-un rîs plin de veselie, punîndu-și mîinile pe umerii mei :

— Interesant ! Colivarii — tugi-strangulatori ! Minunat. Totuși, e vremea să-i dai încolo pe tugii ăștia. Sînt treburi mai importante de făcut, prietene. E drept că-i cam devreme pentru tine să te-apuci de ele ; deocamdată citește cît mai mult. Mihal Palîci are cărți minunate... Atît doar c-a rămas cu vreo douăzeci de ani în urmă. Și apoi, nici nu-l pasionează. Ivan Petrovici a aruncat o privire pe fereastră, s-a gheboșat puțin și a ieșit cu pas ușor din casă.

Cînd Mihail Palîci s-a întors, l-am urmărit îndelung și atent, iar noaptea nu m-au părăsit o clipă tot felul de visuri nelămurite. A doua zi, la școală, i-am adunat pe tugii-strangulatori după stivele de lemne. Îi făgăduisem lui Ivan Petrovici să nu dezvălui „taina", dar ea nu-mi dădea pace ; și-apoi, puteam eu să ascund taina asta față de tugi ? I-am pus să jure pe viață și pe moarte că n-or să sufle o vorbă și, sufocîndu-mă, le-am trîntit pe nerăsuflate :

— I-am văzut pe nihiliști. Zău !

Yogii-strangulatori auziseră și ei ceva despre nihiliști. Într-o clipă m-au înconjurat de aproape.

— L-am văzut pe nihilistul âl mai mare, am continuat eu, lăudîndu-mă. În sinea mea hotărîsem că Ivan Petrovici era „șeful". Șeful delawarilor și al dakotarilor, Ursul-Roșcat Serega Oreasinov m-a întrebat :

— Cu ochelari albaștri și cu plete ?

— Nu, fără ochelari și fără plete...

Delawarul a declarat convins :

— Nu există nihiliști fără ochelari albaștri și fără plete.

M-am zăpăcit. Într-adevăr, nu-mi trecuse prin cap să-mi pun întrebarea de ce Ivan Petrovici nu purta ochelari și plete. Ceva nu era în regulă. Ascunzîndu-mi nedumerirea, am sărit ca ars asupra lui Serega. La multe se mai pricepe ! Cum, fiecare nihilist are nevoie de ochelari ? Doar nu toți nihiliștii or fi chiori, nu ?

— Se-nțelege că nu toți ! m-a susținut Trubcevski.

— Cum arată șeful nihilist ? m-a întrebat cu vădită curiozitate Marele-Șef, Vitka Bogoiavlenski.

Tugii-strangulatori îmi sorbeau cu lăcomie vorbele. Se așteptau la amănunte, la descrieri uluitoare. Și nu am avut puterea să nu le satisfac curiozitatea.

— Un unchiaș grozav de voinic, am răspuns eu, parcă spunînd : nu seamănă nici pe departe cu noi. Își rotește ochii fără-ncetare în dreapta și-n stînga : după cum se vede, nu dă greș niciodată. Are o frunte enormă. Mustața, barba, părul — cît toate zilele ! În mînă ține o bîtă grozav de groasă și o carte cu coperte negre.

— Îmbrăcat cu palton ? a întrebat, foarte serios, Trubcevski.

— Cu palton, căciulă, glugă cenușie.

— Cu pîslari sau cizme ?

— Cu cizme, fără galoși. După cum mi se părea, galoșii nu s-ar fi potrivit de loc cu înfățișarea unui nihilist.

— Avea vreun pled cu el ? a întrebat Trup-de-Oțel.

Nu știam ce este un pled, dar am socotit că nihilistul șef trebuie să aibă neapărat un pled.

— Avea. Zău !

— Da cum arăta pledul ăsta ? a sărit Vitka Bogoiavlenski.

— Uite-așa... în general, îi lămuream eu, ferindu-mi privirile. Vai, ce grozav m-a păcălit Ivan Petrovici ! La ei nimic nu este așa cum ar trebui să fie !

— Pledul este o basma de lînă, mare, mi-a sărit în ajutor pe neașteptate Petea Horoșavski.

— Da, da, pledul este o basma de lînă, mare, am confirmat eu cu tonul celui care nu suferă nici o contrazicere.

Vitka Bogoiavlenski a trîntit deodată :

— N-o să cred niciodată că nihiliştii se înfofolesc în nişte basmale ! Ce, sînt muieri ? Fleacuri !

— Nu, frate, se-ntîmplă, am spus eu cam şovăitor. Uite că şi Petka ştie de pledurile nihiliştilor.

— Ai discutat ceva cu nihilistul ? a intervenit ursuz în discuţie şeful delawarilor şi al sălbaticilor dakotani.

L-am privit cu dispreţ.

— Cîte ceva am discutat.

— Minţi ! a zis şeful dakotanilor, suflîndu-şi nasul drept în zăpadă.

— Despre Valerian Osinski ai auzit ceva ? l-am întrebat eu cu subînţeles pe Serega. — A fost şeful nihiliştilor din întreaga Rusie şi din toată străinătatea. Poliţia şi-a rupt picioarele urmărindu-l, fără să-i poată veni de hac.

— Pînă la urmă l-au prins ?

— L-au prins, a fost spînzurat. Despre dînsul există un cîntec oprit : „Unde e criminalul ? Iată-l, merge la eşafod semeţ şi voiniceşte..."

— Caramba şi-o suliţă în coastele Vulpii-Şirete ! exclamă Vitka pesemne ca s-arate că nu se mai îndoieşte cîtuşi de puţin de adevărul spuselor mele.

— Şi-acum ce trebuie să facem ? a întrebat, descumpănit, Petea Horoşavski.

Într-adevăr, din povestirea mea despre nihilişti trebuiau trase concluzii în legătură cu asociaţia tugilor-strangulatori. Dar ce fel de concluzii trebuiau trase nu ştia nimeni.

Tugii, deprimaţi, au rămas pe gînduri.

— Trebuie să ne facem toţi nihilişti, le-am spus eu, de altfel fără prea mare convingere.

Am mai stat puţin de vorbă şi băieţii m-au însărcinat să culeg despre nihilişti date cît mai amănunţite.

Nu mă simţeam de loc în apele mele că spusesem minciuni despre Ivan Petrovici şi că-mi călcasem cuvîntul dat, dar îmi intrase-n cap să-i preamăresc neapărat pe nihilişti, uluindu-i astfel pe yogii-strangulatori...

...După vreo zece zile, Ivan Petrovici a venit iar pe la noi. Şi din nou nu l-a găsit pe Mihal Palîci. Benediktov răcise şi zăcea în spitalul seminarului. Ivan Petrovici părea vădit îngîndurat. N-a luat loc, nu şi-a scos nici paltonul, nici căciula. După ce a ciocănit cu degetele-n masă, m-a privit scrutător.

— Iată ce-i, stimabile, a încercat el şovăitor, să-mi spună ceva. Iată ce-i, prietene... N-am timp să-l aştept pe Mihal... Transmite-i că pe Vladimir l-au ridicat, iar eu trebuie să părăsesc imediat oraşul. Spune-i lui Mihal „să se cureţe" şi să stea mai mult pe-acasă. Ai înţeles ? Să nu uiţi. Repetă... Da, aşa-i... Ia aminte... nu sufla nimănui o vorbă.

Ivan Petrovici s-a apropiat de uşă, a pus mîna pe clanţă, a zăbovit, s-a întors şi s-a aşezat lîngă mine, pe divanul pe care stătea de obicei tolănit Benediktov.

— Să vezi... Am o trebuşoară... a zis el, cu un ton conspirativ şi coborît aproape pînă la şoaptă. O trebuşoară... cum să spun... destul de delicată. Să te duci undeva, într-un loc şi să-i spui unei femei aceleaşi vorbe ca şi lui Mihal.

— Pot să mă duc... Într-o clipă ajung acolo. Pe cuvînt de onoare !

Din stradă s-a auzit scîrțîitul zăpezii sub picioarele unui trecător. Ivan Petrovici a ascultat atent, s-a ridicat în picioare și a aruncat o privire pe fereastră. Lampa cu abajur mat împrăștia o lumină slabă pe masa încărcată cu manuale și murdară de cerneală. Cît de nefolositoare mi s-au părut în clipa aceea noțiunile elementare, octoihurile, crestomațiile, manualele didactice. Și cît de mult voiam să-l ajut pe Ivan Petrovici și pe prietenii lui ! Eram gata să fac orice, fără să stau pe gînduri, tot ce mi-ar porunci el. Ivan Petrovici s-a așezat din nou pe divan.

— Acum trebuie să mă duc ? Abia-mi mai stăpîneam tremurul care mă cuprinsese.

— Acum... dar, să vezi... mai întîi să te uiți dacă fereastra din marginea din stînga casei este luminată. Dacă nu se vede lumină pe fereastră, să nu intri în casă. Iar dacă este lumină, să te uiți bine să descoperi dacă pe pervazul ferestrei se află o glastră cu flori. Ai înțeles ?

— Am înțeles tot, Ivan Petrovici ! Și cunoscuta dumneavoastră trebuie „să se curețe" și ea ?

— Și ea trebuie „să se curețe", a confirmat el deodată distrat.

Între timp, m-am repezit în antreu să mă îmbrac.

— Dar ce va însemna dacă-n fereastră nu va fi glastra cu flori ? a întrebat el.

— Va însemna că „ea" a fost ridicată, i-am răspuns eu pe loc, ca la o lecție, gata îmbrăcat.

Ivan Petrovici a zîmbit și mi-a dat adresa. Trebuia să mă duc pe strada Pokrovskaia, la Nadejda Nikolaevna, cursantă la o școală de felceri. Eram gata să plec, dar Ivan Petrovici m-a oprit din nou.

— Stai nițel, a spus el. Cred că e mai bine să mă duc eu, cu toate că nu prea am timp. Să nu cumva să cazi în labele copoilor de la Ohranka [1]. Nu trebuie. Ar fi prea devreme pentru tine să ai de-a face cu ei.

Gata să-mi dea lacrimile, îl imploram să-mi îngăduie să plec pentru a-mi îndeplini misiunea. Nu-mi mai amintesc ce i-am spus și cum m-am străduit să-l conving. Poate că rugămintea mea înfocată sau poate greutățile în care se zbătea l-au hotărît pînă la urmă să se învoiască. Mi-a mai dat vreo cîteva instrucțiuni, pe care le-am ascultat fără să fiu prea atent.

— Rămîi cu bine, fiule. Să nu te iei după spusele babacilor. Să nu te bazezi în viață pe adevăruri banale. Restul va veni de la sine... Mă grăbesc la gară...

Cînd am ieșit în stradă era aproape opt seara. Mi-am înfofolit capul cu gluga din care nu se vedeau decît ochii și nasul. Mi se părea că rarii trecători mă privesc cu atenție, iar pe lîngă gardieni mă strecuram în grabă, cu răsuflarea tăiată. Cu toate acestea, eram absolut stăpîn pe mine. Abilitatea tugilor-strangulatori mi-a fost de folos. Îl mințisem pe Ivan Petrovici — nu înțelesesem chiar totul din ceea ce-mi spusese. Ce-nseamnă : trebuie „să se curețe" ? Da... Nu totdeauna eram un băiat

[1] Poliția secretă.

perspicace. Îmi dădeam seama că vorbele „să se curețe“ erau cuvinte convenționale, dar la ce se refereau nu știam. M-am adîncit în presupuneri și n-am observat cum, drept spre mine, pășea majestuos Timoha Savrasov. După căciula cu fundul rotund și plat, după galoșii de piele și palton a recunoscut cu ușurință un elev al școlii duhovnicești.

— Stai ! a strigat el tare tăindu-mi calea cu un baston mare și noduros !

M-am îngrozit. Oare, să nu-mi pot duce însărcinarea la bun sfîrșit ? Mi-am ascuns și mai mult capul după guler, în glugă, și m-am strecurat cît am putut de iute și agil pe lîngă Timoha, dispărînd după primul colț. Timoha urla în urma mea, iar eu fugeam cît mă țineau picioarele. Eram convins că nu m-a recunoscut.

Pe strada Pokrovskaia am găsit fără prea mare greutate casa pe care o căutam. Era din lemn, numai cu parter, izolată de celelalte. Pe cele două părți și în față se întindeau garduri înzăpezite. Cu inima zvîcnind, am găsit fereastra din marginea din stînga. Era luminată. Dar glastra de flori e sau nu e pe pervazul ferestrei ?... Ghinion !... Afară se cam lăsase gerul, iar zăpada și promoroaca acoperiseră geamurile. Degeaba mă apropiam, cînd din dreapta, cînd din stînga, mă urcam și mă străduiam să-mi mențin echilibrul pe un stîlp de lîngă trotuar. Era gata să mă podidească plînsul. Ce gafă au putut face nihiliștii ! Tugii-strangulatori n-ar fi făcut niciodată o prostie ca asta !... Deodată, de dincolo de poartă, din curte, am auzit un nechezat. M-am retras în fugă pe cealaltă stradă, din față, și m-am urcat din nou pe un stîlp. Licăririle verzi și reci ale lunii se jucau în zăpadă. Clădirile aruncau umbre albastre. Lîngă pridvorul scund, de pe acoperișul căruia atîrnau, în lumina lunii, țurțuri de gheață tot verzui și prevestitori de rele, se profilau siluetele a doi gardieni călări. Gardul nu era prea înalt și, uitîndu-mă peste el, îi vedeam foarte bine. Ședeau călări cu spatele spre mine. Crupele rotunde ale cailor erau aproape lipite una de alta ! Iată despre ce era vorba ! Am sărit într-o clipă de pe stîlp și m-am lipit de un plop, cu ochii țintă la gardieni. Mi-am dat seama că în locuință se făcea o percheziție și trebuia să mă ascund, dar o forță de neînțeles, o curiozitate ciudată și bolnăvicioasă m-a țintuit locului. Strada era uimitor de pustie. Deodată, am înțeles ce înseamnă „să se curețe“. Nadejda Nikolaevna trebuia să distrugă sau să ascundă cît mai bine scrisorile și cărțile interzise. De altfel, și eu „mă curățam“ cînd mă așteptam la o percheziție la școala duhovnicească. Dar cum să-mi îndeplinesc însărcinarea ? Însărcinarea încredințată mie de Ivan Petrovici !... Cum de-mi fusese dat să întîrzii !

...Ușa casei s-a deschis larg ; opt sau zece oameni au început să coboare scara. Am pornit de-a lungul străzii. Oamenii au ieșit și ei pe poartă și m-au ajuns curînd din urmă. Se grăbeau de parcă s-ar fi temut de-o poteră trimisă pe urmele lor. Civili și gardieni, în frunte cu comisarul, înconjurau o femeie tînără, slăbuță, nu prea înaltă, îmbrăcată cu un palton scurt, gar-

nisit pe margini cu astrahan negru; pe cap purta o căciuliță neagră de astrahan, și în mîini, un manșon negru din aceeași blană. Felinarul i-a luminat fața palidă, ochii mari, negri, foarte strălucitori, și un coc greu, cu părul lăsat peste urechi. Ascunzîndu-și bărbia în manșon, arestata mergea liniștit, cu pași siguri și mărunți de femeie, făcînd impresia că nu dă nici o atenție escortei. Comisarul, un individ scund și ciolănos, cu mîinile îndepărtate de trup, mergea în fruntea cetei, cu pieptul bombat. Era în exercițiul funcțiunii, conducea o criminală împotriva securității statului. Mulțumirea de sine îl umfla din cap pînă-n picioare. Gardienii pedeștri făceau un zgomot asurzitor cu cizmele lor enorme, privind pe unde calcă. Abia mai tîrziu am observat doi vlăjgani de jandarmi, doi voinici mergînd pe lîngă femeie, în mînă cu săbiile scoase! Gardienii călări încheiau procesiunea. Doi omuleți, unul îmbrăcat cu o pudiovcă, iar altul, cu un cojocel scurt și tăbăcit, se fîțîiau de colo-colo, umblînd în jurul grupului de oameni, ba alergînd înainte, ba trecînd de pe un trotuar pe altul, ba mergînd cu pași mărunți, în spate. În toate acestea întrezăreai ceva fatal, prevestitor de rele și misterios. Tot atît de uimitor era și faptul că o femeie slabă, gingașă, era escortată de atîția oameni, înarmați pe deasupra. Iată așadar cum arată nihiliștii! Mergeam grăbit pe urmele arestatei, străduindu-mă să-mi întipăresc în minte amănunțit chipul ei. Nu m-am îndoit o clipă că femeia arestată era Nadejda Nikolaevna. Continua să meargă cu capul aplecat, și cu bărbia ascunsă în manșon. În trăsăturile fine

ale obrazului ei osos, umbrite de vălurile nopții, în aplecarea capului, în silueta ei ușoară și parcă lipsită de greutate, în mișcările, în mersul său se îmbinau feminitatea, mîndria, forța și slăbiciunea. Mergeam fermecat, pe urmele ei, cu respirația tăiată. Niciodată pînă atunci nu privisem o femeie cu atîta admirație, cu atîta încîntare și compătimire din adîncul inimii! Nadejda Nikolaevna era aidoma cu ceilalți; semăna cu verișoarele mele, cu cei pe care-i cunoșteam, cu trecătorii ce-mi ieșeau în cale; cu toate acestea era altfel, deosebindu-se de toți. Unde o duceau „ăștia"? Se înțelege că „ăștia" o duceau la închisoare. Poate că acolo o vor bate, o vor maltrata, o vor tortura? Mă uitam cu atenție la cei din escortă. După fețele lor nu păreau oameni răi, fără milă. Mai curînd aveau fețe inexpresive... Cît or s-o țină la închisoare? Citisem și auzisem despre cei întemnițați pe viață, care-și dăduseră sfîrșitul din cauza umezelii, a lipsei de aer, de căldură, de hrană, care-și pierduseră mințile, înnebunind de tristețe, plictiseală și singurătate! Mai auzisem că cei învinuiți de crimă împotriva statului erau ținuți în celule de piatră, ca niște saci, ale căror dușumele se lasă în jos, desfăcîndu-se plăcile, și întemnițații sînt îngropați pe veci. La gîndurile acestea m-am cutremurat...

Am coborît de pe trotuar, m-am apropiat de convoi și am ajuns din urmă pe arestată. Nadejda Nikolaevna s-a uitat scurt la mine, fără să-și dezlipească fața de manșon. Probabil că mă înțelesese: și-a mișcat umerii, și o privire fierbinte, plină de dragoste, o privire de adio s-a revărsat asupra mea... Mi s-a pus un nod în gît...

— Mă colivarule! Ce cauţi aici? Du-te la coliva ta!

Gardianul m-a luat de umăr şi m-a îmbrîncit într-o parte. Am căzut lîngă trotuar. Cînd m-am ridicat, arestata şi escorta dispăruseră după colţ. Paşii oamenilor şi tropăitul cailor nu se mai auzeau; trecuse încă multă vreme, iar eu tot stăteam cu ochii aţintiţi pe locul unde licărise pentru ultima dată faţa mată şi manşonul.

Acasă l-am găsit pe Mihal Palîci. I-am comunicat, înainte de a-mi scoate gluga, mesajul lui Ivan Petrovici. I-am povestit despre arestarea Nadejdei Nikolaevna. După ce am terminat, Mihal Palîci a început să se plimbe prin odaie, punînd mîna fără rost pe cîte un obiect: lua o călimară, ca s-o aşeze imediat, cu gîndurile aiurea, pe acelaşi loc; răsucea în mînă un creion, îl punea la loc, apoi iar îl lua în mînă. În clipele acelea am băgat de seamă că Mihal Palîci avea o frunte foarte mare. Mărturisesc că mă aşteptam să mă laude şi să-mi mulţumească, dar el s-a încuiat curînd în camera sa. „Şi el trebuie «să se curețe»", încercam eu să mă liniştesc. Aş fi vrut să trag cu ochiul prin crăpătura de lîngă divan, dar parcă m-a oprit ceva. N-am adormit multă vreme. Eroii lui Mayne Reid, Cooper, Boussenard mi se păreau atît de departe, de străini şi de inutili! Nici asociaţia tugilor-strangulatori nu mă mai atrăgea. Soarta mea, viitorul meu, le vedeam întruchipate în silueta gingaşă, dar plină de încredere în sine, înconjurată de nişte vlăjgani cu săbiile scoase... Mai apoi, mă vedeam într-o bandă de nihilişti curajoşi, salvînd-o pe Nadejda Nikolaevna din închisoare. Cu poterele în urma noastră, ne apăram cu arma-n mînă şi ne ascundem prin păduri neumblate, la rascolnici. Ajunsesem atamanul nihiliştilor. Izbind în stînga şi-n dreapta, ucideam jandarmi, comisari, ispravnici, aţîţam ţăranii la revoltă. Nadia era cu mine. Nadia era a mea, numai ea!...

Timoha nu m-a recunoscut cînd m-am întîlnit cu el în stradă. Mihal Palîci m-a pus să jur că nu voi spune o vorbă din ceea ce se petrecuse. De data aceasta, mi-am ţinut cuvîntul. Toate cele de mai sus s-au petrecut în 1898, cînd împlinisem treisprezece ani.

Mă străduiam din răsputeri să îndeplinesc însărcinarea tugilor-strangulatori de a culege noi date în legătură cu nihiliştii. Le căutam în cărţile de pe poliţele lui Orlovski, dar aceste cărţi depăşeau puterea mea de înţelegere. Îi întrebam despre ei pe Mihal Palîci şi pe Benediktov. Acesta din urmă mormăia ceva de neînţeles, îndruga verzi şi uscate, iar Mihal Palîci mă povăţuia să citesc cărţi de fizică, biologie şi chimie. N-aveam aptitudini pentru aceste ştiinţe, iar în ceea ce priveşte matematica nu mă ducea capul de loc. Eu căutam fapte, ca în ele să descopăr cunoştinţe, dar fapte nu găseam. Sfaturile lui Mihal Palîci au avut darul de a ne potoli elanul de tugi-strangulatori, dar nici nihilişti nu ne-am hotărît să ne declarăm.

După vacanţa de Crăciun, fiind notat bine la purtare şi învăţătură, am ajuns din nou bursier. Mihal Palîci şi Benediktov s-au mutat într-o altă casă, undeva departe, la periferie, şi le-am pierdut urma.

În locul romanelor lui Mayne Reid și Cooper am început să fiu din ce în ce mai captivat de Nekrasov. Dragostea pentru Nekrasov a sădit-o în sufletul meu și în al altor cîțiva colegi, Efim Nikanorîci Spasski, profesorul nostru de limbă latină. Era un om scund, îndesat, cu tot corpul aplecat într-o parte ; trupul îi era lung, iar picioarele lui i se revărsa peste piept, și-l ținea și pe el înclinat într-o parte ; trupul îi era lung, iar picioarele lui păreau niște butuci scurți și groși. Spasski era împovărat cu o familie numeroasă, cincisprezece fete și băieți ! Umbla jerpelit, slinos, plin de puf și pene. Pretindea să „tocim“, nu se zgîrcea de loc să dea nota doi și nu ne ierta și se temea de toți cei din conducerea școlii. Ei bine, tocmai latinistul acesta era un admirator al lui Nekrasov. De cele mai multe ori, la sfîrșitul lunii, găsea zece-cincisprezece minute libere, în care nu-i mai asculta pe elevi și nu le mai explica nimic, punea deoparte catalogul și manualul, arunca o privire piezișă spre ușă — ca nu cumva să apară Haldei — și scotea din buzunarul său prea lat și prea adînc o cărțulie mototolită. În aceeași clipă, cu o mutră plină de taină vinovată, de conspirator, glăsuia surd, cu vocea lui de bas : „Ce-ar fi... dacă, hm... am citi niște poezioare... care merg drept la inimă... de altfel, se pare că nu prea mai e mult pînă sună clopoțelul...“ Își făcea ghem barba ninsă, și la început încet, apoi tot mai clar și mai tare, tot mai apăsat, mai hotărît și mai expresiv, începea a ne citi cum au căutat țăranii să afle „Cui i-e bine-n Rusia“. Înflăcărîndu-se din ce în ce mai mult, se ținea cu o mînă de barba lui mare, ca de un stîlp, parcă subliniind cu tărie adevărul, iar cu cealaltă, strînsă pumn, dădea lovituri puternice în catedră, marcînd ritmul, bătea din picior, își mijea șiret ochii, făcea pe prostul, trîntea cu istețime vreo expresie tare și piperată, din popor, se revolta și rîdea — după cum se desfășura poemul.

— Așa poet zic și eu ! spunea Spasski, închizînd cartea cu regret și oftînd adînc după ce suna clopoțelul ; apoi, ridicîndu-se de pe scaun, se îndrepta șchiopătînd ușor spre ușă.

La depozitul zemstvei am reușit să cumpăr cartea lui Nekrasov, și după cîteva zile știam pe dinafară „Reflecții în fața intrării principale“, „Chinurile“, „Mașa“, „Cavaler pentru un ceas“... Uitasem de Pușkin, Lermontov, Jukovski. Poeziile lui Nekrasov le murmuram în timpul lecțiilor, al meditațiilor, compuneam pe ele melodii, ascuns în locuri dosnice, și — de ce să nu spun — eu, un elev înrăit al școlii duhovnicești și un strangulator, am plîns într-ascuns, rușinîndu-mă de lacrimile ce mi se prelingeau cu zgîrcenie pe față. Și mult timp încă, în anii adolescenței și ai tinereții mele, nu a existat pentru mine un poet mai presus de Nekrasov. Atunci mi-am amintit din nou de bunicul meu — bețivan între bețivani — de cîntecele haiducești pe care mi le cîntase cîndva și de Kudeiar, de Mîntuitorul Negru, de pelegrina Natalia, de Alexei, de țăranii vecini cu noi, de tot ce era copilăresc și necesar în viață, de tot ce ne-a dat satul și ceea ce strivise și făcuse să amuțească în noi școala duhovnicească a lui Haldei și a lui Timoha Savrasov. Am văzut din nou că dincolo

de pereții școlii exista o altă Rusie, Rusia muncii, a dijmelor, Rusia înfometată, chinuită. În anii aceia m-au ajutat s-o găsesc Nekrasov și, oricît ar fi de ciudat, Spasski Efim Nikanorîci, care ne chinuia cu „doiuri" și declinări aride, care se ploconea în fața rangurilor și a șefilor...

În postul mare, elevii școlii duhovnicești au fost mutați într-o clădire nouă, cu parter și două etaje, unde mirosul de var se îmbina cu mirosul de vopsea proaspătă a băncilor. La sfințire a venit arhiereul. Cu această ocazie ni s-au dat și haine noi, festive. Mutarea în noua clădire coincide în memoria mea cu cotitura în viața școlii. Străvechea, tradiționala școală duhovnicească era acum aerisită de vînturi noi. Viața a devenit mai ordonată, ștrengăriile s-au împuținat și ele. Tiraniei celor din clasa a patra i s-a pus stavilă. Arhiereul i-a interzis lui Korinski să mai „aranjeze". Habib s-a transferat la seminar. Pînă și Timoha Savrasov s-a făcut parcă mai politicos. Haldei continua încă să-și ducă traiul ursuz, în locuința lui întunecoasă și plină de igrasie. Suflul nou, reîmprospătat, pătrundea năvalnic în școală, zdruncinîndu-i temeliile. Vremurile eroice ale școlii duhovnicești apuseseră pentru totdeauna. Se înțelege de la sine că toate acestea nu reușiseră încă să schimbe cu totul tipicul școlii. Pînă acolo mai era încă mult...

Am trecut în clasa a treia ca premiant. Pentru vacanța de vară, mama m-a luat împreună cu Lealea, la un unchi, locotenent-colonel. Acesta era văduv și locuia în tabără, în vecinătatea orașului Kursk, împreună cu fiica sa Vera, de aceeași vîrstă cu mine, elevă la un pension de domnișoare, și cu fiul său Mitea, mai tînăr decît mine cu doi ani, elev la liceul militar. În apropiere, locuia într-o vilă un general, un bătrînel pirpiriu, care făcea pe craiul. Seara veneau la el femei gălăgioase, îmbrăcate în rochii de culori țipătoare. Ordonanțele lui spuneau cum că la „bătrînul dulău" vin „d-alea". Era mai mare hazul să-l vezi pe general mergînd cu pași mărunți pe lîngă una „d-aia", cu picioarele lui subțiri și uscate, sîsîind, împroșcînd cu salivă cînd vorbea și scuturîndu-și capul de cal, mîncat de bătrînețe și de vicii. Bătrînul craidon își întindea galant mîna mumificată, ajutînd-o pe „păsărică" să coboare din caleașcă și prefăcîndu-se că ar conduce „păsărica", în timp ce, în realitate, abia-și tîra picioarele pe urma ei. O dată a căzut și-a rămas lat pe treptele intrării pînă ce a fost ajutat să se ridice. Stacojiu din pricina unui atac de astm, cu ochi încețoșați, cu nasul proeminent, încerca să surîdă cu gura lui fără dinți, plină de zbîrcituri, în timp ce „păsărica" și aghiotantul îi scuturau praful de pe pantalonii largi cu lampasuri roșii. Cîteodată, prin ferestrele deschise ale vilei sale puternic luminate răzbăteau sunete de pian, șansonete, rîsete și țipete. Femeile scoase de acolo, amețite de băutură, erau jecmănite fără sfială de ordonanțe. Pe lîngă toate acestea, generalul era un om absurd, arțăgos și neghiob, încurca ordinele și dispozițiile, se enerva și trăncănea prostii vădite. Soldații și ofițerii îl urau, își băteau joc de el cînd nu era de față, și ți se părea ciudat văzîndu-i cum iau poziția „de drepți" cînd se-ntîlneau cu el, cum îl salută cu mîna la cozoroc, „mîncîndu-l din ochi". Și generalul își molfăia

scîrbit buzele, iar soldaților nu le răspundea la salut niciodată.

La unchiul meu venea să ia masa un vlăjgan uscățiv, un căpitan tăcut, abătut și atît de plictisitor, încît, din pricina lui, timpul prînzului se prelungea de ajungeai năuc. Nimeni nu-i cunoștea faptele de eroism și de glorie, în schimb toți știam că „adora“ fragii cu lapte ; și, într-adevăr, cînd își satisfăcea lăcomia de fragi, începea parcă să grohăie și să chițăie de plăcere. Amatorul de fragi se mîndrea că nu-i citise nici pe Pușkin, nici pe Lermontov, nici pe Tolstoi, pe care-i numea trîntori. Cînd auzea despre un scriitor oarecare, el se interesa mai întîi dacă e militar și dacă afla că e civil, se supăra : ce rost avea să i se atragă atenția asupra unui „civil“ ca ăsta !

Lîngă el se așeza de obicei locotenentul Novakovski, un tînăr liniștit și modest, mare admirator al lui Cehov. Venea și la prînz cu povestirile lui Cehov. Adesea erau invitați la masă și alți ofițeri ; unchiul meu, un om al legii, sîrguincios, era foarte ospitalier. În casa lui nu se duceau discuții pretențioase. Se vorbea de mutări și înaintări în grad, de rapoarte și ordine, de manevre și jocuri de cărți, de scandalurile de la cercul militar, de chefuri de pomină, despre decorații și parăzi, de lenea și tîmpenia soldaților, despre uniforme și diferite zvonuri de pe la statul-major.

Plictiseala din tabără mi-o destrămam prin certurile mele cu verișoara Vera. La vîrsta ei de treisprezece ani, pensionul de „domnișoare de viță nobilă“ reușise să facă din ea o isterică și o zăpăcită.

Din pricina unei panglici sau a unei pete de pe rochie era în stare să ridice un adevărat scandal, bătea din picioare, urla, se încuia în camera ei și nu venea la masă. Făcea pe mîndra, pe sensibila, se lăuda cu pensionul în care era crescută, cu flecăreala în limba franceză, mă făcea țărănoi îngrozitor, își mijea cu dispreț ochii și nu voia să se așeze la masă lîngă mine. În mijlocul nopții, o trezea din somn pe fata din casă și o silea să se culce cu ea în pat, fiindcă ea, Vera, avusese un vis îngrozitor — o fugărise chipurile soldatul Filka — și nu putea să doarmă singură. Dimineața mă străduiam s-o conving pe Vera că fata din casă e plină de paraziți. Țipa, izbea ușa cu picioarele, îmi cerea să părăsesc imediat casa lor. Mi-am făcut din soc un pușcoci, un fel de seringă mare, cu care o pîndeam și o împroșcam cu un jet subțire de apă. De necaz, își sfîșia rochia, își smulgea părul din cap și, o dată, scoasă din minți de bătaia mea de joc, a luat-o în goană spre gară. A fost prinsă tocmai cînd se urca în vagon să plece nici ea nu știa unde. Apoi ne împăcam. Vera avea o excepțională memorie muzicală, auz și degete elastice. Cînd cînta la pian, ciudățeniile ei dispăreau. Chipul său căpăta o expresie lipsită de afectare, copilărească ; fruntea bombată, cu un breton ondulat, se însenina, Vera nu mai era încruntată, plină de toane și iritare. Se lăsa convinsă să-mi cînte bucățile muzicale care îmi plăceau. Mai mult decît orice îmi plăceau motivele orientale. Nu oboseam niciodată ascultîndu-le. Preferința asta pentru ele am păstrat-o pînă în ziua de astăzi. În ciuda certurilor dintre noi, abia potolite, Vera îmi

îndeplinea de cele mai multe ori cu plăcere și afecțiune rugămințile. Cînd termina cu pianul, jucam liniștiți crocket. Îmi spunea „drăguțul meu verișor", ca după o oră să strige că niciodată, niciodată n-o să se mai împace cu mine și niciodată, niciodată n-o să mai cînte pentru mine nimic, nimic, nimic!

Mitea, fratele Verei, îi ținea partea. Cu toate acestea, noi ne înțelegeam. Dar la dînsul a venit în vizită Kolea Borovițki, cadet și el, de-o vîrstă cu mine, cu care însă nu m-am putut împăca. Borovițki, un băiat cu ochi și sprîncene negre, frumos, capabil, primul din clasă, începuse de acum să-și formuleze reguli ferme de viață: „onoarea mondirului" și demnitatea păturii sociale din care faci parte îți interzic să te porți fără ifose cu soldații și ordonanțele; de învățat trebuie să înveți, ca să capeți diploma; e mai bine să-ți faci serviciul la statul-major, dar și mai bine într-un regiment de gardă; societatea este alcătuită din militari și civili; militarii sînt oameni adevărați, iar ceilalți doar niște tolerați. Despre femei vorbea de parcă se referea la cai. La noi veneau prietenii lui, cadeți și ei. Kolea se jena să le spună că sînt elev la școala duhovnicească și colivar, și cînd era nevoit să recunoască realitatea, zicea că urmează să fiu transferat la liceu. Dimineața, Borovițki o chema la noi în cameră pe Pașa, fata-n casă, de vreo douăzeci de ani:

— Pașa, ajută-mă să îmbrac pantalonii.

Ea îl ajuta să-mbrace pantalonii de doc.

— Încheie-i, Pașa! comanda Borovițki, atunci cînd lucrurile ajungeau la nasturii de la prohab.

— Ce spuneți, conașule! îl implora fata, stînd în genunchi înaintea lui, roșie la față și îndreptîndu-și părul de pe cap.

— Ce s-a-ntîmplat? se mira el prefăcut. Doar nu primești degeaba leafă! Te rog să-mi închei nasturii, și altceva nimic.

Aceasta, stacojie la față, îi încheia nasturii cu mîna tremurîndă, în timp ce Kolea schimba priviri semnificative cu Mitea sau făcea glume nerușinate.

O dată, Kolea l-a luat în derîdere, la masă, pe Nekrasov, declarînd că e poetul țăranilor mucoși. Enervat, i-am spus că Nekrasov nu poate să fie asemuit cu tot felul de trîndavi. Atunci el m-a întrebat pe cine socot eu trîndav.

— Pe voi, pe toți militarii vă socot trîndavi, am trîntit-o eu, oarecum pe neașteptate chiar pentru mine însumi.

Zăngănitul cuțitelor, al furculițelor și al lingurilor a încetat. Ofițerii, vreo cinci-șase persoane, și-au ridicat capul, m-au privit, au schimbat priviri între ei. Unchiul s-a uitat și el la mine cu toată severitatea, a pus mîna pe șervet și și-a șters în grabă mustața, vrînd să spună ceva, dar s-a stăpînit — nu făcea parte dintre vorbăreți. Mama m-a apostrofat:

— Încetează cu prostiile!

— De ce ne socoți niște trîndavi? m-a întrebat din nou, provocător, Kolea.

Îmi dădeam seama de inoportunitatea declarațiilor mele, dar din nou n-am putut să mă stăpînesc:

— Militarii nu fac nimic, nu produc nimic și trăiesc din munca țăranilor.

Căpitanul cel plictisitor m-a ațintit cu ochii lui bulbucați, ca de rac, iar mustața lui țepoasă a început să se agite, a fornăit, apoi a vorbit, sacadat, ca și cum comanda în fața frontului :

— Nuiele le trebuie... lui și ticluitorului de stihuri !...

— Pleacă de la masă ! mi-a poruncit mama.

În timp ce ieșeam, Borovițki a mai adăugat o observație răutăcioasă.

Peste două zile am părăsit tabăra, plecînd la unchiul Ivan.

...La el am hotărît să verific poveștile despre fantome. Aflasem la școală că pentru asta trebuia să mă duc de trei ori, la miezul nopții, în cimitir. Cimitirul din sat care se afla dincolo de șură, de magazii și de căpițe, pe un delușor lutos, se mărginea cu o rîpă adîncă, cu izvoare foarte reci. Aproape de miezul nopții, am ieșit încetișor din hambarul în care dormeam și m-am strecurat tiptil spre locurile dosnice. Noaptea adîncă și caldă învăluia împrejurimile. Tremuram de frică și-mi părea rău că-mi părăsisem patul călduț. Nu mă costa nimic să mă întorc, să mă învelesc pînă peste cap și să ascult, adormind, cîntecul primilor cocoși, dar încăpățînarea m-a împins înainte. Am sărit peste gardul împletit al cimitirului. Pe crucile de lemn atîrnau petece de întuneric ; movilele mormintelor semănau cu cocoașele unor făpturi necunoscute care se afundaseră în adîncul pămîntului. De pretutindeni se auzeau foșnete, de parcă trecea cineva în goană prin iarbă, țîșnea, mișuna, se furișa, își căuta de treabă, ieșea la suprafață, se răsucea, ca să dispară într-o clipă. Se mișcau tufele pufoase, asemănătoare unor păianjeni gigantici, se mișcau crucile ce păreau oameni care-și desfăceau larg brațele ca să mă prindă și să mă strîngă într-o încleștare puternică ; mormintele se umflau, se dezumflau, cineva se răsucea în străfundul pămîntului, cineva uriaș, mătăhălos, întunecos. Îmi aminteam de strigoi, de morții din „Răzbunarea îngrozitoare“, de vîrcolaci, de făpturi ireale. Frica mă cuprindea tot mai mult. Picioarele mi se făceau ba grele ca plumbul și nu le puteam urni din loc, ba erau gata să mă ducă cine știe unde împotriva voii mele, să gonească nebunește, fără să țină seama de nimic. Un fior rece îmi strîngea inima. Așteptam să se întîmple din clipă în clipă ceva îngrozitor, să fiu străbătut din cap pînă-n picioare de un fulger de gheață, să mă cutremure ceva insuportabil și să mă ucidă pe loc... Nu-mi mai amintesc cît timp am rămas printre morminte și cruci ; la întoarcere abia am reușit să trec peste gardul de împletitură și tot restul nopții m-am frămîntat, trezindu-mă în gemetele și răcnetele mele.

În ziua următoare m-am chinuit în așteptarea nopții. Mi-era rușine să dau înapoi. La miezul nopții mă găseam din nou în cimitir. Peste rîpă se lăsase ceața. În adîncul ei, bolboroseau pîraiele. Mi se părea că cineva cu o labă mare, păroasă, de păduroi, îmi face semn, mîrîie, se vaită ca o bufniță... Dar dacă se va deschide într-adevăr mormîntul, și mortul, cu fața vînătă și umflată, cu unghii vinete și lungi, va sări asupra mea ! Am închis ochii, și pentru o clipă cred că mi-am pierdut cunoștința. Am început să mă rog. Mă rugam fără

cuvinte, cu toată făptura mea. „Dar eu nu mai cred în Dumnezeu", mă mustram eu în buimăceala mea. Rezistînd din răsputeri încercării, am pornit într-adins agale printre cruci, spre ieșire. Lîngă un mormînt, m-am împiedicat și era gata să cad; m-a apucat o frică îngrozitoare și am rupt-o la fugă. Goneam ca un nebun, mă poticneam, cădeam, apoi fugeam din nou. Mă sufocam și nu vedeam nimic în fața mea. Cineva mă urmărea, mă prindea, mă lega, îmi bara drumul, îmi tăia picioarele, mă trîntea la pămînt; totul în jurul meu zbura, se învolbura, uruituri și un zgomot neobișnuit îmi răsunau în urechi; de corpul meu se lipea ceva scîrbos, lacom și lunecos... Mi-am venit în fire numai lîngă hambar... Tremurînd din tot corpul, m-am așezat pe un buștean. Saltan, dulăul de curte, lățos, cu un capăt de funie în jurul gîtului, a ieșit din coteț, mi-a lins mîna cu limba lui caldă și moale, începînd să-și frece capul de genunchiul meu. Mi-am ridicat ochii la cer. Cerul se întindea deasupră-mi ca un văl nemărginit și puternic în veșnicul și neobositul circuit al stelelor. Viața este nemuritoare! Cu cîtă viață freamătă universurile stelare! Și după frică, după ce așteptasem să se întîmple ceva îngrozitor, după fuga nebunească — cerul, stelele, plopul negru bătînd în argintiu, cu frunzișul lui calm și nemișcat, picăturile întunecoase de rouă de pe iarbă, toate acestea le-am simțit dintr-o dată apropiate de mine, ca o mîngîiere scumpă. Pace nouă tuturor! Natura nu se bucură de pieirea celor care trăiesc... În mărețul curs al vieții, moartea nu este decît un de-

taliu. Nu ai de cine și de ce să te temi! L-am luat în brațe pe Saltan, lipindu-mă de el, și cîinele m-a lins din nou pe obraz...

Nu a mai fost nevoie să mă duc și a treia noapte la cimitir. Nu mai credeam în fantome.

Îmi aduc nelămurit aminte de clasa a treia. Învățam bine. Mă potolisem. Se potoliseră și alți tugi-strangulatori, însă rămăsesem prieteni. Împărțeam frățește cărțile, cadourile, dulciurile, ne ajutam unul pe altul cînd dădeam peste vreun necaz în școală. Trăiam o viață a noastră, separată, și nu primeam în cercul nostru nici un alt coleg. Adesea ne certam, dar certurile noastre se potoleau ușor. Știam ce hram poartă fiecare dintre noi. Cînd, după vacanță, ne adunam din nou la școală, în primele zile nu ne puteam sătura de povestit. Fiecare avea cîte ceva pe care trebuia să-l împărtășească neapărat celorlalți. Timoha Savrasov și pedagogii încercau zadarnic să ne dezbine. Nu aveam voie să ocupăm bănci și paturi alăturate, să stăm la aceeași masă. Eram priviți chiorîș, și Timoha își bătea joc de multe ori fățiș de „drăgălașii prieteni nedespărțiți" și chiar ne mustra în cuvîntările sale. Dar nici asta nu dăuna cu nimic prieteniei noastre. Numai Surka Eleonski, Neam-de-Bădăran, se răzlețise de noi, privindu-ne fără prea multă prietenie, și acum ne părea rău că-l primisem în cerçul nostru.

Duceam o viață sărăcăcioasă, plină de plictiseală. O oarecare însuflețire au adus noul profesor de tipic bisericesc, Sadovski, și noul subinspector,

Fita-Ijița[1]. Sadovski fusese poreclit numaidecît Berbecul. Avea ochii tare bulbucați, părul cîrlionțat mărunt și o barbă lungă în formă de pană, creață și ea. Am aflat curînd că era stăpînul unei vilișoare și îl pasiona apicultura. Din pasiunea asta a lui am început să tragem foloase. O dată, în recreație, un elev care rămăsese în urmă la tipicul bisericesc l-a chemat pe profesor din cancelarie și i-a spus :

— Vasili Ivanovici, vă rog ! Am o chestiune personală cu dumneavoastră. Tatăl meu a înjghebat în sat la noi o prisacă, și eu îl ajut... Dar albinele se prăpădesc în timpul iernii. Dați-mi, vă rog, Vasili Ivanovici, să citesc ceva despre apicultură !

Berbecul a devenit blînd și foarte prietenos. E adevărat, albinele cer îngrijire și pricepere. E foarte bine că elevii școlii duhovnicești au început să se ocupe de apicultură. E foarte util, foarte util ! Cît privește îndreptarele de apicultură, nici o grijă, se vor găsi...

Peste vreo două zile, leneșul se lăuda, plin de el, în fața colegilor cu îndreptarele amintite. Școlarii citeau bolborosind pe diferite glasuri — de unul singur sau în cor — îngînînd pe nas după tipicul bisericesc, despre roirea albinelor și despre matcă. Vicleniii ștrengari trăncăneau radioși cîte și mai cîte, și ce mutră ar fi făcut Berbecul dacă ar fi tras măcar o singură dată cu urechea la ceea ce se vorbea despre el în clipele de răgaz ! Dar el nu bănuia nimic. Ba, mai mult, amatorul de

[1] Poreclă dată pentru asemănarea lui cu două litere din alfabetul cirilic (n.t.)

îndreptare de apicultură, prinzînd clipa potrivită, se apropia șmecherește de profesor și se ruga să fie îngăduitor ; el, Golopeatov, era obosit. De curînd, fusese bolnav de anghină și aseară s-a adîncit într-atît în citirea îndreptarului de apicultură, încît mărturisește cinstit că n-a apucat să învețe nici o lecție, printre care, nici pe cea de tipic bisericesc. Berbecul îi asculta palavrele cu bunăvoință, îl păsuia pe amatorul de apicultură, îi punea întrebări ușoare, ba-i sufla chiar și răspunsurile, iertîndu-i și ștrengăriile. Atunci, imediat după primul șmecher, se prezenta în grabă la profesor al doilea șmecher, apoi al treilea :

— Vasili Ivanovici ! Tare aș vrea să citesc un îndreptar de apicultură !

— Vasili Ivanovici, la noi au pierit niște stupi. Aș vrea să citesc !...

— Vasili Ivanovici ! La noi a murit matca. Aș vrea să citesc !...

În timpul lecțiilor, Berbecul era asaltat cu întrebări în legătură cu calitatea superioară a unor sorturi de miere față de altele și cu diferite alte lucruri minunate, care totuși erau atît de străine de tipicul bisericesc. Acesta povestea pe larg cu plăcere și înflăcărare despre apucăturile pline de învățăminte ale albinelor. Cursul de tipic bisericesc se transforma în știință despre apicultură. Pînă la urmă, apicultorii din clasă erau atît de mulți, încît începea să-i amenințe pericolul de „a li se înfunda“. Atunci se dădea ordinul de „zăbovire“. Elevii „zăboveau“, înapoiau Berbecului îndreptarele, iar la lecții îi puneau mai puține întrebări despre albine. După două-trei săptămîni

apărea din nou pasiunea în masă pentru cărțile de apicultură. Te uimea cît de ușor era dus de nas Berbecul! Pur și simplu te uluia!

Nu același lucru se întîmpla însă cu subinspectorul Fita-Ijița. Acesta era deosebit de viclean și dibaci. E adevărat că avea și el slăbiciunile sale. Admirația lui pentru cuvintele străine ajungea pînă la pasiune.

— Ivanovski, îi spunea el unui elev surprins undeva prin locurile dosnice, în orele de lecții. Ivanovski Stepan, îți manchezi atribuțiunile. Vei avea cu domnul inspector dezbateri cardinale. He-he!

Pînă și cuvintele neaoșe reușea să le facă să sune ca cele străine. Observînd în clasă capacul băncii rupt și aruncat pe jos, ca urmare a distracțiilor lunganului de Akvilonov, Fita clătina mustrător din cap, zicînd:

— He-he... He-he... Banca trebuie cuificată...

Se povestește că doi profesori au făcut prinsoare pe o sticlă de coniac, dacă i se poate pune lui Fita o întrebare la care acesta să răspundă fără să folosească expresii străine. Întrebarea suna: „Cît de departe de școală locuiește unul dintre elevii externi?" Fita a răspuns prompt:

— La un interval ultraextrasuper apreciabil...

Cuvintele străine le îmbina cu slavonisme, adesea inventîndu-le chiar el.

Elevii nu trăgeau nici un folos de pe urma acestei slăbiciuni a subinspectorului, oricît s-ar fi străduit. El se bucura de o calitate extraordinară de detectiv și parcă-ți părea rău că avea parte de un domeniu de activitate atît de restrîns și de puțin atrăgător, școala nedîndu-i posibilitatea dezvoltării

complete a talentelor sale. Era copoi din naștere. Îi plăcea meseria asta, trăia prin ea, se inspira din ea. Pe timpul nostru Fita-Ijița trecuse de cincizeci de ani. Se gheboșase, îl îneca tusea, era slab și neputincios, nu umbla ca oamenii, ci pășea mărunt pe picioarele lui lungi care i se îndoiau; făcea de serviciu legat cu comprese, bandajat, împodobit cu plasturi și coșuri. Pe lîngă toate astea avea și o dîrzenie ieșită din comun. Frecîndu-și mîinile, de parcă abia în clipa aceea intra într-o încăpere încălzită venind din gerul de afară, răsărea prin toate locurile, colțurile și cotloanele ascunse ale școlii. În meseria lui de detectiv dădea dovadă chiar și de o abnegație înduioșătoare. Salariul lui era modest, vreo treizeci și cinci-patruzeci de ruble. Din aceste mijloace foarte modeste făcuse economii și-și cumpărase un ochean. Stătea adesea ore întregi în camera lui de la etajul doi, ascuns după perdea, cercetînd cu ajutorul acestuia împrejurimile să vadă dacă nu cumva o întinde în oraș vreun elev fără bilet de voie, dacă nu dă vreunul tîrcoale precupețelor din stradă, ca să șterpelească cine știe ce de pe tejghea, ori a început vreunul să se ia la trîntă cu un licean sau dacă vreun școlar are pur și simplu o înfățișare suspectă. Ca să-i urmărești pe elevi ai nevoie de ochi buni. Lasă deci ca secolul XIX, secolul aburului, al electricității și al tehnicii, să te ajute. În activitatea unui detectiv, mecanica ocupă primul loc!

Elevii au încercat adesea să fure ocheanul, dar fără nici un rezultat. Fita, amator a tot ce vine de peste mări, îl ținea bine ascuns sub lacăt. Pînă

și tugii-strangulatori au dat greș în încercările lor. E așa cum vă spun.

Subinspectorul și-a comandat, de asemenea, niște ghete cu pingele neobișnuite, foarte moi. Se furișa fără să fie auzit, pe neașteptate, spre elevi, spre bănci, unde băieții își petreceau vremea într-o minunată lenevеală și desfătare! Răsărea ca o fantomă în locșoarele cele mai ascunse, cele mai tainice. Și ce lumină plăcută, aproape duioasă se aprindea în ochii lui cînd îi prindea asupra faptului pe pasionații jucători de cărți, de penițe sau de alte jocuri laice interzise și condamnabile!

Niciodată nu-i trăgea cuiva vreun perdaf, nu ridica tonul, nu spunea cuvinte grosolane, nu făcea morală chinuitoare și plictisitoare. Dimpotrivă, se exprima încet și scurt. Pînă și cei vinovați nu intrau în discuții cu el, nu căutau să-l îmbuneze: știau dinainte că discuțiile n-au nici un rost. Ai căzut „mesa", prietene, trage ponoasele! Eu n-am nici o vină! În ceea ce privește micile păcate ale elevilor, Fita-Ijița avea pentru ele o uimitoare ținere de minte. Se zvonea că ținea jurnale de zi amănunțite, unde erau trecute pe larg și cu rîvnă faptele prihănite ale școlarilor. E de presupus că și în ocupațiile sale literare el era pătruns de un elan creator și de o înaltă-nsuflețire. Dacă Fita nu a fost într-adevăr străin de preocupări literare, atunci fără-ndoială că am pierdut foarte mult prin faptul că opera acestui Nestor, a acestui Pimen al școlii, nu a ajuns pînă la noi. Cît de multe lucruri din cele mai prețioase nu dispar în lume fără urmă!...

Fita-Ijița ducea o viață de ascet, de totală dăruire. Nimeni nu-l văzuse vreodată primind prieteni sau cunoștințe. Nici nu se știa dacă avea rude. Ieșea rar din școală și numai pentru a se plimba de unul singur pe splai, probabil tot ca să spioneze. Îi vîna pe elevi chiar și în orele lui libere; se scula de cîteva ori pe noapte, se obosea făcînd ronduri prin dormitoare, prin clase și prin curte. Elevii căutau să-l sperie cu bîte, pietre, cartofi putrezi, îl amenințau că-l vor schilodi, dar el nu-și pierdea nimic din zelul său, nu cunoștea nici odihnă, nici program, își pierdea ultimele resurse de sănătate în activitatea asta de copoi. Scuturîndu-și barbișonul cărunt și rar, semănînd cu Kașcei, el răsărea mereu dinainte-ți, de parcă se afla în același timp în mai multe locuri, aducînd la înfățișare aproape cu un mistic.

Cercul nostru se temea de el. De altfel, ne cumințisem și chiar începusem să mai tocim cîte ceva, și acest lucru în bună parte datorită lui. Noi căutam prilejul să ne răfuim cu el, dar era prevăzător. Se spunea că pînă și Timoha se cam temea de dînsul. Astfel de zvonuri nu uimeau pe nimeni la școală.

Acum discutam tot mai des în șoaptă despre femei, despre secretele sexuale. Nu mai acordam acum încredere naivă istorisirilor lui Vitka Bogoiavlenski despre succesele și victoriile lui amoroase, dar îi ascultam vorbele cu lăcomie. După astfel de povești, cearcănele de la ochi se întindeau și mai mult. Urmînd exemplul lui Vitka, am început și eu să mă laud cu succesele mele printre elevele

școlii eparhiale. Din spusele mele se putea trage concluzia că aveam succese foarte mari : făcusem cunoștință cu destule „pipițe", le fixam întîlniri în grădina eparhială, ele oftau după mine, iar eu oftam după ele. Nu dădeam amănunte în legătură cu aceste întîlniri, dar după unele aluzii aruncate cu nepăsare trebuia totuși să înțelegi că lucrurile nu se limitau numai la niște suspine nevinovate. Mi-e greu să spun cu cîtă seriozitate erau luate ca bune de prietenii mei povestirile astea sau altele asemănătoare ; ei le ascultau bine dispuși, și Vitka Bogoiavlenski îmi dădea chiar sfaturi amănunțite cum să mă port ca să am succese evidente și definitive.

Elevele de la școala eparhială erau duse la plimbare, perechi-perechi, pe strada Bolșaia. Duminica, pe cînd treceam împreună cu prietenii mei pe lîngă ele, unele dintre fete îmi zîmbeau ca unui cunoscut — eram doar fiul unei profesoare de-a lor. Bineînțeles că am început să trăncănesc cu și mai multă siguranță despre aventurile și succesele mele. Le-am arătat chiar tugilor-strangulatori o elevă de vreo paisprezece ani, o brunetă cu ochi frumoși, melancolici, spunîndu-le că este iubita mea. Eram invidiat, judecînd după vorbele lor. Măi să fii ! Dădusem peste o fetișcană drăgălașă !

E adevărat că le tăinuiam totuși ceva tugilor, cu mare grijă. Cînd mă duceam la mama, găseam acolo uneori cunoștințe de-ale ei venite cu fiicele lor, adolescente de vîrsta mea. Le întindeam stîngaci mîna făcută „bărcuță", cu ochii lăsați în jos, posomorît, apoi mă grăbeam să mă așez la masă cît mai departe și, încordat, cu un aspect dezgustător, devoram plăcintele calde din aluat franțuzesc, prefăcîndu-mă în același timp că sînt foarte ocupat cu lectura ; tăceam ca un nătăfleț, iar la întrebări răspundeam grosolan, alandala, absolut prostește, înroșindu-mă.

— Ce sălbăticuț e ! îi spunea mamei cîte o Vera Petrovna, uitîndu-se cu plăcere la Olenka ei, care ședea drăguț și liniștită la o ceașcă de ceai cu frișcă, în timp ce eu, după astfel de observații, deveneam și mai inaccesibil.

Școala duhovnicească dezvolta o imaginație bolnăvicioasă. Femeia era privită ca o creatură oprită, aducătoare de păcate, ca o ființă dintr-altă lume. Lipsa de naturalețe, timiditatea, lipsa de pricepere în a te purta simplu și firesc se îmbinau cu grosolănia, cu apucăturile golănești, cu discuțiile necuviincioase, însă în fond naive. În realitate, nu eram atît de stricați pe cît și-ar fi putut închipui cineva, care ar fi avut prilejul să tragă cu urechea, stînd la o parte, la ceea ce discutam...

Vacanța de vară am petrecut-o la unchiul Nikolai Ivanovici. În vecinătate locuia un diacon atît de slab că semăna cu o păstaie uscată. Anteriul se bălăbănea pe el, prăvălindu-se pur și simplu în dreptul burții, iar obrazul lui supt, chinuit de felurite boli, arăta ca un craniu acoperit cu o piele subțire, vînătă, bine întinsă. Era un om foarte liniștit. Cînd venea la Nikolai Ivanovici, se sfia să intre în salon ; stătea de obicei în dreptul ușii, suflînd prevăzător în mîinile făcute căuș. Nu avea copii, și în casa lui domnea liniștea, afară

de clipele cînd stăpînul ei se „distra“ cu chitara, la care ținea grozav de mult.

În timpul verii, la șeful stației a venit un văr de-al său, un cazac tînăr, flăcău smead și prezentabil, care cînta destul de bine la vioară. A făcut cunoștință cu diaconul și a început să-l viziteze. Seara, mă așezam în grădină pe o bancă și ascultam duetele lor. O dată, cazacul m-a strigat pe nume. Avea o fire comunicativă, era băiat vesel și în ciuda diferenței de vîrstă dintre noi, m-am împrietenit cu el de parcă mi-ar fi fost frate mai mare.

În piață, l-am întîlnit de cîteva ori împreună cu nepoata lui, Elocika, fata șefului de stație, elevă de liceu, dar m-am ferit de ei. O dată, într-o sîmbătă, după vecernie, întîmplarea a vrut ca, la ieșirea din biserică, eu, cazacul și Elocika să fim înghesuiți de mulțime în perete. Prietenul meu m-a prezentat nepoatei sale, și eu am mîrîit ursuz: „Îmi pare bine“, făcînd o reverență neghioabă cu piciorul, care, de altfel, la înghesuială, nici nu putea fi observată. Dar aspectul meu era cu totul nefiresc și Elocika nu s-a sfiit să pufnească în rîs, acoperindu-și, discret, gura cu palma. În sfîrșit, am reușit să ieșim în pridvor.

— Mi-au strivit de tot piciorul! am rostit eu cu îndrăzneală, întorcîndu-mă către fată.

— Ce păcat! a răspuns ea cu o compătimire prefăcută.

— Am și transpirat tot de zăpușeală, am continuat eu stăruitor convorbirea.

— Ce păcat! a zis ea cu același ton, ascunzîndu-și în batistă fața îmbujorată.

Fără să vreau, am împins-o pe nevasta negustorului Fedorov, o femeie plăpîndă și aferată.

Ea a întors capul spre mine, zicînd:

— Ce bădărani! Gata-gata să te strivească!...

Bărbatul ei, un om rumen la față, cu obrajii plini, mi-a aruncat o privire supărată:

— Unde mai pui că mai și învață pe la diferite școli, și cînd colo, cresc niște imbecili.

De rușine și din pricina insultelor, am închis ochii, neștiind ce să fac. Dar în clipa aceea a intervenit cazacul, s-a așezat cu spatele spre Feodorov, despărțindu-ne, și m-a întrebat despre greutățile pe care le întîmpin la învățarea limbilor moarte. Atunci i-am arătat, cuprins de o înflăcărare exagerată, întreaga mea erudiție. Pe obrajii Elocikăi jucau niște gropițe fermecătoare, care mi s-au părut în clipa aceea trădătoare. Despărțindu-ne, cazacul m-a invitat seara la plimbare pe linia ferată.

Am stat acasă mult pe gînduri dacă trebuie să mă duc sau nu, dar pînă la urmă m-am hotărît să dreg impresia defavorabilă pe care pesemne că o făcusem nepoatei cazacului. Mi-am văcsuit cizmele cu cea mai mare grijă, am îmbrăcat o cămașă nouă, de satin albastru, și, pe furiș, chiar m-am pomădat în dormitorul mătușii Aniuta. Numai un smoc de păr rebel nu voia să stea unde trebuia. I-am luat cu mine pe Volodea și Kolea, verișorii mei mai mici, fie ca să-mi dea curaj, fie ca să mă fălesc în fața lor cu succesele pe care le am la femei.

Am trecut de tufișuri și de plopiș, am urcat pe terasament și ne-am îndreptat, de-a lungul lui,

spre stație și piață. Soarele înserării înota într-o pulbere de aur. Pe bălțile și lacurile îndepărtate măcăiau rațele sălbatice, și broaștele cele gureșe porniseră un concert în toată regula.

— Vin, vin! suflă Kolea, care avea un ochi foarte bun.

Dinspre stație veneau spre noi cazacul, Elocika și realistul Hozarovici cu cele două surori ale sale, eleve de liceu. Peste sat plutea praful fin, ca de aur, iar siluetele oamenilor, dizolvîndu-se în el, păreau foarte mari. Am plecat curajos înainte, dar curajul m-a părăsit curînd, i-am tras pe Volodea și Kolea de mînecă și am coborît în fugă de pe terasament, ascunzîndu-ne în tufiș. Ne temeam să ridicăm chiar și numai capul. Rușine, rușine! Mi-era rușine, și față de mine, și față de verișorii mei...Fie ce-o fi! Le-am șoptit celor doi veri să nu vină după mine pe terasament și am ieșit din tufe cu înfățișarea unui om condamnat, dar hotărît. Cînd m-am apropiat de ei, cei ce se plimbau ajunseseră lîngă cantonul părăsit. Mi-am dres zgomotos glasul tușind, ca să le atrag atenția.

— Dumneata ești, a zis cazacul, jucîndu-se cu o nuia.

Mi-a făcut cunoștință cu elevul de la liceul real și cu surorile acestuia. Tînărul elev avea păr cîrlionțat și un nas turtit. Surorile lui se numeau Sonia și Rahil. Sonia, cea mai mare, avea ochi verzi, parcă puțin sașii, iar cea mai mică, Rahil, o fetiță de vreo doisprezece ani, își ținea gurița întredeschisă ca un copil.

Mergeam lîngă Elocika, ferindu-mi privirile; ochii ei păreau că tăinuiesc o uneltire împotriva mea. Dîndu-mi importanță, am început să discut cu ifose despre Korolenko, Pisarev și Dobroliubov; făceam pe grozavul, folosind cuvinte ca: tendință, materialism, ateism.

— Mie nu-mi plac cărțile savante, a recunoscut cu sinceritate și fără jenă Elocika.

M-am simțit dator s-o luminez mai departe. I-am spus grav:

— Previziunea se bazează pe știință, iar previziunea stă la baza acțiunii.

Fraza aceasta a lui Auguste Comte o citisem probabil într-una din operele lui Pisarev.

— Ia te uită ce savant e! observă cu viclenie Elocika, privindu-mă cu atenție. — Nu cumva dumneata erai acela care venea în întîmpinarea noastră și trecînd pe lîngă podișcă s-a ascuns în tufiș?

Știam eu de ce n-aveam încredere în ochii Elocikăi!...

— Nu, n-am trecut pe lîngă podișcă, am răspuns eu cu o voce de bas, nefirească pentru mine.

— Erați trei...

— N-a fost nimeni cu mine! am mîrîit, grosolan. — Și nu m-am ascuns în nici un tufiș!

Elocika mușca dintr-un fir de iarbă, cu care-și gîdila uneori obrazul frumos, ușor bronzat de soare. I-au apărut gropițele, care au început parcă să joace.

— Dar nouă ni s-a părut...

— A fost numai o părere...

Din stînga s-a auzit un fluierat ascuțit, și din tufe s-au urcat pe terasament Volodea și Kolea. Of, înghiți-v-ar pămîntul, ticăloșilor!

Gropițele jucau și mai și.

— Nu înțeleg de unde au apărut ! am bîiguit eu și m-am aplecat, prefăcîndu-mă că vreau să-mi scutur praful de pe genunchi.

Se terminase cu Auguste Comte al meu, se duseseră pe copcă materialismul, ateismul ; praful s-alesese de toate strădaniile mele ! Aș fi fugit cu cea mai mare plăcere de pe terasament, drept în tufiș, ca să nu mai ies de-acolo, fir-ar ale naibii să fie toate astea alde Elocika, Rahil și Sonia ! Am aruncat o privire să văd cam la ce distanță au rămas de noi cazacul, realistul și surorile lui. Erau la vreo treizeci de pași în urma noastră și n-au văzut înfrîngerea mea. Constatarea asta mi-a mai dat curaj. Pe lîngă toate acestea, probabil că și Elocikăi i s-a făcut milă de mine, că a început să pălăvrăgească în chipul cel mai drăguț. Din pălăvrăgeala ei am aflat că împlinește curînd paisprezece ani și abia-abia a trecut în clasa a cincea. M-a invitat la picnic-ul de a doua zi.

...Mamă, mamă, ce-au mai încasat verișorii mei după ce ne-am întors acasă ! N-am ce zice !

...A doua zi, am ajuns la canton, unde trebăluiau Elocika, Sonia, Rahil, cazacul și realistul. Apunea soarele, și cerul se decolora în luciri foarte fine de sidef. Tam-nisam am început să le povestesc ce grea e școala duhovnicească : numai tipicul bisericesc cît face ! Dar limbile moarte, catehismul ! Ei nu prea mă ascultau, dar mi-am dat seama prea tîrziu. Elocika a zis că toți seminariștii sînt filozofi. Nu eram încă seminarist, dar nici n-am corectat-o. Am ajuns lîngă Sonia. Ea mi-a spus :

— Preoții nu ne iubesc pe noi, evreii. Unchiul dumitale nu știe probabil că ne cunoaștem.

— Ba da, știe, am mințit eu, fără măcar să clipesc.

— Dar acasă la dumneavoastră cum ni se spune, jidani ?

— Nu, niciodată nu vi se spune așa, am mințit eu din nou, dar de data asta cu toată convingerea, pentru că doream să nu le spună nimeni evreilor, jidani.

Sonia mi-a spus încet :

— Nu e bine să ni se spună așa.

I-am privit sprîncenele împreunate, ochii verzi ca frunzișul pădurii, fetișoara serioasă, plină de inteligență, și am zis în grabă, cu înflăcărare :

— E într-adevăr respingător.

În clipa aceea m-am hotărît solemn să nu le spun niciodată evreilor, jidani. Aveam impresia că Sonia străbătuse o cale lungă de grele încercări ale vieții, că știa multe lucruri pe care eu nu le știam și eram față de ea ca un copil față de un om matur.

În ușă a răsărit diaconul cel uscățiv și înalt, cu chitara băgată într-o husă de pînză. M-am uitat la el uimit. Diaconul m-a privit și el cu mirare și cam nemulțumit.

Ne-am așezat la masă. Cazacul, glumind și pălăvrăgind, a scos trei sticle de vin. S-a întîmplat să mă așez lîngă Rahil. Eram plin de mine. Am făcut cunoștință cu femei, iau parte la un chefuleț ! Păcat că nu sînt și bravii yogi de față să mă vadă. Ce s-ar mai fi bucurat ei pentru Strangulatorul-Suprem al lor ! După vacanță voi avea cu

ce să mă laud. Cred că Vitka Bogoiavlenski va fi nevoit să fie mai modest cu pălăvrăgelile lui fără pereche de mincinoase ! Şi totuşi nu-s nici pe departe ca realistul şi cazacul ! Pot eu, oare, să pălăvrăgesc, să rîd, să glumesc atît de simplu şi nestînjenit ca ei, să spun lucruri plăcute Elocikăi, Soniei ! Dar, nici eu, lua-m-ar dracul, nu-s chiar atît de prost !... Şi, pe neaşteptate mi-am închipuit că mă aflu într-o tavernă medievală. Taverna, luminată de flăcările sărăcăcioase ale torţelor, avea bolţile joase ale tavanului împodobite cu tablouri, ce reprezentau scene vesele şi groteşti. Butoaie vechi, mucegăite, pline cu vin, coarne de cerbi, căni grele, pocale... pelerine, spade, flinte, cîini. Mustăţi lungi de le treci peste urechi, mănuşi negre !... Mă, hodorog bătrîn, cocoşat chior ! Scoate vin din cele mai vechi butoaie ! Vin şi fete !... La cuvintele acestea, pe care mi le închipuiam că le spun, am pus curajos mîna pe o sticlă de Porto de pe masă şi mi-am umplut paharul mai mult de jumătate.

— Rahil Moiseevna, nu doriţi vin ?

Rahil m-a privit de parcă nu înţelegea ce-o întreb. Da, nu doreşte vin ? Nu, nu doreşte vin. Fata a clătinat din cap. Dar de ce oare nu doreşte vin ? Fiindcă tata şi mama nu-i dau voie să bea şi, într-adevăr, e prea devreme pentru ea să bea vin : nu împlinise nici doisprezece ani. *Caramba* şi *sacramento !* Ca să vezi, drăcia dracului ! fetişcana e încă tare necoaptă, verde ! Fetişcana nu e de loc instruită ! Nu face nimic, totul vine la timpul său. Trăiască tinerele soţii şi gingaşele fecioare care ne drăgostesc. Fetişcana nu poate să bea. Foarte bine !

Eu însă îmi voi clăti gîtlejul răcit ! Gîl, gîl, gîl !... Trebuie să recunosc că vinul e... cam... De unde ai adus, mutră bătrînă... ha... ha... băutura asta drăcească atît de tare ? Parcă-mi arde gîtlejul focul Gheenei. Asta-i vin ! M-a cam ameţit niţel şi parcă mi-e şi niţel greaţă ! În jurul meu, veselie, dar nu se înţelege absolut de loc cine vorbeşte şi ce spune. Trebuie să mă stăpînesc. Vinişorul ăsta din bătrîna tavernă !... Dumneata eşti, Rahil ? Mă întrebi ce e cu mine ? Nu-i nimic cu mine ! Înţelegi ?... Sînt palid ? Tot ce se poate. N-ar fi cumva bine să ies puţin la aer ?... Da, n-ar strica să iau puţin aer... Vai, ce întuneric e, Rahil ! E-o beznă de să-ţi frîngi gîtul. Era cît pe ce să cad. Totuşi, este minunat, grozav... Salcîmii !... Grozav, minunat ! Pe cer sînt stele, multe stele. Astăzi sînt mari cît pumnul... Stelele licăresc în bezna ochilor ei... Dar... viaţa liberă de voinic e mai veselă !... Grozav, minunat !... Unde eşti, Rahil ? Aha, eşti aici ! Grozav, minunat !... Am ameţit niţel. Poate că n-ar fi rău să mă aşez, uite pe ciotul ăla de colo... Aş vrea să-ţi spun ceva, dar n-am să-ţi spun nimic ! Am să mi-o spun numai mie, în gînd : îmi placi, Rahil ! Da, fir-ar să fie, îi placi bătrînului chefliu şi petrecăreţ. Ai mîini grijulii, Rahil ! Şi cînd mi le pui pe obrazul fierbinte, răcoarea lor mi se pare atît de plăcută !... Mulţumesc, mulţumesc, mă simt mai bine. Mă doare capul, dar o să treacă şi asta curînd...

Toate astea le spuneam mai mult în gînd decît tare. Stăteam cu Rahil în spatele cantonului, lîngă tufele de salcîmi. Ea îmi făcea vînt cu batista. Ameţeala mi-a trecut destul de repede, însă mai

mi-era încă tare greață, mă simțeam slăbit, mă trăgea la somn. Rahil m-a întrebat, îngrijorată :

— Ai mai băut vin pînă acum ?

— Se-nțelege c-am mai băut !

— Mult ?

— Da, uneori...

— Nu e frumos să bei la o vîrstă atît de fragedă ! O să ajungi un bețiv. Văd pentru prima dată un băiat beat ! E foarte urît !

— Toți elevii noștri beau votcă. Din pricina școlii omul, vrea, nu vrea, cade în darul beției.

— Și-o să ajungi și dumneata bețiv ?

— Și eu.

Ea s-a aplecat, și cu ochii ei curați și cinstiți m-a privit drept în față, rostind solemn și categoric, din toată inima :

— Dă-mi cuvîntul de onoare că n-ai să te mai îmbeți niciodată.

— Nu știu, am îngăimat eu ursuz. — Beția mi-a intrat în sînge... E un obicei... e foarte greu...

Rahil m-a întrerupt cu hotărîre :

— Dă-mi cuvîntul de onoare că n-ai să mai bei de loc.

— Să-ncerc, am murmurat eu, șovăitor. — Tare mă tem că n-o să pot... Obiceiul...

— Nu, dă-mi, te rog, cuvîntul de onoare...

— Nu știu... Pe cuvînt de onoare...

— Acum du-te acasă. Ți se lipesc ochii de somn. Nu ți-e frică să treci singur prin tufiș ?

— Mie să-mi fie frică ? Vai, săraca Rahil, n-are încă de unde să știe că sînt Strangulatorul-Suprem !

Acasă, bătrînul destrăbălat și semețul chefliu a adormit buștean.

...Cîteva zile mai tîrziu ne-am adunat din nou la canton. A venit și diaconul. Mă simțeam tare stînjenit la gîndul proaspetei întîmplări cu vinul. Nimeni nu mi-a mai pomenit de ea, numai Elocika mă privea puțin cam ironic. Cu Rahil apucasem să mă întîlnesc mai înainte, pe terasament. M-a întrebat dacă-mi țin cuvîntul dat. Da, îl țin, n-am mai băut, dar îmi vine tare greu să mă stăpînesc. E prea mare ispita. Nu sînt sigur c-o să mă pot stăpîni mereu. Năravul... Ereditatea... bunicul — un alcoolic ; și tata trăgea din cînd în cînd la măsea. Rahil ofta din greu, frămîntîndu-și cozile aurii. Cu toate că era greu să-mi respect cuvîntul dat, nu trebuie să-l calc. Nu e frumos să beau votcă sau vin la vîrsta mea. Da, asta e-adevărat.

Am intrat în canton. Acolo, se așezaseră toți la ceai. Diaconul ținea farfurioara pe degetele lui costelive răsfirate, și după ce a băut ceaiul a întors paharul, a pus cu grijă pe fundul lui bucățica de zahăr suptă și și-a luat grăbit chitara. A început să cînte un vals străvechi. Mă uitam la Elocika, la Sonia, la Rahil : acum, îmi apăreau cu totul altfel decît altădată. Parcă lepădaseră ceva de pe ele — vălul obișnuit al vieții de fiecare zi... De ce o mințisem pe Rahil ? Ea, Elocika, Sonia sînt fete inocente, care nu mint, și eu mă port necinstit cu ele... Diaconul și cazacul cîntau acum „În Cheile Darialului adînci“, fragmente din „Carmen“, romanțe andaluze, spaniole, mazurci, cîntece rusești. Cazacul își plimba arcușul pe vioară zîmbind fetelor cu o expresie victorioasă și plină de bucurie.

Diaconul ședea într-un colț întunecos; obrazul nu i se putea desluși aproape de loc, spatele adus trăda amărăciune; părul încîlcit ca pîsla i se așternea pe umeri în șuvițe rare, iar de sub anteriu i se vedeau cizmele prăfuite și scorțoase. Paznicul datinilor creștinești dintr-un sat uitat de Dumnezeu, strîngătorul de gologani și pomeni de pe la izbe, o evoca, din trecutul îndepărtat, pe legendara regina Tamara a Georgiei; o capricioasă țigancă, lovind castanietele și ademenindu-l pe vreun toreador, își cînta dragostea liberă de nomad. Sub cerul însorit al Italiei, te purtau în îndepărtata antichitate ruinele Coliseum-ului și pietrele sparte ale Forum-ului; prin străduțele înguste foiau italieni cu ochi negri, veseli, fără griji, scăldați în soare, cu cîntece de pahar pe buze iar în depărtare strălucea marea veșnic tînără, veșnic minunată... Geamiile, minaretele făceau să-ți răsară dinaintea ochilor Orientul... Melancolic, leagăn al tuturor cîntecelor, se auzea cîntul străvechi despre soarta omenească, despre munți și dragoste, despre fericire, despre poveștile din o mie și una de nopți. Ți se părea ciudat și te înduioșa faptul că un slujitor umil al bisericii, înconjurat de mlaștini și smîrcuri de netrecut, simțea nevoia tuturor acestor lucruri. Pînă și lui îi trebuia o întreagă lume care să-l încînte!

Mă simțeam intimidat în fața Rahilei, a Soniei și a Elocikăi și mi-am luat rămas bun de la ele cam stîngaci.

M-am întors acasă împreună cu diaconul. Cînd am ajuns lîngă grădina noastră de zarzavat, acesta mi-a spus surd:

— Să vezi... te rog să nu povestești... Or să umble tot felul de zvonuri și vorbe, cum că diaconul s-a încîrdășit cu evreii. Și chiar așa-i; nu se cuvine pentru o față bisericească. Dar ce să-i faci, mă pasionează muzica. E singura mea bucurie. Mă tem de tot ce-mi iese-n cale. Mă tem de părintele Nikolai, de epitropul bisericesc, de negustorii noștri, de moșieri, pînă și de țărani mă tem. Cînd mă-ntîlnesc cu un om străin și-atunci mă tem. Mă gîndesc mereu de nu s-o-ntîmpla ceva neplăcut cu mine. Și asta mă paște din copilărie. Mereu cuprins de frică și de amenințare, am învățat prost la seminar. Am fost exmatriculat din clasa a doua. Părintele rector mi-a spus: „Pe tine, seminaristule, nu te-ajută capul". Vezi?... Și muzica mă face chiar mai curajos. Cînd asculți ceva pornit din suflet, solemn, parcă ai vrea să săvîrșești și tu ceva care nu seamănă cu tine. Și apoi, muzica îți face viața mai frumoasă. Viața noastră nu-i de loc interesantă... Ce fel de viață e asta?... Mori și peste un an nimeni nici măcar nu te mai pomenește. Și la drept vorbind, pentru ce te-ar mai pomeni... Pe cînd muzica... îl face pe om să fie mai prețuit... Te rog, te rog, vezi... să nu scapi vreo vorbă acasă... Altfel, nici să cînt n-o să mai pot. Diaconeasa mea n-are nici ea habar de escapadele astea ale mele... Mă strecor totdeauna spre canton prin locuri dosnice, ca să nu mă vadă cineva.

...Acum mă duceam aproape în fiecare seară pe terasamentul căii ferate. Mă îndrăgostisem în același timp și de Elocika, și de Sonia, și de Rahil. Elocika mă atrăgea prin șiretenia ei de fată, prin

gropițele și bujorul din obraji. Privind-o, aveai impresia că pînă și aerul din jur e trandafiriu. La Sonia îmi plăceau ochii ei ca frunzișul pădurii, înțelepciunea, priceperea de a vorbi liniștit și tare frumos. La Rahil, deși era cea mai mică, găseam grija, căldura familială, dragostea maternă. Nu știam pe care s-o prefer și căutam să-mi împart sentimentele în părți egale între cele trei fete. Infidelitatea mea era evidentă pentru toate trei. Elocika îmi suporta nestatornicia mai ușor decît celelalte. Nu se amăra cînd îi făceam curte mai mult Soniei sau Rahilei. Se consola cu realistul și, mai des, cu cazacul. Nu știu de ce-mi închipuiam că eram irezistibil pentru Elocika, însă eram absolut convins de asta. Sonia mă primea prietenește, cu îngăduință și fără exaltări, aducînd mai mult cu o soră mai mare. Mă certa destul de des pentru apucăturile mele din școală, pentru cămașa prost aranjată, pentru șapca pusă pe ceafă ; și mă supuneam cu o plăcere cu atît mai mare cu cît observațiile ei nu erau jignitoare.

Rahil mă tulbura. Mă examina cîteodată pe furiș, fără o vorbă, de parcă mă studia și mă condamna.

— Ai venit la Sonia ? întreba ea cînd veneam la familia Hozarovici. Unde-ai fost aseară ? La Elocika ? V-ați dus împreună la vecernie ? La voi e astăzi o sărbătoare mare ? Felicitările mele. Am crezut că ți-ai petrecut seara cu Elocika. Ești prieten cu ea. Dînsa e aproape o domnișoară ; va purta curînd rochii lungi... Ne așezam pe o bancă în grădinița din fața casei... — Tare-aș vrea să știu

cu cine s-ar putea mărita Elocika, făcea ea pe curioasa, întredeschizîndu-și buzele plinuțe și purpurii.

Pauză...

— După absolvirea seminarului, o să te faci preot. Toți preoții se-nsoară.

— N-o să mă fac niciodată preot ; nu cred în Dumnezeu...

Rahil a zîmbit, privindu-mă cu îngăduință. Avea picioare foarte mici, încălțate cu pantofiori maro. Stînd pe bancă, le legăna ușor, fără să atingă pămîntul.

— Toată lumea spune-așa, dar pe urmă se-nsoară și se mărită. Și dumneata o să te-nsori.

Am tăcut. Fata m-a privit dintr-o parte, așteptînd răspunsul. Văzînd că nu-l primește, a pornit să-și legene mai tare picioarele, și mușchii feței au început să-i tremure.

— Ce crezi, sînt frumoasă ?

— Foarte frumoasă, am spus eu după o vreme, ursuz și grosolan, făcînd-o astfel să înțeleagă că nu sînt cîtuși de puțin dispus să continuu o conversație în doi peri.

Ea s-a roșit și buzele au început să-i tremure. Răsufla tot mai greu. Nu mai știam ce să fac, încotro s-o iau.

— Ce e frumos la mine ? a rostit ea abia auzit, mișcîndu-și anevoie buzele și, ghemuindu-se și mai mult, și-a închis ochii.

„Îmi închid și eu ochii", am hotărît eu, desperat și, închizîndu-i, am bîiguit posac :

— Nu știu, ești toată frumoasă...

Să-mi deschid ochii, sau nu ? „Ea" i-o fi deschis, sau încă nu ?

— Sînt mai frumoasă decît Sonia și Elocika ? Abia-i auzeam șoapta.

Își ținea ochii închiși, și eu la fel.

— Tot ce se poate să fii mai frumoasă...

Ne-am deschis ochii în aceeași clipă, dar ne-am prefăcut a nu fi observat că amîndoi stătusem cu ei închiși... De data asta, Rahil, ceva mai liniștită, a făcut o grimasă.

— „Tot ce se poate !"... Prea-ți dai mare importanță...

Din balcon, a coborît în grădiniță mama Rahilei.

— Ce-i cu voi, copii, de nu răspundeți cînd vă strig ? E vremea cinei...

Am ajuns la concluzia că m-am îndrăgostit de Rahil. Mă cam încurca vîrsta ei... Poți să te îndrăgostești de o fată de doisprezece ani ? M-am gîndit la romanele citite, însă nu am găsit în ele nici un răspuns care să mă satisfacă. Dar Vitka Bogoiavlenski s-a îndrăgostit și de fete de zece ani și a întreținut cu ele unele legături condamnabile. Vitka mințea, e adevărat, dar trebuie să recunosc că exista și un oarecare adevăr în povestirile lui. M-am gîndit la taina sexului și la Rahil și m-am cutremurat, atît de neînțeles și de neverosimil mi s-a părut ceea ce se petrecea între un bărbat și o femeie, dacă pun lucrul „ăsta" în legătură cu Rahil. Era ofensator și pentru mine, și pentru ea, dar în același timp simțeam o sfială, o neliniște sufletească, un fior. O forță puternică, mai puternică decît mine, mă chinuia, oricît m-aș fi împotrivit, desfășurînd dinainte-mi tablouri ademenitoare și fierbinți, în care fata îmi apărea plină de păcat. Apoi mă căiam : educația în spiritul învățăturilor și a moralei creștine, lipsa în timpul școlii de un contact firesc și simplu cu sexul opus, mă determina să-mi osîndesc pasiunea pentru fata aceasta, ba mai mult, și gîndurile mele necurate, deși „asta" mi se părea o senzație cerească, pe care nu o egala nici o fericire de pe pămînt.

M-am învins, cu greu, dar am început apoi să mă port din nou sfios cu Rahil, Sonia și Elocika. Vreo cîteva zile am lipsit de la plimbări, și cînd n-am mai putut rezista și m-am dus, chiar la prima mea convorbire cu Rahil am fost atît de nepoliticos, de ursuz, grosolan și neajutorat, încît s-a îndepărtat de mine.

Ne-am împăcat curînd. După o săptămînă, am fost surprinși în timpul plimbării de o ploaie de vară. Elocika, Sonia, cazacul și realistul s-au adăpostit în canton. Rahil și cu mine ne-am aciuiat sub un pod mic de cale ferată. În stînga, în spatele crîngului, scăpărau în negură, amenințătoare, fulgere liliachii care te orbeau. Tunetul huruia, prăvălindu-se în rostogoliri grele și puternice. A început să plouă cu picături mari și negre. S-a stîrnit un vînt sălbatic, ce se-nvolbura, începînd să ne fluiere-n urechi și să geamă în sîrme, ca să dispară apoi ca un bandit în tufele ude și pe cîmpiile neprimitoare... Ploaia a încetat. Pe pămînt s-a lăsat o liniște surdă și grea. Rahil se înfofolise într-o năframă ușoară : părul i se ciufulise, și ea-l îndrepta în grabă. Pe obraji i se rostogoleau picături mari de culoare închisă. Deodată, ne săgetă o

lumină înfricoșătoare, care ne orbi, iar deasupra capului nostru se prăvăli o bubuitură năprasnică, clătinînd văzduhul, care apoi se sparse și se nărui într-un morman de stane și țăndări. Rahil tresări și se lipi fără să vrea de umărul meu.

În strălucirea neîntreruptă, orbitoare, a fulgerelor, în valurile noi de bubuit asurzitor ale tunetelor, stăteam fără să scoatem o vorbă și ne priveam fermecați în ochi. Mă cuprinsese un simțămînt de nedescris, dureros, minunat și ispititor; ceva pătrunzător, mortal, îmbietor și triumfal îmi încleștase tot trupul. Nu știu cît a durat starea asta. Ploaia s-a pornit deodată să se prăvale vijelios, pieziș; sub picioarele noastre plescăia apa. Mi-am venit în fire, am ales două pietre, m-am urcat cu picioarele pe una din ele, îndemnînd-o pe Rahil să se suie pe cealaltă. De sus eram oarecum apărați de podul de grinzi. Ascultam cu atenție zgomotul ploii torențiale.

— Ești numai în cămașă, îți sînt umerii uzi.. a zis Rahil, desfăcîndu-și năframa.

— Nu-i nimic, nu mi-e frig, am spus eu, luînd totuși năframa.

Ne-am lipit unul de altul. Părul ei îmi atingea obrajii, mirosea a umezeală proaspătă... Așa au trecut vreo zece minute. Ploaia torențială s-a mai potolit.

— Peste o lună plec la școală.

— Și eu plec la școală la Voronej, mi-a răspuns ea.

Am dat deoparte năframa de pe mine.

„Trebuie să-i fac o declarație de dragoste", mi-am zis eu, dar în aceeași clipă m-a cuprins teama. Nu mai făcusem niciodată o declarație de dragoste... Da, îi voi face numaidecît o declarație de dragoste. M-am uitat la Rahil dintr-o parte. Voi număra pînă la zece și voi începe. Am numărat în gînd pînă la zece, am deschis chiar și gura, dar limba mi s-a făcut ca de plumb. Am numărat din nou și din nou mi s-a făcut limba ca de plumb. Mă încurajam, dar mă și mustram pentru lașitatea mea. În sfîrșit, am spus cu greu, stînjenit:

— Probabil că, dacă va trebui să mă însor, mă voi însura numai cu dumneata, Rahil.

Privind-o, am înțeles: farmecul acela atît de nemărginit și minunat, care mă stăpînea mai înainte, fusese distrus de vorbele mele. Rahil a șoptit repede, abia auzit:

— Nu vorbi prostii... totul este minciună... Dumneata mă privești ca pe o fetișcană nu prea deșteaptă.

— Nu, nu te privesc așa, am contrazis-o eu plin de înflăcărare.

Ea a oftat din adîncul inimii.

— Tare aș vrea să fiu mare cu adevărat.

— Și eu aș vrea să fiu mare de tot, cu toate că sînt chiar de pe acum mare...

— N-ai să te faci preot?

— Nu, niciodată. Asta-i hotărîrea mea definitivă.

Rahil mi-a atins cotul. Bubuitul tunetelor se rostogolea tot mai rar la orizont. Fulgere îndepărtate se aprindeau pentru o clipă. Rahil a șoptit abia auzit:

— Așteaptă-mă... să mai creștem... nu mai e mult... vreo șase-șapte ani!...

Îi clănțăneau dinții. Încordarea ei m-a cuprins și pe mine și, abia stăpînindu-mi tremurul fălcilor, am îngăimat nelămurit :

— Te voi aștepta... Nu știam ce să mai spun, ce să mai fac... — Să mergem la canton... a stat ploaia...

N-am îndrăznit să mă mai uit la ea nici pe drum, nici în canton. M-am despărțit în grabă de toți.

Convorbirea aceea cu Rahil mi se părea de necrezut. Îi făgăduisem, îmi dădusem cuvîntul, îmi legasem soarta de a ei !... Pentru ce ? De ce ? Doar nu-i adevărat că o voi lua de nevastă !... Voi ajunge acasă, îi voi scrie o scrisoare, s-o rog să mă dezlege de promisiune. Sau poate ar fi mai bine să iau toate ca o glumă, ca o poznă, iscată de palavrageală ? Sau să plec la unchiul Ivan ? ...Dar mă simțeam și mîndru : da, „oricum“, făcusem o declarație de dragoste, „oricum“ aveam o iubită... „oricum“ eram un bărbat adevărat ; voi avea cu ce să mă laud în fața tugilor-strangulatori. Înfumurarea bărbătească mă făcea să mă umflu ca un curcan... Totuși, în realitate, mă simțeam tare dezorientat. Simțeam, de asemenea, că de toate necazurile mele e vinovată școala duhovnicească ; ea-mi intrase în sînge. Blestemată școală ! Nu mă pot apropia simplu, omenește, nici de Rahil, nici de Sonia, nici de Elocika : totul e alandala... „Dracul ne plimbă peste cîmp, dar se vede că ne duce de nas...“ Însă... te iubesc, Rahil. Te iubesc, draga, buna mea Rahil ! Te iubesc ! Sînt gata să izbucnesc în lacrimi... Vai, ce să fac ? Ce trebuie să fac ? Cine să mă-nvețe, cine să m-ajute, cine să mă scape de această nesuferită școală duhovnicească, de școala care mi-a intrat în sînge ?!

...Zările erau spintecate de fulgere enorme, vestitoare ale viitorului !...

Nu mai ieșeam la plimbare de-a lungul căii ferate... Am avut tăria să-mi înving ispita. Căutam să mă conving că unui tug-strangulator ca mine nu-i stă bine să aibă de-a face cu „fetișcane“, să facă pe muierea care bocește fără rost.

De departe, de după tufe, îi urmăream uneori cum se plimbă, pe cazac, pe Elocika și pe Hozarovici cu surorile lui. Mi se părea că Rahil se uita mereu la cărarea pe care veneam eu de obicei... La întrebările cazacului, de ce nu mai vin la plimbare, i-am răspuns că învățam la aritmetică. Zilele se scurgeau și mi se părea din ce în ce mai imposibil să mă întîlnesc cu Rahil...

...În zilele acelea mi-am adus aminte de convorbirile mele cu Mihal Palîci, de întîlnirile cu Ivan Petrovici, mi-am amintit de Nadejda Nikolaevna, am pus din nou mîna pe cartea lui Nekrasov, l-am citit pe Reșetnikov și Zasodimski și am început să mă uit mai cu luare-aminte la viața din sat. Multe lucruri din frageda mea copilărie, pe care le uitasem cu totul sau pe jumătate, le-am văzut atunci cu alți ochi.

...Încă de pe timpul cînd trăia tata am auzit povestindu-se la bucătărie despre copoii și ogarii de pe moșiile lui Unkovski și ale lui Petrov-Solovov. Pentru haitele de cîini se cheltuiau sume uriașe. Se cumpărau, se vindeau, se făcea schimb cu cîini lupi monstruoși, neobișnuiți. Aceștia aveau arbori genealogici foarte vechi, mult mai bine puși la

punct decît istoria unor regiuni întregi. Numele unor dulăi și cățele celebre aveau o adevărată faimă prin gubernii. Țăranii din împrejurimi nu puteau, din pricina lor, să meargă nici pe jos, nici în căruță, pentru că haitele de cîini le rupeau hainele, îi sfîșiau, îi schilodeau, fără să aibă unde să-și caute dreptatea împotriva proprietarilor acestor potăi. O dată, o haită de cîini, lăsată liberă, s-a năpustit asupra unei turme de oi și a sugrumat mai mult de jumătate din ele. În sat se vorbea, ba că pe Ivan Bespalîh îl scărmănaseră tare rău cîinii cînd trecuse prin dreptul moșiei, ba că pe Peteașka, un băiețel de trei ani, copilul lui Plotnikov, era gata-gata să-l sfîșie cîinii. Așa că nu e de mirare că pe vremea aceea aveam impresia că potăile boierești erau cea mai mare pacoste din sat.

N-am uitat nici anul de foamete 1891. Un văl negru s-a așternut pe atunci peste satul meu natal și satele vecine. Spaima întunecată hoinărea peste cîmpuri, prin case, pe arii. Izbele stăteau cu acoperișurile sparte, pe poarta larg deschisă și strîmbă se vedeau curțile goale. Gardurile din împletitură de nuiele, găurite, căzuseră la pămînt. Vitele, istovite, abia-și mai tîrau picioarele. Aproape zilnic treceau prin fața casei noastre, spre biserică, coșciuge mici cu copii. Țăranul ducea coșciugul sub braț, legat cu un prosop trecut peste umăr ; mergea liniștit, grav, cu capul descoperit, înlăturînd din cînd în cînd de pe ochi, cu o mișcare a capului sau cu mîna înnegrită de muncă, vreo șuviță din păru-i tuns în scoabă, răvășită de vînt. Pe urmele lui plîngea în hohote și bocea mama copilului ; o femeie foarte bătrînă îi urma abia tîrîndu-și picioarele. În nopțile cu furtună, cu viforniță, clopotele din clopotniță vuiau, scuturate de vînt, cu tonuri grave, alarmante ; paznicul bătea ceasurile, și a doua zi, oameni istoviți, chinuiți de foame, erau găsiți înghețați undeva pe aproape de șură, lîngă arie, la cîțiva pași de drumul mare. Convoaie întregi încremeneau întroienite. Din casele îngropate în zăpadă nu se mai vedeau decît hornurile.

A urmat anul cînd a bîntuit epidemia de holeră. În satul nostru nu am avut prea multe cazuri de holeră, dar am văzut din nou trecînd sicrie mari, lungi, care răspîndeau groază. Se povestea că într-o dimineață, devreme, în satul Voznesensk, o femeie, Pahomovna, s-a dus să plivească un răzor, dar a fost „apucată" și-a început a se chirci. S-a chinuit ce s-a chinuit și, pînă la urmă, și-a dat suflarea chiar acolo, printre răzoare. Se vorbea despre familii secerate de moarte pînă la unul, despre case cu ușile și ferestrele bătute în scînduri, despre sate golite cu totul de viață, despre „doftori" și „studenți", care otrăveau apele din puțuri. Au apărut o mulțime de copii, bătrîne și bătrîni fără căpătîi. Noaptea, în somn, vedeam cimitire, morminte, cadavre chircite, răsucite de convulsii îngrozitoare, peste care se turnase var nestins...

Mi-aduc aminte cum, în drum spre casă, am trecut printr-un sat. În loc de case nu se vedeau decît sobe cu hornuri înnegrite, aidoma unor cămile. Pămîntul era plin de grinzi, prăjini, scînduri ; totul era pîrjolit, negru cît vedeai cu ochii. În sat nu se mai afla nici țipenie de om.

— Ce-i asta, unchiule Ivan ? l-am întrebat eu pe cărăuş.

Acesta şi-a vînturat coada biciului, răspunzîndu-mi nepăsător :

— După cum bine vezi, au ars. Le-au mistuit pîrjolu' pînă-n temelii.

— Şi ţăranii unde sînt ?

— Unii au murit, alţii au plecat în lume... Lumea-i mare...

Tonul liniştit al lui Ivan m-a uimit.

...Tot ceea ce vedeam acum în sat părea chinuit, condamnat, nespus de jalnic şi lipsit de apărare. Lipsa asta de apărare o simţeai pretutindeni. Băieţaşul lui Petrov, Vaneatka, s-a acoperit de nişte bube neobişnuite, purulente, care i-au ieşit pe tot trupul şi-a murit. Lui Senka „i-a ieşit" ceva în gît şi l-au cărat şi pe el la ţintirim. Aseară Duniaşka „s-a trezit" cu nişte gîndaci în ureche şi a început să urle fără contenire, în vreme ce frăţiorul ei, Vaseatka, zace de pojar. Unde e dreptatea ? Cum de-ngăduie Dumnezeu aşa ceva ? Aşa pierdeam eu tot mai mult credinţa în Cel-de-Sus.

Dar băgam de seamă că lipsa de apărare nu domnea peste tot. Eu, verii şi verişoarele mele, rudele mele nu trăiam chiar atît de lipsiţi de apărare. O duceam mult mai bine decît ţăranii. Dar mai bine decît noi trăiau precupeţii din piaţă şi negustorii de cereale, şi mai bine decît toţi, moşierii.

În prăvălia negustorului Feodorov, unde intram să cumpăr cîte-un fleac, dădeam de cîte un ţăran pirpiriu, îmbrăcat cu un cojocel scurt, rupt, din care ieşeau smocuri murdare de lînă. Ţăranul, încins cu un brîu murdar, lăsat aproape pe coapse, îşi frămînta căciula-n mîini, rugîndu-l stăruitor şi cu umilinţă pe Feodorov ca „să-şi facă milă şi pomană" cu el şi să-l mai păsuiască „cu părăluţele", „numai olecuţă", că altfel lui, gospodarului, o să-i ajungă cuţitul la os de n-o să mai poată nici să-şi tragă sufletul. Feodorov îşi plimba privirea ochilor lui albaştri şi reci pe „gospodar", fără să-i răspundă. Venea cîte un cumpărător ; vînzătorul îl servea. Feodorov, dacă muşteriul făcea parte dintre „respectabili", stătea cu el de vorbă fără grabă, lăsînd impresia că-l uitase de tot pe sărmanul ţăran.

— Ce vrei ? se întorcea el, în sfîrşit, spre ţăran, de parcă-l vedea pentru prima dată.

— Păi cu... păsuirea... Vă rog...

— Ţii minte-nvoiala ?... Banul la socoteală ţine... Închide uşa după tine — pe dinafară... Pe dinafară-ţi spun... Eh, da greu de cap mai e şi ăsta...

Ţăranul nenorocit şi pirpiriu, cu faţa pămîntie, îşi tîra cu greu picioarele prin piaţă.

— Cînd e vorba de deşteptăciune să n-o cauţi la ei, nu-i duce capul, spunea muşteriului îmbrăcat în suman, linguşindu-se pe lîngă negustor.

Acesta ciocănea fără grabă la abac cu degetele lui groase şi încărcate de inele.

Pe negustorii noştri am început să-i urăsc chiar din copilărie. Surtucele şi caftanele lor cu poale lungi, podiovcile de postav, cojoacele tăbăcite, bărbile pieptănate, firea lor de zgîrie-brînză, ipocrizia, oftaturile, pomenirile, vînzarea mărfurilor putrede, mă scîrbeau.

În contrast cu negustorimea, cu comercianții de cereale, se ridica în fața ochilor mei chipul falnic și calm al lui Nazar Pașkov. Locuia într-un cătun la vreo trei verste de noi. Trecuse de șaptezeci de ani, dar era încă voinic. Vînjos, bine făcut, înalt, cu umeri lați, cu o barbă mare și stufoasă ce-i acoperea tot pieptul, totdeauna îmbrăcat curat, îi făcea pe oameni să-l asculte datorită felului său demn și atrăgător de a fi, siguranței de sine, vorbelor lui fără grabă, cumpănite, și gesturilor sale măsurate. Era însurat pentru a treia oară și, arătîndu-i pe cei patru fii ai săi, înalți, viguroși și harnici, glumea cu bunăvoință :

— Zău că o să-i întrec în vîrstă pe toți, chiar și laolaltă cu nevasta mea de-acum.

Nu ducea o viață de huzur, dar îmbelșugată. Familia lui nu împărțise averea, din care cauză număra vreo patruzeci de suflete.

— Mare înghesuială, mare... spunea el.

Prietenos și primitor, nu se lingușea pe lîngă nimeni, nu se îndatora la nimeni, nu prea-i plăcea stăpînirea, nu era prieten cu negustorii, iar pe moșieri îi socotea niște flușturatici care nu fac decît să cheltuiască bani din truda altora.

În grădina lui Pașkov se frîngeau crengile de-atîtea mere zemoase, rumene, mari cît doi pumni de țăran : perele bergamote erau o adevărată desfătare, prisaca, mierea abia scoasă din faguri — de toate erau de-ajuns. Mierea era servită musafirilor în niște căni pictate, o dată cu bucăți mari de pîine aromată, coaptă pe vatră.

Pașkov părea să fi încercat de toate în viață, să fi aflat tot ce i-ar fi trebuit, nimic nu l-ar mai putea uimi acum ; pe toate le-a chibzuit, le-a cumpănit, era un om deschis la vorbă, cinstit și înțelept. Te făcea să-l asculți cu respect și uneori observam că pînă și Nikolai Ivanovici, om mîndru și orgolios, se purta cu Pașkov așa cum te-ai purta cu un om ajuns la o vîrstă venerabilă ; chiar și binecuvîntarea i-o dădea cu o deosebită rîvnă.

Pașkov era o frîntură din vechea și fireasca viață a satului. Calea ferată, piața, negustorii de cereale năruiau acest fel de viață. Piața se umplea an de an cu construcții noi, se „întindea“, se iveau oameni noi, afaceriști, isteți cu ochi nerușinați, cu priviri obraznice. Sumanele, podiovcile, surtucurile de modă veche, lungi pînă la călcîie, semănînd cu caftanele de altădată ale evreilor galițieni, erau înlocuite cu haine de modă nouă, cu șube din blană de vulpe. Negoțul mărunt ceda locul afacerilor mari. Se povestea cu invidie cum negustorul de cereale Uriupinov, din județul nostru, cîștigase într-o singură toamnă la grîul vîndut în străinătate o grămadă de bani, vreo sută de mii de ruble, iar negustorul Finoghenov își umpluse și el buzunarele doldora din vînzarea ovăzului. Unii au început să facă negustorie cu sare de la Baskunciak, pe care o expediau cu vagoanele, alții cumpărau păduri întregi pentru tăiat ; cîte unul ajungea, pe un preț de nimic, stăpînul unei moșii, iar altul își „încropea“ în regiunea învecinată o fabrică de cărămidă.

— Ha-ha-ha... hohotea obraznic negustorul Rundukov, cu biciul în mînă, și-n picioare cu cizme deosebite, care poate că erau chiar din saftian.

Copiii lor învățau la licee teoretice și reale. Cînd veneau în vacanță, umpleau de bucurie inimile părinților cu tunicile lor cu nasturi strălucitori, cu vipuști și ceaprazuri. Aveau trăpași pursînge, și cînd se plimbau cu trăsura, se luau la întrecere fluierînd, chiuind și rînjind.

În casele lor apăreau piane, covoare persoane, obiecte casnice scumpe, argintărie, cristaluri, tablouri în rame aurite. Pravoslavnica noastră negustorime cerea strămutarea evreilor din oraș, trimitea jalbe și mijlocitori în capitala guberniei. Se lansau zvonuri despre azime amestecate cu sînge de copil, despre faptul că toți jidanii complotau împotriva tronului și al bisericii, că întindeau țării mreje viclene și că ar fi agenți ai „englezoaicei" sau ai „neamțului", ba poate chiar și ai „franțuzului". Au început să răsară afaceriști suspecți, avocați — niște flecari cu totul neobișnuiți, comis-voiajorii.

În schimb, țăranii se chinuiau din greu la cîmp ca totdeauna în trecut, pe timpul iobăgiei ; înotînd prin noroi pînă la genunchi, se împotmoleau cu plugul de lemn, strigau, înjurau năprasnic caii, roibi și suri, lumea toată, își potoleau setea cu „apșoară" tulbure și caldă, mîncau la prînz cartofi, ceapă, cvas și cîte-o bucată de pîine neagră și uscată, privind scrumbia și porcușorul ca pe bunătăți care numai arareori le intrau în gură. La marginea satului se înmulțeau cocioabele sărăcăcioase, șubrede de lut, curțile fără măcar un copăcel ba chiar și fără grădină de zarzavat ; izbele îmbătrîneau, se cufundau în pămînt ; alături însă,

ca la comanda unei baghete magice, răsărea acoperișul de tablă al unei case de chiabur ; mirosea a rumeguș cald de rășinoase ; într-o parte, se înălța solid, parcă pe niște picioare larg desfăcute, un hambar încăpător, la ușa căruia atîrna un lacăt uriaș...

Eram martor la ruinarea țărănimii și la dezvoltarea pieței. Pe lîngă asta, mai erau cărțile, Mihal Palîci, Nekrasov. Au început să răsune din nou cîntecele haiducești ale bunicului ; nedreptatea vieții țărănești îmi sărea în ochi, la toate acestea adăugîndu-se și traiul meu lipsit de bucurii de la școală. Pe zi ce trecea, mă convingeam tot mai mult că nihiliștii au dreptate. Auzisem ceva nelămurit despre Cernîșevski, că suferise pentru țărănime, și țarul îl aruncase în ocnă, să-i putrezească acolo oasele.

Cuvîntul nou trebuia să prindă viață. În primul rînd am încercat să mă apropii mai mult de copiii din sat, de cei de aceeași vîrstă cu care-mi petrecusem primii ani ai copilăriei. Dar băieții de la țară păreau mai mari, mai maturi decît mine. Aceștia discutau ca niște oameni în toată firea despre lucruri legate de viața de muncă din sat. Și, pe bună dreptate, se sculau în zorii zilei sau chiar cu noaptea-n cap, o dată cu cei mari, îi ajutau la cîmp, la cositul fînului, la strînsul secarei, al ovăzului ; hrăneau vitele, aduceau vreascuri din pădure pentru iarnă, se duceau cu căruța la gară, la piață, la moară. Nu păreau să mă invidieze că eram îmbrăcat mai curat decît ei, că nu luam parte la munca din sat, dar simțeam că privesc învățătura mea ca pe o treabă de nimic. Mă pri-

meau printre ei, dar cu oarecare ironie și îngăduință. Cuvintele mele despre bogați și săraci, despre faptul că țăranii munceau ca să-i hrănească pe moșieri, pe funcționari, biserica, negustorimea, chiaburimea, rămîneau fără răspuns. Băieții se scărpinau după ceafă și schimbau vorba, începînd să discute alte întîmplări din sat sau despre fete. Atitudinea asta a lor mă jignea și tăceam.

Nici încercarea de a-i convinge pe cei maturi că o duc prost, că poartă-n spinare o mulțime de linge-blide, de paraziți, n-a avut succes. Mai mult decît toți, m-a uluit Iakov, paznicul bisericii, un coate-goale, care nu avea nici măcar o mîrțoagă a sa.

— Pentru vorbe de-astea frățioare, te bagă la zdup, a zis el hotărît, mijindu-și ochii și scoțînd chiseaua cu tutun. — Pentru semănători d-ăștia de zîzanii, prietene, te răsplătesc dacă-i dai pe mîna ălor mari. De altfel, boierilor le dă mîna să tulbure mintea țăranilor. Îi zăpăcește ce-i zăpăcește, și-apoi se dau deoparte, o iau la sănătoasa și prinde corbul, scoate-i ochii, în vreme ce țăranul o încasează și e-nchis să hrănească păduchii din temniță, zăngănind din lanțuri. Am mai auzit... cunoaștem...

După obiecțiile lui Iakov m-am hotărît să intru în ilegalitate. Am făcut rost de hîrtie copiativă și m-am retras în mlaștină. Pe sălciile strîmbe, în stufăriș, chinuit de muscărime, am meșterit din scînduri un bîrlog foarte modest. În sudoarea frunții, schimbîndu-mi cu abilitate poziția, cînd într-un fel, cînd într-altul — masă nu aveam — am formulat plin de însuflețire un manifest înflăcărat către oamenii muncii. Această chemare nu trebuia

să-ți sară-n ochi prin vorbe pompoase și am izbutit într-adevăr s-o fac scurtă. „Sculați, țărani, ridicați-vă. Destul ați dormit... începea ea, fără nici un fel de ocolișuri. — Loviți-i pe jupuitori : moșieri, negustori, funcționari, ofițeri, chiaburi (pe cei din tagma bisericească, probabil, călcîndu-mi pe conștiință, i-am cruțat). Dați în ei cu ce vă cade sub mînă. Rînduiți-vă singuri viața, fără ei, cum vă place, libertate sau moarte ! Jos cu tiranii !..." Cam astfel mi-am întocmit sîngeroasa mea chemare.

Apelul de a-și orîndui viața după voie mi s-a părut cam neclar. Cum să-și orînduiască viața ? În temeiul căror principii ? După o vreme de chibzuială, am ajuns la concluzia că dacă-i vorba de libertate, să fie libertate deplină. Că, dacă e libertate, poporul n-are nevoie de nici un fel de reguli, poporul liber este fără doar și poate mai deștept decît mine, se descurcă și găsește singur regulile care-i sînt de trebuință. Fiind eu așa dar convins de treaba asta, nu mai aveam de ce să mai duc grija poporului, nici în ceea ce privește libertatea, nici orînduirea sa. Am făcut vreo duzină de manifeste. Pentru o răscoală grandioasă, nu prea păreau să fie destule, dar se știe doar că Moscova a ars luînd foc de la o lumînare de-o copeică. Pentru început, ajunge. Mai tîrziu, vom vedea.

Urma să am o explicație hotărîtoare cu Rahil. Am uitat să spun că pe timpul acela începusem să ne întîlnim iar. Prima întîlnire a fost întîmplătoare, lîngă stația de cale ferată. Ne tremurau la amîndoi buzele și glasul, dar ea și-a revenit curînd în fire și după puțină vreme mi-am revenit și eu.

Hotărîsem s-o atrag în „acțiunea comună", secretă, și i-am fixat o întîlnire în tufiș. Am pornit la întîlnire foarte prevăzător, ferindu-mă cu grijă să întîlnesc pe careva, ba m-am ferit chiar și din calea unei vaci bălțate care mi s-a părut suspectă. Mă lăsam pe vine, mă aplecam, mă opream locului, trăgeam cu urechea, aruncam priviri atente în jur, asigurîndu-mă că nu pierdusem din buzunar manifestele pline de patos. „Nu, n-o să mă prindă Iakov..."

Rahil a venit mai tîrziu și i-am făcut o observație severă. Ea s-a apărat spunînd că nu putuse pleca de-acasă mai devreme, fiindcă maică-sa o pusese să aleagă zmeura pentru dulceață. Explicația nu se potrivea de loc cu clipa solemnă. După ce am strîmbat din nas, i-am povestit lui Rahil despre nihiliști și despre suferințele țăranilor. Viața țăranilor i-am prezentat-o după Nekrasov. N-are nici un rost să zăbovim. A sosit clipa cea mare. „Acțiunea comună" are nevoie de activiști plini de abnegație. Este ea gata să mă ajute în această luptă primejdioasă împotriva moșierilor, a negustorilor, a chiaburilor, a soldaților, a funcționarilor ? Vom împărți manifestele în piață în prima zi de iarmaroc.

Fata mă asculta uluită. Buzele ei plinuțe s-au întredeschis. Pentru a o convinge definitiv, i-am arătat manifestele. Ea le-a citit atît de încet că am început să-mi pierd răbdarea. În sfîrșit, m-a întrebat cu vocea sugrumată :

— Și toți negustorii de cereale trebuie omorîți ?

— Nu trebuie să ne fie milă de ei. Sînt toți niște vampiri.

— Ceea ce înseamnă că și pe tatăl meu îl vor omorî țăranii ? Tata cumpără și vinde cereale.

Nu prevăzusem complicația asta. Rahil aștepta lămuriri. Făcînd apel la întreaga mea capacitate de gîndire, i-am explicat :

— Nu se poate judeca așa : unul are un tată, celălalt, o mamă, altul, o bunică sau un bunic. Așa ceva nu se poate lua în considerare.

— Dar dacă eu nu pot să nu iau în considerare ? Tata, mama, Sonia, Mosea și toate rudele noastre îmi sînt foarte dragi...

I-am explicat cu un ton sever, care nu suferea împotrivire :

— Trebuie să alegi între ei și între „acțiunea comună".

Rahil și-a trecut mîna peste tîmplă, ștergîndu-și broboanele de sudoare. Pe gîtul descoperit îi fremăta o vinișoară. Așteptam. A întîrziat mult cu răspunsul, a început să plîngă și și-a scos de după cordon o batistă cu tiv roz. Își stăpînea lacrimile din răsputeri, dar zadarnic, ele îi udau din belșug batista.

Ca să vezi ! Să ai de-a face cu fetișcane !

— Nu mai plînge, am spus eu ursuz, uitîndu-mă la o tufă din apropiere, scăldată în razele apusului, în care ciripeau fără grijă neastîmpăratele păsărele.

— N-o să mai plîng ; mi-a venit numai așa... a șoptit ea și, într-adevăr, n-a mai plîns. — Bine, fie, dă-mi manifestele.

Iată, cîştigasem un suflet pentru noul crez ! Pentru început, nu era chiar aşa de rău. „Acţiunea comună" înainta. I-am încredinţat cîteva manifeste. Ea m-a rugat să-i mai dau. Asta însemna, m-am gîndit eu, că izbutisem s-o înflăcărez. Dar în clipa aceea am observat că nu semnasem manifestele. Aşadar, făcusem o gafă. Ce raţiune mai avea răspîndirea lor, dacă nu se ştia de la cine veneau ? Am împărtăşit îndoielile mele Rahilei. Ea a fost de aceeaşi părere. Dar cum să semnăm chemarea ! Vom semna „Uniunea răzbunătorilor sîngeroşi". Propunerea mea nu prea a părut s-o entuziasmeze, însă, din motive necunoscute, nu m-a contrazis şi mi-a spus că le va semna ea acasă.

— Fii prevăzătoare, Rahil, i-am spus eu, învăţînd-o cum procedează un ilegalist.

— Voi fi prevăzătoare.

— Cînd vei semna manifestul, să-ţi schimbi neapărat scrisul. Păcat că nu ştii să scrii uşor cu mîna stîngă. De altfel, nici eu nu ştiu...

Ne-am înţeles ca, după ce vom duce la bun sfîrşit „acţiunea comună", să ne întîlnim în acelaşi loc...

A doua zi dimineaţa am pornit la înfăptuirea „acţiunii comune". Iarmarocul era pe cinste. Care cu secară, mere, pepeni galbeni, pepeni verzi, cartofi şi, printre ele, tarabe cu manufactură, chioşcuri cu diferite produse ; jucăriile, turtele, fluierele de lut, cărţile de lume te atrăgeau îmbietor. Multe mărfuri zăceau întinse direct pe pînză de sac. Mirosea a praf, a catran, a fîn, a sudoare de om, a pîine albă, a pînză vopsită. Caii nechezau, oile behăiau, vacile mugeau, guiţatul purceilor

spinteca văzduhul. Peste tot, o mulţime de culori, gălăgie, veselie, forfotă.

Trebuia să răspîndesc manifestele fără să fiu observat. Mai înainte, treaba asta mi se păruse uşoară, dar cînd a trebuit s-o fac, au apărut de îndată tot felul de greutăţi. Să las manifestele pe pămînt ? Hîrtiile vor fi călcate în picioare. Să le dau în mînă ? Aş putea fi prins şi dat pe mîna poliţaiului sau chiar a şefului de poliţie. Amărît, dezorientat, dădeam din colţ în colţ. Unde eşti Rahil ? minunata mea Rahil ! Te iubesc, Rahil. Te iubesc foarte mult... Dar dacă o vor aresta ? Mi s-a făcut milă de ea. N-o atrăsesem prea devreme în „acţiunea comună" ? Însă... libertatea cere jertfe, sacrificiu... Manifestele îmi îngreuiau buzunarul. Venise vremea acţiunii... Atîta mai lipsea — Rahil să răspîndească manifestele, şi eu, nu !

Am început să dau tîrcoale carelor. Prinzînd o clipă potrivită, am băgat hîrtia într-unul din care, printre sacii de secară. Lîngă car, stătea un ţăran cu umeri largi, cu biciul în mînă, cu capul descoperit, desculţ ; picioarele lui erau atît de murdare, încît ţi se părea că de le-ai spăla şi-un an întreg tot nu s-ar curăţa... După ce am vîrît manifestul m-am dus niţel mai în faţă, să-l privesc mai cu luare-aminte pe cel pe care voiam să-l ridic la o înfricoşătoare răscoală. Ţăranul cu picioarele murdare răsucea fără grabă o ţigară, urmărindu-i cu priviri liniştite pe cei care-i treceau pe dinainte. Pe faţa lui plină de praf, broboanele de sudoare lăsaseră urme asemănătoare cu nişte pîrîiaşe secate. În barba deasă, de culoarea

paiului, tare încîlcită, se vedeau firimituri de pîine neagră. Nu aşa mi-l închipuiam eu pe un ţăran gata de răscoală. Hotărît lucru, nu descopereai la el nimic care să te facă să crezi că va răspunde la chemare şi se va scula să-i nimicească pe moşieri şi poliţişti. Avea o înfăţişare prea naivă — naivă şi paşnică... Tare mă îndoiam că se va alătura răzbunătorilor sîngeroşi ! Tare mă îndoiam !

Pesemne că-l cercetam din ochi cu prea mare atenţie pe ţăran, ca să-i aflu calităţile războinice, fiindcă m-a întrebat, arătîndu-şi dinţii drepţi şi puternici :

— De ce te holbezi aşa la mine, dragă ? Ce, am venit de pe lumea ailaltă ?

— Aşa... Mare nevoie am eu de tine, am răspuns eu, încet, prefăcîndu-mă că nu mă interesează nimic.

— „Aşa", repetă ţăranul, binevoitor. Scoase chibriturile din buzunar, şi, după ce aprinse ţigara, urmă : — „Aşa !" Dă cîte unu' tîrcoale, îţi şterpeleşte cînd nu te gîndeşti cojocelul din car şi ia-l de unde nu-i... Ia stai puţin... al cui eşti, mă ?... Parcă te-am văzut mai adineauri la biserică, zău !

— Nu m-ai văzut nicăieri... am îngăimat eu dezorientat, trăgîndu-mă înapoi.

— Te-am văzut... zău că te-am văzut... stăteai lîngă strana din dreapta...

M-am grăbit să dispar în mulţime. Numai ghinion ! Treaba părea simplă, dar nu mi-a mers. Se-nţelege că ţăranul cu picioarele murdare n-o să răspundă la chemare, dar s-ar putea ca lucrurile să ia o întorsătură mai proastă. S-ar putea ca

foaia s-ajungă în mîinile lui ; o va citi sau, dacă nu ştie carte, o va da altuia s-o citească ; îşi va aminti cum dădusem tîrcoale carului său, va înţelege cine-i ascunsese manifestul acolo şi mă va denunţa. Doar şi paznicul Iakov voise să mă denunţe... Trebuie să-mi iau foaia îndărăt... Şi-am pornit să mă-nvîrtesc iar în jurul carului. Spre nenorocul meu, ţăranul se aşezase pe saci, şi, lăsîndu-şi picioarele să-i atîrne, privea fără grijă iarmarocul, bucurîndu-se probabil fără să-şi dea seama de ziua cu soare şi de timpul frumos. Nu, nu părea de loc grăbit. Privindu-l, te întrebai nedumerit, de ce-şi cărase marfa pînă la piaţă. Alţii se duc de-a dreptul la negustorii de cereale şi-şi aşteaptă acolo rîndul ; unii caută cumpărători, îi aleg din mulţime, îi poftesc, se tîrguiesc, se jură, înjură, cer un preţ mai mare — în timp ce puturosul ăsta, ţărănoiul ăsta şi-a umplut carul cu saci şi şade pe ei de parcă nici gînd n-ar avea să-i vîndă. Vai, tu, oblomovism rusesc !... M-am foit multă vreme în jurul carului. În sfîrşit, s-a apropiat un negustor îmbrăcat cu haine de doc. Ţăranul s-a dat jos din car fără să se grăbească şi cu aceeaşi lipsă de grabă a început să discute cu negustorul. În clipa în care negustorul şi ţăranul s-au întors cu spatele spre car, eu m-am strecurat pînă lîngă saci şi, tremurînd de frică şi încordare, am smuls foaia şi-am mototolit-o-n mînă.

— Ce faci aici, mă veni-ţi-ar rău să-ţi vină, netrebnicule ?... a strigat ţăranul, aruncînd o privire asupra carului,

Eu am luat-o la goană mîncînd pămîntul și străduindu-mă să mă mistui în mulțime.

— Puneți mîna pe el, puneți mîna pe urecheat ! am auzit eu strigăte în urma mea și am început să alerg și mai repede.

Unul a încercat să mă prindă. Altul și-a desfăcut larg brațele. M-am smucit din răsputeri, am țîșnit printre oameni, am ocolit o dugheană cu articole de fierărie și m-am amestecat iar printre mulțime. Astfel am scăpat de urmăritori.

Copleșit de înfrîngerea mea, ferindu-mă de a mă întîlni iar cu țăranul pe care nu izbutisem să-l fac să se răscoale, am amînat „acțiunea comună" pentru alte timpuri mai prielnice...

Dar ce se întîmplă cu Rahil, cu minunata mea ajutoare ? O fi scos-o la capăt cu „acțiunea comună" ? Unde ești tu, credincioasa mea prietenă ?...

Întîlnirea mult așteptată s-a petrecut seara, în tufiș. Cînd am zărit-o pe Rahil pe terasamentul căii ferate, am vrut să-i ies repede în întîmpinare, dar legile ilegalității, inventate de mine, m-au silit să mă stăpînesc. Mi s-a părut că fata s-a bucurat și ea cînd a dat cu ochii de mine. Razele aurii ale soarelui într-apus scînteiau în părul ei, făcînd să-i strălucească parcă întreaga făptură. Boarea ușoară dinspre cîmp îi mîngîia șuvițele de păr ce-i atîrnau peste urechi.

— Cum a fost cu „acțiunea comună" ?

Rahil a zăbovit cu răspunsul. Apoi, dîndu-și deoparte o șuviță de păr din dreptul ochilor, a spus încet :

— A reușit.

— Le-ai răspîndit ?

— Le-am răspîndit... Dar dumneata cum ai scos-o la capăt cu „acțiunea comună" ?

— Și eu am reușit... am răspuns eu fără să mă arăt prea stînjenit. Doar nu era să-mi destăinui insuccesele unei fetițe ! — Am răspîndit manifestele... am stat de vorbă cu țăranii... e-n regulă... M-au ascultat cu atenție... Au fost de aceeași părere...

Deodată, Rahil s-a aprins toată la față și-a lăsat capul în jos și și-a întors privirea de la mine. Apoi și-a îndreptat trupul, și-a înălțat umerii rotunzi și firavi și, privindu-mă grav, a spus cu hotărîre :

— Am mințit... N-am... fost... în piață... foile dumitale le-am rupt...

— De ce ai făcut asta ? am întrebat-o eu, tare dezorientat.

— Pentru că nu trebuie să facem așa ceva... Nu avem încă vîrsta pentru „acțiunea comună". Nu înțeleg nimic din ea. De altfel, și dumneata ești încă prea mic ca să te îndeletnicești cu așa ceva... N-am dormit aproape toată noaptea... M-am tot gîndit... Te rog să nu te superi pe mine...

La orizont, soarele ieșise de după un nor, aruncînd un mănunchi de raze care i se reflectau în ochi. În ochii ei cinstiți, sinceri și puri au apărut scînteieri aurii... Atunci, am recunoscut și eu...

— Și eu am mințit... La piață am fost, dar n-am făcut nici o ispravă.

Și i-am istorisit fără nici un fel de înflorituri ce mi se întîmplase lîngă car. Îmi asculta destăinu-

irea cu obrajii ei bronzați de soare, roșii ca focul. După ce am terminat, a spus, glumind șireată :

— Tare-aș fi vrut să te văd cum arătai lîngă saci...

Și a izbucnit în rîs. Am izbucnit și eu... Amurgul s-a lăsat în apus ca un văl purpuriu.

M-am întors acasă mulțumit de mine. Niciodată nu aș fi bănuit că mărturisirea adevărului ți-aduce bucurie și liniște.

...Se apropia timpul să mă întorc la școală. În ajunul plecării, la despărțire, Rahil mi-a ținut un pic mîna într-a ei.

— Grozavă a fost ploaia aceea torențială sub podeț... a zis ea. M-a privit o clipă în ochi și și-a întors privirea.

— Da... ploaia și furtuna au fost grozave, am răspuns eu, stînjenit.

Tăcere...

— Te rog să nu bei... a spus ea mai încet.

O clipă m-am gîndit să-i mărturisesc că o mințisem cînd i-am spus că sînt un bețiv, dar n-am făcut-o și i-am răspuns ursuz :

— E foarte greu să mă dezvăț... obiceiuri... gașca... o să încerc...

A doua zi, cînd am trecut cu trenul peste podul sub care ne adăpostisem de ploaie, m-a cuprins tristețea...

Mama și Lealea au găsit că m-am schimbat mult : eram mai prietenos, mai atent și-mi mai pierdusem din stîngăcie. Despre Rahil nu le-am suflat tugilor-strangulatori nici măcar o vorbă.

Am trecut în ultima clasă, clasa a patra.

Liubvin Trup-de-Oțel-cu-Brîu-de-Fontă a aflat că la seminar există din timpuri străvechi o bibliotecă secretă, alcătuită din cărți îngăduite de cenzura generală, dar interzise de conducerea bisericească. De ce n-am face și noi o bibliotecă a noastră de felul acesta ?

Într-o duminică de toamnă ne-am adunat la cimitirul „Adormirea", la vreo trei verste de oraș. Am stăruit să ne întîlnim acolo, ca să fim mai conspirativi. Cimitirul, înecat în razele lipsite de putere ale soarelui, părea rubiniu din pricina frunzișului veșted. Cerul răcoros și curat te îmbia să-ți ridici capul și să-l privești, umplîndu-ți ochii de albastrul intens și amețitor. Crucile însă și monumentele funerare te dispuneau la tăcere, îți trezeau gînduri despre egalitatea tuturor în fața naturii, fericiți și nefericiți, celebri și anonimi, îți impuneau recunoștință și un sentiment de superioritate, pentru că aici, sub picioarele tale, zac morții, iar tu ești tînăr și în viață ; de asemenea, te dispuneau și la tristețe : va veni timpul cînd un om, tot atît de tînăr ca tine, se va bucura de viața lui privind mormîntul tău.

Însă, orice s-ar spune, nu e rău ca băieți de paisprezece ani să treacă într-o zi limpede de toamnă pe la cimitir, să se întindă pe iarba tîrzie, să privească cerul, să se întristeze, să urmărească plutirea prin aer a firelor lungi de păianjen... Ce bine e !...

Înființarea bibliotecii s-a hotărît fără discuții. Urma să ne gîndim din ce fonduri s-o încropim, cum s-o completăm și unde să păstrăm cărțile. Eu aveam vreo douăzeci-treizeci de cărți. Le-am dăruit, mărinimos, bibliotecii. Petea Horoșavski și Trubcevski aveau și ei cîteva și au renunțat bucuroși la ele.

Făcusem începutul, dar era prea modest. Șeful dakotanilor sălbatici, Serioga, a propus fără ocolișuri :

— Furăm de unde putem : de la cunoștințe, de la rude, din librării.

— Oare, se cuvine să furi pentru o „acțiune comună" ? a întrebat Petea Horoșavski.

Ne-am uitat unul la altul. Într-adevăr, nu e prea frumos să începem „acțiunea comună" cu furtișaguri.

— Fleacuri, a sărit sigur de sine Marele-Șef, Vitka Bogoiavlenski, privindu-l furios pe Petea. — Se cuvine... nu se cuvine... totdeauna te bagi cu părerile tale prostești. Trebuie să șterpelim — și cu asta, basta...

Și Marele-Șef a adăugat niște cuvinte ce nu se pot așterne pe hîrtie, făcîndu-l pe Horoșavski să-și lase privirea-n pămînt. Era singurul dintre noi care nu se putea obișnui de loc cu limbajul pitoresc al lui Vitka.

Argumentele Marelui-Șef au fost fără drept de apel, dar nu prea convingătoare. Trup-de-Oțel a rostit pe un ton grav :

— Proprietatea este o hoție. Asta a spus Proudhon.

— Cine-i Proudhon ăsta și unde-ai auzit de el ? l-am întrebat eu pe Liubvin.

— Unde, asta-i treaba mea, a răspuns misterios Trup-de-Oțel, — Proudhon e un anarhist. Nu crede în nimic. Într-o carte a lui a scris că tot pămîntul trebuie pîrjolit.

— Asta, mă frate, e din cale-afară, a spus pînă și Marele-Șef, care era totdeauna gata la orice. — Ca să vezi, drăcia-dracului, ce savanți am devenit ! a adăugat el, privindu-i pe toți cu un aer victorios și mulțumit de sine.

— Proprietatea este o hoție ! Cred că e-adevărat, a intrat în vorbă și Trubcevski — Pantera-Neagră. — Apucă de pe unde pot, și gata proprietatea. De ăștia n-avem de ce să ne sinchisim.

Cei ce luau parte la consfătuire au fost de aceeași părere cu Pantera-Neagră. Într-adevăr, de ce să nu furi ceea ce a fost strîns din furat ? Situația devenea mai ușoară. S-a hotărît să ne îmbogățim biblioteca, furînd din răsputeri.

— Ce nume să-i dăm ? am întrebat eu adunarea.

— Să-i spunem „Biblioteca tugilor-strangulatori", a propus fără să stea pe gînduri Marele-Șef.

Ceilalți au tăcut. Ne feream privirile unul de altul. Trup-de-Oțel stătea culcat pe burtă, scoțînd pe nas niște sunete ciudate. Pantera-Neagră mîna din spate cu o surcică o furnică roșcată. Strangulatorul-Suprem rodea o rămurică de mesteacăn, iar Petea Horoșavski ședea nemișcat, privind visător vîrfurile copacilor, în timp ce șeful sălbaticilor huroni, al dakotanilor și al delawarilor, tolănit pe spate, urmărea cum plutesc pe cer nori argintii și

diafani. Acesta din urmă a pus capăt tăcerii stînjenitoare.

— Nu se potrivește, a zis încet și șovăitor delawarul.

— Nu se potrivește, a încuviințat, prevăzător, Strangulatorul-Suprem.

— Nu se potrivește ? a întrebat amenințător Marele-Șef, gata să-i prefacă în cenușă numai cu privirea pe Strangulatorul-Suprem și pe delawar. Dar văzînd că nimeni nu mai lua partea tugilor-strangulatori, Marele-Șef și-a pierdut elanul și și-a lăsat capul în piept.

Așa a pierit minunata asociație a tugilor-strangulatori, secta secretă a yogilor, care le-a făcut mult sînge rău lui Haldei, Timoha Savrasov, Fita-Ijița și acoliților lor. Adio, Strangulator-Suprem, Trup-de-Oțel-cu-Brîu-de-Fontă, Panteră-Neagră ! Adio, Marele-Șef, Trezorierul-Sigiliului, și tu, Urs-Roșcat, incomparabilul șef al delawarilor, comancilor și irochezilor ! Adio și tu, Neam-de-Bădăran ! Totul trece ! Pînă chiar și din cele mai mărețe fapte nu rămîne nici o urmă în amintirea oamenilor ! O, deșertăciune ! O, zădărnicie, o, păgubitoarea încredere în propriile tale puteri !

...Am propus să luăm pentru biblioteca noastră un nume din Biblie. Să zicem : Biblioteca lui Isus, Fiul lui Sirah. Avantajul denumirii consta în faptul că se putea vorbi de bibliotecă, fără să-i dea cuiva prin minte despre ce este vorba. Liubvin a atras atenția că denumirea e prea bisericească, iar biblioteca e laică, liberă, avînd o oarecare legătură chiar și cu îngrozitorul anarhist Proudhon. N-ar fi mai bine să i se spună „Explozia“, „Incendierea“

sau „Răscoala“ ? Nici vorbă că ultimele denumiri erau atrăgătoare, dar eu, care aveam experiență în unele acțiuni ilegale, am stăruit să se adopte propunerea mea, denumirea bisericească potrivindu-se mai bine cu atmosfera din școală.

Propunerea mea a fost acceptată...

Ne-am apucat de treabă cu sîrguință școlărească. După o lună, strînsesem vreo două sute de cărți. În bibliotecă intra numai ceea ce era interzis : Turgheniev, Goncearov, Nekrasov, Korolenko, Pisemski, Leskov, o carte de cîntece de lume, „Cîntarea cîntărilor“ smulsă dintr-o Biblie, Nadson, Pleșceev, „Amintiri din casa morților“, „Crimă și pedeapsă“, „Salambô“ de Flaubert. O parte din cărți circula pe la cititori, iar altă parte era ascunsă prin dulapuri, cufere, scrinuri, bănci ; biblioteca nu putea fi descoperită în întregime. Catalogul ei era păstrat de Petea Horoșavski. Cărțile au fost însemnate : pe pagina 100, sub text, se puneau trei litere : I F S, ceea ce însemna Isus, Fiul lui Sirah. Dacă vreun elev ținea cartea prea mult pînă o făcea uitată și susținea că e a lui, noi, bibliotecarii, găseam semnul nostru secret, *ex-libris*, și-l dădeam de gol pe infractor. Semnul era cunoscut numai de cei inițiați.

Strîngeam donații, în cărți și în bani, dar pe cele mai multe le procuram prin furt. Trilogia lui Aleksei Tolstoi și Faust, legate în piele, le-am furat de la o colegă și prietenă a mamei, Agrippina Timofeevna. Liubvin a reușit să șterpelească de la niște rude, seminariști, un volum din operele lui Dobroliubov. Eram foarte mîndri de volumul ăsta. Îl avem pînă și pe Dobroliubov. Tare am fi

vrut să avem și „Ce-i de făcut ?" de Cernîșevski și „Amintiri din seminar" de Pomealovski. Numele lui Cernîșevski și titlul romanului său se pronunțau numai în șoapte, care trezeau spaimă. N-am putut face rost de Cernîșevski, dar într-o zi, Trubcevski s-a întors din oraș vesel, arătîndu-l sub pulpana hainei pe Pomealovski, într-un singur volum. Îl „ciordise" de pe tejgheaua librăriei zemstvei. Am început să țopăim ca niște sălbatici. Pentru a-l încuraja și a-l ajuta pe Trubcevski, i-am dat ca ajutor pe Vitka Bogoiavlenski și împreună au lucrat cu succes în folosul „acțiunii comune", adăugînd la fondul bibliotecii pe Cehov, Staniukovici, Reșetnikov, Levitov și volumul „Copilăria și adolescența" de Tolstoi.

Despre Tolstoi se știa : era un scriitor cunoscut, nu recunoștea biserica și ritualul ei, ținea cu țăranii, dar, printre altele, nu le-a dăruit moșia sa. „Copilăria și adolescența" ne-a cam „răcorit" : n-am găsit în ea nimic interzis. Afară de asta, copilăria lui Tolstoi și a celor din jurul său ni s-a părut cețoasă și lipsită de evenimente importante și atractive. Oare se poate asemui cu mărețele fapte ale lui Trumțev ! Nici tugii-strangulatori nu erau de lepădat. Noi nu pricepeam de ce „Copilăria și adolescența" era privită ca o operă clasică. Pe Pomialovski îl socoteam cu mult superior lui Tolstoi. Atunci ne-a sărit în ajutor Liubvin. A început să-l interpreteze pe Tolstoi cum interpreta Filaret textele Sfintei Scripturi în catehismul său : în trei feluri și în parabole. Mai înainte, Liubvin lansase un zvon, care părea a fi adevărat, că cenzura schilodise povestirea lui Tolstoi și nu îngăduise tipărirea a „ceea ce era mai important". Dar tot el zicea că Tolstoi îi dusese cu multe de nas pe cei de la cenzură. Trebuia numai să-l citești cu pricepere. Și el, Liubvin, ne învăța arta asta. Prietenul nostru ne citea, de exemplu, despre Serioja Ivin :

— „El își dădea seama de puterea sa asupra mea și o folosea inconștient, dar tiranic în relațiile noastre de copii..." Aici, Liubvin făcea un „hm" plin de semnificații și, după obiceiul său, ne întreba ursuz : Înțelegi ce vrea să zică ?

— Nu înțeleg, recunoșteam eu cinstit, privindu-l nedumerit.

Atunci Liubvin mă lămurea cu un ton îngăduitor :

— „Tiranic" ! Îți dai seama la cine face aluzie ? La țar face pișicherul aluzie. Pe față nu poți spune de țar că e tiran. Ei, și d-aia Tolstoi scrie de parcă Ivin ar fi tiran. Într-un cuvînt, se preface, dar țintește în țar, îi beștelește pe cei de la putere... „Tiranic" este, mă frate, un cuvînt interzis. Încearcă să-l găsești în crestomațiile noastre sau în cărțile din biblioteca școlară. N-o să-l găsești niciodată.

Ultimul argument suna convingător. În manualele noastre nu găseai nimic despre „tiranie". Liubvin citea capitolul în care Tolstoi își amintește de cneazul Ivan Ivanîci :

— „Citise tot ce fusese scris în Franța atît de minunat pe tărîmul filozofiei și al retoricii din secolul al XVIII-lea, cunoștea temeinic toate operele mai bune din literatura franceză, așa că era în stare și-i plăcea să citeze adesea pasaje din

Racine, Corneille, Boileau, Molière, Montaigne, Fénelon".

Liubvin adăuga triumfător :

— Bine și dibaci zis... Nici că se poate mai bine... Înțelegeți unde e încuietoarea ? Aici, frate, e o încuietoare care-ți ia piuitul... Franța... Dar asta e țara cea mai ateistă din lume. Acolo a fost și revoluție. I-au retezat capul țarului lor. Pentru un fleac. Și scriitorii francezi sînt grozavi, ateiști, nu recunosc autoritatea, scriu dracu știe ce. Se-nțelege că la noi nu e voie să vorbești despre ei deschis ; de aceea și umblă Tolstoi cu fofîrlica atunci cînd scrie ce scrie despre bieții cneji. De parcă cine știe ce nevoie ar avea el de un biet cneaz în retragere. El povestește despre cneaz, dar printre altele enumeră pe toți scriitorii ăștia interziși. Dacă tu, adică, cititorule, nu ești un tîmpit, un gogoman, atunci pricepe că trebuie să-ți faci rost pe drept sau pe nedrept de toți acești Molière, Corneille etc. și nu sta căscînd gura... Cenzura a holbat ochii, dar i-a pierdut din vedere...

Interpretările sub formă de parabolă ale lui Liubvin au fost pe placul nostru și am început să interpretăm în fel și chip ceea ce citeam. Peste tot vedeam sensuri ascunse, tainice, atacuri împotriva regimului și a ordinii, pagini întregi scrise cu tîlc, demascări, ironii răutăcioase. Peste tot găseam la scriitori cîte ceva care fără-ndoială nu le trecuse niciodată prin cap. Vrăjitorul din „Cumplita răzbunare" cum se transforma în țarul Nicolae I, Katerina întruchipa Rusia chinuită, Vii îl reprezenta pe Arakceev ; necuratul din biserică, pe ispravnici, jandarmi, funcționari. Descopeream în catisme demascări ale orînduirii din țară și repetam cuprinși de o adîncă milă : „Nu, nu vă puneți speranță în boieri, în fiii oamenilor la care nu este mîntuire".

Judecați, după cele relatate, ce soartă au cărțile printre cititori !

Adevărata față a lui Pușkin și Lermontov nu ni se arăta. Noi nu știam că ei au suferit exilul, că Pușkin scrisese oda „Libertate", că era apropiat de decembriști, dar nici despre decembriști nu știam decît lucruri vagi. Însă în „Dubrovski", în unele poezii ale lui Pușkin și Lermontov, în basme, interpretate de noi în felul nostru, bănuiam împotrivirea, protestul. Interpretările arbitrare ne duceau la adevăr.

Lipsiți de conducere, de susținere, ne tîram pipăind, pe ghicite, călcînd greșit, încurcîndu-ne. Fiecare adevăr era cucerit prin luptă, după căutări amănunțite și anevoioase, după îndoieli și discuții, după greșeli și noi rătăciri. Trebuia risipit întunericul pe care îl creau superstițiile de tot felul, prejudecățile, minciunile nerușinate și perfide, veșnicele intrigi, cazuistica dibace ; trebuia învinsă taina, autoritatea, tradiția, tot ceea ce ni se băga în cap din copilărie, tot ceea ce ni se spunea peste tot, ceas cu ceas, mereu, fără răgaz. S-a depus multă muncă și s-a pierdut destulă sănătate.

„Cîntarea cîntărilor" avea mare trecere la noi. Liubvin o descoperise. În cîte un colț întunecos, plin de praf, prin ascunzișuri, citeam cu pasiune paginile smulse din Biblie. Nu puteam înțelege de ce această cîntare a trupului, a pasiunii și a pă-

catului fusese înglobată în cartea Morții, valea Plîngerii și a pocăinței.

„Pune-mă ca pe o pecete pe inima ta, poartă-mă ca pe o brățea pe mîna ta, căci iubirea e tare ca moartea, și gelozia e îngrozitoare ca iadul ; săgețile ei sînt săgeți de foc..."

Dragostea ne apărea ca ceva de netăgăduit, înfricoșător, asemenea sorții oamenilor din antichitate.

Și cărțile prorocilor aveau trecere la noi. Dezvăluirile lor erau valabile și pentru timpul nostru.

Fusesem ales președinte al comitetului bibliotecii. Eram convins că lucram cu toată conștiinciozitatea.

Petea Horoșavski, cel care întocmise și păstra catalogul, era neobișnuit de meticulos. Își ținea înregistrările întotdeauna în ordine și urmărea fiecare carte, știind la cine se află și care dintre noi răspunde de ea. Cînd cartea era adusă înapoi cu pete pe ea, ferfenițită, cu foi smulse, i se suia sîngele în obraz și nu scotea o vorbă.

După cum s-a mai spus, Trubcevski îmbogățea biblioteca prin furtișaguri destul de îndemînatice. Pleca într-ascuns din școală și cutreiera tarabele anticarilor, căutîndu-și de treabă prin librării, ba nu se sfia să atace chiar și locuințele rudelor și ale cunoscuților.

Senioga Oreasinov se lăsa în voia unei deosebite trîndăvii undeva pe rezervor la closet sau între dulapuri, unde citea fără grabă, carte după carte. Cărțile pe care le citea îți făceau impresia că se prăbușesc într-o prăpastie : el nu vorbea decît rar, foarte rar despre ele, și chiar dacă vorbea, se exprima atît de lapidar și nelămurit, încît cei ce-l auzeau holbau ochii la dînsul, lăsîndu-l în plata Domnului.

Liubvin filozofa, fura și-și păstra situația de comentator al celor citite. Citea încet, greu, holbîndu-se la carte ca un taur, asuda, se făcea stacojiu la față, își sufla nasul cu un zgomot asurzitor ; la pasajele care-l impresionau răcnea și uneori se apuca de moțul de păr trăgînd de el atît de tare, încît aveai impresia că se pedepsește.

Atitudinea cea mai ciudată față de bibliotecă o avea Vitka Bogoiavlenski. Aproape că nu citea ; cititul nu-i făcea nici o plăcere. Susținea că numai proștii fac asta și că un om deștept n-are nevoie de cărți.

— Cărțile sînt scrise de oameni deștepți, dar pentru tîmpiți, îi plăcea lui să spună, preferînd cuvîntului, acțiunea vie.

În acțiune însă, el nu cunoștea calea de mijloc. Fiind convins că biblioteca trebuia să înflorească, el contribuia din răsputeri la buna ei stare. Era zelos. Pentru dispariția, dosirea, deteriorarea cărților, pedepsea crunt. Își sufleca mînecile într-o clipă și pornea să-l chelfănească pe elevul vinovat, adăugînd la aceasta, după cum se cuvenea, și obișnuitele lui expresii. Elevul umbla cu vînătăi și cucuie, inspirînd prin aspectul său respect pentru tiparnița lui Gutenberg. Desigur că nu era prea cuviincios să impui prin răfuieli cu pumnii respectul față de cuvîntul tipărit și cîte unul dintre noi îi atrăgea atenția asupra acestei necuviințe, dar fără prea mult succes.

— Bătaia e ruptă din rai! se împotrivea scurt Vitka, în timp ce ochii i se aprindeau de furie. O să-i învăț eu minte! Diavolii!

Da, tare iute la mînie era prietenul și tovarășul nostru!

Mai trebuie menționat că Vitka era privit, pe bună dreptate, ca unul dintre promotorii plini de entuziasm ai îmbogățirii bibliotecii noastre prin furt. Dar cine și-ar putea închipui că o carte furată el o va apăra cu pumnii, mergînd chiar pînă la păruială?... În orice caz, elevii se temeau de răfuielile cu Vitka, și fără îndoială că el a contribuit mult la o atitudine grijulie, plină de atenție față de cărți. Și așa a intrat în uz: elevul vinovat era reclamat lui Vitka, iar acesta nu se lăsa prea mult așteptat.

Vitka îi scotea în evidență cu o mîndrie deosebită pe scriitorii seminariști: Pomialovski, Dobroliubov, Reșetnikov, Levitov și alții. Tare m-aș îndoi că-i citise, dar ia să fi îndrăznit careva să vorbească despre ei urît sau cu lipsă de respect! Grozav aș fi vrut să-l văd pe curajosul ăsta!

— Ai noștri... seminariștii... îi lăuda cu mîndrie Vitka pe seminariștii din deceniul al șaptelea. Scriu grozav, dracii împielițați... Și de unde or fi învățat toate astea?... Ia uită-te ce cărțoaie au trîntit... Și se mai zice că erau bețivani. Vorba ceea: să știi să bei, dar să știi să faci și treabă. Și ei știau să facă treabă... Oameni cu cap. Ei, mă frate, nu întindeau pelteaua, pălăvrăgind fără rost de muieri, nu se lungeau la vorbă, zicînd, mă rog dumneavoastră, că sînt îndrăgostiți pînă în ultima clipă a vieții lor. „Dați-mi voie să vă ofer

o floricică. Mănușa dumneavoastră!... Vai, ce lună minunată!... Ah! Vai!... „Nu, ei dădeau buzna direct în salon, cu cizmele lor uriașe unse cu catran, cu biciul în mînă... Aici sînteți, drăguților? Oftați?... Vă duceți mînuțele la inimă?... Și arde-i una peste bot! Nu vreți, nu vă place? Poate să mai adăugăm ceva?

— Mă Vitka, tu nu știi decît jap și jap. La asta se rezumă toată critica ta.

— Nu știu ce-i aia critică. Dar dacă te-apuci să scrii, apoi să știi să biciuiești. N-are nici un rost să întinzi pelteaua.

Vitka avea convingerea că seminariștii din deceniul al șaptelea erau mai presus decît alții, mai talentați, și că-i întrecuseră chiar și pe Pușkin, Tolstoi și Gogol. Dar nu au fost prețuiți la adevărata lor valoare; se știe doar cît de nedrept sînt priviți elevii școlii duhovnicești, colivarii.

...Ce atitudine a avut școala față de născocirea noastră? Școala duhovnicească se schimbase mult pe vremea aceea.

Trecuseră timpurile legendare. Trecuse timpul cînd școala scotea popi, care erau niște oameni ciudați, decăzuți, filozofi, scandalagii, oameni vînjoși cu voci profunde de bas, bețivi ursuzi, samavolnici. Firile integre, originale, dispăreau. Școala își pierdea din măreție, se adapta la traiul cotidian. Spiritul noii mici burghezii pătrundea din ce în ce mai adînc în ea.

În primul rînd, elevii s-au împărțit în cei ce după seminar nu voiau să se facă clerici, și în cei ce se împăcau cu gîndul ăsta. Numărul băieților

din prima categorie creştea mereu. Nu voiau să se facă clerici aproape toţi „externii", fiii preoţimii urbane, ai funcţionarilor, ai popilor cu bunăstare de la ţară. Bunăstarea părinţilor lor, viaţa la gazde particulare, „laice", le îndreptau dorinţele şi gîndurile spre universităţi, şcoli tehnice, institute. Visau să ajungă ingineri, medici, arhitecţi, agronomi, administratori. Pentru cea mai mare parte dintre ei, aceasta constituia culmea fericirii, a succesului şi a liberei cugetări. Aceşti elevi învăţau cu tragere de inimă, erau printre primii, aveau o purtare exemplară, se îmbrăcau mai cu grijă şi formau un cerc al lor de prieteni şi tovarăşi. Acestora li se alăturau şi bursierii care se hotărîseră să păşească pe „calea laică". Spiritul lor de prudenţă, de prevedere, de clarviziune, de cuminţenie te uimea. Astfel de „copii" de paisprezece-cincisprezece ani nu se lăsau cîtuşi de puţin mai prejos decît oricare om matur, strîngător şi domic de posturi sigure. Totul era gîndit, cîntărit, luat în seamă. Totul era cuviincios, bine intenţionat. Nici un fel de idei absurde, nici un fel de abateri, nici un fel de greşeli. Nimic pasionant, supradimensionat. O viaţă normală, care nu iese din comun, asemănătoare cu a celorlalţi, liniştită, dreaptă, chibzuită. Răbdare, muncă, ascultare. Pentru asta se capătă recompensă...

— Mă fac medic...

— Ce plăcere o mai fi şi asta să diseci morţi şi să-ţi faci griji cu oameni bolnavi!

— Acum doctorii cîştigă bine. Cîte unul scoate pînă la douăzeci şi cinci de ruble pe zi.

— Pînă la douăzeci şi cinci de ruble, ai spus? Sute bagă-n buzunar! Ia uite la Bogoliubov ce casă mare şi-a făcut, un adevărat palat...

— Doctorii o duc bine, dar pînă la ingineri — ehe, mai au destul. Inginerul Zapolski din judeţul nostru şi-a cumpărat două moşii. A scos cincizeci de mii, bani peşin.

— Ce zici?!

— Asta zic...

Elevul, de uimire, se lingea pe buze; între timp, interlocutorul său se uita visător pe fereastră, întrezărind viitorul.

— Toată lumea trebuie să halească... Pînă şi la liturghie se spune: luaţi, mîncaţi...

— Da... o pereche de trăpaşi... nişte muieruşti... după ceaiul de seară pui caii roibi ori şargi la trăsură, apuci hăţurile şi dă-i drumu!... dă-i drumu!... lîngă tine cu una d-aia... cu pălărioară... care clatină din căpşor şi funduliţe...

În clasa a patra se duceau discuţii stăruitoare în legătură cu ceea ce voia fiecare să se facă. Trebuiau să se hotărască: să intre la seminar sau să dea examenul de admitere la liceu sau la şcoala reală. În ultimii ani, după ce-au terminat şcoala duhovnicească, mulţi dintre absolvenţi n-au mai urmat seminarul...

Bursierii nu-şi puteau îngădui să se gîndească la aşa ceva; în licee şi în şcolile reale trebuia să înveţi pe „cont propriu", dar orfanii nu aveau „cont propriu". Ei completau o altă categorie, pe aceea a viitorilor preoţi; ei şi leneşii, cei slabi de minte, grei la învăţătură. Drumul lor era bătătorit de

străbunici, bunici și părinți. Și viitorii preoți duceau discuții serioase :

— Acum te-nsori tot mai rar cu zestre.

— Ca să te însori cu zestre, de cele mai multe ori iei una sașie sau o fată bătrînă.

— Da' de unde, frate-meu mai mare a luat ca zestre o parohie de patru sute de curți, casă cu șase odăi, iar nevastă-sa e-o femeie voinică, să ducă și un car în spate. Pieptul — uite-atîta, fundul — uite-atîta, ochi galeși... Să-ți lingi degetele, nu altceva.

— Eu cred că n-ai nevoie de o parohie mare... Acum, în parohiile mici, statul plătește lefuri... Mai puține griji, iar de trăit se poate trăi.

— Leafa e de trei sute de ruble pe an. Cu banii ăștia nu faci mare brînză...

— Pînă una-alta, trebuie s-o scoți la capăt aici la școală și după aceea să mai faci dejurnă încă vreo șase ani la seminar... Nu spune hop, pînă n-ai sărit... Ieri Korinski mi-a trîntit un unu. M-a chemat la tablă să scriu :

„Ea i-a spus : du-te și ia cartea".

Se înțelege că m-am încurcat... Și m-a altoit. Dacă o să tot plouă cu unu, mai mult decît țîrcovnic nu ajung...

— Zilele trecute am căpătat și eu un unu, m-a încurcat și pe mine. Numai că mi-a dat un alt text :

Toată lumea are nare,
Numai popa nare n-are.

Uf-f ! Diavolul bulbucat !...

— Eh, fraților, de-o ieși totul bine, apoi o să-mi bag burta-n draci... Cred că un an întreg n-o să fac altceva decît să mă îndop... Zău !... Din pricina mîncării de aici m-am umplut tot de bube.

Elevii înghit, ca la o comandă, în sec.

— Acum, prin parohii nu prea plouă cu colaci. Toți caută să scape acolo c-un bănuț.

— La noi s-au înmulțit grozav molocanii, sectanții... Te-apucă nădufu' cînd te gîndești...

— Mereu se găsește cîte unul care-i întărîtă... Acum umblă pretutindeni tot felul de pișicheri... (Probabil din spusele celor mai mari).

— Mă băieți, știți ce-am auzit ? Cum că preotul în civilie este egal în grad cu un colonel... O fi adevărat ?... Grozav...

— Pe lîngă asta a mai căpătat și titlul personal de nobil, iar copiii sînt cetățeni de onoare ereditari...

— Aș hali acuma un purcel întreg... (Visător !)

Viitorii preoți luau parte cu bunăvoință la slujbele religioase ; cînd preotul ieșea din altar, îl ajutau îmbrăcați în stihare, făceau dejurnă la bucătării, înființau cercuri de cîntări bisericești, cunoșteau pe cei mai buni bași și tenori din corul arhieresc și învățau bine la obiectele „bisericești". Printre noi, în clasa a patra, era un tînăr, anume Psalmopevțev. Cunoștea atît de bine cele mai bune parohii din eparhie, încît pînă și cei majori se interesau la el despre ele.

Pe protestatari, pe cei nemulțumiți, îi întîlneai de cele mai multe ori printre bursieri. Ei nu puteau să învețe „pe cont propriu" în licee, în uni-

versităţi, dar nu voiau să-mbrace nici veşmîntul preoţesc. Viitorul acestora nu era de invidiat: după zece-unsprezece ani de şcoală duhovnicească, mai învăţînd şi alte materii pe lîngă cele bisericeşti, seminaristul s-alegea cu un loc de învăţător la ţară sau înţepenea pe undeva ca secretar de cancelarie cu o leafă nu mai mare de patruzeci de ruble. Aceştia completau rîndurile ilegaliştilor, ale organizaţiilor ilegale, se alăturau narodnicilor, şi uneori marxiştilor, zăceau prin închisori şi la ocnă. Se înţelege că numărul protestatarilor era în minoritate. Niciodată nu trebuie să uităm că şcoala duhovnicească din anii aceia a scos şi revoluţionari, dar totodată şi pe cei mai neobosiţi activişti ai „sutelor negre" şi ai feluritelor uniuni.

Cercul nostru din jurul bibliotecii i-a adunat într-un mănunchi pe unii dintre colegi. Cărţile erau luate cu plăcere. Uneori ni se dădeau ceva parale, daruri, însă le era frică să aibă de-a face mai îndeaproape cu noi. Celor din clasa a patra le rămîneau numai cîteva luni pînă la terminarea şcolii duhovniceşti şi se vedeau de pe acum seminarişti, îmbrăcaţi în mundire cu vipuşti albastre şi cu nasturi de culoare deschisă. Le era frică de „şepcile roşii", adică de serviciul militar; se temeau să nu fie aruncaţi în stradă. Cei mai mulţi nu bănuiau nimic despre custozii bibliotecii, iar cei care bănuiau ceva se ţineau deoparte, ferindu-se chiar să joace mingea sau popice cu noi, să stea la aceeaşi masă cu noi, şi cu atît mai mult să ne fie prieteni. Eram singuratici şi am înţeles chiar de-atunci adevărul că o cale proprie e totdeauna spinoasă.

Unii se fereau de noi, iar alţii ne priveau chiar cu duşmănie. Ei ne socoteau periculoşi, semănători de zîzanii. Puteam să ne facem rău nu numai nouă, dar şi clasei întregi, ba chiar şi şcolii.

— Cărţile astea n-or s-aducă nici un bine, luale-ar dracu... Numai griji, iar folos de loc...

— Nu, întîi şi-ntîi sileşte-te să-nveţi ce trebuie, capătă diploma, şi după aia poţi să citeşti ce-ţi doreşte inimioara. Acum însă te rog să-ţi cauţi de treabă...

— De aceste cărţi, ale guralivilor şi fluşturaticilor de tot felul, n-ai scăpare... Scriitori! Nu au ce face şi d-aia scriu, ba mai şi cîştigă bani pe degeaba...

— Înşiră în cărţile astea palavre despre nişte oameni ideali, pe care nu i-a văzut nimeni niciodată. Ei scriu despre oameni ideali, în schimb sînt gata să te jumulească întocmai ca pe un pui de găină!...

— Dă-le-ncolo de cărţi... Cu ele, mă frate, poţi să nimereşti într-un loc de unde nu mai e drum de întoarcere!...

Morkovnikov, un elev din clasa a patra, a căutat de vreo cîteva ori, beat fiind, să se încaiere cu noi: urla că-l vorbim de rău şi că va da-n vileag toată conspiraţia noastră. Trubcevski susţinea că Morkovnikov era instigat să se ia la harţă cu noi, ca să ne sperie să nu răspîndim cărţi interzise. Pînă la urmă, Liubvin şi Vitka l-au chelfănit rău de tot.

Totuşi, după cît se pare, nimeni nu îndrăznea să ne denunţe, pentru că şcoala îi privea pe denunţători cu aceeaşi scîrbă ca totdeauna, şi tur-

nătorii erau înlăturați de elevi din mijlocul lor.

Acum, în discuții, se pomenea mereu numele lui Isus, fiul lui Sirah. Puțin cîte puțin, numele ăsta a intrat în uzul de fiecare zi al școlii: „Ia vezi, că te trimit la fiul lui Sirah", îl suduia, la mînie, cîte un elev pe prietenul său. „Ei, Sirahule!". Pedagogii și Timoha au observat abuzul în folosirea acestui nume din Biblie. Într-o zi, după rugăciunea de dimineață, Timoha a ținut o morală, dar fără nici un rezultat, fiindcă numele fiului lui Sirah nu ieșea din uz.

...Luoram prevăzători. Pentru bibliotecă eram amenințați cu exmatricularea și cu nota trei sau doi la purtare. Cel mai greu o duceam cu Fita. Bănuia ceva despre bibliotecă. Uneori reușea să atace cu succes dulapurile și șifonierele în care se aflau cărți. Ne uitam cu adîncă amărăciune în urma lui Fita, cînd, mulțumit de sine, tușind încet și tîrîndu-și picioarele în pași mărunți, căra în cancelarie la subsuoară un pachet din cărțile noastre. Trebuia să ne supunem din nou prin librării și anticariate primejdiei de a fi prinși asupra faptului. Trebuia să cerșim din nou stăruitor și să strîngem bănuț pe bănuț.

Eram mîndri de „acțiunea comună" a noastră, căutam să fim asemenea conspiratorilor periculoși. Păstram oarecare taină, subminam temeliile școlii. Nu arareori ne spuneam unul altuia: „Nu vom scăpa nici de închisoare, nici de exil și bineînțeles că nici nu vom rămîne prea mult la școală, chiar dacă vom trece la seminar..."

În vacanța de Crăciun am plecat în satul meu natal. Acolo se amenajase pe lac, pentru prima

dată, un patinoar. Avusese grijă negustorimea. Cum fusesem inspirat să-mi iau patinele cu mine, nici n-am apucat să mă odihnesc bine după călătorie că am și plecat la patinoar. Voiam s-o văd cît mai repede pe Rahil. Între timp, aflasem că venise de la Voronej și se ducea zilnic la patinoar. În iarna aceea făcusem progrese vizibile la patinaj.

Era amiază. O chiciură deasă argintie acoperise copacii, izbele și șurele. Zăpada pufoasă, căzută de curînd, se așezase într-un strat ușor, nu prea gros. Cerul, vălurit de nori albicioși, satul, cîmpiile, crîngurile, clăile se înecau într-o ceață asemănătoare sidefului fluid. Pe crengile copacilor, pe acoperișuri, peste tot, atîrna basmul iernii, transformînd împrejurimile într-o lume deosebită, străvezie, lipsită de povară. Parcă totul era gata să se pună-n mișcare din clipă-n clipă, fără zgomot, ca pe niște plute, pornind nu se știe unde. Și cîtă liniște se așternuse peste tot! Jur împrejur încremenise totul, într-o atitudine gravă și nobilă, cufundat în sine însuși, în basme din timpuri străvechi! Pretutindeni, numai alb. Și-n suflet — alb, curat, liniște, echilibru. Nimic nu e mai plăcut, mai liniștitor decît aceste zile sidefii de iarnă, mai ales în sat, cînd nu bate vîntul și domnește un geruleț plăcut și ușor, cînd de pe sălcii cad încet fulgi moi, pufoși, de nea, iar cîte un corb croncăne din timp în timp din mesteacănul apropiat, împodobit cu cercei albi, și simți fumul de tizic mirosind a bălegar de cal...

Lîngă școală, m-am întîlnit cu Elocika. Se ducea și ea la patinoar. De cînd nu ne văzusem se

făcuse drăguță și semăna cu o adevărată domnișoară. Întrebîndu-ne unul pe altul despre viața și evenimentele de la școală, am coborît de pe colină, spre lac. Am recunoscut-o încă de departe pe Rahil după căciulița ei de astrahan. Patina cu un realist pe care nu-l cunoșteam. Elocika mi-a spus că realistul era un coleg al lui Mosea, fratele Rahilei. Îl chema Grișa.

— Ia uită-te la el ce băiat frumos. Fetele de la Voronej sînt nebune după el...

Cînd am ajuns la vreo douăzeci de pași de patinoar, am salutat-o pe Rahil. Mi-a răspuns cu o înclinare ușoară a capului, privindu-ne fugitiv, pe mine și pe Elocika. Credeam că se va opri, dar n-a făcut-o. M-a cuprins furia. Nu vrea, nu trebuie...

Într-adevăr, nu mă puteam compara cu Grișa : bine făcut, cu o față smeadă și fină, cu ochi mari, catifelați. Părul negru îi cădea în cîrlionți pe fruntea deschisă și curată, ieșind de sub șapca lui cu cozoroc îngust. Adversarul meu era ușor, sprinten, dar pe patine — ceea ce am observat imediat — nu se ținea prea grozav. I-am cercetat în fugă, din ochi, și pe ceilalți patinatori ; evoluau pe gheață telegrafistul Drujkin, cele trei surori Balîkleiev, doi neisprăviți — fii de negustori — o tînără necunoscută cu nasul foarte cîrn, și încă două-trei perechi.

I-am prins Elocikăi patinele. Avea picioare uimitor de micuțe, și i le-am admirat. Rahil a trecut de cîteva ori în fugă pe lîngă noi, dar m-am făcut că, fiind ocupat cu patinele, n-o văd. Aveam de ce să fiu mîndru : patinele mele americane, noi, le frecasem bine cu glaspapir. Gheața strălucea, era tare și netedă. Ei, bursierule, ei, colivarule, arată-ți iscusința ! Rahil îl preferă pe Grișa ! Or să vadă ei îndată cîte parale face el pe patine...

Minunat lucru sînt patinele ! De îndată ce ți le pui în picioare și faci cîțiva pași, dispare și neîndemînarea din fire, și stîngăcia în mișcare, și gheboșenia și atîtea și atîtea neajunsuri cu care te-ai ales la școala duhovnicească. Devii mlădios, iscusit. Picioarele străbat cu plăcere gheața strălucitoare, și fuga trebuie frînată, ca de sub picioare să-ți zboare praf de argint. Unde se îmbujorează atît de frumos obrajii, se înroșesc urechile, iar ochii sînt plini de cerul de deasupra ta, și buzele devin suculente ? Numai la patinoar. Unde rîzi cu atîta poftă, pălăvrăgești cu atîta voioșie, strigi cu fața strălucitoare de bucurie, respiri atît de liber și adînc, iar sîngele îți cîntă-n vine ; unde, în sfîrșit, ți-e atît de dor de odihnă ? Numai pe patinoar. Și patinoarul tăinuiește încă multe lucruri minunate, pline de fericire. Nu poți decît să-i căinezi pe oamenii care nu au pus niciodată patine pe picioare. Sînt într-adevăr demni de milă.

Am făcut cîteva cercuri cu Elocika. Trebuia să fiu prevăzător și viclean. Nu trebuia să-mi arăt iscusința chiar de la început. Elocika nu era prea sigură pe patine și trebuia să-i dirijez mișcările. Patinam pe urmele Rahilei și ale lui Grișa. Mă feream într-adins să mă întîlnesc cu ea. Să nu-și închipuie că aș umbla după simpatia ei. Îl prețuiește mai mult pe Grișa ? Treaba ei. Dar, la drept vorbind, tare aș fi vrut să dau fuga după Rahil.

Simțeam că dacă n-o fac acum, n-o s-o mai fac niciodată. Dar nu m-am apropiat de dînsa.

Elocika s-a așezat pe bancă să se mai odihnească. Atunci a venit momentul să-mi arăt măiestria. Am făcut cîteva cercuri cu spatele înainte : o figură obișnuită care nu aduce glorie patinatorilor, dar mă găseam pe un patinoar sătesc, unde ceilalți patinau mai prost decît mine. Verii mei, Volodea și Kolea, s-au apropiat de patinoar. Au făcut cîteva observații spontane, lăudînd felul meu de a patina. Elocika mă urmărea și ea cu bunăvoință. Am atras și atenția surorilor Balîkleiev. De altfel, una dintre ele căzuse pe gheață. Am pornit fără zăbavă în zbor, galant, spre ea, am ridicat-o și am scuturat-o de zăpadă. Totul mergea admirabil... După prima figură, am demonstrat pașii de gigant. Am făcut un cerc larg și lin pe un picior și un alt cerc mai larg și mai lin, pe alt picior, începînd apoi să brăzdez gheața în toate direcțiile. Prefăcîndu-mă că nu-i urmăresc de loc pe Rahil și Grișa, dar fără să-i pierd din vedere, patinam fie în fața lor, fie într-o parte, dar în așa fel ca ei să mă vadă vrînd-nevrînd. Trebuie să recunosc că pașii de gigant îi executasem mai bine decît oricînd, depășindu-mă pe mine însumi...

M-am apropiat de Elocika. Ea mi-a spus :

— Patinezi destul de bine...

Am dat nepăsător din umeri, parcă zicînd : mare lucru ! Pe lîngă noi au trecut în goană Rahil și Grișa. Au auzit observația făcută de Elocika. Rahil m-a privit în fugă, s-a întors și i-a spus ceva încet lui Grișa. Era foarte drăguță, cu căpșorul ei aplecat puțin într-o parte, cu cozile ce-i atîrnau pe spate și cu minunata ei guriță de copil. Cum de mi-am amintit deodată de versul : „Unde sînteți voi, zăpezi ale anilor trecuți ?“ Rahil preferă să aibă de-a face cu Grișa. Este absolut vădit. Bine. La drept vorbind, nu e bine, chiar de loc, e chiar rău de tot. Dar ce e de făcut ?... Numai un singur lucru : să le mai arăt cîteva figuri. Pașii de gigant pot fi făcuți și patinînd cu spatele înainte. I-am executat destul de bine. Telegrafistul Drujkin s-a așezat pe o bancă și a început să mă urmărească. Atunci cînd un patinator se așază să se odihnească urmărindu-l cu atenție pe alt patinator, înseamnă că s-a recunoscut învins... Rahil și Grișa s-au îndreptat și ei spre bancă. Tocmai asta și voiam. Victorie !... Patinez aproape de unul singur. Numai în colțul din dreapta țopăie pe loc băiatul țîrcovnicului împreună cu prietenul său de la școala de meserii. Rahil n-o crede cumva că m-am epuizat și nu mai am ce arăta ? E drept, nu învățasem încă să fac celebrul „opt“, dar patinatorii experimentați știu foarte bine că figura „pistolului“ merită și ea destule parale. Trebuie să te lași în plină goană pe piciorul drept, întinzînd înainte piciorul stîng și ambele mîini, lunecînd așa vreo patruzeci-cincizeci de pași. Nu e prea ușor să-ți păstrezi echilibrul în poziția asta pe o patină. Pregătindu-mă pentru „pistol“, o priveam pe furiș pe Rahil. Ea îl asculta cu atenție pe Grișa, fără să mă ia în seamă. Mi-am luat vînt, și toată lumea a văzut cu cîtă ușurință, cît de liber și de

minunat mă las pe un picior. Bine executat! Numai Rahil nu-mi admira „pistolul". Fetișcanele astea sînt niște mincinoase și niște fîțîite nemaipomenite. Ce caractere imposibile! Toate sînt niște fandosite și niște năzuroase... Oricum, nu-mi tîrîi picioarele ca stimabilul ei Grișenka; sînt într-adevăr un artist al patinajului. Și nu mi-e rușine să-mi arăt măiestria chiar și pe patinoarul unui oraș. Nepăsător și oarecum cu o îngăduință binevoitoare, m-am apropiat de Elocika. Suflîndu-și în degete, ea mi-a spus:

— Trebuie să mă-nveți și pe mine să patinez mai bine.

Rahil și Grișa ședeau în celălalt capăt al băncii. I-am răspuns cu voce tare:

— Sînt gata să vin în fiecare zi. Vom patina împreună. Vii mîine la patinaj? Da? Minunat. Atunci ne vom întîlni mîine.

Rahil s-a ridicat. Îmbrăcîndu-și mănușile, a întrebat tare:

— Ai cui sînt galoșii ăștia? Ia uitați-vă ce galoși caraghioși! Ha! Ha! Ha!

I-a arătat lui Grișa galoșii mei de piele, mari și adînci. Aceștia stăteau pașnic într-o parte, lîngă bancă; nu se legau de nimeni. Aveau o ținută modestă. Arătau neghiobi, cu vîrfurile lor roșcate și boante îndreptate în sus. Nu-ți săreau în ochi prin eleganță. Nici vorbă de așa ceva. Hăurile lor întunecoase aveau ceva prostesc în ele. Zăceau încremeniți, sărăcăcioși și scorojiți. Erau galoși foarte obișnuiți dați de stat băieților de la școală. Atît, și nimic mai mult.

Aruncă și Elocika o privire spre ei și zîmbi. I-au privit și domnișoarele Balîkleiev, cele trei surori — trei grații — fete de negustori din piață, și-au zîmbit și ele; pînă și telegrafistul Drujkin, însoțitorul domnișoarei cu obrajii neobișnuit de roșii și dolofani, pînă și el le-a aruncat o privire, după care a început să zîmbească, strîmbînd din nas.

La observația lui Rahil, Grișa clătină din cap cu o mirare prefăcută, dînd din umeri:

— Cu galoșii ăștia poți traversa oceanul.

Rahil a izbucnit într-un rîs răutăcios. Își bătea joc de mine. Nu eram de loc vinovat că statul ne dădea galoși adînci, care făceau atîta zgomot pe stradă, încît cei care-i purtau, își ziceau fără să vrea: „Măi, ce galoși! Lua-i-ar dracu!" Nu aveam nici o vină în privința asta. Totuși, Rahil își bătea joc de mine. Dezgustător! Să-ți bați joc de cineva că e sărac și că primește de la stat lucruri lipsite de eleganță! Și asta după „acțiunea comună" a noastră! Atunci ce rost mai avusese strădania mea de la școală să învăț să patinez, suferind atîtea căzături, atîtea vînătăi și bușituri? De ce mă otrăvisem cu visurile vacanței de Crăciun?

...Mă acoperiseră de rușine. Mă mistuia focul chinuitor al rușinii, al mîniei, al răzbunării. La asta se mai adăuga și faptul că, din nenorocire, nu eram înzestrat nici cu prezență de spirit. Da, adesea, cînd aveam de-a face cu fetișcane, mă zăpăceam. Ar fi trebuit să le răspund pe loc, Rahilei și lui Grișa, dar eu tăceam, încruntîndu-mi doar, chinuitor, fruntea. În sfîrșit, nădușind în

ciuda gerului și sufocîndu-mă, am bîiguit:

— Unii își închipuie că sînt spirituali... Galoșii ăștia au fost făcuți pentru spiritul lor.

Răspunsul era prostesc. Îmi dădeam seama. „Unii își închipuie..." nu face două parale. În ceea ce privește galoșii — la fel. O nouă rușine... Rahil a zîmbit disprețuitor. Grișa și-a mijit ochii. Nici nu vă puteți închipui cît de nesuferite mi s-au părut în clipa aceea genele lui lungi și negre!

Mă zăpăcisem într-atît, încît am uitat chiar s-o invit pe Elocika și am zbughit-o buimac pe lîngă bancă, mi-am desfăcut larg paltonul, am desfășurat gluga de pe gît și am început să tai fără odihnă gheața cu patinele, nepăsîndu-mi nici de picioare, nici de inimă, nici de plămîni. Ce bine e! Adică nu e bine de loc. Ci, dimpotrivă, e rău, rău de tot!... Nu observasem cum pe copaci, pe lac încremenise cîntul alb și răcoros, cîntul nostru drag, pufos, nu observam că miroase, nu știu de ce, a pepene verde — atît de distrat eram...

Pe alocuri, gheața era întunecoasă, aproape neagră; bulele cenușii de aer, prinse-n ea, își împleteau licăririle. Semănau cu ochii unor monștri acvatici. Mă urmăreau cu privirile lor reci și alunecoase. Mă atrăgeau fără să-mi dau seama... I-am ajuns din urmă pe Rahil și Grișa și am pornit să-i depășesc... Buf!... În cădere m-am lovit foarte rău la genunchiul drept, la piept și la obraz. Gheața era brăzdată de crăpături. O patină intrase într-una din ele în plină fugă și zburase cît colo. Ceva fierbinte mi s-a prelins pe bărbie... Sînge!... Îmi crăpasem buza de sus. Sîngele șiroia pe gheață în picături dese și negre... Deasupra mea am văzut aplecată fața speriată a Rahilei, alături de Grișa.

— Ce-i cu dumneata?... Te-ai lovit rău?... Ești plin de sînge!...

Și-n clipa aceea m-a cutremurat grosolănia cunoscută din școala duhovnicească, încăpățînarea, înrăirea, renunțarea, ura. Ca într-un delir, am zărit pentru o clipă urechile lui Haldei, lungi, transparente, cu păienjenișul lor de vinișoare, spinarea lui de mort și, fără să-mi iau mîna de la buze și bărbie, în timp ce sîngele negru picura mereu sufocîndu-mă, am gemut sau am răcnit din răsputeri, cu scîrbă:

— Ce vreți? Plecați de-aici!... Plecați!

...M-am ridicat, mi-am luat patina, șchiopătînd, m-am dus departe, în colțul patinoarului, am oprit sîngele cu zăpadă, mi-am scos a doua patină și, fără să mă mai uit la cineva, fără să-mi iau rămas bun de la Elocika, am plecat acasă. Galoșii nefaști mi i-au adus Volodea și Kolea.

Rana de la buză era adîncă. Cel puțin o săptămînă nu mai putea fi vorba de patinoar. De altfel, hotărîsem nici să nu mă mai gîndesc la el. Am folosit primul prilej și am plecat la unchiul Ivan, unde mi-am petrecut, fără bucurie, restul vacanței. Pe drum, în sunetul domol, liniștitor al zurgălăilor, m-am străduit să înțeleg ce se întîmplase. Cît de firave sînt legăturile dintre oameni!... Cît de ușor se rup!... Blestemată școală!

...Dar unde sînteți voi, zăpezi ale anilor trecuți?...

...Rahil, te iubesc! Rahil, te iubesc foarte mult!...

Sunetul neobosit al zurgălăilor se topea pe întinderile bătute de vînt.

...La școală m-am purtat frumos, îndepărtîndu-mă în oarecare măsură chiar și de prieteni. Și am reușit s-o conving pe mama să-mi cumpere galoși de cauciuc.

De mai multă vreme, cercul nostru nu era în relații bune cu Șurka Eleonski, Neam-de-Bădăran. Șurka zîmbea tot mai des pe socoteala noastră, plin de răutate și ipocrizie. Combătuse cu oarecare înverșunare ideea noastră de a înjgheba o bibliotecă de cărți interzise de conducerea duhovnicească.

— Vreți să vă faceți băieți deștepți? Poate că mai tîrziu o să vă puneți în piept și insigna de student?... N-am nevoie de cărțile voastre. N-am de gînd să mă fac savant și nici nu am chef să mă usuc aplecat deasupra cărților... O să trăiesc și fără ele. Și-așa s-au prăsit cărturarii de sînt acum cîtă-i frunza și iarba; lua-i-ar dracu!... Alți oameni mai răi decît cărturarii ăștia nu-s... Nu degeaba țăranii noștri sînt gata să-i înece oricînd într-o copcă pe toți ochelariștii ăștia.

Aceste vorbe ale lui Șurka și altele asemănătoare erau atît de categorice, încît lucrurile au decurs de la sine: am încetat să-l mai invităm la ședințele noastre secrete în legătură cu biblioteca. Se pare că nici lui Neam-de-Bădăran nu-i părea de loc rău și a început să se îndepărteze de noi. O dată, a destăinuit lui Vitka Bogoiavlenski:

— Credeam că sînteți oameni de acțiune, curajoși... și cînd colo, vă dovediți a fi niște molîi. Vă mulțumiți cu tot felul de fantezii, cărți... fleacuri... Mie nu-mi place așa ceva... Îmi plac treburi adevărate...

Treburile adevărate ale lui Șurka au ieșit curînd la iveală. Într-o noapte întunecoasă, imediat după cină, a atacat-o în spatele bucătăriei pe dădaca Parașa, femeie de vreo treizeci de ani, din serviciul lui Timoha Savrasov. A încercat s-o siluiască, dar pînă la urmă ea a scăpat, Șurka izbutind doar să-i sfîșie bluza și s-o frămînte ca pe-un aluat. Despre această întîmplare ne-a povestit Vitka, pe care Neam-de-Bădăran îl chemase să-l însoțească. Dar acesta, deși continua să-l facă pe grozavul, n-a acceptat o asemenea invitație. Parașa s-a plîns lui Timoha, însă nu l-a putut arăta pe cel care-o atacase și inspectorul a fost nevoit să țină doar o predică obișnuită. De data aceasta, a lămurit amănunțit porunca: „Să nu preacurvești".

Dar nici nu se stinsese bine ecoul predicii lui Timoha, că-ntr-o bună zi Melania, bucătăreasa lui Haldei, i s-a plîns și ea că nu-i chip să treci pe undeva din pricina acestor țapi. În seara din ajun, se năpustise în tindă asupra ei un „blestemat de nerușinat", „un nebun" de care abia a putut să scape, dar, din păcate, nu-i putuse vedea bine mutra. Haldei l-a chemat pe Fita-Ijița și, după cîte se spunea, l-a săpunit bine, șuierînd și fornăind, după care acesta din urmă și-a întărit vigilența, deocamdată însă fără nici un rezultat. Noi însă știam cine era „blestematul de nerușinat". Liubvin

l-a provocat la o discuţie pe Şurka în legătură cu aceste incidente serale, iar Neam-de-Bădăran i-a răspuns scurt :

— Foarte interesant, apoi mijindu-şi ochii a ieşit din coridor şi s-a îndreptat spre clasă, făcîndu-l pe Liubvin să înţeleagă că n-are de gînd să discute cu el chestiunea asta.

Am observat toţi cît de mult se schimbase Şurka. Era un băiat deştept şi capabil, dar a început curînd să nu mai pregătească de loc lecţiile, s-a lăsat de învăţătură şi s-alegea numai cu note de doi şi unu. Carcera nu avea nici o influenţă asupra lui. Se îndepărta din ce în ce mai mult de noi şi de ceilalţi tovarăşi. Umbla hai-hui, de unul singur, prin fundul curţii, prin unghere dosnice, aruncînd priviri de lup, păşind cu grijă, parcă pîndind pe cineva sau ascunzîndu-se de careva. Îl rodea o boală ascunsă. Se uscase, slăbise, se deşirase, ochii, injectaţi, i se prăvăliseră în adîncul orbitelor ; îşi lingea buzele roşii, înghiţindu-şi saliva. Privit din-tr-o parte, aveai impresia că-i e mereu sete ; căpătase un glas răguşit, spart şi devenise aspru, brutal. Stătea în spatele gardului, urmărind adesea din ochi femeile care treceau prin dreptul şcolii, şi felul său de a le privi era prevestitor de rău, crud şi urît. Se strîmba, îşi mijea ochii ; în jurul gurii îi apăreau cute adînci, pălea, nările îi fremătau, îşi muşca buzele şi-şi trosnea degetele. Vorbea rar despre femei, era un om tăcut, dar cînd vorbea despre ele, îşi însoţea cuvintele cu zîmbete ciudate, răutăcioase şi triste. Cuvintele lui erau murdare, însă femeia îl atrăgea mereu şi-l supunea. Femeia îl chinuia. Toate gîndurile lui, toate dorinţele sale

erau concentrate acum asupra a ceea ce era legat de femeie. Era trist, singuratic, dispreţuitor, cerşea iubirea cu aviditate. Trecea printr-o perioadă de cotitură, de sfîrşit de pubertate, spasmodic, suferind ca de o nenorocire, ca de o soartă nefastă.

A început să lipsească de la şcoală. Întîi lipsea în orele libere, dar apoi şi în timpul cursurilor. Băieţii noştri l-au văzut cu nişte haimanale de la periferia oraşului. Aceştia umblau cu şepcile date pe ceafă, cu boxuri şi cu un fel de ghioage, se agăţau de trecători, chiuiau, urlau fel de fel de obscenităţi, se legau în grădina publică de femei, nu lăsau în pace fetele îmbrobodite cu băsmăluţe.

Între timp, Fita-Ijiţa îi dădea neobosit tîrcoale. Mai tîrziu s-a aflat că-şi nota foarte scrupulos toate absenţele lui Şurka, dar deocamdată nu sufla o vorbă. Însă n-a trebuit să aştepte mult. Înainte de săptămîna albă, Şurka a fost chemat la Haldei şi a ieşit de acolo cu un bilet de exmatriculare şi cu nota doi la purtare. N-am izbutit să aflăm exact pentru ce anume fusese exmatriculat. Conducerea şcolii îl dăduse afară cu grabă, fără să intre în amănunte. De data aceasta, pînă şi Timoha a tăcut şi, ciudat, n-a ţinut nici o predică. De altfel, nici Şurka n-a povestit nimic din care să te lămureşti şi nici n-a căutat să rămînă la şcoală. Circulau diferite zvonuri. Se spunea că ar fi fost „prins" de Fita într-o casă de toleranţă, unde se dusese cu nişte golani de mahala. Cum ajunsese Fita acolo, nu se ştia. Alţii spuneau că flăcăii despre care am vorbit încercaseră, împreună cu Şurka, să violeze o slujnicuţă într-o rîpă din faţa bisericii Utkino ;

acolo, după vorbele unora, fuseseră prinşi de poliţie, iar după alţii, de Fita. Dar nu puteai înţelege cum ajunsese Fita în toiul nopţii în rîpa în care soldaţii îşi aduceau de obicei iubitele pentru „conversaţii“ amoroase de scurtă durată. Repet, toate aceste zvonuri nu s-au verificat. Numai dispariţia aproape instantanee şi pentru totdeauna a lui Şurka era indiscutabilă şi sigură. De atunci nu s-a mai auzit nimic despre el...

Într-o după amiază, în timpul orelor de meditaţii, Petea Horoşavski citea cu pasiune din Reşetnikov şi n-a băgat de seamă cînd Fita se apropie de el tiptil. Acesta i-a luat imediat cartea şi i-a făcut o percheziţie în dulap şi în cufăr. Din nenorocire şi din lipsă de prevedere, în cufărul lui Petea se mai aflau vreo cîteva cărţi printre care şi Dobroliubov. Se-nţelege că i-au fost confiscate şi cărţile din cufăr. Fita s-a purtat cu Petea liniştit şi prietenos, ba a făcut şi o glumă : „Ca să vezi ce grozavi sîntem ! Îi citim pe Dobroliubov şi Reşetnikov ! Să se mai spună că elevii şcolii duhovniceşti sînt nişte necioplitţi şi nu cunosc decît omiletică, retorică şi tipicul bisericesc.“ Într-un cuvînt, Fita a plecat într-o dispoziţie excelentă. Seara însă, Horoşavski a fost chemat la cancelarie de Timoha, unde acesta şi Haldei l-au ţinut mai mult de o oră. I s-a spus elevului că pentru citirea şi păstrarea lui Dobroliubov şi Reşetnikov merita să fie exmatriculat, dîndu-i-se nota „trei“ la purtare. Dar ei, Timoha şi Haldei, ştiu că volumele confiscate fac parte dintr-o bibliotecă interzisă. Însă conducerea şcolii e miloasă, ţine seama de faptul că Horoşavski nu mai are decît patru luni pînă la „terminarea cursurilor“, deschizîndu-i-se drumul spre seminar. Horoşavski învaţă bine. Horoşavski trebuie să se salveze, mărturisind unde este păstrată sus-menţionata bibliotecă şi cine sînt bibliotecarii. Petea a declarat că volumele sînt proprietatea lui şi nu ştie nimic despre bibliotecă. Atunci, Timoha şi Haldei i-au dat timp de două zile să chibzuiască dacă vrea să se salveze, ameninţîndu-l totodată că dacă nu-i va ajuta să descopere şi să smulgă din rădăcini răzvrătirea, vor lua decizii hotărîtoare.

Am convocat o consfătuire secretă. Petea s-a purtat modest şi calm. Era doar puţin cam palid. Mai mult decît toţi, făcea scandal Vitka Bogoiavlenski. Propunea să se reia pentru cîtva timp activitatea tugilor-strangulatori, în special pentru atacarea cu pietre a locuinţelor lui Fita, Timoha şi Haldei. La întrebarea : la ce rezultate vom ajunge astfel şi dacă scandalul îl va salva pe Petea, Vitka ne-a răspuns ameninţător :

— Vom vedea atunci ! Fita trebuie să simtă că nu se cade să fure cărţi străine. Doar au costat parale.

I s-ar fi putut reproşa că paralele pentru cărţi fuseseră plătite nu de noi, ci de alţii, dar n-aveam nici un chef să ne luăm la ceartă cu el. Totuşi, părerea sa nu a avut darul să convingă pe nimeni şi el nu a fost susţinut. Liubvin a propus să scriem o scrisoare, ameninţînd conducerea şcolii cu o răfuială sîngeroasă în numele Uniunii Comitetului Revoluţionar Mondial al Şcolarilor. Dar nici propunerea asta nu a fost acceptată. Am cerut părerea lui Petea. Acesta a şovăit, privindu-ne trist, apoi a spus încet :

— Trebuie să alegem pe cel care va păstra catalogul.

Atunci am înțeles. Îl pierdeam pe prietenul nostru, Petea Horoșavski ; nu puteam împiedica acest lucru. Peste adunare s-a lăsat o tăcere lungă și apăsătoare.

— Nu-i nimic, Petea, a zis, profetic, Trubcevski ; tu ești doar primul, noi te vom urma. Cînd ne-am apucat de treaba asta știam ce ne așteaptă.

— Nu-i nimic, a repetat Petea, cu aceeași voce scăzută, trecîndu-și palma peste frunte, parcă gonind un gînd.

Era orfan. Vacanțele și le petrecea la un unchi, preot, om artăgos, care-l plictisea cu mustrări, silindu-l să muncească acasă și la cîmp. L-am întrebat pe Horoșavski :

— Unde te duci ? Unchiul tău te va mînca de viu...

— Nu știu... În afară de el nu mai am pe nimeni.

După cîteva zile, Petea a fost exmatriculat cu nota „patru" la purtare. A pierdut bursa și elevul Antropov, colegul de bancă al lui Petea. Unchiul lui Horoșavski nu l-a primit pe nepotu-său acasă ; l-a băgat ucenic la un negustor de cereale din Usman. În postul mare, pe căi ocolite, a ajuns pînă la noi știrea că Petea Horoșavski răcise și murise. Liubvin spunea că-l băgase în groapă negustorul de cereale. Vitka Bogoiavlenski s-a dovedit a fi cel mai sensibil și mai sentimental dintre noi. Cînd a aflat de moartea lui Petea, s-a înfundat printre hambare, unde a stat mai mult de-un ceas, ieșind de acolo cu nasul și ochii umflați de atîta plîns și nici n-a înjurat măcar.

Fita tușea scurt și des, foarte mulțumit de sine.

Pentru cîtva timp, ne-am ascuns biblioteca...

...Săptămîna albă am petrecut-o la Nikolai Ivanovici. În prima săptămînă a postului mare nu am vrut să mă spovedesc și să mă împărtășesc. Nikolai Ivanovici n-a scos o vorbă, dar cu vreo două zile înainte de plecarea mea, a avut o discuție cu mine. Îi răspundeam prevăzător. Eram la ceaiul de seară. Unchiul a pus cartea deoparte, și-a tras poalele anteriului una peste alta, și-a trecut pieptenele prin păr, și-a destins pomeții obrazului.

— Pe tine te tulbură ateismul în fel și chip. Dar credința este mai veche decît ateismul și orice s-ar întîmpla, îi va supraviețui. Credința este adeverirea celor nădăjduite. Întreaga credință se concentrează în nădejde. Omul dorește mai mult și mai bine decît ceea ce poate. Din asta se naște credința.

— Și necredincioșii vor altceva mai bun. Am citit și am auzit despre oameni care înfundă ocna pentru popor și pentru o viață mai dreaptă. Sînt chiar și spînzurați. Ei au idealul lor pe care vor să-l înfăptuiască aici, pe pămînt.

Nikolai Ivanovici a închis o clipă ochii.

— Vorbești de socialiști ? Au un ideal îndrăzneț ; viața în comun e ademenitoare... Dar așteptările și stăruința lor sînt demne de milă, în comparație cu creștinismul.

Unchiul s-a îndreptat puțin în jeț :

— „Aștept învierea morților și viața veacurilor ce va să vie..." Asta zic și eu îndrăzneală. Nici o dorință omenească nu poate fi asemuită cu acest

„aştept". Aici sînt marginile gîndirii, speranţa speranţelor, ultima posibilitate... Asta n-o mai putem înţelege cu mintea noastră îngrădită, asta n-o am decît prin revelaţie, în sufletul nostru, nu în experienţa din afara noastră. Şi atîta timp cît va fi omenirea pe pămînt, ea va repeta mereu : „Aştept învierea morţilor". În asta constă legea şi proorocii şi întreaga esenţă a creştinismului... Şi dacă te simţi ademenit de visurile şi fanteziile socialiştilor, apoi să ştii că fanteziile şi visurile astea, repet, sînt neglijabile în comparaţie cu credinţa în învierea morţilor, adică în comparaţie cu credinţa în biruinţa dreptăţii supreme, a armoniei şi a celei mai mari înţelepciuni a lumii. Însă învierea morţilor nu este cu putinţă decît atunci cînd există Dumnezeu, divinitatea. Ea este justificarea tuturor lucrurilor. Gîndeşte-te numai : din cenuşă, din putrezire, din Valea plîngerii, copleşit de boli, ameninţat să piară, omul, neţinînd seama de toate astea, împotriva evidenţei, strigă : „Cred că tot ce trăieşte, tot ce e viaţă nu piere şi nici nu va pieri !" În spirit şi în adevăr, numai în ele a putut să se nască o astfel de speranţă...

Nikolai Ivanovici vorbea cîntărind cuvintele cu o enervare stăpînită. Obrazul i se acoperise cu pete roşii, ochii îi străluceau. I-am răspuns :

— Oamenii care pier acum pentru popor, pentru o viaţă mai bună aici, pe pămînt, trăiesc în spirit şi în adevăr mai mult decît adepţii învierii morţilor. Socialiştii nu se ocupă cu jecmăneala, nu caută locuri asigurate şi bănoase, nu mint, nu înşală la cîntar, nu-i jupoaie pe ţărani şi pe muncitori de ultimul ban, nu-i silesc să muncească pentru ei,

iar cei care cred, după cum spui dumneata, unchiule, în cea mai îndrăzneaţă speranţă a oamenilor, în învierea morţilor, ei toţi făptuiesc nelegiuirile pomenite mai înainte, acoperindu-şi şi justificîndu-şi matrapazlîcurile cu învierea morţilor. La urma urmelor, Cristos are fără îndoială dreptate într-un singur punct, cînd a spus printre altele : „După faptele lor îi veţi cunoaşte..."

— Poate că şi cei ce iubesc poporul nu sînt chiar aşa cum ţi-i închipui tu. Unul dintre maeştrii cei mai mari din lume, dintre cunoscătorii cei mai adînci ai inimii omeneşti, Feodor Mihailovici Dostoievski, ni-i prezintă sub un aspect foarte întunecat. Unde mai pui că şi el a fost închis pentru popor, s-a urcat pe eşafod, a fost osîndit la muncă silnică. A suferit din plin pentru adevărul său şi-i cunoştea pe cei cu dragostea pentru popor nu mai puţin decît noi amîndoi.

— Dostoievski s-a înrăit prea tare. L-a frînt ocna.

— Chiar dacă admitem că Dostoievski nu are dreptate, şi încă nu înseamnă nimic ; unii îl proslăvesc din gură pe Domnul, dar inima lor e departe de El ; alţii nu-l proslăvesc din gură şi nici nu-l recunosc, dar inima lor este cu El.

— După părerea mea însă, inimile socialiştilor nu sînt cu Domnul. Ei sînt materialişti, şi nu din întîmplare.

— Tocmai această „părere a mea" e tot ce poate fi mai uşuratic şi periculos. Eclesiastul s-a gîndit şi el tare îndelung, dar ce-a găsit la sfîrşitul drumului pe care l-a străbătut în viaţă ?... „Şi mi-am silit inima ca să pătrund înţelepciunea şi ştiinţa,

nebunia și prostia, dar am înțeles că și prin aceasta vînezi vînt, căci unde este multă înțelepciune, este și multă amărăciune și cel ce-și înmulțește știința își sporește suferința..." Tinerețea fermentează în tine... Tinerețea crede totdeauna în mîndra minte omenească, dar mintea fără credință nu înseamnă nimic.

— Tinerețea are totdeauna dreptate... am spus eu.

Unchiul nu mi-a mai răspuns.

Am avut o primăvară timpurie. De Paști am rămas la școală ; înainte de examenele de absolvire trebuia să mă pregătesc la aritmetică. Dintre prietenii mei, o dată cu mine se plictisea la școală și Liubvin. Mă duceam adesea în fundul curții. Acolo, aproape de gard, creșteau sălcii bătrîne. Într-una din ele mi-am întocmit din două scînduri late un culcuș pe care citeam cărți interzise. Vîntul primăverii legăna culcușul ; salcia scîrțîia ; mugurii se umflau ; liniștea și cerul îmi lipeau genele, cartea îmi cădea din mîini, și o dată, în amurg, am adormit adînc. M-am trezit, strigat de cineva. M-am frecat la ochi, mi-am lăsat picioarele în jos și am aruncat o privire în jur. Dedesubt, printre tufele golașe, pe care le desfăcuse, stătea o fată.

— Ai dormit bine ? De pe locul unde stai, cineva care abia se trezește din somn, nu-i mare lucru să-și frîngă gîtul... Dar de ce ai intrat, elev, într-o grădină străină ?

Culcușul se afla într-adevăr deasupra grădinii vecine.

Abia trezit din somn, i-am răspuns răgușit :

— N-am intrat în grădina dumneavoastră. Stau pe copacul meu...

Tînăra fată și-a pipăit mărgelele de sticlă.

— Copacul e al dumitale, dar dumneata ai dormit în grădina noastră. Legănîndu-se ușor și ținîndu-se de tufe, m-a întrebat : — Te plictisești probabil la școală, nu-i așa ?

— Mă plictisesc, am recunoscut eu, aranjîndu-mi haina. — Aproape toți s-au împrăștiat care încotro ; dar eu sînt silit să postesc, să mă spovedesc, să mă împărtășesc, să rezolv probleme.

— Și eu mă plictisesc, recunoscu cinstit necunoscuta. Apoi, mă întrebă : Dar dumneata de ce n-ai plecat acasă ?

— N-am casă. Sînt orfan.

Necunoscuta a dat drumul tufișului.

— Pe dumneata te-am auzit ieri la biserică ?

— Da. Ieri am citit al șaselea psalm.

Fata și-a îndreptat umerii și pieptul, și-a petrecut degetul arătător al mîinii drepte pe buza de sus spre dreapta și spre stînga, de parcă netezea o mustață, și a zis cîntat, cu glas bisericesc :

— „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace și între oameni bună-nvoire... Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace și între oameni bună-nvoire..." Privindu-mă șiret, a continuat : — Seamănă cu felul în care citești dumneata ? Pot să mă fac cîntăreț de biserică ? Ei, vezi ! adăugă ea cu un ton prefăcut de severitate. — Hai, dă-te jos din copac ; fii musafirul meu, te tratez cu ceai.

M-am dat jos din salcie și i-am întins mîna.

— Mă cheamă Dașa, mi-a spus ea, nu știu de ce, oftînd și devenind deodată foarte firească.

Am urcat pe o scară întunecată la primul etaj al unei case vechi de piatră. Camera fetei, modestă, era lîngă pod. În cameră se aflau : un pat de lemn acoperit cu o pătură de finet și o grămadă de perne umflate cu multă sîrguință, o masă nevopsită, două scaune vieneze ; un divănaș care sta parcă să se năruie, nu-ți inspira confort ; lîngă pat stătea pîntecos un scrin prăfuit, cu bibelouri simple și o oglindă ieftină. Într-un colț era o mașină de cusut cu pedală ; într-alt colț atîrnau rochii, bluze, jachete, acoperite neglijent cu un cearceaf.

— Așa, îngerașule, ia loc ! S-a așezat în fața mea, aruncîndu-și o privire fugară spre piept, în tăietura rochiei, pe care și-a potrivit-o. N-o duc în belșug. M-am mutat de curînd aici.

Din fața plăcută a Dașei cel mai mult mi s-a întipărit în minte gura. Avea colțurile puțin arcuite în sus. Cînd rîdea, în stînga, lîngă canin, se vedea un dințișor crescut neregulat, într-o parte, mai ascuțit și mai mic decît ceilalți, dar nu-i urîțea obrazul, ci, dimpotrivă, îi dădea ceva atrăgător, vesel, plăcut ; dințișorul acesta înviora pur și simplu gura și buzele. Cozile groase, de culoarea platinei, i se lăsau pe ceafa plină în jos, pe spinarea dreaptă, grațioasă și suplă. Ochii ei aveau o lumină blîndă și pașnică.

După ce a pus samovarul în bucătăria care se afla la catul de jos, Dașa s-a întors cu mînecile suflecate și cu degetele murdare de cărbune.

— Ce citești ? am întrebat-o eu cu un ton aproape sever.

— Nu citesc nimic, îngerașule, mi-a răspuns ea, aranjîndu-și părul. — N-am cînd, și-apoi, aproape că nici nu știu carte. La o scrisoare de zece vorbe mă căznesc cîte două ceasuri, mă fac toată numai cerneală și mă scald în sudoare. De cărți ar fi mai bine să nu vorbești cu mine. Sînt o mare proastă. Neștiutoare. Așa m-a făcut mama.

— Păcat, am zis eu pe un ton didactic. — Acum e greu să trăiești fără carte. Apoi am adăugat mai puțin povățuitor : — Afară de asta e foarte interesant să citești cărți. Afli despre fel de fel de oameni, despre țări îndepărtate, ba cîteodată uiți chiar cu totul de tine...

— Îmi plac mai mult visele, a răspuns ea, îngîndurată. — Visez de multe ori. Uneori am visuri care mă înfricoșează, dar alteori sînt atît de frumoase, că toată ziua îmi aduc aminte de ele, de parcă mi-a dăruit maică-mea un lucru care mă-ncîntă. De curînd am visat că stau pe-o corabie mare și plutesc pe o întindere nesfîrșită de apă albastră. Încotro, n-aveam habar. Soarele se-ntindea pe apă, mestecîndu-și lumina cu marea albastră, iar valurile erau calde, tare calde. În vis n-am amărăciuni, numai bucurii, și nici griji nu mă pasc. Jur împrejur, oameni prietenoși, cuviincioși, nu spun decît vorbe bune : „Dașa... Dașenka..." Ei, și altele la fel... e greu să le redai toate. Sînt visuri cu tîlc...

— Visele nu-s decît o prejudecată josnică. Nu poți să te încrezi în vise, am spus eu grav, cu intenția vădită de a o lumina.

Fata a zîmbit, arătîndu-și dințișorul și mi-a spus cam în zeflemea :

— Dumneata știi mai bine. D-aia și ești om învățat.

Cînd vorbea, Dașa tărăgăna cuvintele, puțin lenevos. Avea accentul meu, al locuitorilor din stepă ; întreaga ei înfățișare îți aducea aminte de umilele floricele de cîmp, de mestecenii modești, de satele cu aerul lor prietenos, simplu, fără pretenție, de femeia rusă, docilă și înțelegătoare.

Beam ceai cu pîine albă și pește afumat. Dașa trebăluia fără grabă, dar cu spor. Voia să știe cu de-amănuntul cînd l-am pierdut pe taică-meu, cum arată soră-mea, Lealea, ce face mama, unde-mi petrec vacanța de vară. Amănuntele astea despre o familie necunoscută probabil că-i stîrneau interesul și avea oarecum nevoie de așa ceva.

— Îngerașule, prea ți-ai zdrențuit hainele, mi-a spus ea, cercetîndu-mă atent din ochi și clătinînd din cap. Nasturii atîrnă, buzunarul din stînga s-a descusut aproape de tot. Grozav cavaler ! Trebuie cusute.

Fără să aștepte încuviințarea mea, a luat de pe scrin ață, ac, degetarul și s-a mutat lîngă mine, pe divan.

— Pentru mine e un fleac, sînt lenjereasă.

Dașa emana căldură, mirosea a migdale. Bîiguiam că mă duc a doua zi acasă și-o să mi le coasă mama. Ea a rupt la repezeală ața cu dinții și acul a început să-i licărească în mînă și mai repede...

Venise vremea să plec la școală, dar n-aveam chef. Pentru prima dată mă simțeam în apele mele lîngă o tînără fată. Cînd mi-am luat rămas bun, Dașa m-a invitat pentru a doua zi, de Paști. Dacă am un prieten pot să-l aduc și pe el. În trei va fi mai vesel.

...I-am povestit lui Liubvin despre noua mea cunoștință și i-am propus să mă-nsoțească. El a început să șuiere, dar a refuzat invitația : n-avea nici un chef să se-ncurce „cu fel de fel de muieri". Muierile n-aduc nimic bun, dimpotrivă, pierzi mult timp cu ele și timpul e prea prețios acum. El, Liubvin, trebuie să studieze la biologie. Cartea are trei sute de pagini ; o lecție, douăzeci și cinci de pagini pe zi, cel puțin. Hotărît lucru, nu are de pierdut nici o clipă cu „muierile"... Absolut sigur...

Slujba bisericească din postul mare, oficiată pe-ndelete, coridoarele răsunătoare și pustii, m-au cufundat în tristețe. Singuratic, ședeam într-o seară în clasă, recitind din „Evgheni Oneghin" :

E trist să cugeți că-n zadar
O tinerețe ne-a fost dată,
Că ea ne-a înșelat amar
Și-a fost de noi și ea-nșelată ;
Să știi că bunele dorinți
Și visurile dragi, fierbinți,
S-au irosit, în vînt, îndată,
Ca frunza-n toamnă spulberată.

În curînd se vor împlini șase ani de școală... Șase ani tocisem textele, catehismele, tipicul bisericesc, troparul, condacul, catismele, latina, greaca, excepțiile de la reguli și excepțiile de la excepții. În viață nu ai nevoie de toate astea. Le voi uita pe toate, și multe dintre ele le-am uitat chiar de

pe acum. Nu știu nimic din ceea ce trebuie să știu. Sînt un ignorant la fizică, la chimie, la istorie, nu înțeleg un cuvînt nemțesc, franțuzesc ; cunoștințele răzlețe le-am dobîndit în pofida principiilor școlii. Școala duhovnicească... Spinarea de mort a lui Haldei, urechile clăpăuge, cu păienjenișul lor de vinișoare. Apostrofările lui Timoha ; tusea sacadată și răutăcioasă a lui Fita-Ijița, murdărie, putoare, grosolănie... Îmi făceau semn chemîndu-mă, fantomele, focurile din baltă. Viața vie ! Aproape că n-o cunoscusem încă... Numai în copilărie o zărisem din fugă... Satul, stogurile, șurile, uscătoriile de snopi, cîntecele haiducești ale bunicului, străvechi, sumbre, fatale, vocea tradițiilor... Cîmpurile verzi, pline de libertate, morile de vînt, greierii de primăvară, nopțile de iulie, peregrina Natalia, Alexei, basmele, jocurile, serile de vară cînd se așterne praful pe urma cirezii ce trece, satul cufundat în liniște, cerul brăzdat de fîșii liliachii, minunate și triste ; cu coatele ei moi pe pervaz, privește, pe gînduri, pe fereastra deschisă, mama, iar Praskovia duce cu donițele laptele abia muls ; capul mi se lasă în jos de somn ; mîine, cu noaptea-n cap, trebuie să pescuiesc fel de fel de peștișori cu miros de tină, alunecoși, ce ți se zbat în mînă, trebuie să merg cu picioarele goale prin iarba scăldată de roua luminoasă și caldă... Da... A fost atît de bine...

Dar mai departe, în viitor, ce mă așteaptă ?... La seminar va trebui să tocesc din nou istoria sfîntă, istoria bisericească, omiletica, retorica, pascalia, teologia dogmatică și morală, combaterea schismei și aceeași limbă latină... După doisprezece ani de tocire a acestor științe, de purtare cuviincioasă și de felurite slugărnicii, te alegi doar cu un nenorocit de post de șef de birou și cu o chelie... Dar există și alte căi. Căi înfricoșătoare, sîngeroase, care duc sigur la pivnițele întunecoase... Sînt oare gata să pornesc pe aceste căi ? Voi avea destule forțe ?... Nu-mi dădeam seama. De altfel, nu cunoșteam ca lumea nici propriul meu crez.

M-am urcat la etajul al doilea, de unde, din camera cuferelor, se vedea casa în care locuia Dașa. La fereastra ei era întuneric. M-a cuprins o și mai adîncă tristețe. Dar Rahil ? Chipul ei se încețoșase.

...A doua zi de Paști, seara, mi-am îmbrăcat un costum nou de postav, făcut de mama. Liubvin s-a apropiat pe neașteptate de mine mormăind ursuz :

— Poate că merg cu tine să-ți văd lenjereasa.

Bătrîna proprietăreasă a mormăit ceva neînțeles cînd, duduind cu cizmele noastre mari, urcam scara spre camera Dașei.

— Cristos a înviat ! ne întîmpină Dașa, cuprinzîndu-mă cu mîinile de umăr și sărutîndu-mă radioasă, apăsat și răsunător pe gură. — Ai venit cu prietenul. Foarte bine. Cristos a înviat !

Liubvin începu să bolborosească ceva, se bosumflă și, prefăcîndu-se că-și caută un loc unde să-și pună șapca, nu-i aude urarea.

— Cristos a înviat ! îngerașule ! repetă fata, venind aproape de el.

— Adevărat... murmură prietenul meu, deznădăjduit și furios, cu un glas surd, și-și dădu brusc

capul pe spate, de-l nimeri sărutul Daşei drept în bărbie.

— Ce-i cu dumneata, dragul meu... Nu-i ăsta vechiul nostru obicei de Paşti ? ! spuse fata. Nu te mai uita aşa de posac la mine. Hai s-ascultăm de datină şi să ne sărutăm de trei ori, aşa cum se cuvine de Paşti !

— Cristos a înviat... bîigui, rece, Liubvin, holbîndu-se la ea şi sărutînd-o, în sfîrşit, de parcă se repezea cu ochii închişi într-o prăpastie.

Fata ne invită la cozonac, aduse samovarul. Tratîndu-ne, spuse :

— Mă uit la voi şi văd cît de tinerei sînteţi. Nici nu v-au dat măcar tuleiele.

— Nici dumneata nu eşti bătrînă, îndrăzni să zică Liubvin.

Din depărtare, de undeva, din cealaltă parte a rîului, se auzeau clopotele de vecernie ; cerul, cald, atîrna jos, deasupra pămîntului.

— Astăzi am chef să beau ceva, spuse Daşa. Puse pe masă o carafă cu vodcă.

— Să vă torn cîte-un păhărel, sau e încă prea devreme pentru voi ?

— Să tragem cîte-o duşcă, declară deodată neobişnuit de hotărît Liubvin şi, spre marea mea mirare, scoase o cutie de ţigări.

— Fumaţi ? întrebă gazda, aşezînd păhărelele.

— Fumăm, răspunse, dîndu-şi importanţă, Liubvin. — Serviţi-vă, îi oferi el ţigările, dar aceasta refuză. Serveşte-te, îmi spuse prietenul, întinzîndu-mi galant cutia, de parcă i-o întindea unui om pe care abia îl cunoscuse. Nu mai fumasem niciodată, dar, cu un gest automat, am luat o ţigară.

— Îmi pare bine de cunoştinţă, să bem pentru ea, zise Daşa, ciocnind cu noi.

Chiar de la primele fumuri trase în piept am ameţit şi grăbit am pus ţigara deoparte. Am băut, cu scîrbă, păhărelul de vodcă. Un val fierbinte mi-a cuprins gîtul, pieptul, stomacul, capul şi picioarele. Am tras din nou un fum în piept. Odaia se ducea într-o parte, nu mai îmi simţeam corpul, aveam senzaţia că mă dilat, devin nemărginit, pătrund în toate şi totul pătrunde în mine. Vocea Daşei îmi răsuna în urechi complet străină, venind dintr-o depărtare stranie, dar foarte clară. Totul devenise plăcut, binevoitor. Văzul şi auzul recepţionau dintr-o dată o mulţime de fleacuri şi le întipăreau în memorie. Am mai tras un fum. M-a apucat greaţa, conştiinţa mi s-a înceţoşat. Aveam impresia că-l văd pe Liubvin ca prin vis. Şedea drept, temîndu-se să se mişte, vînăt şi bosumflat.

— Daţi-mi voie să ies pînă afară, mormăi el, surd, de parcă-i cerea voie profesorului să iasă din clasă.

Daşa — ori mi s-a părut ? — a izbucnit într-un rîs nefiresc, conducîndu-l pe Liubvin pe scară.

Mă uitam în jur mirat : ce căutam eu în camera asta, ce rost aveau carafa, păhărelele, cozonacii ? Pe fereastră, prin ramurile golaşe ale scoruşului, se zăreau colţul de cărămidă al şcolii, o parte din acoperiş — şi nu înţelegeam de ce îmi tot răsar dinaintea ochilor. Iat-o pe Daşa întorcîndu-se. Ea spune ceva, îi răspund ceva, dar nici asta nu înţeleg ce rost are.

Liubvin apare, pămîntiu la faţă, tăcut. N-o fi încasat el acolo jos o mustrare binemeritată ? Po-

sac, se uita, nu știu de ce, chiorîș la Dașa. Ea a umplut ceștile cu ceai. Amețeala a început să ne părăsească. Strîngînd de pe masă carafa și păhărelele, fata și-a șters apăsat buzele cu mîna.

— Mă simt cam tristă astăzi. De-aia am și băut un păhărel. Am fost pe la niște cunoscuți, care au un băiat surdomut — o pocitanie, slabă de minte. Alături de ei, niște chiriași au angajat o fată de la țară, cu sprîncene arcuite, ca pictate, cu gura ca vișina coaptă. Pocitania s-a îndrăgostit de fată. Să tot aibă el vreo șaisprezece ani. S-a îndrăgostit atît de tare că s-a mai deșteptat nițel, parcă a început să înțeleagă mai bine cîte ceva. Unde se duce ea, hop și el. Fata de se duce în curte, în prăvălie, după treburi la bucătărie, el îi dă mereu tîrcoale, căutîndu-i în ochi, răcnind, punîndu-i în mîini turte, acadele, ducîndu-și mîinile la piept, parc-ar spune: „Uite cît de mult te iubesc eu, Prosea". Dar ea, proasta, nerușinata, își bate joc de el; s-adună cu prietenele, s-așază cu toatele pe-o laviță în curte, și-n vreme ce mănîncă semințe, nechează ca niște iepe, luîndu-l în derîdere pe urît. El, cînd nu mai poate, se-nfurie și dă cu pietre-n ele, însă de cele mai multe ori se-nfundă într-un colț și urlă acolo ca o fiară. Te-apucă groaza cînd îl auzi... A doua zi, iar pe urmele Prosei. E nebun după ea. A slăbit rău și tot către pămînt arată: „Nu-i de trăit pentru mine în viața asta, o să mor curînd din pricina Prosei..." Iată, asta-i viața!... Dar dacă te uiți în jur nu se observă nimic: strada somnoroasă, liniștită, livezi, garduri, porți, portițe, găini scormonind pămîntul, o scroafă zăcînd în noroi, o jigodie de cîine înnebunit de căldură și plictiseală... Asta e tot...

Povestind, Dașa strîngea fața de masă, netezind cutele. Avea mîini scurte; pielea, mai sus de încheietura mîinii, era ca de atlas. Pe fereastră, apusul se stingea. Cerul se vălurea cu cenușă.

— Nu înțeleg ce se petrece-n viață, a urmat ea, vorbind parcă mai mult pentru sine. — Nu înțeleg de loc. Ori parcă cei învățați se pricep la ceva? Vorbesc de nu le mai tace gura, da' tot fără rost. O dată, l-am întrebat pe unu' cu carte: „Oare o fi vreo învățătură care să spună omului de ce se chinuiește pe pămînt și cum trebuie să trăiască pentru ca să nu se mai chinuiască și toată lumea s-o ducă bine?" — „Nu, a zis el. Nimeni n-a născocit încă o astfel de învățătură". Și a izbucnit în rîs, prostul, parcă spunînd: „Ce tîmpită mai ești!" Nici vorbă că sînt tîmpită, dar nici tu nu ești prea deștept, dacă ți-ai irosit degeaba văzul, ți-ai pus și ochelari pe nas, și n-ai ajuns cu mintea la tîlcul cel adevărat...

— Ai rude? a întrebat-o pe neașteptate Liubvin, foindu-se pe scaun.

Dașa s-a mutat pe divan, mușcîndu-și buza de sus.

— Orice om are rude. Tată-meu lucrează la atelierele de cale ferată de la Borisoglebsk. Are cinci copii și cea mai mare sînt eu. Îl ajut cu ce pot. Stăteam mai înainte la un unchi de-al meu, croitor de dame. Da' am plecat, n-am mai putut răbda. Își bătea joc de mine, dîndu-mi de lucru peste puteri. Acum trăiesc pe picioarele mele.

— Va să zică așa ! zvîrli cu obrăznicie neașteptată Liubvin, dar tăcu deodată și se ridică să-și ia rămas bun.

Dașa ne-a invitat să trecem a doua zi pe la ea.

— Cu toată plăcerea, i-am răspuns amîndoi într-un glas, făcînd pe cavalerii, iar Liubvin și-a pocnit cizmele uriașe, strîngîndu-și buzele în chip de inimioară.

La școală era gata-gata să ne certăm. I-am spus că n-avea nici un rost să facă pe grozavul cu țigările : nu sîntem obișnuiți cu fumatul și a meritat c-a dat afară totul din stomac. Liubvin susținea că la Dașa i s-a făcut numai rău, dar nu el a făcut pe grozavul cu țigările, ci eu, pentru că eu nu știu să fumez, pe cînd el, Liubvin, fumează de mult, dar nu la școală, unde bineînțeles că nu-și îngăduie așa ceva. Ne-am despărțit cu oarecare răceală.

A doua zi, uitînd de ceartă, ne plimbam cu Dașa prin oraș. Mergînd așa, ne-am hotărît să ne urcăm în clopotnița catedralei din Kazan. Acolo, pe podină, un rîvnitor clopotar, pesemne un tîrgoveț din piață, trăgea de sfoară cu multă însuflețire, punînd în mișcare și mîinile și picioarele. Semăna cu o paiață, cu o jucărie, mînuită cu pasiune. Clopotarul își lăsa capul pe umăr, își închidea ochii în uitare de sine, în timp ce degetele lui, coatele, picioarele lucrau din răsputeri. Sub clopotul mare, de mii de puduri, un bărbat zdravăn, într-o podiovcă, cu capul gol, cu părul tuns în scoabă și uns din belșug cu ulei, legăna limba clopotului și preocupat, plin de sîrguință, o lovea de marginea lui. Clopotul scotea un bubuit puternic și adînc. Sunetele dense umpleau clopotnița ; aveai impresia că poți să le vezi, să le tragi în piept, să le pipăi. Bubuiau nu numai în urechi, ci și în cap, în tot trupul, iar deasupra, dangăte mărunte se revărsau, luîndu-se la întrecere, grăbindu-se parcă undeva. Ne-am urcat mai sus, chiar sub cupolă. Scara care ducea într-acolo era foarte abruptă și veche. Am ajutat-o pe Dașa. Sub cupolă se aflau, în cruce, grinzi groase de stejar, late de vreun arșin și jumătate, întărite cu bare de fier pentru a susține clopotul mare. Porumbeii gungureau, dădeau din aripi, trebăluiau fără grabă, făcîndu-și loc pe sub streașină. Orașul, inundat de soarele puternic de primăvară, ardea în străluciri de acoperișuri și geamuri. Frunzele nu apucaseră încă să se desfacă, dar copacii începuseră de acum să prindă viață. Rîul părea înțepenit în coturile lui adînci și albastre. Orașul, primăvara, cerul, dangătul de Paști al clopotelor, toate se contopeau într-un singur cînt minunat, fără cuvinte, un cînt tînăr, dorit, pe care-l auzi numai în fragedă adolescență, și nici atunci totdeauna.

Am rămas îndelung nemișcați lîngă arcadă, fără să scoatem o vorbă, noi doi elevi ai școlii duhovnicești și o fată simplă, Dașa-lenjereasa.

Liubvin și-a arătat cunoștințele în legătură cu topografia locului.

— Aici, a spus el, serios, se adună seminariștii să tragă cîte-o beție. În primul rînd aici nu îndrăznesc să se cațere nici un fel de superiori, și în al doilea rînd, seminariștii, după ce se-mbată, pun rămășag să coboare scara, beți fiind ; lipsesc multe trepte și ei trebuie să ajungă jos fără să-și frîngă gîtul sau picioarele.

— Ce îndrăzneţi ! a spus Daşa.

— Desigur, a încuviinţat mîndru Liubvin.

Deodată, Daşa s-a tras înapoi şi, apucîndu-mă de mînă, a scos un ţipăt. Şi-a dat, pălind, capul pe spate, şi-a închis ochii, apoi şi i-a deschis iar pentru o clipă, uitîndu-se la noi cu o privire ceţoasă şi pierdută. I se făcuse rău. Am tras-o de la fereastră. Şi-a revenit, dar ne privea parcă fără să ne recunoască. În sfîrşit, a spus în şoaptă :

— Am ameţit... M-a atras adîncul... Mi se părea că zac pe caldarîm... numai sînge... că mor... şi nimic nu s-a schimbat în jurul meu... dangăt de clopot... soare... porumbei... singură... şi nimeni n-are nevoie de mine...

Am liniştit-o şi am coborît încetişor scara. Era încă palidă ; ne-a luat pe amîndoi de braţ. Aşa, am pornit pe lîngă catedrală, prin grădina în care se aflau palatul episcopal şi consistoriul. În apropiere de poartă, a apărut un călugăr înalt, cu potcap şi toiag. Călugărul înainta spre noi însoţit de un bărbat masiv, îmbrăcat în uniformă. L-am recunoscut : călugărul era arhiereul, iar omul masiv, Haldei, dar ar fi fost prea tîrziu să mai batem în retragere sau să ne ferim din calea lor. Voiam să mă eliberez de mîna Daşei şi chiar am făcut un gest involuntar, cam meschin, laş, dar încăpăţînarea, mîndria, ruşinea, m-au oprit. Acelaşi lucru l-a simţit probabil şi prietenul meu.

În clipa în care Haldei ne-a observat, urechile i-au luat foc.

Despre noul arhiereu care-i luă locul rîvnitorului clopotar se ştia în eparhie că suferea de obişnuita boală arhierească : din pricina vieţii sedentare, aceştia se îngrăşau şi sufereau de constipaţie. Noul arhipăstor, excesiv de obez, se plimba cu plăcere prin curtea soborului şi, după cum se zvonea, tăia şi spărgea bucuros lemne, ca să-şi păstreze sănătatea. Cînd am ajuns în dreptul lor, ne-am descoperit respectuos şi ne-am dat într-o parte. Arhiereul, cu ochii înecaţi în grăsime, cu o barbă lată şi căruntă, şi-a morfolit buzele ofilite, ridicînd puţin cîrja.

— Veniţi mai aproape, a poruncit el, monoton, cu o voce cîntată.

Ne-a dat la toţi trei binecuvîntarea arhierească. Ne-a examinat chinuitor de lung, clătinînd din cap, şi ne-a întrebat :

— Elevi ai şcolii duhovniceşti ?

— Învaţă la noi, a răspuns slugarnic şi surd Haldei, ţinîndu-şi mîinile de-a lungul vipuştii pantalonilor.

— Şi fecioara aceasta ? a stăruit ieromonahul, petrecîndu-şi încet mătăniile printre degete.

— Rudă, preasfinţia voastră, i-am răspuns eu în grabă.

Acesta a zîmbit viclean, trecîndu-şi palma peste barbă.

— Nu seamănă, *caro amico*, nu seamănă. Băieţii nu se plimbă prin livezi şi grădini publice la braţ cu rubedeniile. Tineri, dar precoci... Cu ce vă ocupaţi, preafrumoasă domnişoară ? a întrebat-o el pe Daşa, mijindu-şi ochii şi uitîndu-se cu plăcere la fata intimidată.

— Lucrez lenjerie acasă, a bîiguit ea, lăsîndu-şi ochii în jos.

Arhiereul şi-a întors privirea spre noi.

— În ce clasă ?... Într-a patra ? Ce te holbezi aşa la mine ca o fiară urlătoare ? l-a întrebat el pe Liubvin... Prin urmare, ca mîine sînteţi seminarişti... Aşa... Totuşi, nici seminariştilor nu li se cade să se plimbe cu domnişoare prin grădini... Da, da... nu se cade, dragii mei, nu se cade... Ca să vezi ce fanţi...

Părea bine dispus, şi morala lui era mai curînd ironică decît severă. Ne-a binecuvîntat cu o cruce largă şi a pornit greoi înainte. Haldei l-a urmat după ce ne-a aruncat o privire prevestitoare de rău.

— Şi-acum ce-o să vi se-ntîmple ? a întrebat Daşa, cînd am ieşit pe poartă.

— S-ar putea să ne exmatriculeze a răspuns, posomorît, Liubvin.

— Să fie atît de haini ? s-a neliniştit ea. — Dar ce rău aţi făcut că v-aţi plimbat cu o fată ? Şi numai eu sînt de vină ! De ce am plecat cu voi ? Dracu i-a scos în calea noastră !...

Fata părea atît de îngrijorată şi speriată, că ne-am grăbit pe întrecute s-o liniştim. Ea ne-a silit să-i făgăduim că-i vom da de veste despre ceea ce se va întîmpla.

Seara, Haldei ne-a chemat la cancelarie să ne ia interogatoriul. A început cu mine. A fost scurt:

— Să nu te mai plimbi cu fete. Nota generală la conduită la terminarea şcolii va fi „patru". O dată cu începerea cursurilor, vei sta la carceră ! Pleacă !

Am ridicat ochii la el. Se holba la mine cu o privire neobrăzată, grea, ca de plumb. Şi deodată

mi s-a părut că începe să capete proporţii uriaşe : umerii lui au cuprins întreaga cameră, capul cu urechile lui clăpăuge străbătute de vinişoare s-a umflat ca o bilă enormă de fontă, părul i s-a lăsat pe frunte asemenea unei blăni înăbuşitoare, falca pătrată i s-a lăţit, s-a lungit, nările i s-au căscat, parcă prefăcîndu-se în nişte hăuri negre... Mă sufocam... Picioarele mi se lipiseră, ca vrăjite, de duşumea...

— Pleacă ! a repetat Haldei, aţintindu-şi privirea în catalog.

În uşă, i-am făcut loc lui Liubvin. A ieşit din cancelarie după două-trei minute cu faţa pămîntie.

Din pricina notei patru la purtare, trecută în certificatul de absolvire, se putea să nu fim admişi la seminar, cu atît mai mult ca bursieri. A meritat oare să ne chinuim şase ani ?

...Vacanţa s-a terminat. Trebuia să ne pregătim pentru examene, dar nu aveam chef. Mestecenii înverzeau, crengile lor se profilau pe cerul înstelat ca un filigran fin japonez, păşunile îndepărtate, de dincolo de rîu, se acopereau cu un covor proaspăt şi verde. Dimineţile de primăvară erau gingaşe, proaspete, scăldate în rouă. Noaptea, pe cer se aşterneau lanuri de aur. Glia vie, caldă, acoperită de vlăstare cu miros plăcut, respira ritmic. Pămîntul şi cerul îţi aminteau de veşnica mişcare de rotaţie, de forţele nesecate, de dărnicia fără de margini a naturii-mame, de faptul că-i e atît de uşor să dăruiască tuturor vieţuitoarelor mîngîiere, bucurie şi fericire.

I-am recomandat Daşei pe prietenii mei, şi în taină, de cele mai multe ori seara, ne strecuram la

ea şi stăteam acolo cu micul nostru cerc. Aduceam nuci, turtă dulce, bomboare *Duchesse*. Daşa a făcut rost de o chitară. Cîntau la ea Daşa sau Trubcevski, meşter la toate, care prindea cu uşurinţă orice. Motivele melodice simple se înrudeau cu Daşa, cu odaia ei sărăcăcioasă, fără pretenţii, cu colţişorul îndepărtat de provincie, cu amurgul şi cu noi — elevi ai şcolii duhovniceşti, orfani de tată. Nu degeaba chitara a fost cîntată de poeţii ruşi, începînd cu Puşkin. Strunele ei ascund ceva familial, trist, care face parte din sărăcia noastră, din întinsurile stepelor noastre mute şi nemărginite, din cîntecele şi tristeţea noastră. Şi nu e de mirare că atîţia oameni de treabă, inteligenţi şi-au înecat în beţie, în sunet de chitară, viaţa lor plină de amărăciuni... Dar cîte clipe plictisitoare nu au fost înfrumuseţate de chitară prin colţurile uitate de lume !

La Daşa găseau duioşie şi mîngîiere...

— Mă simt bine cu voi, spunea ea turnînd ceaiul în ceşti sau aplecîndu-se deasupra lucrului. — Nu căutaţi încă să trageţi foloase. Alţii, la vîrsta voastră, caută locuri mai călduţe, mai îndestulătoare, în care să se aciuieze, dar în voi mai e încă multă nepăsare. Stînd cu voi, nu te-apucă gîndurile, nu te gîndeşti la ce va mai fi.

— Cel ce-şi iubeşte sufletul, îl va da pierzaniei, iar cel ce-şi urăşte sufletul, îl va păstra o viaţă întreagă în lumea aceasta, tuna din colţul cel mai întunecat fostul Brîu-de-Fontă, ascunzîndu-şi cu grijă între genunchi mîinile roşii şi transpirate.

— Du-te-n... cu textele tale cu tot !... striga Vitka Bogoiavlenski la Liubvin, dar se stăpînea la timp să nu dea drumul expresiilor sale obişnuite ; privind-o pe Daşa cu ochi galeşi, se ruşina şi, de ruşine, lua de pe farfurie un pumn plin de nuci şi numai atunci îşi îndrepta greşeala, zicînd :

— Du-te-n grauri cu toate textele tale...

Serioga îi dădea cîteva ghionturi pe sub coaste, demascîndu-l fără pic de milă :

— Măi, frate, nu se cade să-njuri... Dar şi mai urît e să iei toate nucile. E pentru a treia oară că-ţi întinzi laba lacomă după ele.

— Poftim... serveşte... nu-mi pare rău... declara, paşnic, Vitka, împărţind nucile cu el.

...În ultimul an ne schimbasem vizibil la înfăţişare. Fiecare dintre noi arăta caraghios, în felul lui. Vitka s-a făcut mai lat în umeri, dar picioarele-i rămîneau ca şi mai înainte subţiri, scurte şi puţin cam strîmbe ; cocoaşa nasului s-a turtit. Serioga Oreasinov avea mîini lungi, care i se bălăbăneau, şi buze ce-i ieşeau mult înainte. Trubcevski îţi sărea în ochi prin slăbiciunea trupului şi mijlocul său subţire. Liubvin se acoperea din cînd în cînd cu puncte negre şi coşuri, pe care le strivea fără milă şi furios, umblînd mînjit de sînge. Dintre toţi, cel mai prost creşteam eu, ceea ce mă indispunea. Aveam toţi nişte glasuri tare nefireşti : începeam să vorbim gros, sunetele ţîşneau deodată drept în sus, ca să se prăvălească-n jos cu aceeaşi repeziciune. Ne-am făcut rost de oglinjoare, de pieptănaşe, ba chiar şi — lucru nemaivăzut la şcoala duhovnicească ! — de perii de dinţi. Serioga Oreasinov transpira şi se sufoca duminicile într-un guler de gutapercă. Cei care ne depăşiseră în clasa a treia

rămăseseră acum și ei repetenți și ne pregăteam cu toții să trecem la seminar.

Toți căutam să fim pe placul Dașei. Eram și puțin geloși unul pe altul și pe furiș o urmăream să vedem pe care-l preferă. Se înțelege de la sine că Vitka Bogoiavlenski nu se îndoia cîtuși de puțin de succesul său, dar se părea că, în realitate, Trubcevski îi plăcea mai mult Dașei, cu toate că acesta încerca să ne convingă că ea mi-ar fi mie binevoitoare. Serioga Oreasinov îl contrazicea ; făcea aluzii vagi la propria sa persoană, dar Vitka îl lua peste picior și Serioga recădea în lenea lui obișnuită. Liubvin acționa în felul său. Hotărît să facă din Dașa o darwinistă, îi vorbea, îndelung și nelămurit, despre originea speciilor. După ce-l asculta, fata mărturisea că „n-a-nțeles o iotă" și învățăturile astea nu-s de ea. Atunci Liubvin amuțea, devenind misterios și ursuz.

...Dașa avea o fire foarte simplă. Nu era invidioasă, nici încrezută, nu lingușea pe nimeni. Se bucura de o minte ageră — agerime care apărea mai ales cînd trebuia să ajute pe cineva, să-i facă un serviciu, să-l scoată din încurcătură. Ea îi ajuta și-i servea pe oameni fără nici un interes, tot atît de firesc cum zboară o pasăre sau cum luminează soarele. Mila era la ea ceva natural. Nu pretindea răsplată și nu-i plăcea să se plîngă de amărăciunile și necazurile sale.

Povestea uneori despre foamea și lipsurile pe care le suferise în copilărie, despre viața și condițiile de trai ale muncitorilor, despre munca lor prin ateliere, fabrici și uzine despre stăpîni, despre faptul că uneori muncitorul nu are încotro să apu-

ce, despre familia ei care trăia de azi pe mîine, deși tatăl său era om harnic. Tot ce se poate ca ea să fi fost primul om care mi-a atras atenția asupra muncitorilor. Înainte de ea mă gîndisem prea puțin la ei.

În perioada aceea, biblioteca noastră a suferit o adevărată devastare din partea lui Fita. Din cauza examenelor, elevii luau foarte puține cărți și ele se adunau vrînd-nevrînd, mai mult decît de obicei, în locurile noastre ascunse, în dulapurile și garderobele goale. Probabil că Fita a aflat ceva de la pîrîtori, că ne-a golit cîteva sertare. A fost o pagubă grea, fiindcă ne-a confiscat peste o sută de cărți — aproape jumătate din întreaga bibliotecă. Primejdia pierderii ei totale părea inevitabilă. Și ne-am gîndit să ascundem cărțile la Dașa în pod.

— Ce să mă fac cu voi ? a spus fata, cînd am rugat-o din partea tuturor să ne ajute. Nu e prea devreme să vă țineți de treburi d-astea ?...

Seara am băgat cărțile pe sub tunici și pe sub palton și le-am cărat la Dașa.

...Cîteodată venea în vizită pe la ea o prietenă, Marusia. Aceasta părea mai în vîrstă decît Dașa, se farda, însă cu noi se purta simplu și chiar prietenește. O dată, cînd m-am dus la prietena noastră cu Vitka, am găsit-o acolo pe Marusia într-o criză de isterie. Se izbea cu capul de speteaza divanului. Am încercat s-o liniștim, dar ea ne-a alungat. Zgîria tapiseria cu degetele chircite, se sufoca, plîngea în hohote, dar fără lacrimi. O zguduiau zvîcniri puternice și, din cînd în cînd, scotea niște strigăte înăbușite. În sfîrșit, s-a potolit. Zăcea nemișcată, sughițînd din ce în ce mai rar și, deodată, i-au

țîșnit lacrimile din ochi... Dașa ne-a făcut un semn... și noi am plecat în grabă.

Marusia părea atît de desperată, încît am rugat-o stăruitor pe Dașa să ne spună ce e cu ea. În sfîrșit, aceasta s-a înduplecat.

...Marusia se născuse într-o familie săracă de funcționari. Tatăl ei, funcționar la o judecătorie, murise de tînăr, la vreo treizeci și cinci de ani, din cauza beției. Mama sa, o femeie care se descurca greu în viață, învățase croitoria și împletitul dantelelor, apoi intrase în slujba unui cîrnățar neamț, dar nu-i reușea nimic. Studiase în localitate la pensionul de domnișoare de viță nobilă. Deoarece soțul ei o obișnuise cu vinul, ea bea tot mai des. Fiind o femeie drăguță, a ajuns întreținuta unui antreprenor-constructor, un om grosolan, fără inimă și zgîrcit. Acesta n-o răsfăța de loc. Și ea abia avea cu ce să potolească foamea celor doi copii mici ai săi — un băiat și o fată. La beție sau cînd era treaz, mîrlanul îi amintea mereu că deși îi este binevoitor, nu se simte cîtuși de puțin dator să întrețină „o ceată întreagă", că el n-are buzunare fără fund și nu-i poate hrăni pe toți. Biata femeie era silită să îndure vrînd-nevrînd reproșurile și batjocura lui, iar uneori chiar și bătaia. Mama Marusiei își îndreptase toată dragostea către băiatul ei, Mișenka ; îi dădea bucățile cele mai gustoase, îi satisfăcea, după puteri, toate nazurile, văzînd în el pe binefăcătorul viitor al familiei. Dar „binefăcătorul" creștea și se dovedea deocamdată un prostănac : învăța la școala orășenească, însă fără nici un folos ; fusese eliminat și hoinărise cîțiva ani, cucerind inimile cameristelor și ale tine-

relor de prin mahalale. Antreprenorul și-a zis că toate au un sfîrșit și se purtase și așa prea generos cu orfanii. Fratele Marusiei căpătase o slujbă, prin intervenția unui șef de birou cunoscut, la consistoriu, cu un salariu lunar de zece sau douăsprezece ruble — nu se știe exact. În grija lui de orfani, antreprenorul n-a uitat-o nici pe Marusia. Aceasta împlinise pe atunci șaisprezece ani. Chiar și numai acești șaisprezece ani aveau o valoare. Pe lîngă faptul că Marusia era și tare frumușică, antreprenorul a vîndut-o unui bătrîn, cunoscut de-al său, negustor de vite. Mama fetei s-a ales cu trei-patru sute de ruble, cu cîteva daruri și a scăpat și de-o gură pe care trebuia s-o hrănească. Negustorul de vite a instalat-o pe Marusia la o bătrînă codoașă, unde o ținea în mizerie și-i dădea sfaturi luate din Sfînta Scriptură, căindu-se și aprinzînd candele întru iertarea păcatelor sale, dar și mai cu seamă ale altora. Sfaturile, candelele și căinarea nu împiedicau cîtuși de puțin legătura amoroasă a bătrînului, ci mai curînd o alimentau. Vreme de doi ani, bătrînul s-a desfătat, întocmai ca David din Biblie, cu tinerețea Marusiei, pînă cînd, în al treilea an, a găsit o nouă consolare, la o artistă în trecere prin localitate, o femeie dezghețată, iubitoare de bani și deșteaptă. Negustorul de vite, cel cu frica lui Dumnezeu, nu mai avea decît un colț de dinte-n gură ; cînd vorbea împroșca în jurul său o salivă verde, în nări îi crescuseră tufe dese de păr care semănau cu a doua pereche de mustăți, iar pielea îi era brăzdată de nenumărate zbîrcituri. Cu toate acestea, bătrînul a fost cuprins de o pasiune atît de vulcanică pentru isteața artistă, încît aceasta

— fufă patentată — a pus cu ușurință mîna hrăpăreață pe ramolitul Celadon. Oftînd, cu explicații dulci ca mierea, cu cea mai mare părere de rău, bătrînul răpus de Eros a lăsat-o pe Marusia în plata Domnului, să se mîngîie cu speranța creștinească, zicînd că, fără voia lui Dumnezeu, nu cade nici un fir de păr din capul unui om și cu atît mai mult din acela al unei femei slabe, întrucît totul se află în mîna preabunului Creator. Cuvintele pline de încurajare ale moșneagului negustor de vite erau întru totul conforme hotărîrilor sinoadelor și lămuririlor date de sfinții părinți și ierarhi, fără s-o poată totuși izbăvi pe Marusia de nenorocirile și mîhnirea pămîntească. Ucigătorul de vite a zvîrlit-o-n stradă, punîndu-i în palmă o bancnotă de douăzeci și cinci de ruble și dăruindu-i cu mărinimie trei rochii, o șubeică ponosită și niște lenjerie de corp.

Exemplul cucernicului bătrîn a înlăturat și ultimile șovăieli ale prietenului său, antreprenorul-constructor. Chiar în zilele acelea, antreprenorul a luat neclintita hotărîre să termine cu întreținerea mamei Marusiei, care-l costase și așa prea mult. Și și-a curmat binefacerile. Aceasta s-a dedat și mai mult băuturii ; farmecul ei ofilindu-se, nu mai ademenea pe nimeni. Așa că ea și scumpul ei băiețaș, Mișenka, au cerut ajutorul Marusiei, care a început să treacă de la unul la altul. Curînd, poliția i-a dat o condicuță galbenă și a silit-o să se prezinte regulat la vizita medicală.

Cu toate că primeau ajutorul Marusiei, mama, dar mai ales frățiorul, au început s-o disprețuiască și au refuzat să mai locuiască sub același acoperiș cu dînsa. El susținea că dacă ar locui mai departe împreună cu Marusia — o fată destrăbălată — s-ar putea să aibă neplăceri mari la serviciu. Aceste motive erau cu atît mai temeinice, cu cît în cei cîțiva ani de serviciu, de muncă după puterile lui, la consistoriu, respectabilul Mihail Nikolaievici Cistoserdov nu ajunsese să primească la fiecare douăzeci ale lunii decît tot aceleași zece sau, poate, douăsprezece ruble, fără să se prevadă sau să se mai nădăjduiască în viitor vreo perspectivă mai îmbucurătoare. Respectabilul Mihail Nikolaievici susținea că insuccesele sale se datorau intrigilor uneltite de bîrfitorii, chițibușarii și scriptologii consistoriului, deoarece scriptologii, chițibușarii și bîrfitorii nu-l sufereau și nu-i puteau ierta faptul că el, Cistoserdov, era atît de seducător și irezistibil, calități de care se folosea cu succes în cercul cucoanelor și al domnișoarelor din localitate. Domnișoarele și cucoanele însă, deși erau îndrăgostite, cum se spune, „lulea“, de Don Juanul din sînul consistoriului, îi pretindeau stăruitor cheltuieli, care nu puteau fi nici pe departe acoperite din veniturile sale mai mult decît modeste. Într-adevăr, clerul nu numai că se dovedea strîns la pungă, dar era chiar foarte zgîrcit. Mihail Nikolaievici avea nevoie „de cîte un păhărel de bere“ cu prietenii, de „cîte un joc mic de cărți“, să se îngîmfe cu butoni de smaragde false. Unde mai pui că-i ședea bine să-nvîrtă-n mîini un baston elegant, cu mîner de argint, să-și tragă într-un anumit chip mănușile pe degete, să aibă pantofi galbeni și un moț teribil, cu care să se mîndrească. Avea sau nu nevoie de toate acestea ? Se înțelege de la sine că

cheltuielile unui filfizon din provincie nu aduc cîtuşi de puţin cu risipa unui leu de lume mare din capitală, dar punga are oriunde aceeaşi proprietate a pielii de „chagrin“ a lui Balzac. Marusia, nevoită să-şi întreţină frăţiorul şi mama, ieşea cîteodată să facă trotuarul la colţul dintre Strada Mare şi liceu. E oare de mirare că-şi pierduse răbdarea şi puterea ?...

Povestirea Daşei despre Marusia o redau acum cu vorbele mele. Daşa însă a povestit-o liniştită, fără ironie. În grădină hoinărea un vînt uşor, legănînd lin frunzele copacilor ; mirosea a mesteacăn. Dincolo de rîu, departe, se aprindea ici şi colo cîte un fulger. La şcoală cînta un trio de voci bine armonizate. „Iată un castel minunat cu multe, multe săli.“ Norii alunecau pe cer ca nişte făpturi de vis, lăsînd să strălucească printre ei rar cîte o stea... Să fie oare într-adevăr minunat castelul şi să aibă multe săli ? Nu-mi puteam veni în fire după povestirea Daşei... În urechi îmi răsuna plînsul fără lacrimi, spasmodic, al Marusiei... Va să zică aşa sînt prostituatele ! Citisem şi auzisem adesea multe despre ele, dar vedeam pentru prima dată una. Marusia era ca toate celelalte — nici mai bună, nici mai rea ; mai curînd, mai bună, pentru că-şi vindea trupul ca să întreţină pe mama şi fratele ei... Prostituatele, deşi bătute de viaţă şi de soartă, erau în închipuirea mea nişte fiinţe deosebite de altele : obraznice, lacome, totdeauna bete, arţăgoase. Ceea ce auzisem mă dezorienta. Nu-mi dădeam seama ce simt — mi se pare că în realitate simţeam numai un singur lucru : prostituţia şi

„toate astea“ sînt foarte banale, şi tocmai, în asta constă tot ce e mai groaznic...

Se înţelege că am căutat „s-o salvăm“ pe Marusia. Vitka Bogoiavlenski a propus „să stabilim identitatea“ fratelui Marusiei, să-l pîndim, „să-l plesnim peste bot“ şi să-l ameninţăm „că-l vom cotonogi şi mai şi“ dacă „rîtul plesnit“ va mai lua chiar şi numai o singură copeică de la Marusia.

Propunerea a fost respinsă ; în felul acesta nu ajungeam la nici un rezultat.

Liubvin a stăruit să-l demascăm pe Mihail Nikolaievici şi să ridicăm opinia publică împotriva lui. Propunerea a fost respinsă : de-l demaşti ori nu, pe-un cap sec ca ăsta nu-l poţi scoate dintr-ale lui.

Trubcevski, eu şi Serioga Oreasinov am propus să se lanseze o chemare secretă pe care s-o răspîndim prin oraş.

Propunerea a fost respinsă : „E o tîmpenie“, a declarat scurt Vitka.

...Se apropiau examenele de absolvire. Ne sculam la ora trei-patru dimineaţa, toceam şi ne culcam adesea după miezul nopţii. Din pricina hranei neîndestulătoare, a grijilor, a somnului pe apucate, a textelor şi a fel de fel de slavonisme bisericeşti. am slăbit tare mult şi umblam cu pleoapele umflate şi roşii. Mai uşor decît la celelalte, am învăţat la limba rusă, geografie, istoria sfîntă ; la aritmetică abia-abia de-am scos-o la capăt.

Cu puţin timp înainte de terminarea examenelor, Vitka Bogoiavlenski m-a tras deoparte şi mi-a spus în taină că-l văzuse pe Fita ieşind din casa în care locuia Daşa. Faptul părea ciudat. După

multe presupuneri și gînduri zadarnice, am hotărît să n-o întrebăm pe Dașa despre Fita, ci să-l urmărim noi.

A doua zi, spre seară, Vitka, după examenul de latină, luat cu succes, a plecat în oraș, s-a întîlnit cu Dașa, s-a plimbat cu ea și a fost „prins“ de Timoha Savrasov. Cînd s-a terminat cina, a fost chemat în cancelarie, Haldei l-a examinat cu o privire tîmpă, din cap pînă-n picioare, bătînd prelung darabana cu degetele-n masă. Timoha îl privea cu un zîmbet neplăcut, de satisfacție. Haldei l-a întrebat nepăsător unde și cînd a cunoscut-o pe lenjereasa Daria Vasilieva. Băiatul a dat un răspuns evaziv.

— Nu ți-e rușine să te plimbi pe strada principală cu o tîrfă ? a fonfăit Haldei.

— Ia uită-te la el, ce curtezan ! a sărit și Timoha.

Vitka a răspuns în grabă :

— Nu este o tîrfă, coase la mașină, își ajută familia. Tatăl ei este muncitor la calea ferată.

— O desfrînată ! O curvă !

— Pentru un tînăr, începutul este promițător, a sărit din nou Timoha, însoțindu-și vorbele cu un rîs obscen.

Vitka tăcea.

Haldei s-a ridicat de la birou, s-a apropiat de băiat, l-a apucat de nasturele tunicii și l-a întrebat fără grabă :

— Ai avut raporturi cu ea ?

La început, acesta n-a înțeles întrebarea.

— Ai avut raporturi cu tîrfa asta ? l-a întrebat din nou Haldei cu o voce surdă.

Vitka a simțit deodată că-i tremură genunchii și mușchii feței, că-i năvălește sîngele-n cap și a urlat, sufocîndu-se :

— Să nu-ți permiți !... Tîmpitule !...

A zvîrlit cît colo mîna lui Haldei cu unghii plate și aspre și a ieșit în fugă din cancelarie.

...Prietenului meu nu i s-a mai îngăduit să se prezinte la examenul următor ; a fost chemat la cancelarie și i s-a adus la cunoștință că „pentru purtare necuviincioasă“ este exmatriculat fără drept de a intra la seminar.

În seara aceleiași zile, Vitka și-a luat boarfele și și-a găsit adăpost la un diacon, o rubedenie îndepărtată de-a lui.

— Să-l ia dracu de seminar ! N-o să pier, a zis el hotărît, părînd că nici nu se mai gîndește la cele întîmplate.

L-am ajutat să-și care cufărașul. Lui Trubcevski i-a trăsnit prin cap să „șparlească“ din magazie o pernă și o pătură pentru prieten. Toate s-au petrecut uimitor de repede, fără să apucăm măcar să ne dăm seama bine de ceea ce am făcut...

...Am dat ultimul examen la cînt. După tedeum-ul de mulțumiri, Timoha a ținut absolvenților o cuvîntare povățuitoare de rămas bun.

— „Ei îi răspundea nobilul Hector împodobit cu un coif strălucitor“, a șoptit Liubvin, cînd Timoha a început să vorbească.

Oratorul se străduia să fie convingător. Școala „ce i-a fost încredințată“, profesorii și diriginții și-au dat silința, pe măsura forțelor și a capacității lor umile, să educe pe copiii lor, în frica Domnului, în smerenie și ascultare, zicea el. Acum, în

fața turmei care a trecut prin încercarea examenelor s-a deschis un drum larg. Drumul duce nu numai la seminar, ci și mai departe, mai sus, spre cetatea cerească, unde nu este nici durere, nici întristare, nici suspin, ci numai viață fără de sfîrșit. El, Timoha Savrasov, speră că discipolii n-o vor uita niciodată pe „alma mater“ a lor. Fie ca măicuța noastră, școala, să înflorească și de azi încolo, să se bucure de bucuria noastră, să nu îmbătrînească și să-și crească în cucernicie oastea sfîntă și neclintită, spre consolarea părinților, a bisericii și spre folosul patriei. Nu-i vor uita noii seminariști nici pe ei, pe cei ca Timoha Savrasov, pe acești truditori modești pe ogorul binecuvîntat al învățămîntului duhovnicesc, îngrășat cu sămînța bună.

— Huo, de-ai crăpa ! s-a auzit deodată o voce clară din rîndurile noastre, care a răsunat în întreaga biserică.

După cum am aflat mai tîrziu, glasul era al fostului șef al delawarilor sălbatici, Ursul-Roșcat, acum pe punctul de a se împopoțona cu o tunică cu vipuști albastre. Timoha Savrasov ori s-a prefăcut că nu aude, ori, spre norocul său, mai era încă impresionat de splendoarea propriei sale elocvențe, în orice caz, și-a închis ochii, și-a dat capul pe spate, fluturîndu-și mîna în aer. Dar strigătul lui Serioga l-a neliniștit pe Fita, care s-a repezit congestionat la față spre noi, însă nu l-a descoperit pe incriminat și s-a prefăcut că nu observase nimic.

După elocința lui Timoha, premianților li s-au dăruit cărți cu margini poleite în aur și mențiuni

de onoare. Artamoșka Samovar și Bergamot duhneau a vin, iar elevii din apropierea lor se obișnuiau fără să vrea cu mirosul pe care-l emanau. Korinski strălucea în fracul său nou ; Berbecul arunca priviri visătoare pe fereastră, gîndindu-se probabil la apicultură și la îndrumătoarele de apicultură... Haldei, cu urechile lui clăpăuge, transparente, își holba ochii inexpresivi, ca cepele. Ca totdeauna, semăna cu o corcitură dintre un mops și un liliac... Bătrîna gardă nu se dădea bătută. Se pregătea pentru viitoarea muncă fără preget de culturalizare, de modelare a orfanilor spirituali și a adolescenților lipsiți de experiență.

Pentru mine și Liubvin însă esențialul era că nu căpătasem un patru la purtare după cum ne amenințase Haldei, ci un cinci, deși cu minus. Prin urmare, eram și noi de pe acum seminariști. Mai tîrziu, mama a aflat că Haldei cedase în fața Consiliului profesoral : ne apăraseră Bergamot și Berbecul.

...Așadar... adio școală duhovnicească ! Adio, bătrînă ușuratică, și păcătoasă !... Bine zice poetul :

Iubirea fără bucurii,
Și despărțirea fără lacrimi...

Cu certificatul de absolvire în buzunar, m-am grăbit la Dașa. În ultimele zile, înainte de terminarea școlii, ne ferisem să dăm pe la ea. Am găsit-o în lacrimi. Ședea lîngă masă, în semiîntunericul cenușiu și, în clipa cînd am deschis ușa, și-a luat numai o secundă batista de pe față. Umerii îi tremurau, se ghemuise, se făcuse mai mică. Mu-

tase scrinul din locul obișnuit ; pe divan erau aruncate alandala rochii, bluze, lenjerie. După ce s-a mai liniștit, mi-a spus că în ajun venise la ea comisarul de la secție cu ordinul să plece în termen de două zile în orice alt oraș. Comisarul îi destăinuise că bătrîna proprietăreasă, în casa căreia locuia Dașa, o denunțase pe aceasta direcției școlii că primește în taină elevi de la școala duhovnicească și-i ține la dînsa peste noapte, jecmănindu-i și făcînd din ei niște desfrînați. Probabil că Fita o vizitase pe bătrînă în legătură cu denunțul. Vitka îl văzuse, dar bănuise greșit că fusese la Dașa. Conducerea școlii trimisese denunțul bătrînei clevetitoare la direcția poliției cu rugămintea de a-i apăra pe viitorii preoți de ademenirea desfrînatei Dașa. Ea și-a ales orașul Kozlov, dar nu avea acolo nici rude, nici cunoștințe.

— Cum o să mă descurc, numai Dumnezeu știe, și-a încheiat ea istorisirea.

Fata era expulzată „părintește", fără „adresă". Părul i se desfăcuse, acele zăceau pe podeaua nemăturată. Ea nu-și dădea seama că bluza făcută dintr-un material cu buline pestrițe alunecase și-i dezvelise sînul stîng pînă la sfîrc. Eu încercam să-mi desprind ochii de pieptul ei și nu reușeam. Vedeam pentru prima dată un sîn alb, moale, de femeie. Mila, lacrimile ei, ura împotriva școlii duhovnicești, contemplarea sfîrcului acelui sîn de femeie s-au amestecat într-un simțămînt complicat, care m-a zăpăcit.

M-am apropiat de fereastră și am deschis-o larg. Un cărăbuș a tăiat văzduhul în zbor jos și lin ; un liliac a zvîcnit atît de aproape de mine, că

am tresărit fără să vreau. Dincolo de rîu, peste luncă, dinspre liziera neagră a pădurilor, înainta spre noi noaptea călduroasă. Pe caldarîmul străzii durui ritmic o droșcă și zgomotul ei se pierdu în depărtare. În albastrul cerului, neted, cît cuprindeai cu ochiul, au început să tremure stelele îndepărtate. În fundul curții școlii, lîngă bucătărie, se îngrămădeau mormane de gunoi și se vedeau hulubele sacalelor ridicate în sus. Din groapa de gunoi se simțea venind spre mine cînd și cînd o putoare pătrunzătoare. Curios farmec ! Cerul nepieritor, pur și mirosul de groapă de gunoi !... Mi se părea că arunc de pe mine trecutul ca pe o coajă de care nu mai aveam nevoie, ca să nasc din nou... E adevărat că pentru o clipă nu mă mai simțisem adolescent, ci un om matur, care singur dispun de mine... Cerul, stelele, pădurea, rîul nu aveau absolut nimic de-a face cu mine sau cu lacrimile Dașei ori cu Vitka. Lumea înconjurătoare e indiferentă față de noi. Ea nu are timp, e preocupată de sine însăși. Ce nepăsare ! Ne înconjură un univers măreț și mut. Nu ne putem bizui decît pe noi și pe alții ca noi. Asta am înțeles atunci... O consolam cum puteam pe Dașa, fără să pot uita sînul ei rotund și sfîrcul cafeniu. Eram îngrozit, rușinat ; dar mă și ademenea.

Am plecat de la Dașa pe la miezul nopții. Întunericul primăverii îmi ascundea drumul...

...Acum cunoșteam multe despre viață.

...Dimineața am cărat la școală biblioteca din pod, apoi am ajutat-o pe Dașa să-și strîngă lucrurile. Trebăluiam serioși și ursuzi. Ea, obosită și

palidă, tăcea. Uneori se așeza pe divan și se lăsa dusă de gînduri, parcă uitînd de toate. Uneori ne privea îndelung, cu un zîmbet abia perceptibil. Din camera ei se vedea apartamentul lui Fita. Acesta își deschisese larg fereastra. M-am așezat pe pervazul ferestrei și mi-am dres zgomotos glasul, ca să-i atrag atenția fostului meu superior. Fita m-a privit sever. I-am înfruntat privirea, parcă spunîndu-i: „Da, sînt cu Dașa, sînt la ea. Și tu, Fita, nu mai ai nici o putere asupră-mi." Fita nu-și desprindea privirea de la mine. Serioga, care se afla în spatele meu, și-a băgat două degete în gură și-a fluierat asurzitor.

— Mă, tu, creatură sodomică, a strigat el, silabisind.

Fita și-a închis fereastra, fără grabă.

Peste vreo trei ore, forfoteam toți prin gară; căram boccelele și coșurile Dașei, predam la bagaje patul, căutam s-o aranjăm pe fată cît mai bine în vagon. La despărțire, ne-a sărutat apăsat pe toți.

— Dașa, nu ești supărată pe noi? am întrebat-o eu, cînd, aproape de plecarea trenului și-a scos capul pe fereastră. Zău că n-am vrut să pleci.

— Prostii... Pe mine să nu mă pomeniți de rău... Că pe Vitea doar din pricina mea l-au dat afară.

— Fleacuri! a răspuns, posomorîndu-se, Vitka.

— Adio, Dașa, adio! am strigat noi, atrăgînd asupra noastră atenția călătorilor și a celor ce forfoteau pe peron.

Aș fi vrut să spun ceva gingaș, important, dar în școală nu învățasem astfel de cuvinte. Vagonul a pornit, Dașa a zîmbit pentru ultima dată; dințișorul ei ascuțit strălucea umed. Oare, căruia dintre noi voia Dașa să-i zîmbească mai mult?...

Am mai alergat după vagon. Fata s-a mistuit, vagonul ei s-a contopit cu trenul, dincolo de cotitură a dispărut și trenul, și fumul s-a destrămat în aer... Ne uitam toți în urma ei.

...Sînt la munte. Aici scriu aceste pagini... E toamnă...

Crestele îndepărtate și înghețate strălucesc în albastrul rece al cerului; cele mai apropiate de mine atîrnă ca niște namile de un cenușiu-închis. Cît de clar, de minunat și de fin se profilează pe cerul imaculat crestele frînte! După profilul crestelor se vede cît de curat și de străveziu e acolo aerul. Ce mult mă atrag profilurile acestea fine, aeriene și clare! Și mai presus de orice, e conștiința că ele sînt atît de apropiate și în același timp atît de îndepărtate, de neatins. Cînd mă apropii de o prăpastie, mă cuprinde o ușoară amețeală, însă această amețeală mă cuprinde și cînd ridic capul în sus și privesc piscurile ascuțite; atît sînt de înalte. Printre stîncile abrupte se prăvălesc pîrîiașe de munte, care atîrnă ca niște suluri de argint desfășurate. Lasă-l să le citească cel ce cunoaște străvechile scrisuri în piatră. Munții mă atrag și, privind crestele acoperite de zăpadă, ai impresia că te faci mai bun și mai pur. Urmăresc trist și cu invidie zborul lin al unui vultur. Pe coaste — crînguri de mesteceni... Mai tîrziu, aici se va așterne aurul frunzișului... Soarele... Razele lui nu gonesc răcoarea, dar îți bronzează pielea fără să le simți...

Munții au o liniște a lor, aparte, o singurătate senină. În munți, liniștea se aude. În munți, singurătatea se aude. Viața de fiecare zi a oamenilor din vale tot ce-i preocupă, aici n-are importanță. Acolo sus, lumea lăsată jos, în vale, apare ca un trecut, aidoma amintirilor stinse demult.

...Deasupra munților brăzdați de ape și trecători, acolo unde ei ating cerul, se întrezărește o margine subțire, gingașă, luminoasă.

...„Munți străvechi — brăzdați de trecători"...

...Munți majestuoși ca un tron...

...Munți acoperiți de zăpadă...

Mă gîndesc la Dașa, la soarta ei. Nu mai știu nimic despre ea. O fi oare în viață ?

Simpla Dașa-lenjereasa...

Beau, prieteni, pentru voi
Cupa rubinie,
Cei cu care-am cunoscut
Marea veselie,
Cei cu care-am îndurat
Vremurile grele.
Vouă vă închin la toți
Gîndurile mele.

Niciodată Dașa n-a fost pentru mine prima dragoste, nu a fost vorbă de dragoste, între ea și mine ; cuvîntul acesta, de l-ai pune în legătură cu ea, ar fi nelalocul lui și rușinos. Nici poezii nu i-a scris nimeni. Am uitat-o curînd, în anii tinereții noastre. Dar mărturisesc că multe întîlniri cu oameni renumiți, multe convorbiri cu ei, savante și instructive, le-aș schimba acum fără șovăire cu o

întîlnire și cu un taifas cu simpla Dașa, pe care am cunoscut-o în anii îndepărtați ai școlii duhovnicești. Nu știu de ce simt nevoia să mă întîlnesc cu Dașa, dar aș vrea s-o întîlnesc. Probabil ca să-i povestesc despre căile străbătute, despre viața, moartea, chinul veșnic și neogoit al spiritului ; să-i vorbesc de socoteli neîncheiate, de noul pămînt al părinților mei, de treburi făcute și nefăcute, de cîntece întrerupte sau chiar necîntate, despre cuvinte nerostite și despre multe, multe altele... Dar poate că nici n-ar fi nevoie să vorbesc, ci doar să stau în camera Dașei într-un amurg de primăvară, fără lampă, cînd prin fereastră apusul se vede strîngîndu-se încet în aur străvechi și printre norii cu marginile aurii încremenesc lacuri de azur, iar pădurea întunecată de dincolo de rîul pașnic a și început să viseze, și un tînăr mesteacăn își lasă ușor spre pămînt ramurile lui modeste. Răsună încet o chitară și peste ea se apleacă Dașa cea simplă, cu rochia albă, cu buline închise, înrudită cu cîmpurile noastre lipsite de bogăție, Dașa cea bună și prietenoasă. Trecîndu-și degetele peste strune, ea își înalță capul, zîmbește vag, spunînd vorbele cele mai simple. Dințișorul ei ascuțit licărește în întuneric. Lîngă ea stăm pe jos noi, discipolii fără de casă, ocoliți de viață, odihnindu-ne de școala duhovnicească.

N-aș dori să-mi amintesc din trecutul meu prea multe și să le retrăiesc... Dar iată-mă din nou școlar, și mă strecor la Dașa, în taină, cu nuci și cu acadele în buzunar, regretînd că n-am avut decît douăzeci de copeici și tratația pe care am adus-o e atît de neînsemnată...

Dar unde sînt ceilalți?...

Serioga Oreasinov era medic chirurg în primul război mondial și, după spusele lui, făcuse mii de operații. În 1917, vara, pe cînd se găsea la Petrograd, a ieșit din locuința lui de burlac, pe seară, și nu s-a mai întors acasă. A dispărut fără urmă.

Liubvin — Trup-de-Oțel-cu-Brîu-de-Fontă a terminat Institutul comercial. Acum lucrează în sud ca inspector financiar.

Are o familie grea.

Urma lui Vitka Bogoiavlenski a fost găsită în 1918. Se povestea că în timpul războiului cu nemții a comandat o baterie, că fusese în Austria și în România. În timpul războiului civil, în calitate de comandant bolșevic, a galopat prin Ucraina, prin stepele Uralului, pe undeva pe lîngă Zlatoust și pe la el, prin locurile natale. Aici, printre altele, l-a executat prin împușcare pe preotul Basov, colegul nostru de școală. De la acest Basov, președintele sovietului sătesc rechiziționase un cal și o căruță. Cînd au venit albgardiștii, Basov l-a denunțat pe președinte, contrarevoluționarii l-au schingiuit și apoi l-au spînzurat. Dar după aceea, satul a fost ocupat de unitatea comandată de Vitka, și el l-a executat pe fostul său coleg de școală chiar a doua zi. Îmi închipui ce înjurături grozave folosea Vitka pe fronturile pe care a luptat și cum se lăuda cu succesele lui amoroase!

Dar în 1920, lîngă Harkov Vitali Bogoiavlenski și-a jertfit viața pe cîmpul de luptă... pentru Puterea Sovietică...

...În ajunul despărțirii, am cumpărat salamuri, pește, ouă răscoapte, franzele, vin negru, biserică, am închiriat o barcă și am ieșit afară din oraș, la pădure. Dangătul de vecernie al clopotelor plutea lin, însoțindu-ne pe rîu. Rîul părea încremenit. În apele lui se oglindea cerul. Dinspre maluri se auzea ușor foșnetul stufărișului verde. Ne-am ales un loc pe un dîmb nisipos, dincolo de podul căii ferate și am aprins un foc. Pe brazi și pini strălucea un păienjeniș subțire. Peste pădure fumega o ceață albăstruie și aromată. Discul strălucitor al soarelui puteai acum să-l privești. Printre copaci, el împrăștia raze mărunte, ca niște săgeți. În dreapta noastră, la vreo douăzeci de pași, se înălța, verde, un stejar bătrîn și noduros. Soarele îi cuprindea vîrful; lumina slabă a apusului se așternea peste grămada de frunze, amestecîndu-se cu ele, fără să mai poată risipi amurgul. Era posomorît și îngîndurat bătrînul stejar. Nisipul nu apucase încă să piardă căldura zilei.

Am început o consfătuire în legătură cu biblioteca. O încredințasem unui cerc de elevi. După părerea noastră ea se afla în mîini sigure. Numai Liubvin și-a exprimat unele îndoieli. Dar nu l-a susținut nimeni.

...Ne-am așezat la masă. Beam vin împreună pentru prima dată.

M-am adresat prietenilor:

— În sănătatea acelora care nu sînt acum cu noi...

— Lipsește Șurka Eleonski...

— Și Petea Horoșavski...

— Și Dașa noastră.

— De altfel, și Vitea e ca și cum n-ar fi cu noi... e exmatriculat.

Trubcevski a declamat, pe jumătate glumind, pe jumătate serios :

Şi viaţa ta se va petrece
Într-un ţinut pustiu şi rece,
Încătuşată de urît,
Precum a fumului năframă
În pîcla groasă se destramă
Pe cerul sur şi mohorît...

Ne-am adus aminte de scriitorii ieşiţi din şcoala duhovnicească. Pomialovski, Reşetnikov, Levitov, Dobroliubov. Am băut în amintirea lor. Amurgul se lăsa tot mai tare. Flăcările jucau pe feţele noastre şi se reflectau în apă. Peste rîu plutea ceaţa ; ni se părea că şi noi plutim.

— Da, iată, de exemplu, Daşa... îşi aminti de ea din nou Serega, dar nu termină vorba.

— Da, iată, de exemplu, Daşa... Daşa, am spus eu, ne-a sustras de la atmosfera şcolii. Ea, mai mult decît oricare altul, a scos din mine spiritul acestei şcoli, de altfel şi din voi, dragi prieteni.

— Ai dreptate, au fost iar toţi de aceeaşi părere, într-un singur gînd.

— Vitka, să nu-ţi pară rău că a trebuit să suferi din cauza Daşei, a zis Trubcevski.

— Şi ea a suferit din cauza noastră, a vorbit Liubvin, cu vocea lui bubuitoare, punînd nişte vreascuri pe foc.

Vitka şi-a golit voiniceşte paharul ca un adevărat băutor şi, dîndu-şi chipiul pe ceafă, şi-a scos înainte buza de jos, zicînd :

— Fleacuri... N-am suferit degeaba din pricina ei. Ceva-ceva am căpătat eu pentru asta.

— Ce anume ai căpătat pentru asta ? l-am întrebat eu, nedumerit.

El a răspuns tare înfumurat :

— Ce poate avea un bărbat de la o femeie, asta am căpătat.

— Minţi ! i-am spus eu, aruncînd la o parte băţul ars în foc.

— Minţi ! au zis Serioga şi Trubcevski.

— Nu mint, nu vă păcălesc, a declarat el cu încăpăţînare. Eu, mă fraţilor, n-am căscat gura ca voi... Eu îs specialist în materie... De-aia am şi fost exmatriculat.

...Da, ăsta era Vitka Bogoiavlenski, nici mai rău, nici mai bun, un tovarăş minunat, dar şi un mincinos fără pereche şi absurd, cînd venea vorba de cuceririle şi aventurile lui amoroase !... N-a cruţat-o nici pe Daşa.

— Vitka, i-am spus eu blînd. Vitka, nu minţi ! Ai înnebunit de-a binelea. Recunoaşte că ne-ai minţit.

— Eu am minţit ? a strigat el, cu ochi scînteietori.

— Nu, nu ne-ai minţit, ci ai glumit pe socoteala noastră.

— Să glumească cine are chef, dar mie nu-mi arde de glume.

— Vitka, dar te-ai purtat ca un adevărat cavaler în faţa lui Haldei.

— O să v-arăt eu cavaler, intra-v-ar oiştea-n gît ! a urlat el deodată, de parcă ar fi intrat diavolul în el, şi ne ameninţă cu un tăciune.

În disputa noastră, nu ne-am îndreptat atenția asupra lui Liubvin, care ședea cu fața ca împietrită, și nemișcat ca o statuie. Apoi s-a smucit deodată din loc și, fără să privească pe nimeni, ca și cum nu mai vedea nimic în fața ochilor, a dispărut repede în întuneric, printre copaci, Vitka a amuțit numaidecît, a apucat un pește de coadă și a început să-l pocnească cu furie de tocul cizmei. Toți tăceam, posomorîți, aruncînd vreascuri pe foc.

Mai tîrziu Liubvin s-a întors. S-a lăsat lîngă noi, cu privirea-n pămînt. Pleoapele de jos erau mai roșii decît de obicei.

— Să mai bem pentru Dașa ! a propus cu un glas nefiresc Vitka. — Sînt de această părere cu tine, mi s-a adresat el mie. Dașa scotea din noi relele școlii.

Cuvintele lui trebuiau interpretate astfel : „Ai dreptate, m-am cam încurcat în minciuni".

Toți au răsuflat ușurați și ne-am turnat vin bisericesc ; numai Liubvin nu se mișca. Noi n-am insistat.

...Focul trosnea uscat. În el se mistuia trecutul nostru, iar licăririle lui ne duceau spre viitor. Viitorul era sîngeriu. Jur împrejur pluteau umbre hidoase. Undeva, ghiceai urechile clăpăuge, subțiri și enorme ale lui Haldei, cu vinișoare asemănătoare cu un păienjeniș. Atunci nu-mi dădeam, bineînțeles, seama că urechile acestea vor atîrna mult timp amenințătoare deasupră-mi, că mă vor urmări peste tot, vor căuta să-mi ghicească faptele și gîndurile cele mai ascunse, și că pînă chiar și în beciurile închisorilor și în ținuturile pierdute din

vreun colț de țară nu te vei putea ascunde de ele... Da... Urechile lui Haldei !... Rusia... Rusia chinurilor, a camerelor de tortură, a cancelariilor secrete, a ohranei.

Mirosind de sus pînă jos a fum, am stins focul, ne-am suit în barcă, am trecut de podul de cale ferată și am acostat la Eldorado, într-un locșor din pădure unde se vindeau piroști, înghețată, votcă și zacuscă. Pe cînd ne aflam pe mal, s-a apropiat de noi bețivul Platonîci, fost absolvent al Academiei Teologice și profesor la seminar, acum un golan și o haimana, care-și petrecea viața prin aziluri de noapte. De data aceasta era mai treaz decît de obicei. Încălțat cu niște ghete rupte, sub ochi cu pungi enorme, îmbrăcat în zdrențe murdare, ne-a examinat ironic.

— De ce ați venit aici, bă, elevi de la școala de popi ?... Ați trecut la seminar ?... Aha... Vă bucurați ? Ce vă bucură, tîmpiților ?... Omenirea joacă cea mai nerușinată și ticăloasă farsă, căutînd s-o prezinte ca pe o adîncă tragedie, plină de înțelepciune. Minciuni... Nu fac decît să ticluiască istoria universală... Dar istoria n-are nici un sens. Ați citit „Candide" ? Nici Rabelais și Swift ? Apropo, o să facă din voi niște tîmpiți, niște indivizi care o să jecmănească poporul. Atîta se va alege din voi.

— Nu, nu vor reuși, a răspuns, sigur de el, Vitka.

Platonîci a fluierat scurt, amenințîndu-ne.

— Ehei !... Toți bobocii și papă-lapte trăncănesc așa, dar pînă la urmă se fac niște ticăloși, niște șmecheri și niște jecmănitori fără pereche.

— Şii tu unde este adevărul şi cum arată ? l-am întrebat eu.

Platonîci s-a aşezat pe iarbă, şi-a aprins o ţigară şi şi-a trecut palma peste faţa buhăită.

— Cunosc două adevăruri... două adevăruri adevărate... Le-am aflat acum, cînd sînt cu un picior în groapă...

Şi-a privit zdrenţele.

— Primul adevăr :

Îngîndurat eu stau pe-al vieţii drum
Şi doar mă-nclin acelor care trec...

Nu am nevoie de nimic... de nimic şi de la nimeni... Puşkin nu făcea pe grozavul în faţa dădacei lui neştiutoare de carte. Nici eu nu fac pe grozavul, pe fudulul. Cer cu smerenie... douăzeci de copeici... Vreau să mă umilesc...

Al doilea adevăr şi ultim :

În toate desluşesc un tainic zîmbet
A multfăgăduitei zăuitări...

Înţelegi, bobocule... Tainic... Adevărul tuturor adevărurilor. Glasul veşniciei... De aceea, viaţa este un rîu... iar moartea — marea...

Platonîci s-a ridicat brusc şi, dînd mînios din braţu-i ieşit pînă la cot de sub zdrenţe, a zis :

— Ei, ce-mi pierd eu timpul cu voi !? Tot n-o să pricepeţi nimic...

Şi a luat-o spre cîrciumă. Printre copaci, clădirea cîrciumii se vedea scăldată în lumini galbene, parcă bete.

...Ne-am îndepărtat de mal. Liniştea şi noaptea se aşternuseră pe pămîntul liniştit... Scîrţîitul furcheţilor... izbiturile de vîsle... glasurile noastre potolite... Apa bolborosea, amintindu-ne de scurgerea fără de odihnă a vieţii... După cotitură, pe deal, a apărut oraşul răspîndit în mormane întunecoase şi lumini rare.

Mi-am adus aminte de argonauţi...

...Unde eşti tu, Lîna noastră de aur ?..

23 octombrie 1932

CUPRINS

Partea întîi

Partea a doua

Partea a treia

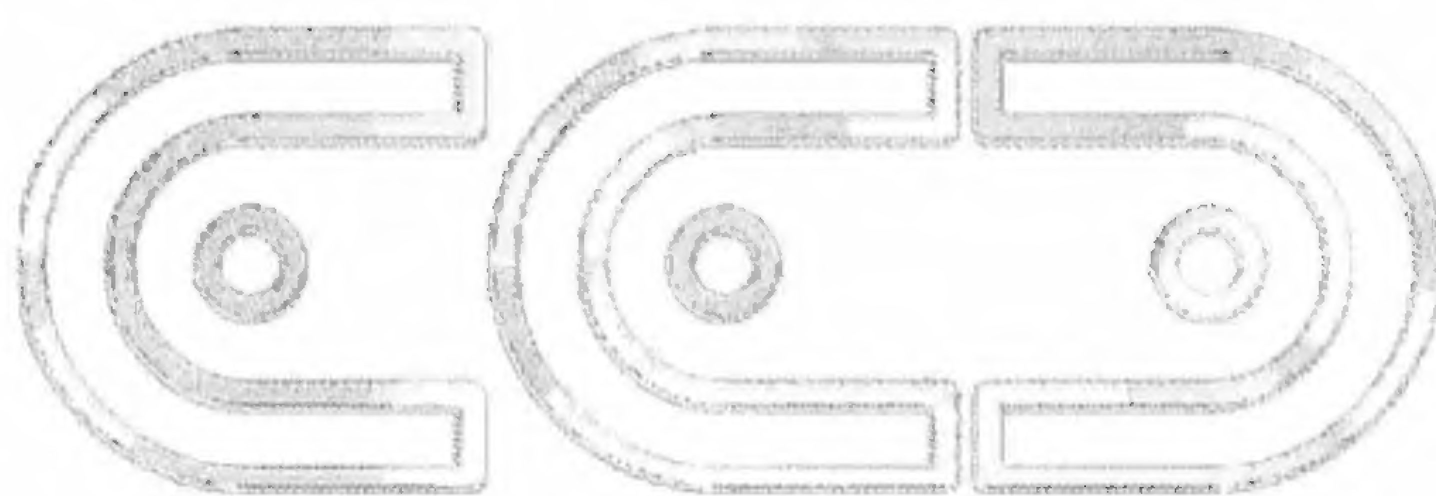

TIPARUL EXECUTAT LA:

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli de tipar: 15,5; comanda nr. 3230

Scanare și prelucrare digitală

de

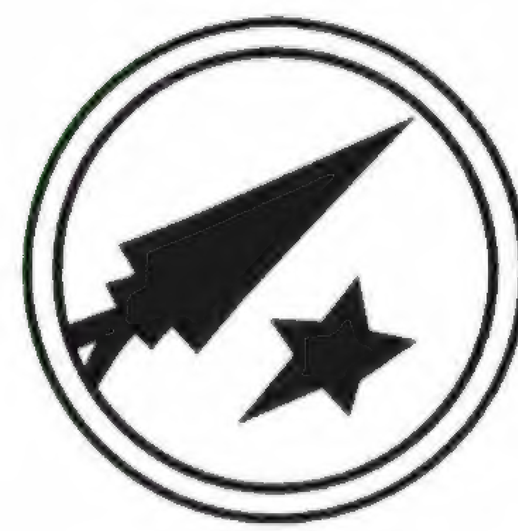

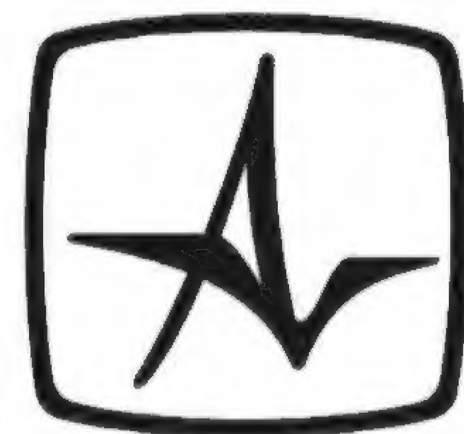
Anonim

și

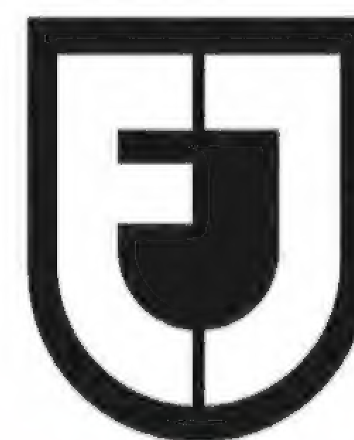
CAT Graur

Antwerpen

2023

Clubul cărții digitale 2024